

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία επίθεώρηση • τεύχος 43 • Ιούνιος 1981 • 100 δρχ.

ο πολιτης

Μηνιαία επιθεώρηση, τεύχ. 43, Ιούνιος 1981, 100 δρχ.
Κέκροπος 2, Αθήνα 119 (Πλάκα), τηλ. 3245332.

Περιεχόμενα

Γιώργου Καρρά	Περί έπισπεύσεως εκλογών
Παντελή Μπουκάλα	Μασόνο μ' είπες μιά βραδιά
Λεωνίδα Λουλούδη	Ντίσκο. Συνέδρια στόν τόνο τής «άλλαγής». "Όταν ή λήγουσα δέν είναι μακρά
Μιχάλη Μοδινοῦ	Μοντέλα αναπτυξιακοῦ προγράμματος γιά μίμηση
Δημήτρη Κέκου	ΕΔΠ, έναπόθεση τών έλπίδων στό «φορέα τής άλλαγής»
Μιχάλη Παπαγιαννάκη	Σύμπτωση τής κοινωνικής μέ τήν πολιτική πλειοψηφία στή Γαλλία
(Συνέντευξη)	Λέχ Βαλέσα: ή ιστορία μās έκανε μάστορες στήν αντίσταση
Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου	Στό όνομα τοῦ 'Αλλάχ καί τοῦ Χομεινί
'Αργύρη Έμμανουήλ	Τεχνολογία προσαρμοσμένη ή τεχνολογία ύπαναπτυγμένη
Λεωνίδα Λουλούδη	Η οικολογία, ή πολιτική καί ή λησμονημένη πάλη τών ιδεών
Σημειώματα τοῦ «Πολίτη»	

'Ο λογοτεχνικός πολίτης

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: έξάμηνη 500 δρχ., έτήσια 1000. **ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ:**
Ευρώπης: έξάμηνη 650 δρχ., έτήσια 1200. ΗΠΑ-Καναδ. (άερ.): έξάμηνη 800 δρχ., έτήσια
1500 ● Γιά 'Όργανισμούς, Τράπεζες, 'Ανών. 'Εταιρείες: έξάμηνη 1000 δρχ., έτήσια 2000 ●
ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, 'Αθήνα 119, τηλ. 32.45.332.

'Εκδότης: Νικ. Πολίτης, Βορρά 9, 'Αγία Παρασκευή, 'Ιδιοκτησία: «Σ. Δελέγκας καί Σία Ο.Ε.»,
Διευθυντής: 'Αγγελος 'Ελεφάντης ● Φωτοστοιχειοθεσία: Φωτοκύτταρο ΕΠΕ,
'Υμηττοῦ 219, τηλ. 7516333, 7514958 ● Φωτοαναπαραγωγή: Σταῦρος Κουνδουράκης,
'Εμμ. Μπενάκη 122 καί Πετσόβου 12, τηλ. 3622383 ● 'Εκτύπωση: 'Αφοί Χρυσοχοῦ,
Στυμφαλίας 8 - Περιστερί, τηλ. 5719937 ● Διόρθωση: Παντελής Σπ. Μπουκάλας ● 'Επι-
μέλεια: 'Αφροδίτη 'Αντωνάκη ● Κυκλοφορεῖ στά περίπτερα καί τά βιβλιοπωλεία ● Κεν-
τρική διάθεση γιά Θεσσαλονίκη καί Β. 'Ελλάδα: βιβλιοπωλείο Κοτζιά, Τιμισοκή 78, τηλ.
279720.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Περί έπισπεύσεως εκλογών

Πουθενά δέν λέει τό Σύνταγμα ότι ή θητεία τής Βουλής είναι δυνατόν νά παραταθεί, καταχρηστικά και έν ανάγκη, σέ τέσσερα χρόνια. Λέει ότι είναι τετραετής. Πλήν κι άν... Άλλά τά άν αυτά είναι ό κανόνας. Καμιά μεταπολεμική Βουλή δέν έχει εξαντλήσει τήν τετραετία της. Καμιά, μέ μιά εξαίρεση. Τότε πού ή δεξιά παραβίαζε όλα τά άλλα.

Έμφύλιος, λοιπόν, και τετραετία. Όμαλότητα (ας πούμε) και όλο κάτι μήνες, χρόνος, διετία, τριετία: μιά άγχώδης εκκρεμότητα πού αναζητά δικαίωση στις ύποσημειώσεις του Συντάγματος, θεσμοί μή αντικειμενικοί, «σχετικοποιημένοι», θεσμοί-λάστιχο, μιά συνεχής έκτακτη κατάσταση έμμεσα και άτυπα θεσμοθετημένη, μιά κατάσταση παρατεταμένης, άνοιχτής ή κρυφής, κρίσης. Κι αυτό ξέρουμε όλοι ότι γενικά δέν είναι καλό πράγμα. Κυρίως βέβαια για τους κυβερνώμενους. Άλλά και για τους άλλους.

Αυτή ή «άσάθεια» παραλέμει στό γεγονός ότι τά συμφέροντά του ό άστισμός δέν μπορούσε ούτε στόν ύπνο του νά τά εμπιστευθεί σέ κανέναν άλλο εκτός από τή δεξιά. Πολιτικά, άστισμός και δεξιά ήταν ένα και τό αυτό. Η ανάγκη αυτή έμπεριέχει και τή βία, τή νοθεία, τήν άποστασία, και άρα τή βραχυδιότητα του κοινοβουλίου. Άκόμα και πρόσφατα, μόλις τό 1977, ό Κ. Καραμανλής ζήτησε από τόν Πρόεδρο πρόωρες εκλογές για τήν «άνανέωση τής έντολης» αφού εκκρεμούσαν οι όγκόλιθοι τής ΕΟΚ και του Προέδρου.

Όμως ό ένλόγω πολιτικός άντρας είναι πλέον Πρόεδρος τής Δημοκρατίας. Ό Κ. Καραμανλής, ό μοναδικός ίσως πολιτικός πού είναι σήμερα σέ θέση νά συλλάβει συνολικά και νά ιεραρχήσει πρώτα τά συμφέροντα όχι τής δεξιάς αλλά του καθεστώτος, ξέρεi φαίνεται ότι τώρα πιά τά τελευταία, πρώτον, δέν ταυτίζονται ντέ και καλά μέ τήν έξουσία τής δεξιάς, έξου ίσως και οι αγαθές σχέσεις μέ τόν άρχηγό τής άξιωματικής αντιπολίτευσης, τόν μελλοντικό – τώρα ή άργότερα – πρωθυπουργό του (και μελλοντικό Πρόεδρο); και, δεύτερον, άπαιτούν πλέον, σάν «άντάλλαγμα» για τό παραπάνω, κοινοβούλια πού εξαντλούν τις τετραετίες τους: «πρέπει κάποτε νά καταλάβουμε όλοι [έστω και καθμερινά, κύριε Πρόεδρε] ότι κάθε Βουλή εκλέγεται για τέσσερα χρόνια».

Άπό κει και πέρα πάντως ψυχή δέν δείχνει νά κόπτεται περί θεσμών και τετραετιών. Η Νέα Δημοκρατία είναι βέβαια κόμμα εκσυγχρονισμένο μέ σεβασμό προς τους θεσμούς, έλα όμως πού ή έξουσία είναι γλυκιά τε και εθνοσωτήριος; Τό κομματικό καλώς έχειν ύπερισχύει: μάς συμφέρεi νά εξαντλήσουμε τήν τετραετία «πλήν άπροόπτου» γράφεται ότι λένε όρισμένοι, άλλοι φέρονται νά προτείνουν εκλογές μέσα στό νταλακαλόκαιρο, τότε πού ή πάλη των τάξεων άράζει κι έμεις οι μή προνομιούχοι ξεφλουδίζουμε στις έξοχές, άλλοι φαίνεται ότι προτείνουν νά περιμένουν τήν ένδεχόμενη είσοδή των σοβιετικών στην Πολωνία για νά τραφούν εκ τής σαρκός του Πολωνού έργάτη. Χτεινά πράγματα, σημερινά, αύριανά.

Άλλά και ό δημοκρατικός λεγόμενος τύπος δέν πάει καλύτερα. Αυτουνού μοναδικό μέλημα – τά περί εκλογών πουλούν άλλωστε γενικώς καλά – είναι νά μαντέψει σωστά τό σωστό νούμερο στά 20, 27.9 και 4.10. Ειδικά δέ τό Συγκρότημα Λαμπράκη επιδίδεται τελευταία σέ όλα του τά έντυπα, μέ τήν πιθανή εξαίρεση τής Όμάδας, σέ ευγενή άρθογραφία περί «έπίσπευσης των εκλογών». Ίσως επειδή τώρα παίζει τό χαρτί του Άντρέα, ίσως γιατί δέν μπορεί νά χωνέψει ότι ή παρούσα κυβέρνηση εξαντλεί περίπου αίσια τήν τετραετία της, ίσως γιατί θέλει νά κάνει δύσκολη τή ζωή του Κ. Καραμανλή («Βουλή εκλεγείσα μετά διάλυση τής προηγούμενης δέν δύναται νά διαλυθεί πρό τής παρελεύσεως έτους...», λέει άρθρο του Συντάγματος, μάς θυμίζει τό Βήμα). Προθέσεις, λοιπόν, ίσως άσαφείς. Άποτελέσματα σαφέστατα.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Καί υπάρχει βέβαια πάντα και τό ΠΑΣΟΚ. Στο πώς καταλαβαίνει τούς θεσμούς – εκείνους ακριβώς πού προτίθεται νά χρησιμοποιήσει – έχει αναφερθεί αυτό τό περιοδικό. Πέρι τό Μάιο, γιά παράδειγμα, επισημαινόταν ή τακτική άποχών και άποχωρήσεων από τίς ψηφοφορίες τής Βουλής στά σταθερά τού πασοκικού πολιτεύεσθαι, τακτική μπούμεραγκ. Σήμερα, ορισμένες τελευταίες δημόσια κι επίσημα εκφρασμένες άπαιτήσεις τού Α. Παπανδρέου θίγουν «κατά τρόπο εντελώς απαράδεκτο τήν καθιερωμένη συνταγματική τάξη», λέει ό Γ. Ράλλης. Μού φαίνεται ότι τελικά υπάρχει πράγματι και μία τέτοια πλευρά.

Τί λέει λοιπόν ό Α. Παπανδρέου ζητώντας έκλογές; Τό πρόβλημα πού φαίνεται νά θέτει είναι νά μήν προχωρήσει ή κυβέρνηση σέ δεσμεύσεις (για τίς βάσεις) πού θά τόν φέρουν πρό τετελεσμένων γεγονότων σέ περίπτωση πού εκλεγεί. Βέβαια τό Σύνταγμα αναγνωρίζει σέ μία κυβέρνηση τά ίδια δικαιώματα από τήν πρώτη μέχρι και τήν τελευταία μέρα της. Δέν είναι όμως άθέμιτο νά ζητά κανείς ρέγουλα κι αυτοσυγκράτηση λίγο πριν τίς έκλογές. Καταγγέλλει ακόμα τήν «άτυπη προεκλογική έκστρατεία» πού έχει άρχισει ό πρωθυπουργός μέ περιοδείες και παροχές. Και πάλι βέβαια δέν άπαγορεύεται κάτι τέτοιο. Κι αυτή όμως ή καταγγελία δέν μοιάζει άθέμιτη.

Άλλά δέν πρόκειται περί αυτών. Διότι όλα τούτα, στήν άνοιχτή επιστολή τού Α. Παπανδρέου πρός τόν Γ. Ράλλη, ακολουθούν περίπου συνοδευτικά ένα «πέραν τούτου». Τούτο τό «τούτο» είναι ότι εδώ και πολύ καιρό ζητάει, έτσι κι άλλιώς, διάλυση τής Βουλής και έκλογές: «Από πολλού χρόνου έχω τονίσει ότι ή παρούσα κυβέρνηση έχει παύσει νά εκπροσωπεί...». Ή στήν πρόσφατη εισήγηση στήν Κεντρική Έπιτροπή τού ΠΑΣΟΚ: «Έχουμε επιμένει, επί μακρό χρόνο τώρα, γιά μία επίσπευση των έκλογών, ότι οι έκλογές θά έπρεπε νά έχουν γίνει πριν από τόν καιρό πού θά γίνουν» (όχι όμως και τό Σεπτέμβριο γιατί νά «έννουχίσουν» τή λουόμενη λαϊκή θέληση). Και πάλι δέν είναι βέβαια άθέμιτο νά ζητά κανείς ενγένει έκλογές γιά τό καλό τού τόπου, καιτό ή κατάχρηση κάθε άλλο παρά σαφής είναι («ή παραμονή σας στήν έξουσία έχει άσφαλώς καταστεί καταχρηστική»). Τά πράγματα είναι όμως πολύ σοβαρότερα: «Σās καταλογίζω τήν εϋθύνη ότι άποφεύγεται τίς έκλογές, τίς όποιες κατ' επανάληψη ζήτησα, γιά νά επιμηκύνετε άδικαιολόγητα τόν πολιτικό δίο τής κυβέρνησής σας». Ποιός όμιλει εδώ; Άντιστασιακός ήγέτης σέ λαομίσητο δικτάτορα άρτι φιλελευθεροποιηθέντος αίμοσταγούς καθεστώτος ή νόμιμος άρχηγός άξιωματικής αντιπολίτευσης σέ έξίσου νόμιμο πρωθυπουργικό κατά τή διάρκεια τής συνταγματικά προβλεπόμενης θητείας του;

Τό σημαντικό πρόβλημα στήν δλη υπόθεση άρχίζει λοιπόν νά ανακύπτει όταν ό Α. Παπανδρέου θέτει, έμμεσα και προσεκτικά βέβαια αλλά σαφέστατα, και ένα τυπικό, δηλαδή συνταγματικό ζήτημα (στήν ανταπάντησή του άλλωστε στόν Γ. Ράλλη επικαλείται, παραθέτοντάς το, άρθρω τού Συντάγματος).

Άλλά στό επίπεδο πλέον αυτό, τό όποιο κάθε άλλο παρά συμπίπτει μέ εκείνο τής φραστικής πολιτικής αντιπαράθεσης πού σηκώνει πολύ νερό, υπάρχουν και πράγματα πού είναι άθέμιτα. Γιατί ό άρχηγός τού ΠΑΣΟΚ επισκέπτεται επίσημα τόν Πρόεδρο τής Δημοκρατίας γιά νά τού ζητήσει στά ίσια – όπως τουλάχιστον κατά κόρον γράφεται χωρίς νά διαψευσθεί – τή διάλυση τής Βουλής και τήν άμεση διενέργεια έκλογών.

Κατά τό Σύνταγμα, ό Πρόεδρος μπορεί νά διαλύσει τή Βουλή είτε άν τό ζητήσει ή ίδια ή κυβέρνηση λόγω έξαιρετικής σημασίας έθνικού θέματος (και εδώ ό Α. Παπανδρέου πιέζει ευθέως τόν Γ. Ράλλη): είτε εάν βρίσκεται σέ προφανή δυσαρμονία πρός τό λαϊκό αίσθημα ή ή σύνθεσή της δέν έξασφαλίζει κυβερνητική σταθερότητα (και εδώ πιέζει άπευθείας τόν Κ. Καραμανλή, ζητώντας του μάλιστα νά άσκήσει τίς «ύπερεξουσίες» του...).

Πρόβλημα κυβερνητικής σταθερότητας δέν φαίνεται νά υπάρχει. Άπό πού

Δια γυμνου οφθαλμου Δια γυμνου οφθαλμου

προκύπτει λοιπόν τό *συνταγματικό* άμάρτημα τής προφανούς δυσαρμονίας και άρα ή καταχρηστική παραμονή στήν εξουσία; Νομίζω ότι τά ένδεδυμένα συνταγματικό μανδύα πεζά έπιχειρήματα είναι τελικά δύο και άπλά: πρώτον, ή γενική αίσθηση ότι τό ΠΑΣΟΚ έχει ρεϋμα (τά «δείγματα» πού άνέφερε στήν εισήγησή του ό Α. Παπανδρέου)· δεύτερον, τά γκάλοπ κυρίως του Συγκροτήματος Λαμπράκη («έχουμε τίς καθημερινές περίπου δειγματοληψίες, από πολλές πλευρές, άν όχι κάθε μέρα, κάθε βδομάδα, κάθε 15, οι όποιες διαβεβαιώνουν ότι είμαστε τό πρώτο κόμμα από τό δεύτερο πού είναι ή Νέα Δημοκρατία»).

Γιά νά 'ρθουμε εκεί πού ξεκινήσαμε: βρισκόμαστε εδώ και πολύ καιρό και πάλι, από μεριάς αντιπολίτευσης αυτή τή φορά, σε μία κατάσταση πού υποδύεται συστηματικά τήν έκτακτη και προσποιείται ότι εμπίπτει στα «έκτός έάν» του Συντάγματος, σε μία κρίση τεχνητή. Τά έρωτήματα είναι άάμπολλα και σύνθετα. "Ένα και άλλο: τί γίνεται σε περίπτωση επικράτησης πχ. του ΠΑΣΟΚ άν ή Νέα Δημοκρατία άρχίσει μετά ένα-δύο χρόνια τά δημόσια, έπίσημα διαδύματα προς Πρόεδρο και πρωθυπουργό για διάλυση τής έν δυσαρμονία προς τό λαϊκό αίσθημα εύρισκόμενης Βουλής και άμεση διενέργεια εκλογών, βασισόμενη σε κάποια γκάλοπ τής Βραδυνης (ή των Νέων, ποιός ξέρει;) και σε αγωνιστικά μηνύματα πού θά φτάνουν από κάποια άκριτική περιοχή;

Γιώργος Καρράς

Μασόνο μ' είπες μία βραδιά

Έπύρωνε θεϊός 'Ιούλιος μήνας, σεσημασμένος τέκτονας. 'Αποκαμωμένος από τήν έλληνορθόδοξη συμμετοχή μου σε μαχητική αντιμασονική διαδήλωση, άδειασα τό κορμί μου στο ταξί.

Φτάνοντας, δάλθηκα νά δγάζω τό πορτοφόλι μου από τήν τσέπη του πουκάμισου. Κάτι τά κουμπιά, κάτι τό ήμίφως καθυστερούσα ενοχλητικά. 'Ο ταξιτζής άδηνουούσε ώσπου, ώσπου είδεν φώς και άνέκραξεν φωνή γεγωνυία: «'Αδελφέ, σε ποιά στοά είσαι;». «Στου 'Απότσου», ψιθύρισα. Τό κατοστάρικο ξανακούρνιασε στήν τσέπη μου.

Τ' άλλο πρωί, ή ίδια οικονομολογική κίνησή μου (άρσις τής δεξιās - επίθεσις εις καρδιακόν χώρον - αποθυλάκωσις βαλαντίου) άνάγκασε τόν περιπτερά νά μου δωρίσει δυό πακέτα τσιγάρα, έναν αναπτήρα και μία πίπα, αντικαρκινική μάλιστα.

Λοιπόν, κακοί, παγκάκιστοι άνθρωποι οι μασόνοι. "Όμως ή τελετουργία τους μάς σώνει. Τελετουργία πού, πείστηκα πιά, σε τελευταία άνάλυση καθορίζεται από τούς άδήριτους νόμους τής οικονομίας.

'Η άνατολή των αισθήσεων

«'Ελλάδα - 'Ιταλία, δξω ή μασονία». Τό σύνθημα σημάδεψε τίς καρδιές των μη προνομιούχων κι οι τερατογενέσεις συναγωνίστηκαν τήν άνοιξη των αισθήσεων.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ἡ ὄσφρηση

Τά λαγωνικά τῆς Ἀωνόμου Ἐταιρείας «Κολόμπος-Μαγγελάνος-Μάρκο Πόλο: ἀνακαλύψεις, ἐφευρέσεις, σκάνδαλα καί θάματα» ξαμολύθηκαν καθ' ἅπασαν τὴν επικράτειαν, βάζοντας παραμάσχαλα τὰ κακτώδη τους μπέστ-σέλερ. Οἱ ἐντολές σαφέστατες: «Φέρε μου ἕναν μασόνο ὀχτάστηλο». Πασοκτζή γιὰ τὴν Ἀκρόπολη, δεξιό γιὰ τὴν Ἐλευθεροτυπία, τὸν ἴδιο τὸν Ράλλη γιὰ τὴν Ἀύριανή. Κατάλογοι ὀνομάτων ἐξίσου δυσεῦρετοι μὲ τὸ «Χρυσό Ὅδηγό» ἐφτασαν ἐπιτέλους στό προσκήνιο. Κατακόμβες χτενίστηκαν. Στοιές μεταλλωρυχείων ἐρευνήθηκαν μὲ εὐαίσθητους μασονομετρητές. Τά γραφεῖα τοῦ Συλλόγου τῶν ἀρχι-τεκτόνων ἀποκαλύφθηκαν τὸ ἄντρο τῶν συνωμοτῶν.

Ντροπιασμένοι πολῖτες μυρίστηκαν τὸν κίνδυνο καὶ διάστηκαν νά ὑπογράψουν δηλώσεις μετανοίας. Ἡ ἀτμόσφαιρα βρωμοκόπαγε προδοσία – ἔτσι χωνεύτηκαν καὶ λησμονήθηκαν τὰ σαράβαλα τῆς ἀστικῆς συγκοινωνίας, οἱ ὑπικάμινοι τῶν ἀστικῶν ἐργοστασίων καὶ τὸ φιλολαϊκὸ νέφος. Τὸ ἔθνος ὀδηγήθηκε φυσιολογικά σὲ κατάσταση ἐκτάκτου ἀνάγκης καὶ μὲς στὴν ἀναμπατουμπούλα τανύστηκαν καὶ τὰ στρατεύματα. Ὅταν μάλιστα ἐγινε παγκοίνως γνωστὸ πὼς καὶ ὁ τεκτονισμὸς ἔλκει ἑλληνικὴν τὴν καταγωγή του, ὄντας ἐφεύρημα τοῦ Βυζαντινοῦ ἄρχοντα Καύκου Παρατσουζηνοῦ, ὁ λαὸς ὑποσχέθηκε συντετριμμένος νά μὴν ξαναβρίσει Ἐαμοδούλαρους τοὺς Θεσσαλονικεῖς φιλάθλους.

Ἡ ὄραση, ἡ ἀκοή

Οἱ ἀλλεπάλληλες ἀποκαλύψεις πού βομβάρδισαν ἄσπλαχνα τ' αὐτιά μας, μᾶς ἄνοιξαν τὰ μάτια, διάπλατα μάλιστα. Ἦδη, σημειώθηκε ἐντονη ζήτηση ὀτοασπίδων, ὀφθαλμοπροφυλακτῆρων καὶ κολυρίων, γιὰ νά ἀποδειχθεῖ γιὰ μιά φορά ἀκόμα ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατάγεται ἀπὸ τὸν ἔμπορο. Οἱ διαφημιστές, ἐνθιμούμενοι τὴν ἐθνικὴ τους προσφορά ἀντισεισμικῶν ντισκοτέκ, δάλθηκαν νά διαφημίζουν τίς ἀντιμασονικές ιδιότητες τῆς μπύρας «Σφάχτεν», διακηρύσσοντας εὐθαρσῶς πὼς οἱ χωνευτικές τῆς ικανότητες συναγωνίζονται αὐτές τῶν ἐβραϊκῶν κρεματορίων.

Γίναμε τόσο καχύποπτοι, πολλαπλασιάζοντας τίς κόρες μας καὶ ὀρθώνοντας τίς κεραίες μας, πού δέν πήραμε χαμπάρι πὼς ἡ πάλη τῶν τάξεων συνεχιζόταν μὲ ἀμείωτο ρυθμὸ ἐρήμην τῶν μασόνων, πατώντας πάνω σὲ πτώματα μανιχαϊστῶν καὶ προσωπολατρῶν. Δέν πήραμε χαμπάρι πὼς αὐτοὶ πού ἔβγαζαν τὰ ἄπλυτα στὴ φόρα ἔριχναν τόνους ναφθαλίνη στὰ βρεγμένα. Ἡ ἀντιτεκτονικὴ ἐκδήλωση τῆς παραθρησκευτικῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως», πού, κραδαίνοντας τὰ δημοκρατικότερα συνθήματά της «Μασόνοι πουλημένοι, ἡ Ἑλλάδα δέν πεθαίνει» καὶ «Σιωνιστές μασόνοι, κακοῦργοι, δολοφόνοι», ἀπειλοῦσε μὲ συμπραγμάτωση τῶν νόμων τοῦ Λύντς καὶ τῆς Ἱερᾶς Ἐξέτασης, καλύφθηκε ἀπὸ τὴν Ἐλευθεροτυπία στὴν πρώτη καὶ τελευταία σελίδα μὲ γιγαντότιτλους, κάπια καὶ φωτογραφίες. Ἡ διαδήλωση τῆς ἴδιας μέρας κάποιων «ρομαντικῶν» πού, εὐήθως, γύρευαν λείει νά σταματήσουν οἱ ἀστυνομικὲς κατασκευὲς ἀναρχοαυτονόμων μπουρλοτιέρηδων, χωρὶς στοιχεῖα καὶ συντάγματα, καταχωνιάστηκαν στὰ ψιλά τῆς δευτέρης σελίδας. Ὁ κόσμος ἐνδιαφέρεται γιὰ ὑψηλὸ κούς κούς κι ὄχι γιὰ λουμπεν.

Τελικά, ἡ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση λαϊκῶν παρομιῶν ἔβγαλε τὰ συμπεράσματά της: «Ποιὸς σοῦ ἄνοιξε τὰ μάτια κι εἶναι τόσο βαθιά βγαλμένα; – Ἕνας Τύπος». Ἕνας Τύπος πού γιὰ νά ξεπεράσει τὸ κυκλοφοριακὸ του πρόβλημα μπερδεύει τὴ δημοσιοποίησή μὲ τὴν κατάδοση, τὴν ἀποκάλυψη μὲ τὸ σκάνδαλο, τὴν ἔρευνα μὲ τὴν προσβολὴ προσωπικότητας, τὸ λαὸ μὲ τὸ ΠΑΣΟΚ, τὸν ἐθνικισμὸ μὲ τὸν ἀντισημιτισμὸ, τὴ θρησκεία μὲ τοὺς παπάδες.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ἡ γεύση

Ποιός φοβάται τόν Καμπρόν;

Ἡ ἀφή

Ἵσοι ἐνδιαφέρονται νά συμπήξουν παράνομον μασονικήν ἑταιρείαν γιά ν' ἀγγίξουν μέ τά χέρια τους τά ἱερά μυστήρια τοῦ Μίθρα καί τοῦ Ραμσή τοῦ ΙΔ' καί ν' ἀκουμπήσουν εὐλαβῶς τό μέτωπό τους στά πόδια τοῦ Μ.Α.Τ.Σ., ἄς τηλεφωνήσουν συνθηματικά στό 32.45.332. Προσοχή στόν κώδικα: Ἐπιθυμοῦν νά ἐξαγνισθοῦν ἐντός φερέτρου πλήρους οὔζου ἄς ὑποτονθορίσουν ἀπαξ «οὔζαι». Ἐν θέλουν ἀπλῶς νά πάμε γιά οὔζα ἄς ἀναφωνήσουν! «Οὔζαι-βαβαί, οὔζαι-παπαί, οὔζαι-ιαταταί». Κομμουνιστές, ἀστοί, πρόσκοποι καί δημοσιογράφοι δέν γίνονται δεκτοί.

Παντελής Μπουκάλας

Μέγας Διορθωτής τῆς φιλοσοφικῆς Στοᾶς «Ὁ Πολίτης»

Ντίσκο. Συνέδρια στόν τόνο τῆς «ἀλλαγῆς». Ἵταν ἡ λήγουσα δέν εἶναι μακρά

Τό συνέδριο τοῦ Ἐπιστημονικοῦ καί Διδακτικοῦ Προσωπικοῦ τῶν ΑΕΙ ἔληξε ἀμέσως μετά τήν ἐναρξη τῶν ἐργασιῶν του μέ τήν ἀνάγνωση τοῦ προγραμματισμοῦ δράσης γιά τή νέα χρονιά ἐκ μέρους τῆς πλειοψηφούσας παράταξης τοῦ κλάδου, πού πρόσκειται πολιτικά στό ΠΑΣΟΚ. Ἐληξε, γιὰτί ὁ προγραμματισμός αὐτός προτείνοντας πολιτική ἐγκράτειας καί ἀνοχῆς ἀπέναντι στίς κυβερνητικές πρωτοβουλίες τῶν τελευταίων μηνῶν, οὐσιαστικά ἐπιβεβαίωσε τήν ὑποψία ὅσων μετέχουν ἐνεργά στό συνδικαλισμό τοῦ ΕΔΠ ὅτι ἐδῶ καί δύο χρόνια οἱ ἀποφάσεις πού ἀφοροῦν τό χῶρο λαμβάνονται ἄμεσα ἀπό τόν πολιτικό φορέα τῆς ἀναγγελλομένης ἀλλαγῆς μέ τή συνενοχή-ἀνοχή-ἀμηχανία-ἀδράνεια τῶν ὑπολοίπων προοδευτικῶν, λεγομένων, δυνάμεων.

Τό φαινόμενο δέν εἶναι νέο. Δέν εἶναι παρά ἡ τριτοκοσμική παραλλαγή τῆς παραδοσιακῆς τριτοδιεθνίτικης ἐξίσωσης Κίνημα=Κόμμα=Ἀλήθεια. Τί; Σοσιαλισμός λέγαμε χτές. Ἀνύπαρκτος φωνάζουμε σήμερα, πανικόβλητοι ἐνώπιον τῆς ἐπερχομένης χιονοστιβάδας πού συμπαρασύρει κοινωνικές ὁμάδες, συμφέροντα, ἰδιαιτερότητες στή διαμόρφωση τοῦ νέου προκάτ πολτοῦ. Κυρίαρχος λαός, στό κήρυγμα τοῦ ἐπίγειου ἐνοσαρκωτή τους, τοῦ Χαρισματικοῦ Ἀρχηγοῦ.

Ἐξυπακούεται ὅτι ὅπου «ὁ κυρίαρχος λαός» δέν συμπεριφέρεται ὡς ἀδράνης πολτός ἡ ἀστυνομία ἀναλαμβάνει τό ρόλο τῶν μέσων μαζικῆς «ἐνημέρωσης». Εὐτυχῶς στά συνέδρια τοῦ ΕΔΠ δέν φτάσαμε ἀκόμα ἐκεῖ ἄν καί ὁ λόγος τῆς ἀλλαγῆς περιεῖχε καί νύξεις ράβδου σημαντικές παρά τίς συγκινητικές

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

προσπάθειες πρώην «αγρίων» συνδικαλιστών και κατακεραυνωτών της ιμπεριαλιστικής τεχνοκρατίας, που άσφυκτιώντας στα στενά κολάρα των ήπιων ιεροφυλάκων της αλλαγής, εκήρυσσαν την αναγκαιότητα του citation index στίς κρίσεις των πανεπιστημιακών δασκάλων μας.

Έτσι η παράταξη του ΠΑΣΟΚ απαίτησε και εξέλαβε, σε συνεργασία με την «ορθόδοξη» έκδοχή της, την παράταξη του ΚΚΕ, μιά τελική απόφαση που κατακυρώνει με άμεσότητας ανάθεση στο ΠΑΣΟΚ την προώθηση των αιτημάτων του κλάδου, μετά τις προσεχείς εκλογές. Προτάσεις για κινητοποιήσεις αποδόθηκαν άμεσα σ' όσους αναισθητους επιχειρούν να διαταράξουν τη συντεταγμένη πορεία του λαού προς εξουσία. Η πλειοψηφία του συνεδρίου θεώρησε απώλεια χρόνου ό,τι κάποτε, έστω και επιπόλαια, την προβληματίζε: την άρθρωση των αιτημάτων του κλάδου με τη δυναμική της πολιτικής συγκυρίας. Πολύ χοντρά τό συνέδριο αποδέχθηκε, ευτυχώς όχι ομόφωνα, ότι η άρθρωση είναι άγκυλωτικής φύσεως για τὰ δεινοπαθούντα μέρη αλλά επωφελής για την εθνική υγεία του συνόλου. Συμφέρον του κλάδου είναι ή άφομοίωσή του στον πολύ Κυρίαρχο Λαός, ειδικά στον ύποπολτό μή προνομιούχο Έλληνα.

Κατόπιν τούτου οί συνέδριοι χωρίσθηκαν σε «δύο βασικά απόψεις».

Η πρώτη, εγκαταλείπουσα τή χρόνια παγερότητά της απέναντι στα ιστορικά άλματα της λαϊκής κυριαρχίας, κατέβηκε χαρίεσσα στην ντίσκο δημοκρατικής – πάντα – νεολαίας που έδίδετο στον κήπο της Παντείου.

Η δεύτερη, εγκαταλειπομένη στην αποθέωση της καιομένης δάλτου της αλλαγής, συνέχισε να τροπολογεί πάνω σ' ένα δελτίο τύπου του ΠΑΣΟΚ, που έντέλει ψηφίστηκε ως απόφαση του βου πανελλαδικού συνεδρίου του ΕΔΠ. Τά ξημερώματα της τελευταίας ημέρας του συνεδρίου, ορισμένα γενναία πνεύματα έγέρθηκαν από αντικομμουνιστικό ψήφισμα, με τό όποιο γνωστά μέλη του ΕΔΠ – αντικειμενικά – άμερικανόφιλοι, παπόφιλοι, όμοφυλοφιλόφιλοι επιχειρήσαν άκόμα μιά επέμβαση στα έσωτερικά της Πολωνίας. Τό έγχείρημα όμως πνίγηκε μέσα στίς μεθυστικές άγκαλιές των λουλουδιών της δημοκρατίας, της ειρήνης και του citation index με τίς όποιες ξραιναν τούς συνέδρους, γενναϊόδωροι ως νεόπλουτοι μπουζουκοσπάστες, οί νεραίδες της αλλαγής.

Λεωνίδας Λουλούδης

Μοντέλα αναπτυξιακού προγραμματισμού για μίμηση

ΕΣΣΔ 1933-1937: όριστική εξέλιψη των έκμεταλλευτριών τάξεων: Έπιτυχία 100%

Αυτή μάλιστα ήταν εισήγηση άξια του ονόματός της, άξια του τεχνοκρατικού πνεύματος του Συνεδρίου για τήν Ανάπτυξη, διαυγής, σαφής και με συγκεκρι-

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

μένους αριθμητικούς στόχους. Μέσα στην ασάφεια των επαγγελιών της *άλλαγής*, της *άλλης* ανάπτυξης και των διαφόρων διπλών (λ) και μονών (ρ) που κυριάρχησαν στην αίθουσα του Εϋγενιδείου επιβάλλοντας την κυριαρχία των *ύγρων* συμφώνων (Τό ήρακλείτειο «τά πάντα ρεϊ» ήδη απειλεί να γίνει σλόγκαν υποταγμένο στις απαιτήσεις της *άλλαγής*), ή εισηγήση του επίσημου εκπροσώπου του ΚΚΕ ήρθε να προτείνει ένα ανατροφοδοτούμενο μοντέλο μέτρησης του επιπέδου ζωής παρμένο μέσα από την ιστορική πείρα του *ύπαρκτου* σοσιαλισμού. Έκει όπου οικονομομέτρες, μηχανικοί και παντοειδείς αναπτυξιολόγοι διαφωνούν ριζικά για τό αν τό κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Έγχώριο Προϊόν είναι ο καταλληλότερος δείκτης για τον προσδιορισμό του επιπέδου ανάπτυξης μιάς χώρας προτάθηκαν οι κατά κεφαλήν κομμένες κεφαλές σαν ασφαλής μέθοδος προσδιορισμού της αναπτυξιακής-επαναστατικής διαδικασίας. Στο κείμενο λοιπόν της εισήγησης του Π. Ντούσκου, οι προσεκτικοί εκ των συνόδρων ένωσαν επαναστατική ανατριχίλα διαβάζοντας πώς τά περίφημα 5ετή αναπτυξιακά πλάνα της Σοβιετικής Ένωσης είχαν επιτύχει τους στόχους τους κατά 100%. Τό τέλος της Ιστορίας λοιπόν; Όχι βέβαια, μιά και όρισμένοι στόχοι επαναλαμβάνονται διαχρονικά δυό και τρεις φορές μέ φυσικό αποτέλεσμα την κατά - έως και - 300% ικανοποίησή τους. "Όλ' αυτά όμως δέν φαίνονται να έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα σέ σχέση μέ την καινοτομία της περιόδου 1933-1937 όπου τό «κύριο πολιτικό και οικονομικό καθήκον» της «όριστικής εξέλιψης των έκμεταλλευτριών τάξεων» φαίνεται πώς έχει επίσης ικανοποιηθεί κατά 100%. "Όπου τό συγκεκριμένο του ρήματος *έξάλειψη* δημιουργεί τή βάσιμη υπόνοια ότι οι μετρήσεις και ένγνευι στατιστικές μέθοδοι συλλογής και επεξεργασίας στοιχείων ήταν ιδιαίτερα αναπτυγμένες κατά τή σταλινική περίοδο.

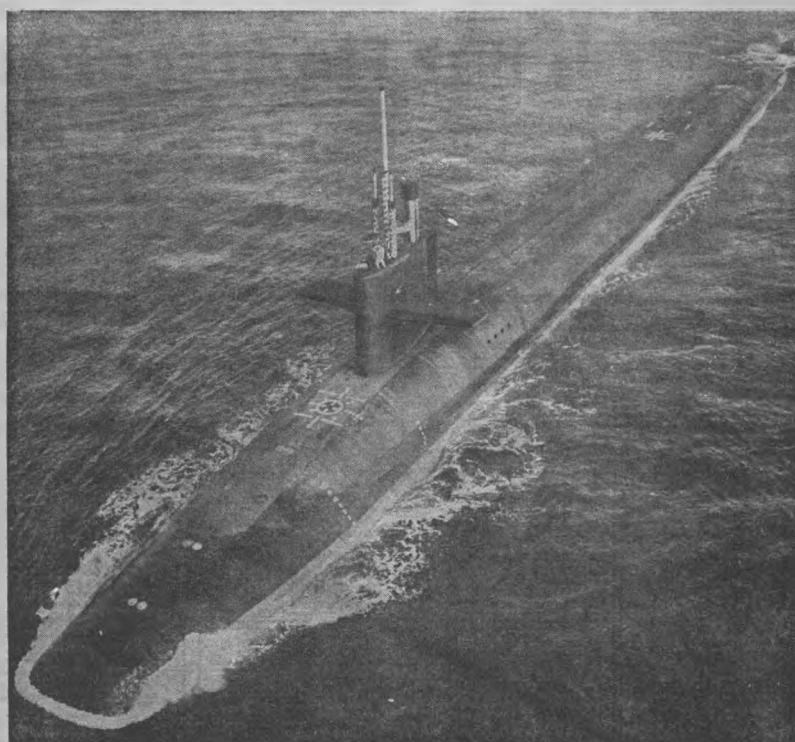
"Όσον άφορά τήν ύποπτη παρέμβαση συνέδρου που διαμαρτυρήθηκε για τήν «μεθόδευση της άναίρεσης των συμπερασμάτων του 20ού συνεδρίου (έπί Χροντώφ)» που καταδίκασε τά έγκλήματα της σταλινικής περιόδου τήν βίαία άποικουλακοποίηση-κολεκτιβοποίηση και τά έπισήμως γνωστά 5.000.000 των νεκρών, τό προεδρείο μετά βδελυγμίας διέκοψε τόν άτυχή διαμαρτυρόμενο δηλώνοντας ξεκάθαρα ότι «δέν θά επαναφέρουμε σ' αυτή τήν αίθουσα τά κονσερβοκούτια».

Μιχάλης Μοδινός

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Τά «άντιμπεριαλιστικά» ΝΕΑ

**ΤΟ ΠΥΡΗΝΟΚΙΝΗΤΟΝ
ΥΠΟΒΡΥΧΙΟ ΟΗΙΟ ΑΠΟΠΛΑΕΙ**

ΤΗΝ 20^η ΙΟΥΝΙΟΥ 1981 ΕΠΕΣΤΡΕΨΕ ΜΕΤΑ
ΑΠΟ ΕΠΙΤΥΧΕΙΣ ΔΟΚΙΜΕΣ ΕΝ ΠΛΩ,
ΤΟ ΠΥΡΗΝΟΚΙΝΗΤΟΝ ΥΠΟΒΡΥΧΙΟ
ΟΗΙΟ

Η ΠΡΩΤΗ ΜΟΝΑΣ ΤΗΣ ΚΛΑΣΕΩΣ TRIDENT
ΤΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ

Τά υποβρύχια τύπου TRIDENT, πού άποτελοϋν
τό σπουδαιότερο νέο στρατηγικόν οπλικό σύστημα
του έλευθερου κόσμου, σχεδιάστηκαν και κατασκευάζονται
στό ναυπηγειόν ELECTRIC BOAT, του σμίλου εταιρειών
GENERAL DYNAMICS

Όλοσέλιδη διαφήμιση στην
έφημερίδα τά ΝΕΑ τής 29ης
Ιουνίου 1981. Τά σχόλια
περιττεύουν.

ΕΔΠ: έναπόθεση τῶν ἐλπίδων στό «φορέα τῆς ἀλλαγῆς»

– σημειώσεις στό περιθώριο ἑνός συνεδρίου –

τοῦ Δημήτρη Κέκου

Τό 6ο συνέδριο τοῦ Ἐπιστημονικοῦ καί Διδακτικοῦ Προσωπικοῦ τῶν ΑΕΙ ἐμφάνισε στή συνδικαλιστική ἱστορία τοῦ κλάδου μιᾶ ἀξιοσημείωτη ἰδιομορφία. Ψήφισε, μέ πρωτοβουλία τοῦ ΠΑΣΟΚ καί τίς εὐλογίες τοῦ ΚΚΕ, τήν αὐτοκατάργησή του ὡς ἀνώτατου συνδικαλιστικοῦ σώματος τοῦ κλάδου, ἀναθέτοντας ἐν λευκῷ στό φορέα τῆς «Ἀλλαγῆς» τήν ἐπίλυση τῶν αἰτημάτων τοῦ κλάδου μόνις ἀνέβει στήν ἔξουσία. Τό συνέδριο, κατά πλειοψηφία, ἔδωσε ὄγκο πίστες στή «μέλλουσα» κυβέρνησι, ἢ ὁποία, ἐκτός ἀπό ὑποσχέσεις, δέν δίστασε νά ἀπευθύνει καί κάποιες αὐστηρές προειδοποιήσεις στους ὁποιούς ἀτακτους καί ἀνυπότακτους συνέδρους.

Μέσα σέ τέτοιο κλίμα ἡ συζήτηση ἔμοιαζε μέ κακοστημένη φάρσα. Ὁ κλάδος, προοδευτικός στό σύνολό του, ὅπως θεωρήθηκε ὅτι εἶναι μέ βάση τήν ἀριστερή κομματική τοποθέτηση τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας τῶν συνέδρων, θεωρήθηκε ἐπίσης ὡς ἀυτονόητος σύμμαχος στήν πορεία γιά τήν ἀλλαγῆ. Ἄλλωστε, ἡ ἐπτάχρονη ἀντιπολιτευτική του δράσι καί οἱ πολλάκις ψηφισμένες θεσμικές του θέσεις φάνηκε ὅτι ἀρκοῦσαν σάν ἐγγύηση καί ἐπίσης σάν πανεπιστημιακό πρόγραμμα αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς. Τήν εἰδυλλιακή αὐτή εἰκόνα δέν τάραξαν οὔτε ἡ διογκούμενη ἀδιαφορία καί ἀπουσία τῶν περισσοτέρων συναδέλφων ἀπό κάθε συνδικαλιστική ἐκδήλωση, καί ἰδιαίτερα πάνω σέ ζητήματα συνολικῆς λειτουργίας τῶν ΑΕΙ, οὔτε κάποιοι τριγμοί τῆς ἀναμφισβήτητης ἕως σήμερα ἐνότητος τοῦ κλάδου, οὔτε τά ἀναφυόμενα ἐρωτήματα γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τά συγκεκριμένα αἰτήματα καί οἱ ἰδιαίτερες ἐπιδιώξεις τοῦ ΕΔΠ ἐντάσσονται στήν προοπτική τοῦ νέου (;) Πανεπιστημίου τῆς «Ἀλλαγῆς».

Οἱ διαπιστώσεις πού ἀκολουθοῦν, προσπαθώντας νά

ἀποφύγουν τή λογική τοῦ αὐτονόητου, ἐπιδιώκουν μιᾶ κατ' ἀρχή προσέγγισι τοῦ τρόπου συγκρότησι καί τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τοῦ κλάδου. Τό αἶτημα τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ τοῦ ΕΔΠ ὅπως κάθε κοινωνικῆς ὁμάδας σήμερα, δέν ἀποτελεῖ παραξενιά τῆς μικροαστικῆς ἢ μεγαλοαστικῆς διανόησις, ἀλλά προϋπόθεσι γιά τήν αὐτόνομη πολιτική – συνδικαλιστική συγκρότησι τοῦ κλάδου, ὅρου ἀναγκαίου γιά τό σοσιαλιστικό ὄραμα τῶν χειραφετημένων καί ὄχι «κρατικοποιημένων» μαζῶν.

Ἡ διαφορετική χρῆσι τοῦ Πανεπιστημιακοῦ τίτλου (θέσις) ἀπό τά μέλη τοῦ κλάδου, ἀποτελοῦσε πάντα πηγή κλυδωνισμῶν στους συνεκτικούς του δεσμούς. Ἔτσι, ὁ τίτλος τοῦ πανεπιστημιακοῦ βοηθοῦ καί ἐπιμελητῆ, ἢ ἀποτελεῖ ἐπικουρικό μόνο στοιχεῖο στήν ἐξωπανεπιστημιακή – ἐπαγγελματική σταδιοδρομία (γιατροί, μηχανικοί, δικηγόροι), ἢ, προσδίδοντας στόν κάτοχό του «ἐπιστημονικό» κύρος, χρησιμεύει στήν κοινωνική του ἀνέλιξι, εἴτε σημαίνει ἀπλή ἐπαγγελματική ἐπιδίωξι μέ τή «μαγική» δημοσιοῦπαλληλική ἰδιότητα εἴτε, τέλος γιά κάποιους, ἴσως λιγότερους, ἐκφράζει τή θέλησι γιά ἐπιστημονική ἀναζήτησι, διάλογο καί πνευματική δημιουργία. Ἡ κοινότητα αἰτημάτων, πού πηγάζουν ἀπό τή θέσι ὑποταγῆς πού τό ἑλληνικό Πανεπιστήμιο ἐπιφυλλάσσει στό ΕΔΠ, δέν ἀρκεῖ γιά νά ἀποκρύψει τίς ἔντονες διαφοροποιήσεις στό ἐσωτερικό του, πού ὀφείλονται ἀκριβῶς στό συγκεκριμένο διαφορετικό τρόπο χρῆσι τῆς πανεπιστημιακῆς ἰδιότητος. Αὐτό τό γεγονός ἐξηγεῖ ἐνμέρει τίς σαφέστατα διαφορετικές ὀπτικές καί τίς ἰδιαίτερες ἐπιδιώξεις πού ἐνυπάρχουν καί οἱ ὁποῖες καλύπτονται κάτω ἀπό τά κοινά αἰτήματα ὄλων γιά μονιμότητα, ἐνταξι σέ ἐνιαῖο φορέα, διαμόρφωση τῶν κριτηρίων ἀξιολόγησις, ἰδιαίτερες ἐπιδιώξεις πού ἐξηγοῦν ἐνμέρει τό εὐάλωτο τοῦ κλάδου

σέ χαριστικές διατάξεις όπως ή έθελούσια έξοδος, τό δικαίωμα έτεροαπασχόλησης κ.λπ.

Στίς δυό χρονιές πού άκολούθησαν τήν έφαρμογή του νόμου 815 άλλοιώνεται σημαντικά ή σύνθεση του ΕΔΠ. Στίς ύπάρχουσες κατηγορίες, μέρος των οποίων μονιμοποιείται και άποκτά προσωποπαγείς θέσεις, προστίθενται οί έπιστημονικοί συνεργάτες μέ σύμβαση ιδιωτικού δικαίου (!) και έξαετή τό πολύ θητεία, οί έπιμελητές του 815 μέ περιορισμένη κι αυτό έξαετή τό πολύ θητεία, και οί ειδικοί έπιστήμονες μέ ύψηλό βαθμό πρόσληψης (2ος βαθμός τής δημοσιοϋπαλληλικής κλίμακας), αλλά έλάχιστη, όλιγόωρη διδακτική εργασία. Έτσι ό κλάδος άποκτά μιά κατηγορία «διερχομένων» άπό τό Πανεπιστήμιο, στην πλειοψηφία τους ιδιωτών, πού τό έπιλέγουν ως προσωρινή ή έπικουρική επαγγελματική και οικονομική λύση, και ή όποία διαμορφώνει νέους, ιδιότυπους, δεσμούς μέ αυτό. Οί διαστρωματώσεις του κλάδου πληθαίνουν, οί πρώτες έσωτερικές συγκρούσεις διαφαίνονται, και τό μωσαϊκό των μόνιμων μονιμοποιήσιμων, έπί θητεία, τουριστών, δημοσίων ύπαλλήλων και ιδιωτών, χαλαρώνει τους δεσμούς του μέ τό Πανεπιστήμιο και τήν έπιστήμη.

Τά κοινά χαρακτηριστικά του ΕΔΠ ως κοινωνικής ομάδας, μέσω των πολυποικίλων επαγγελματικών, θεσμικών και λειτουργικών διαστρωματώσεων, διαχέονται, δημιουργώντας, άπό πολιτική άποψη, ένα άνομοιογενές σύνολο πού δύσκολα πλέον μπορεί να διατυπώσει κάποιον αυτόνομο πολιτικό λόγο γύρω άπό τά ζητήματα του Πανεπιστημίου και του ρόλου του μέσα σ' αυτό. Τό παιχνίδι των συνδικαλιστικών αίτημάτων, μέ τό συγκεκριμένο τρόπο πού μέχρι σήμερα όρισμένες άριστερές δυνάμεις προωθούν, φτάνει στα όριά του καθώς οί έπιμέρους ρυθμίσεις και τά ιδιαίτερα συμφέροντα δέν ένοποιούνται σε μιά συνολική εναλλακτική πρόταση.

Και όμως ό κλάδος, όσο κι άν θεσμικά κατακερματίζεται, συνεχίζει να παίζει τό δικό του συγκεκριμένο ρόλο στη λειτουργία του έλληνικού πανεπιστημίου. Οί βοηθοί, οί έπιμελητές, έπιστημονικοί συνεργάτες, ειδικοί έπιστήμονες, μόνιμοι ή έκτακτοι, σάν δάσκαλοι σε μάθημα, σε άσκήσεις ή εργαστήρια, σάν έρευνητές, έξεταστές, βαθμολογητές ή επιτηρητές, συμμετέχουν μέ τόν τρόπο τους στη διασφάλιση του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας, τή μετάδοση και άναπαραγωγή τής κυρίαρχης ιδεολογίας. Η καθημερινή τους λειτουργία, κάτω άπό όποιαδήποτε μορφή, ύλοποιεί άπέναντι στους φοιτητές ένα μέρος τής έξουσίας μέσα στο Πανεπιστήμιο και μάλιστα πιο άμεσα και όρατά σε σχέση μέ τους καθηγητές.

Η κατηγορία πού συχνά διατυπώνεται προς τά μέλη του ΕΔΠ, κυρίως άπό τήν πλευρά των φοιτητών, «πώς επιδιώκουν να γίνουν καθηγητές στη θέση των καθηγητών», όσο κι άν άδικει σε μεγάλο βαθμό τά αίτήματα του ΕΔΠ παραγνωρίζοντας τή σχέση ύποτέλειας του κλάδου, εκφράζει ταυτόχρονα και χαρακτηριστικά τόν τρόπο πού ή φοιτητική μάζα

βιώνει τή συγκεκριμένη λειτουργία του ΕΔΠ στις διαδικασίες διδασκαλίας, έξέτασης και βαθμολόγησης. Κυρίως άναδεικνύει τό γεγονός ότι όσο προσιτός και συμπαθής, προσωπικά και πολιτικά, κι άν είναι ό βοηθός, έντούτοις ή δική του διδασκαλία, άν και πιθανόν πιο ευχάριστη, έλάχιστα διαφέρει σε περιεχόμενο και μορφή άπό τήν καθηγητική.

Η άπουσία όποιασδήποτε σχέσης άλλου τύπου μεταξύ ΕΔΠ και φοιτητών μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία καταδεικνύει και τήν κενότητα τής διακηρυγμένης συμμαχίας των δύο φορέων. Η συμμαχία αυτή άποτελεί άπλό ιδεολόγημα όσο στηρίζεται πολιτικά στις γενικόλογες καταγγελίες και διακηρύξεις για τό ΝΑΤΟ, τή ΣΙΑ, τήν Κύπρο, τή Δεξιά, τους προδοκότερους και ό,τι άλλο ή τρέχουσα πολιτική ζωή ή τά κομματικά έπιτελεία άναδεικνύουν. Τό συνεκτικό στοιχείο μιάς μονιμότερης συμμαχίας των δύο αυτών κοινωνικών ομάδων πρέπει να άναζητηθεί, άκριβώς, στην ύλική λειτουργία των δύο φορέων μέσα στο Πανεπιστήμιο για τήν πραγμάτωση του ρόλου του και τίς έσωπανεπιστημιακές σχέσεις πού οί λειτουργίες αυτές και οί ρόλοι άποτυπώνουν.

Ένδεικτικά στοιχεία τής άνυπαρξίας οίασδήποτε οργανικής συμπαράταξης των φοιτητών μέ τό ΕΔΠ άποτελούν τόσο ή άδιαφορία των φοιτητών στις κινητοποιήσεις του κλάδου άκόμη και στην πιο όλοκληρωμένη μορφή του κατά τήν άπεργία των 100 ημερών, όσο και ή άπουσία του ΕΔΠ στη διάρκεια των φοιτητικών κινητοποιήσεων μέ κορύφωση τίς καταλήψεις.

Και όμως πίσω άπό τά άδιέξοδα αυτών των κινητοποιήσεων (και άλλων π.χ. για τά έξεταστικά πού τόσο αυτόρεσκα όλοι έπεσήμαναν) ύπήρχε ή αυθόρμητη αντίδραση των φοιτητών για τόν παραλογισμό ενός όλόκληρου συστήματος μετάδοσης και έξέτασης άνούσιων γνώσεων, συστήματος του όποιου συστατικό στοιχείο και βασικές λειτουργίες ύλοποιεί ό κλάδος.

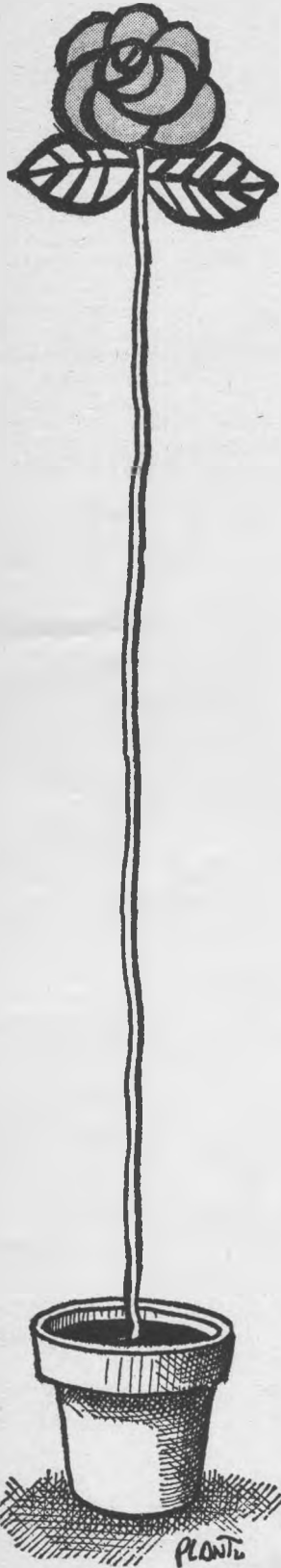
Τά παραπάνω δέν ύποκρύπτουν κάποια καινοφανή άποψη πού ν' άπορρίπτει τά κλαδικά αίτήματα του ΕΔΠ πού μονότονα έπί έξι συνέδρια έπαναβεβαιώνονται. Άπηχούν άπλως τήν άγωνία για τά άδιέξοδα πού ή όμόφωνα (;) προβαλλόμενη θεμοποιημένη πολιτική άναδεικνύει. Γιατί ή κατοχύρωση και διεύρυνση του διδακτικού και έρευνητικού ρόλου του κλάδου, καθώς και ή άνάληψη μερους τής ευθύνης για τή λειτουργία του Πανεπιστημίου άποτελούν αίτήματα χωρίς δυναμική έφόσον δέν συνοδεύονται άπό τή διαμόρφωση μιάς εναλλακτικής πρότασης για τή λειτουργία των ΑΕΙ και τήν δυνάμει (στη διαδικασία συνολικότερων αλλαγών) άνατροπή του ρόλου τους, όπως ύλοποιείται σήμερα στη σχέση Πανεπιστήμιο-Κοινωνία, στις σχέσεις διδασκαλίας και, κυρίως, στο περιεχόμενο και τή δομή των προσφερόμενων γνώσεων. Η μονοδιάστατη θεσμική πολιτική πού μέ τόση συνέπεια προωθεί ή Άριστερά στα Πανεπιστήμια, άνεξάρτητα άπό τίς «άριστερές», «άγωνιστι-

κές» ή «δεξιές» εκφράσεις της είναι αναποτελεσματική αφού, ανίκανη να προωθήσει μία εναλλακτική προοπτική, υποτάσσεται στα επιμέρους συντεχνιακά συμφέροντα του άνομοιογενούς κλάδου. Έτσι τό ΕΔΠ ανίκανο να αυτοπροσδιοριστεί άνιχνεύοντας τόν ιδιαίτερο ρόλο του στην πανεπιστημιακή λειτουργία, άδυνατεί να όριστεί σάν αυτόνομη πολιτική συνιστώσα όδεύοντας στό δημοσιούπαλληλιισμό και τόν εύνουχιισμό κάθε κριτικής στάσης και έπιστημονικής άναζήτησης.

Τό ζητούμενο λοιπόν, δέν είναι ή άπόρριψη κάποιων φύσει «ρεφορμιστικών» ή «έκσυγχρονιστικών» θεσμικών αίτημάτων όσο ό επαναπροσδιορισμός τους στό πλαίσιο μιάς συνολικής προοπτικής για τά ΑΕΙ. Έτσι μόνο στην προοπτική μιάς διαφορετικής άποψης για τόν κοινωνικό ρόλο του Πανεπιστημίου και τή σχέση του μέ τήν ελληνική κοινωνία άποκτά ριζοσπαστική διάσταση ή συμμετοχή στή διοίκηση και τήν ευθύνη τών ΑΕΙ. Μόνο άν πάψουμε να θεωρούμε τή γνώση και τή τεχνολογία σάν «ουδέτερους» και άναπτυξιακούς παράγοντες και διαμορφώσουμε τά άναγκαία θεωρητικά εργαλεία για τήν άποκρυπτογράφηση τής ιστορικότητας τής γνώσης θά άποκτήσει ριζοσπαστική διάσταση και δυναμική τό αίτημα για τήν κατοχύρωση και διεύρυνση του διδακτικού και έρευνητικού έργου. Και έτσι θά άνατραπούν οι ύφιστάμενες σχέσεις διδασκαλίας, πού είναι θέβαια άρρηκτα έξαρτημένες μέ τό περιεχόμενό της, και θά άναδειχθεί ή κριτική και άμφισβήτηση ως συστατικών στοιχείων τών νέων σχέσεων. Έτσι άλλωστε άποκτά όργανικό συνεκτικό δεσμό τό ΕΔΠ μέ τούς φοιτητές. Και τότε μόνο τό αίτημα τής μονιμότητας σημαίνει τήν κατοχύρωση τής ελεύθερης έπιστημονικής άναζήτησης και παραγωγής, διασφαλίζοντας τά μέλη του κλάδου άπό τήν καθηγητική και κρατική αυθαιρεσία.

Σήμερα, ή υπέρβαση μιάς θεσμικής πολιτικής πού θά άναδεικνύει τά συνολικότερα αυτά ζητήματα έμφανίζεται περισσότερο μακρινή παρά ποτέ. Η άριστερά έγκλωβισμένη σ' αυτήν τήν πολιτική άδυνατεί να τήν υπερβεί είτε γιατί τό όνομα του σοσιαλισμού πού κατασκευάζει δέν έχει χώρο παρά μόνο για τό κράτος και τίς μάζες ποί' τό χειροκροτούν, είτε γιατί κατασκευάζοντας τό θεσμογεννημένο της σοσιαλισμό παίζει τήν κόττα μέ τ' αύγό, παραπέμποντας στό άπώτερο μέλλον τά ζητήματα τής φύσης και του περιεχόμενου τής άέναα διευρυντέας δημοκρατίας. Ακόμη γιατί μιά τέτοια πολιτική προϋποθέτει κατ' άρχήν έπιστημονική επάρκεια πού ή ιστορική διαμόρφωση του ελληνικού Πανεπιστημίου έχει έξοβείσει. Και κυρίως προϋποθέτει τά θεωρητικά εργαλεία για τήν κριτική και τήν άνίχνευση τής παρεχόμενης και παραγόμενης ιστορικά προσδιορισμένης γνώσης τά όποια δυστυχώς, ή κομμουνιστική άριστερά τής Γ' Διεθνούς, έγκλωβισμένη στό μύθο τής άνάπτυξης, ευγενικά παραχώρησε στην άρχουσα τάξη ως δικαίωμα να τά παράγει για λογαριασμό της.

Ίσως όλα αυτά να ήχουν παράξενα και ά-ιστορικά, μετά άπό ένα συνέδριο προσωπικής και κομματικής αυτοεπιβεβαίωσης όπου τά πάντα ήταν άυτονόητα μέ μόνο ζητούμενο τό χρόνο και τό φορέα πού θά τά υλοποιούσε. Η άναγγελλόμενη όμως άλλαγή επιβάλλει σε όλους άσφυστικά τό ερώτημα τής ταυτότητας της. Κι αυτό σημαίνει για κάποια άνώδυμη, δυστυχώς, άλλα πλούσια σε ιστορικές εμπειρίες άριστερά τό αίτημα να διατυπωθεί μιά πολιτική και για τό Πανεπιστήμιο πού, ξεφεύγοντας άπό τό καταστροφικό δίλημμα τής υποταγής ή τής άντιπολίτευσης στό ΠΑΣΟΚ στή βάση τής διεκδίκησης κάποιων κλαδικών αίτημάτων, θά άναδεικνύει τό δικό της όραμα του Πανεπιστημίου προσδιορίζοντας έτσι και τό περιεχόμενο και τή δική της άποψη για τήν άλλαγή.

Πλήρης σύμπτωση τής κοινωνικής με τήν πολιτική πλειοψηφία στή Γαλλία

Σέ απόλυτη συμφωνία με τό πνεύμα τών θεσμών τής Πέμπτης Δημοκρατίας οι πρόσφατες βουλευτικές εκλογές στή Γαλλία δέν υπήρξαν, παρά τά όσα άλλοι νόμιζαν και άλλοι έλπιζαν, ένας τρίτος και τέταρτος γύρος τής ίδιας αντιπαράθεσης ανάμεσα στίς δυνάμεις τής 'Αριστεράς και τίς δυνάμεις τής Δεξιάς.

Αναμφισβήτητα, τό γαλλικό εκλογικό σώμα θέλησε νά δώσει στόν Πρόεδρο Μιτεράν τά μέσα τής πολιτικής, νά επιβεβαιώσει τήν προηγούμενη έπιλογή του γιά κοινωνική και πολιτική αλλαγή. Και τό συναρπαστικό και πρόσθετο γεγονός είναι ότι οι βουλευτικές εκλογές έδωσαν στήν τάση τών προεδρικών εκλογών ένα εύρος και ένα βάθος έντελώς άσυνήθιστα στή γαλλική ιστορία.

Ας σημειώσουμε όμως, ότι, ενώ στίς προεδρικές εκλογές ό πολίτης «διαλέγει ποιόν θέλει στόν πρώτο γύρο και δηλώνει ποιόν δέν θέλει στό δεύτερο γύρο», στίς βουλευτικές εκλογές τά πράγματα και τό πνεύμα τους ήσαν διαφορετικά. Στόν πρώτο γύρο ξεκαθαρίστηκαν οι λογαριασμοί έντός τών μεγάλων τάσεων πού διεκδικούσαν τήν έξουσία. Ό «λαός τής 'Αριστεράς», πιά συγκεκριμένα, ξεκαθάρισε ότι τήν τελική άναμέτρηση (δευτερός γύρος) προτιμάει νά τήν διεξαγάγει κάτω από τά χρώματα και τίς αντίληψεις του. Σοσιαλιστικού Κόμματος και όχι του ΚΚΓ, έπιλογή επίσης πρωτοφανής σ' ολόκληρη τήν ιστορία τής Πέμπτης Δημοκρατίας. Τό γιατί δέν είναι και δύσκολο ν' αναλυθεί: συνοπτικά άς πούμε ότι ή ήττα του ΚΚΓ ήταν ή πολιτική κύρωση πού του επιβλήθηκε σέ πλήρη αντίστοιχία, ως πρός τήν έκταση και τή σοβαρότητά της, με τήν ύπονόμηση τής νίκης τής Ένωμένης 'Αριστεράς τό 1978. Μιά σύγκριση δέ τών όσων, περιθωριακών, ζητούσε τότε τό ΚΚΓ ώστε νά βρεί τό πρόσχημα γιά τή ρήξη και τών όσων, ούσιαστικών γιά τήν ιστορία του, άπεμπολεί τώρα γιά νά δώσει στήν άγανακτισμένη βάση του κάποια «έπιτυχία» τής γραμμής του (τέσσερις καρέκλες στό 'Υπουργικό Συμβούλιο), μόνο οίκο μπορεί νά προκαλέσει γιά ένα από τά κάποτε σημαντικότερα άριστερά κόμματα τής Εύρώπης.

Τό εκλογικό σώμα, όπου ό λαός τής 'Αριστεράς έχει πιά τήν πλειοψηφία (σύμπτωση τής πολιτικής με τήν κοινωνική πλειοψηφία, είτε ό πρόεδρος Μιτεράν), έδωσε λοιπόν μεγάλες έξουσίες και εύκαιρίες στό Σ.Κ. και γενικότερα τήν γύρω άπ' αυτό γαλλική άριστερά.

Η συμφωνία κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και προέδρου τής Δημοκρατίας δίνει στήν 'Αριστερά τή σταθερή πολιτική έξουσία πού ολοκληρώνει, μεταξύ άλλων, και τήν έξουσία πού έχει οίκοδομήσει στήν τοπική αυτοδιοίκηση (κατέχει τά δύο τρίτα τών δήμων με 30.000 κατοίκους και πάνω) και στό εργατικό κίνημα. Παρά τίς οίμωγές τής Δεξιάς περί «ύπερβολικής έξουσίας» και ανάγκης αντίβαρων κλπ., ή 'Αριστερά παρ' όλα αυτά δύσκολα μπορεί ν' αντιπαραταχθεί στήν οικονομική έξουσία του άστισμού και τή διεθνή έξουσία σ' έναν κόσμο πού δέν πολυσυμπαθεί τίς αλλαγές του status quo. Θά έχει όμως, άπέναντι στίς δυσκολίες πού τά παραπάνω προοιωνίζονται, δυό-τρία επίσης πρωτόγνωρα άτού. Γιά πρώτη φορά, μέσα σέ δημοκρατικά άψογες και θεσμικά όμαλές συνθήκες, ή 'Αριστερά θά έχει τή διάρκεια. Ό πρόεδρος έχει μπροστά του έπτά χρόνια και ή κοινοβουλευτική πλειοψηφία πέντε. Πράγμα πού δίνει στή νέα κυβέρνηση τή δυνατότητα και τήν πολυτέλεια νά προχωρήσει με σύνεση και περίσκεψη σέ έντονες διαρθρωτικές αλλαγές σ' όλους τούς τομείς πού προβλέπει τό πρόγραμμά της. Γιατί έχει πρόγραμμα, από τά πρίν δημοσιευμένο και συζητημένο πάνω στό όποίο θά μπορεί ό καθένας νά τήν έγκαλεί και νά τήν έλέγχει. Τέλος, μαζί με τή διάρκεια θά έχει και τήν άνεξαρτησία, τόσο από τήν κεντροαριστερά και τήν κεντρώα παράταξη, όσο και από τό ΚΚΓ.

Τό σοσιαλιστικό πείραμα ξεκινάει λοιπόν με σχετικά καλούς οίανούς, έστω κι αν οι γενικότερες συνθήκες (κρίση, έπιδείνωση τής διεθνούς κατάστασης κλπ.) δέν του είναι ιδιαίτερα εύνοϊκές.

Οί εύχές και τό ένδιαφέρον τής εύρωπαϊκής και γενικότερα τής παγκόσμιας 'Αριστεράς τό συνοδεύουν.

Ακόμα και στήν 'Ελλάδα ... όπου τή σοσιαλιστική νίκη στή Γαλλία υιοθετούν, οι-

ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΜΑΤΑ

κειοποιούνται ή θέτουν σάν πρότυπο λογιών λογιών πολιτικές δυνάμεις και τάσεις, ιδιαίτερα δέ τό ΚΚΕ και τό ΠΑΣΟΚ.

Τό ΚΚΕ βέβαια δύσκολα βολεύεται μέ εξέλιξεις σέ πλήρη αντίθεση μέ τή γραμμή του άδελφου ΓΚΚ και των φιλοσοβιετικών του έπιλογών, σέ πλήρη επίσης αντίθεση μέ τίς αρχικές εύχές και έλπίδες τής Μόσχας. Τόσο ή τελευταία όσο και τό πρώτο τά ψευτομπαλώνουν μέ κάποια έξαρση τής νίκης των «άριστερων δυνάμεων» γενικώς. Οί γάρ μελλοντικές ανάγκες, διεθνείς γιά τούς μέν, έλληνικές (και ένόψει έκλογών) γιά τούς δέ, επιβάλλουν σύνεση... Βέβαια δέν έλειψαν «οί μπηχτές», έστω και άσφαιρες: ό κ. Φλωράκης δέν καταφέρνει άκόμη νά ξεχωρίσει τό παλιό γαλλικό κόμμα τής S.F.I.O. του πολέμου τής Αλγερίας και άλλων δεινών, από τό νέο και άλλιώτικο Σ.Κ. του Συνεδρίου του Eriney του 1972. Ούτε έλειψαν ή συγκάλυψη ή άπόκρυψη των πληροφοριών: ό κομματικός ή ό φίλιος τύπος ελάχιστα (ή τίποτε) λέει γιά τίς θέσεις του Σ.Κ. πάνω στο παλαιστινιακό, στην Ύψηση και τήν Ειρήνη, τά στρατιωτικά μπλοκ. τήν ΕΟΚ, τό ΝΑΤΟ, τόν Τρίτο Κόσμο κλπ., ή γιά τίς θέσεις και παλινδρομήσεις του ΓΚΚ στα ίδια θέματα προκειμένου νά περιοώσει ή έπιπλα, όπως λέει παλιά γαλλική έκφραση. Έτσι όλοι οι δρόμοι μένουν άνοικτοί: και ή συνέχιση τής ίδιας πολιτικής, και ή συντήρηση τής έλπίδας του άριστερου πολίτη γιά αλλαγές, και ή άποφυγή σύγκρουσης μέ τό ΠΑΣΟΚ, και ή επιδίωξη νά βρεθεί τό τελευταίο σέ θέση όπου θά έχει ανάγκη τό ΚΚΕ· κι αυτά και τούτα.

Όσο γιά τό ΠΑΣΟΚ, τά πράγματα φαίνονται πιό εύκολα. Η νίκη του Σ.Κ. είναι και «δική του νίκη». Σοσιαλιστικό κόμμα εκεί, σοσιαλιστικό κίνημα εδώ, γενική ανάκαμψη τής άριστεράς σέ πολλά σημεία τής Ευρώπης, ή γενική τάση φαίνεται νά του είναι εύνοική, και δέν παραλείπει νά τό τονίζει. Οί Έλληνες μπορούν κι αυτοί νά εισέλθουν «εις κατάστασιν χάριτος» όπως και οι Γάλλοι μετά τήν νίκη του Μπεράν. Μακάρι! Όμως, οι μακάριοι πολίτες πού έτσι νανουρίζονται, μέσα και έξω από τό ΠΑΣΟΚ, θά πρέπει νά στοχασθούν και τά ακόλουθα: τό Σ.Κ. γεννήθηκε τό 1972 μέσα από ένα Συνέδριο πού διακήρυξε ως καταστατική του αρχή «τήν άγκυροβόληση στα άριστερά» (καταλέξη μετάφραση), δηλαδή τή ρήξη μέ τήν κεντρώα πολιτική τής διαχείρισης του καπιταλισμού όπως τήν άσκούσε τό προκάτοχο σχήμα. Έκτοτε, και σέ τακτικά ή έκτακτα συνέδρια (ναί, συνέδρια θάσει καταστατικού, μέ εκπροσώπηση των κομματικών οργανώσεων και διαφορετικών οργανωμένων τάσεων, μέ αναλογική...) ή γραμμή αυτή επιβεβαιώθηκε, έκλεπτόνθηκε, έκφράστηκε σέ πρόγραμμα και σέ μέτρα. Πού ανέλαβαν νά προωθήσουν υπεύθυνα όργανα, τόσο από πολιτική όσο από έπιστημονική και τεχνική άποψη. Τή γραμμή αυτή τήν διαχειρίστηκαν εκατοντάδες κομματικές οργανώσεις σέ δήμους και κοινότητες, στίς έπιχειρήσεις, στα συνδικάτα, στα Πανεπιστήμια. Η έγκρισή της προχτές είναι άποτέλεσμα ένσυνείδητης άποδοχής της από πληροφορημένους και προετοιμασμένους πολίτες πού μέ τή σειρά τους κέρδισαν στίς θέσεις τους τόν ύπόλοιπο λαό τής Άριστεράς και τό γαλλικό λαό.

Τά παραπάνω δέν εξασφαλίζουν τήν έπιτυχία του σοσιαλιστικού πειράματος, πού έξαρτάται από χίλιους μύριους παράγοντες και συγκυρίες, έντός και έκτός Γαλλίας. Άποκλείουν όμως σέ μεγάλο βαθμό τό «μαζί μιλάμε και χώρια καταλαβαίνουμε» στίς σχέσεις λαού-κυβέρνησης, όπως και στίς ένδοκυβερνητικές ή ένδοκοινοβουλευτικές συζητήσεις ή διαμάχες.

Τέτοιοι στοχασμοί και οι αναπόφευκτες συγκρίσεις και έκτιμήσεις πού συνεπάγονται θά οδηγούσαν τούς μακάριους πολίτες πού προαναφέρθηκαν σέ ζοφερές σκέψεις. Η κλαγγή όμως των έπερχόμενων έκλογών ίσως έμποδίσει ν' άνοιξουν τέτοιοι δρόμοι.

Δέν πειράζει, θά τά ξαναπούμε μετά.

Μιχάλης Παπαγιαννάκης

Λέχ Βαλέσα: «ή ιστορία μᾶς ἔκανε μάστορες στήν ἀντίσταση»

(Συνέντευξη τοῦ Λ. Βαλέσα, στό γερμανικό περιοδικό *Σπῆγκελ*, 15 Ἰουνίου 1981)

ΣΠΗΓΚΕΛ: Τί θά ἀλλάξει ἀκόμα στήν Πολωνία;

ΒΑΛΕΣΑ: Δύσκολο νά προβλέψει κανείς, γιατί οἱ προσεχείς μεταβολές θά ἐξαρτηθοῦν ἀπό πολλούς παράγοντες κι ὄχι μόνον ἀπό μᾶς.

Σ: Μέ σπουδαιότερο παράγοντα τίς σοβιετικές ἀπειλές καί τά σοβιετικά τάνκς, ἡ κάνουμε λάθος;

Β: Τί εἶπατε; Τάνκς; Ἀπειλές; Ἀπό τούς φίλους μας! Ἀδύνατον, κάτι πρέπει νά ἔχετε παρανοήσει σ' αὐτή τήν ἱστορία.

Σ: Μακάρι...

Β: Πράγματι, μακάρι. (...) Ἐσεῖς κύριοι τοῦ *Σπῆγκελ* γνωρίζετε πολύ καλά τί τράβηξε ἡ Πολωνία στόν τελευταῖο πόλεμο. Πάνε μόλις 36 χρόνια. Καί τώρα, νά ἔχουμε πάλι τά ἴδια; Παναγιά παρθένα μου, ὄχι!

Σ: (...) Τί σᾶς κάνει τόσο θέβαιο, πῶς δέν θά ἴρθουν οἱ Σοβιετικοί;

Β: Ποτέ δέν εἶπα ὅτι σίγουρα δέν θά ἴρθουν. Εἶμαι ὅμως πάντα πεισμένος, πῶς κάτι τέτοιο θά ἦταν τό μεγαλύτερο, τό πιό ἀνόητο σφάλμα πού θά μπορούσαν νά κάνουν.

Σ: Κι ἄν, ἐνάντια ἔστω σέ κάθε λογική, φτάναμε σέ μιάν ἐπέμβαση: τί θά ἔκανε τότε ἡ «Ἀλληλεγγύη»;

Β: Μέχρι σήμερα βρῆκε πάντοτε τά μέσα ἐκεῖνα πού ἀνταποκρίνονταν στή συγκυρία.

Σ: Καί ποιά θά ἦταν αὐτά τά μέσα στή συγκεκριμένη περίπτωση;

Β: Δραστικά μέσα. Ἄς πάρουμε ἐμένα γιά παράδειγμα. Θά χρειάζονταν τουλάχιστον 10 τάνκς γιά νά μέ φυλάζουν ἀποτελεσματικά. Πρό ἑτῶν δέν τό κατάφεραν 60 ἀστυνομικοί.

Σ: Πού πάει νά πει, πῶς οἱ εἰσβολείς θά πρέπει νά ὑπολογίζουν ὅτι θά ἀσχολοῦνται μέ τήν ἀστυνόμευση 36 ἑκατομμυρίων Πολωνῶν;

Β: Ἀκριβῶς. Κι ὄχι μονάχα αὐτό. Θά πρέπει καί νά τούς τρέφουν καί νά πληρώνουν καί τά τεράστια κρατικά χρέη. Θά εἶναι ἐξάλλου διατεθειμένοι καί νά δουλεύουν ἀντί γιά μᾶς; Καί ποιός θά ἀνοικοδομήσει αὐτά πού θά καταστραφούν κατά τήν εἰσβολή; Μὴν ξεχνᾶτε πῶς ἡ ἱστορία μας μᾶς ἔκανε μάστορες στήν ἀντίσταση.

Σ: Ὑποτίθεται ὅτι ἔχετε ἔτοιμα σχέδια, σύμφωνα μέ τά ὁποῖα τά ἐργοστάσια θά καταληφθοῦν ἀπ' τούς ἐργάτες τους καί θά μετατραποῦν σέ ὄχυρά.

Β: Νά δοῦμε.

Σ: Καί τί θά συμβεῖ, ἂν ἀφεθοῦν οἱ Πολωνοί νά λιμοκτονήσουν; Ἄν λ.χ. δίνεται δελτίο τροφίμων μονάχα σέ ὅποιον δουλεύει;

Β: Τότε θά πρέπει ὁ κόσμος νά δουλέψει. Ἄλλᾳ πῶς; Μπορῶ νά φαντασῶ κάποια μέρα, πού μπροστά στήν αὐτοκτονία παραγωγῆς μιᾶς πολεμικῆς βιομηχανίας θά στέκουν καρτσάκια γιά μωρά.

Σ: Σχεδόν κάθε Πολωνός στρατιώτης ἔχει τόν πατέρα, τήν ἀδελφή ἢ τόν ἀδελφό στήν «Ἀλληλεγγύη». Θά χτυπήσει ὁ πολωνικός στρατός τούς ἐργάτες, ἂν πάρει τέτοια διαταγή;

Β: Μόνον οἱ φαντᾶροι μποροῦν νά σᾶς ἀπαντήσουν.

Σ: Πρόσφατα δηλώσατε πῶς ἡ «Ἀλληλεγγύη» ἀγωνίζεται γιά τήν ὑλοποίηση τοῦ ἀληθινοῦ σοσιαλισμοῦ. Τί ἐννοεῖτε μ' αὐτό;

Β: Ἦταν μιά παρεξήγηση. Δέν τό ἐννοοῦσα ἔτσι. Τό ἔχω τονίσει πολλές φορές, ἐγώ εἶμαι συνδικαλιστής καί ὄχι ἀγωνιστής γιά κάποια ἰδεολογία, εἴτε λέγεται σοσιαλισμός, εἴτε κομμουνισμός, εἴτε καπιταλισμός. Τέτοιου εἴδους ἐτικέτες μέ ἀηδιάζω.

ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΜΑΤΑ

Νά, πάρτε εκείνο τό άδειο μπουκάλι σαμπάνιας πού είναι πάνω στό τραπέζι, αυτό μέ τήν έλκυστική έτικέτα. Άν τό γεμίσετε νερό τής βρύσης καί δοκιμάσετε νά πιείτε, τί γεύση θά 'χει;

Σ: Ή βαθιά σας πίστη στήν έκκλησία οδήγησε στήν ύπόθεση, διι θέλετε νά οικοδομήσετε ένα χριστιανικό συνδικάτο στή Πολωνία.

Β: Τέτοιες σκέψεις είναι τελείως άβάσιμες. Ήμείς οι συνδικαλιστές δουλεύουμε γιά νά περνάει καλά τό ανθρώπινο σώμα, ή έκκλησία καταπιάνεται μέ τό καλό τής ανθρώπινης ψυχής. Σίγουρα όμως αν πρόκειται γιά θέματα όπως ή άλήθεια, ή δικαιοσύνη, ή τιμιότητα, τότε ή στάση τής εκκλησίας είναι καί δική μας.

Σ: Σας ραπήσαμε γιά τούς επόμενους στόχους τού συνδικάτου.

Β: Αυτή τή στιγμή ασχολούμαστε μέ τίς εκλογές τού συνδικάτου. Όπως βλέπετε, πρόκειται γιά τελείως φυσιολογική συνδικαλιστική δουλειά, όπως γίνεται στή Γερμανία ή τή Γαλλία.

Σ: Σημαίνει αυτό πώς τό θέμα τών άπαραίτητων μεταβολών στίς επιχειρήσεις καθώς καί στήν οικονομική διαχείριση, θά τό αφήσετε στήν αποκλειστική δικαιοδοσία τής κυβέρνησης;

Β: Σέ καμία περίπτωση. Έχετε δικιο, δέν είμαστε απλώς ένα συνδικάτο, αλλά καί ένα κοινωνικό κίνημα. Γι' αυτό υποστηρίζουμε παράλληλα τήν εξέλιξη καί άλλων θεσμών, όπως λ.χ. τής αυτοδιαχείρισης στίς επιχειρήσεις, πράγμα πού αναγκαστικά συνεπάγεται καί άνάλογες οργανωτικές λύσεις πού έχουν σχέση μέ τήν οικονομική μεταρρύθμιση.

Σ: Όλα αυτά ήχουν πολύ άφηρημένα. Μιά οικονομική μεταρρύθμιση θά πρέπει επιτέλους νά αναπροσαρμόσει τίς τιμές τών βασικών ειδών διατροφής, γιά νά σταματήσουν οι τεράστιες κρατικές επιχορηγήσεις τους. Όμως οι Πολωνοί εργάτες ξεσηκώθηκαν ήδη τρεις φορές ενάντια σέ παρόμοιες αύξήσεις. Μέ ποιο τρόπο θά περάσετε τώρα στό κόσμο σας τέτοια αντιδημοφιλή μέτρα;

Β: Ήμείς, σά συνδικάτο πού είμαστε, οφειλούμε νά μήν αναλάβουμε ή υποστηρίξουμε οτιδήποτε κατευθύνεται εναντίον τού συμφέροντος τών μελών μας, εναντίον τών εργατών. Όστόσο έχουμε συνείδηση, πώς οι σημερινές τιμές δέν είναι σωστές. Όταν π.χ. συμφέρε νά τρέφει κανείς τά γουρούνια του μέ κρατικά επιχορηγούμενο ψωμί παρά μέ τή τροφή τους, τότε αυτό είναι παράλογο.

Σ: Επομένως;

Β: Μεταρρύθμιση πρέπει νά γίνει άλλ' όχι σέ βάρος τών χαμηλών εισοδημάτων. (...) Αυτά πλήττονται περισσότερο άπ' τίς ανατιμήσεις, γι' αυτό οι άπώλειές τους πρέπει νά αντισταθμιστούν.

Σ: Μέ αύξήσεις; Αυτές θά οδηγήσουν σέ αύξηση τού πληθωρισμού.

Β: Όταν λέμε αντιστάθμιση δέν έννοούμε βέβαια τό τύπωμα χαρτονομίσματος, αλλά μία δικαιότερη ανακατανομή εισοδημάτων. Οι χαμηλομισθοί, όσοι έχουν νά θρέψουν μεγάλες οικογένειες, πρέπει νά πάρουν περισσότερα, τά κατώτερα ήμερομίσθια πρέπει νά αύξηθούν. Έκείνοι όμως πού τήν έχουν καλά, αυτοί θά πρέπει νά δεχθούν άνάλογες άπώλειες.

Σ: Ακόμα κάτι πάνω στό θλιβερό αυτό θέμα. Γιά νά γίνουν οι επιχειρήσεις πιό αποδοτικές, πιό παραγωγικές, θά έπρεπε νά απομακρυνθούν περι τά δύο εκατομμύρια εργάτες. Ποιά είναι ή θέση τού συνδικάτου σας;

Β: Θα άπαιτήσουμε άπό τό κράτος νά συνδέσει τήν άπαραίτητη βελτίωση τής άπόδοσης μέ έναλλακτική ειδικευση τών εργαζομένων σέ άλλους τομείς, ούτως ώστε νά μη ζημιωθούν. (...) Σκεφτόμαστε προπαντός μιάν αναδιάταξη πρós τέτοιους οικονομικούς κλάδους, όπου υπάρχει έλλειψη εργατικών χεριών. Επίσης πολλές χιλιάδες άτομα θά πήγαιναν εύχαρίστως στήν ύπαιθρο, γιά ν' ασχοληθούν, εφόσον υπάρχει κρατική ενίσχυση, μέ τά κηπευτικά, πού τά 'χουμε τόσο άνάγκη. Διακρίνουμε ακόμα τή δυνατότητα νά δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας στόν τομέα τών υπηρεσιών.

Σ: Οι σχέσεις σας μέ τό κόμμα είναι αρκετά παράδοξες.

Β: Γιατί; Είναι καθαρά σχέσεις αγάπης.

Σ: Φέρατε μέ τή δράση σας τό κόμμα στά πρόθυρα τής διάλυσης.

Β: Όχι εγώ. Τό κόμμα άπό μόνο του τό κατάφερε αυτό.

Στό όνομα του 'Αλλάχ και του Χομεινί

«Δέν κάναμε τήν έπανάσταση γιά τ' άμπέλια και τά ροδάκινα, μήτε γιά τό ψωμί και τά σπίτια, παρά γιά χάρη του ισλάμ» (Χομεινί).

Άν οι έγκόσμιες στερήσεις του κοσμάκη αφήνουν άσυγκίνητους τούς μουλάδες μπροστά στο θεάρεστο έργο που έχουν νά επιτελέσουν, δέν μπορεί νά συμβαίνει τό ίδιο και μ' έναν πολιτικό, όσο θεοσεβούμενος κι άν είναι αυτός. Κι ο Μπανί Σάντρ είναι βέβαια θεοσεβούμενος. Γιός αγιατολλάχ, μέ έργασίες στήν παρισινή έξορία όπως *Η οικονομία τής θεικής ενότητας*, ο Πέρσης πρόεδρος προσπάθησε νά συμβιβάσει τά άσυμβίβαστα. Όστόσο, όπως φανερώνει και ο τίτλος, τό ψωμί και τά σπίτια εισέρχονται στή σκέψη του μέ τό ίδιο τουλάχιστον ειδικό θάρος όσο κι ο 'Αλλάχ. Ένας όλόκληρος κόσμος χωρίζει, λοιπόν, τή νοοτροπία του Μπανί Σάντρ από τά υπερβατικά θέματα του ιερατείου, οι δέ διαφωνίες μεταξύ τους είναι άνάλογες. Κι άν παλαιότερα έκδηλώθηκαν στο θέμα τών Άμερικανών όμήρων, πρόσφατα οι έκδηλώσεις πολλαπλασιάστηκαν: σήμερα, γιά πρώτη φορά ύστερα από δεκαετίες επικρατεί στή χώρα και πάλι πείνα. Τήν έσωτερική κατάσταση χειροτερεύει ο πόλεμος μέ τό 'Ιράκ, ο οποίος καθημερινά αναλώνει ανθρώπους και χρήματα. Άλλά γιά τούς μουλάδες ο πόλεμος αυτός είναι ιερός, όπως ακριβώς τόν προβλέπουν οι γραφές: τό τέλος του δέν μπορεί νά σημάνει πριν από τήν ολοκληρωτική έπιβολή τής ορθοδοξίας τους. Γιά τόν πολιτικό Μπανί Σάντρ αντίθετα ο πόλεμος πρέπει νά σταματήσει. Γιατί ή συνέχισή του θά έχει μόνο άποτέλεσμα τόν «πλήρη άφανισμό και τών Ιρακινών και τών Ιρανικών στρατευμάτων» αλλά και τό γονάτισμα τής οικονομίας τής χώρας του.

Τελικά, καμία από τίς βασικές συνιστώσες του Ιρανικού προβλήματος δέν μεταβλήθηκε από τήν έποχή τής άποπομπής του Μπαζαργκάν. Στο μεταξύ τό ιερατείο κατοχύρωσε και συνταγματικά τήν κατοχή τής νομοθετικής (μαζντίς) και τής δικαστικής έξουσίας, σύμφωνα μέ τή χομεινική πολιτειακή σύλληψη: πίστεψαν πώς έτσι θά ήταν σέ θέση νά διαμορφώνουν και νά έλέγχουν τό γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θά κινείται ή έκτελεστική έξουσία. Όστόσο ή ισλαμική άσφύξια, που τό πλαίσιο αυτό δημιουργεί, οδήγησε γιά άλλη μιά φορά σέ σύγκρουση μέ τίς πραγματικές πολιτικές και κοινωνικές ανάγκες του τόπου. Σύγκρουση που ύπέβασκε από καιρό, καθώς ο Πέρσης πρόεδρος παραπονιόταν στον Χομεινί γιά ύπνόνευση του

ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΜΑΤΑ

έργου του και πού δέν άργησε νά εκδηλωθεί άνοιχτά, όταν ο Μπανί Σάντρ σταμάτησε νά ύπογράφει τά νομοσχέδια πού ένέκρινε ή Βουλή.

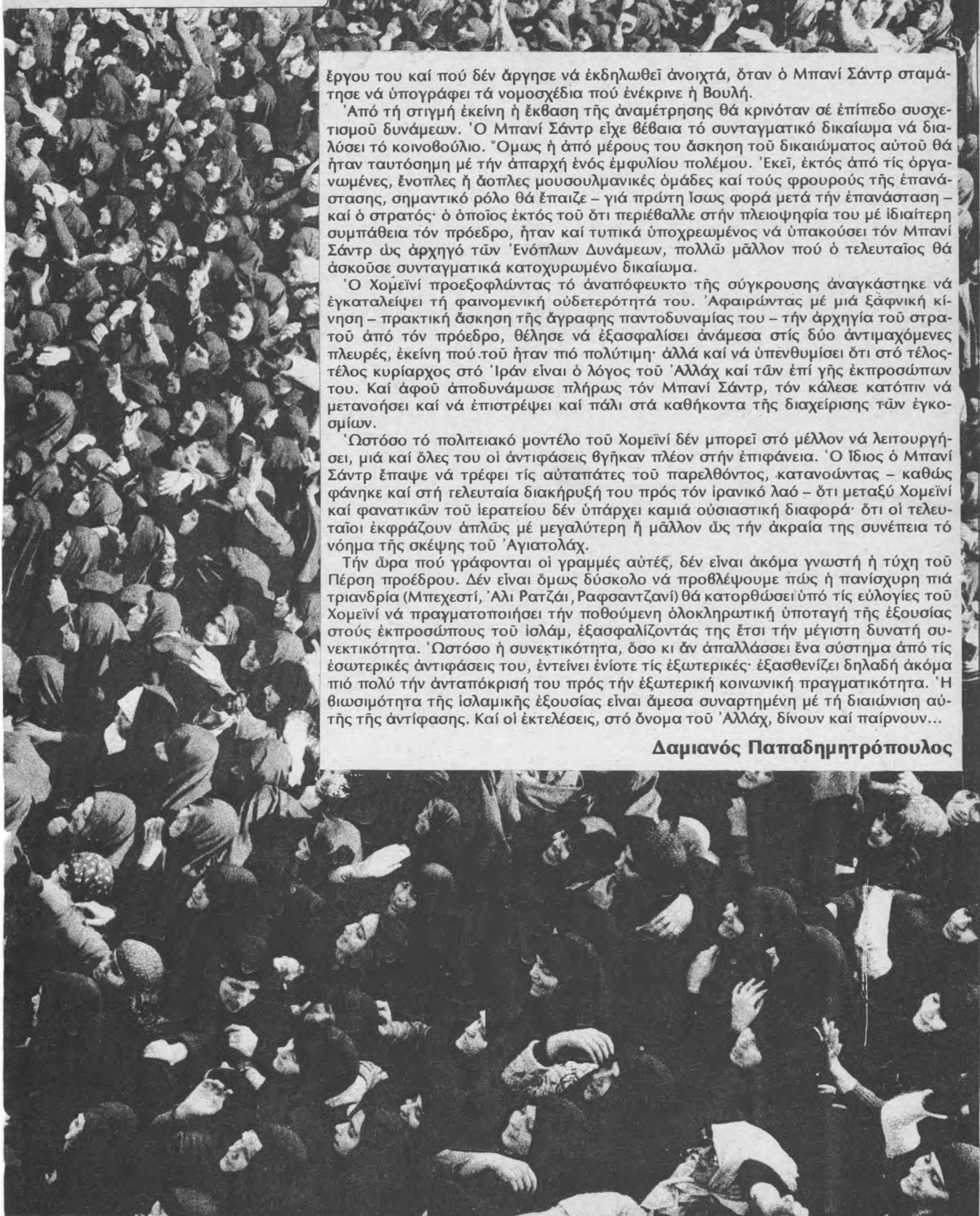
Άπό τή στιγμή εκείνη ή έκβαση τής άναμέτρησης θά κρινόταν σέ επίπεδο συσχέτισμου δυνάμεων. Ο Μπανί Σάντρ είχε βέβαια τό συνταγματικό δικαίωμα νά διαλύσει τό κοινοβούλιο. Όμως ή άπό μέρους του άσκηση του δικαιώματος αυτού θά ήταν ταυτόσημη μέ τήν άπαρχή ένός έμφυλίου πολέμου. Έκει, εκτός άπό τίσ όργανωμένες, ένοπλες ή άοπλες μουσουλμανικές όμάδες και τούς φρουρούς τής έπανάστασης, σημαντικό ρόλο θά έπαιζε – γιά πρώτη ίσως φορά μετά τήν έπανάσταση – και ό στρατός· ό όποιος εκτός του ότι περιέβαλλε στήν πλειοψηφία του μέ ιδιαίτερη συμπάθεια τόν πρόεδρο, ήταν και τυπικά ύποχρεωμένος νά ύπακούσει τόν Μπανί Σάντρ ως άρχηγό τών Ένόπλων Δυνάμεων, πολλώ μάλλον πού ό τελευταίος θά άκούσε συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα.

Ο Χομεϊνί προεξοφλώντας τό άναπόφευκτο τής σύγκρουσης άναγκάστηκε νά έγκαταλείψει τή φαινομενική ούδετερότητά του. Άφαιρώντας μέ μία ξάφνική κίνηση – πρακτική άσκηση τής άγραφης παντοδυναμίας του – τήν άρχηγία του στρατού άπό τόν πρόεδρο, θέλησε νά έξασφαλίσει άνάμεσα στίς δύο άντιμαχόμενες πλευρές, εκείνη πού του ήταν πίο πολύτιμη· αλλά και νά ύπενθυμίσει ότι στό τέλος-τέλος κυρίαρχος στό Ίράν είναι ό λόγος του Άλλάχ και τών επί γής εκπροσώπων του. Καί άφού άποδυνάμωσε πλήρως τόν Μπανί Σάντρ, τόν κάλεσε κατόπιν νά μετανοήσει και νά έπιστρέψει και πάλι στά καθήκοντα τής διαχείρισης τών έγκοσμίων.

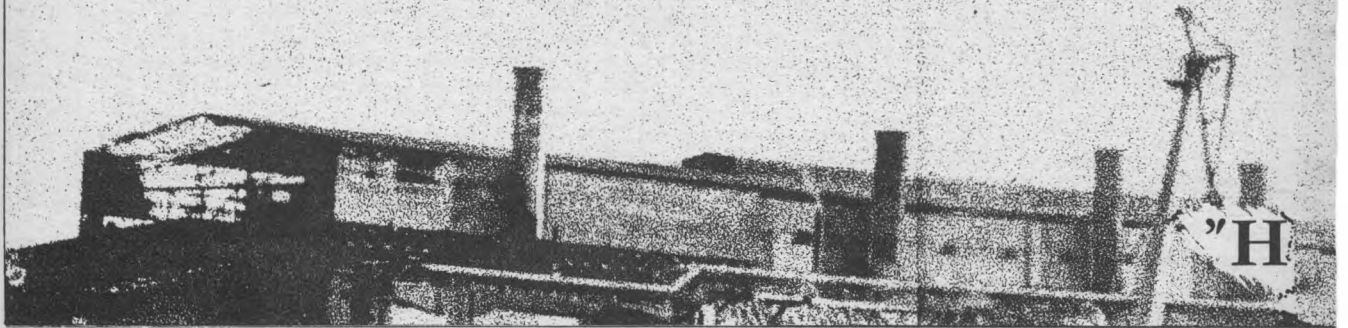
Όστόσο τό πολιτειακό μοντέλο του Χομεϊνί δέν μπορεί στό μέλλον νά λειτουργήσει, μία και όλες του οι άντιφάσεις βγήκαν πλέον στήν έπιφάνεια. Ο Ίδιος ό Μπανί Σάντρ έπαψε νά τρέφει τίς αΐταπάτες του παρελθόντος, κατανοώντας – καθώς φάνηκε και στή τελευταία διακήρυξή του πρός τόν Ιρανικό λαό – ότι μεταξύ Χομεϊνί και φανατικών του ίερατείου δέν ύπάρχει καμία ούσιαστική διαφορά· ότι οι τελευταίοι εκφράζουν άπλώς μέ μεγαλύτερη ή μάλλον ως τήν άκραία της συνέπεια τό νόημα τής σκέψης του Άγιατολάχ.

Τήν ώρα πού γράφονται οι γραμμές αυτές, δέν είναι άκόμα γνωστή ή τύχη του Πέρση προέδρου. Δέν είναι όμως δύσκολο νά προβλέψουμε πώς ή πανίσχυρη πιά τριανδρία (Μπτεχεστί, Άλι Ρατζάι, Ραφσαντζανί) θά κατορθώσει ύπό τίς εύλογίες του Χομεϊνί νά πραγματοποιήσει τήν ποθούμενη ολοκληρωτική ύποταγή τής έξουσίας στους εκπροσώπους του Ισλάμ, έξασφαλίζοντάς της έτσι τήν μέγιστη δυνατή συνεκτικότητα. Όστόσο ή συνεκτικότητα, όσο κι άν άπαλλάσσει ένα σύστημα άπό τίς έσωτερικές άντιφάσεις του, έντείνει ένίοτε τίς έξωτερικές· έξασθενίζει δηλαδή άκόμα πίο πολύ τήν άνταπόκρισή του πρός τήν έξωτερική κοινωνική πραγματικότητα. Η βιωσιμότητα τής ισλαμικής έξουσίας είναι άμεσα συναρτημένη μέ τή διαιώνιση αυτής τής άντίφασης. Καί οι εκτελέσεις, στό όνομα του Άλλάχ, δίνουν και παίρνουν...

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΜΕΝΗ

Μιά ιερόσυλη ανάλυση: Γιατί όχι οί Πολυεθνικές;

Δημοσιεύουμε πιά κάτω τά γενικά συμπεράσματα από τό βιβλίο του 'Αργύρη Έμμανουήλ *Technologie appropriée ou technologie sous-développée* πού κυκλοφόρησε πρόσφατα στή Γαλλία από τίς εκδόσεις PUF γιά λογαριασμό του Institut de Recherche et d' Information sur les Multinationales (IRM). Στόν ίδιο τόμο περιλαμβάνεται κριτική των άπόψεων του Α. Έμμανουήλ από τόν Βραζιλιανό καθηγητή Celso Furtado και τόν Γερμανό καθηγητή Harmut Elsephans όπως και ανταπαντήσεις του "Έλληνα συγγραφέα.

Η ανάλυση του Έμμανουήλ γιά τό ρόλο των Πολυεθνικών Έταιρειών στόν Τρίτο κόσμο και τό θέμα της μεταφοράς τεχνολογίας θά μπορούσε εκ πρώτης όψews νά θεωρηθεί αίρετική, άκόμη και Ιερόσυλη. Ίερόσυλη γιαντί δέν βλέπει τήν Πολυεθνική, όπως παρουσιάζεται στίς επιστημονικές και τίς πολιτικές τοποθετήσεις του συρμού, ως μήτηρ πάσης κακίας, και τήν εξαφάνισή της ως πανάκεια πού θά άπάλλασε τόν κόσμο από τά δεινά του. Η ανάλυση του Έμμανουήλ έρχεται σέ αντίθεση τόσο μέ εκείνους πού άμφισβητούν και κατακρίνουν τό ρόλο των Πολυεθνικών από τά δεξιά (Διεθνείς Όργανισμοί, όρισμένα έθνικά κράτη, εργατικές δημοσπονδίες όπως ή AFL-CIO των ΗΠΑ) όσο και των πολέμιων των Π.Ε. από τά άριστερά, τούς όποιους κατηγορεί ότι έχουν γίνει οί μεγαλύτεροι προαγωγοί μυθευτικών ιδεολογιών διότι δέν δρούν γιά τή συνολική διέξοδο από τό καπιταλιστικό σύστημα «δηλαδή γιά τό γκρέμισμα του συστήματος, μέ πολυεθνικές ή χωρίς πολυεθνικές, αλλά γιά τό γκρέμισμα των πολυεθνικών μέσα στό σύστημα».

Ας παρακολουθήσουμε τή σκέψη του. Ξεκινά από τή διαπίστωση ότι ή ροή κεφαλαίων από τό κέντρο πρός τήν περιφέρεια δέν είναι μιά αναπόδραστη γιά τή σωτηρία του καπιταλισμού αναγκαιότητα, αντίθετα μάλιστα, στίς συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες ανάπτυξης του καπιταλισμού, ιδιαίτερα μετά τόν Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, «μέ τήν όριστική άπογείωση της τιμής της εργατικής δύναμης από τό τέλμα της άπλης φυσιολογικής επιβίωσης του εργαζόμενου», τά κεφάλαια «δέν έχουν ανάγκη νά τρέχουν στήν άκρη του κόσμου» μιά και στίς αναπτυγμένες χώρες, χάρη στήν τεράστια διεύρυνση της εσωτερικής άγοράς, διαθέτουν άριστες συνθήκες επένδυσης και πώλησης των προϊόντων τους. Τά εμπειρικά στοιχεία πού συγκεντρώνει επιβεβαιώνουν τόν ισχυρισμό. Έτσι ή κίνηση του κεφαλαίου πρός τίς υπανάπτυκτες χώρες δέν είναι μιά ρυθμιστική ροή γιά τήν ανάπτυξη και αναπαραγωγή του καπιταλισμού. Ο Α. Έμμανουήλ επικαλούμενος άνάλογη γνώμη του Λένιν στόν *Ίμπεριαλισμό, τελευταίο στάδιο του καπιταλισμού*, θά ύποστηρίξει μέ έμφαση ότι οί ξένες επενδύσεις συντέλεσαν και συντελούν στήν ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων των χωρών ύποδοχής, δηλαδή στήν αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, στο πλαίσιο βέβαια των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Άλλά, παρατηρεί, συχνά γίνεται μιά σύγχυση ανάμεσα στήν έννοια της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων πού έλεγε ο Μάρξ και τήν ιδιοποίησή τους από τό λαό, ή ταυτίζονται οί έννοιες της ανάπτυξης και της κοινωνικά ικανοποιητικής ανάπτυξης.

Όστόσο, αν εξαιρέσουμε τή δυνατότητα πού έχει μιά ύπανάπτυκτη χώρα νά παρακάμψει τό

Ἀπό τό τελευταῖο βιβλίο τοῦ Ἀργύρη Ἐμμανουήλ

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΥΠΕΡΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΗ

καπιταλιστικό στάδιο (λύση πού ἂν δέν πραγματοποιεῖται δέν θά πρέπει νά ψέξουμε τίς πολυεθνικές) τό βέβαιο εἶναι ὅτι μόνο ἀπό τή δράση τοῦ κεφαλαίου, ξένου ἢ ἔθνικοῦ, εἶναι δυνατή ἡ ἀναπτυξιακή προοπτική. Ὅποτε τό πραγματικό πρόβλημα πού ἀνακύπτει εἶναι ἂν τό πολυεθνικό κεφάλαιο συμπεριφέρεται διαφορετικά ἀπό τό ἔθνικό, ἂν τό πολυεθνικό μπλοκάρει τήν ἀνάπτυξη ἐνῶ, ἀντίθετα, τό ἔθνικό τήν προωθεί. Στό σημείο αὐτό ἡ ἀνάλυση τοῦ Ἐμμανουήλ εἶναι κατηγορηματική: Τό ξένο κεφάλαιο δέν μπλοκάρει τήν ἐκβιομηχάνιση, καί μάλιστα, ἂν πάρει κανεῖς ὑπόψη τήν υψηλότερη τεχνολογία καί οργάνωση πού διαθέτει, πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή δρᾷ περισσότερο ἀποφασιστικά ἀπό τό ἔθνικό.

Μέ βάση αὐτή τήν ὀπτική ἀντιμετωπίζει ὁ συγγραφέας καί τό θέμα τῆς μεταφορᾶς τεχνολογίας πού ἀπό πολλούς θεωρεῖται παράγοντας ἐξάρτησης, μπλοκαρίσματος τῆς αὐτόνομης ἀνάπτυξης, μεταφορᾶς τῶν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν σχέσεων καί καταστροφῆς τῶν αὐτόχθονων τεχνολογιῶν. Ὁ Ἐμμανουήλ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ τεχνολογία δέν ἔχει ἔθνικά χρώματα· ὑπάρχει ἄπλως τεχνολογία καθυστερημένη ἢ προηγμένη, σύγχρονη ἢ ἀρχαϊκή. Καί τονίζει ὅτι οἱ ἀντιλήψεις γιά μιᾶ «προσαρμοσμένη τεχνική» πρέπει νά ἐξοστρακιστοῦν. «Μιά προσαρμοσμένη τεχνική γιά τίς φτωχές χῶρες δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι μιᾶ φτωχή τεχνική, μιᾶ προσαρμοσμένη τεχνική στά μέτρα τῶν ὑπανάπτυκτων χωρῶν δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι ἀντιαναπτυξιακή τεχνική». Ἄλλωστε καί στήν περίπτωση τῶν χωρῶν ὅπου, μέσα ἀπό ἐπαναστατικές διαδικασίες, διακόπηκε τό σύστημα τῶν καπιταλιστικῶν καί ἀποικιακῶν σχέσεων, ἡ μεταφορᾶ τεχνολογίας μέ τή μιᾶ ἢ τήν ἄλλη μορφή, καί ἡ συνακόλουθη εἰσαγωγή ξένου κεφαλαίου, χρησιμοποιοῦνται γιά νά ἐπιταχυνθεῖ ἡ ἀνάπτυξη: γιά νά κόψουν δρόμο ἀπό τή φτώχεια πρὸς τήν ἐπάρκεια, γιατί, βέβαια, ἡ καθιέρωση ἀπελευθερωτικῶν σχέσεων σέ καμιά περίπτωση δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ μέσα σέ καθεστῶς φτώχειας καί λιμοῦ. «Εἶναι παιδιάστικη», λέει ὁ Ἐμμανουήλ, «ἡ ἐπιδίωξη διατήρησης τοῦ ξύλινου ἀρότρου γιά νά διαφυλαχθεῖ ἡ φολκλορική ἀυθεντικότητα τῶν λαῶν».

Ἡ ἀνάλυση τοῦ Ἐμμανουήλ δέν θά φοβηθεῖ τίς λογικές συνέπειές της παρόλο πού γιά μιᾶ πολιτική σκέψη πού τρέφεται μέ συνθήματα καί δρᾷ ἀναπαράγοντας τίς πλάνες πού κληρονόμησε, μοιάζουν περισσότερο ἀπό ἱερόσυλες. Οἱ ὑπανάπτυκτες χῶρες, ἢ οἱ ὑπό ἀνάπτυξη ἢ καί οἱ μέσης ἀνάπτυξης, ἂν θέλουν νά γεφυρώσουν τό χάσμα πού τίς χωρίζει ἀπό τό ἀνεπτυγμένο κέντρο, ἂν θέλουν πραγματικά νά καταργήσουν τό καθεστῶς τῆς ἐξάρτησης, πρέπει νά κάνουν, ὅσο τό μποροῦν, αὐτό πού κάνουν καί οἱ ἀναπτυγμένες: νά εὐνοήσουν τή μεταφορᾶ τεχνολογίας, καί μάλιστα τῆς τεχνολογίας αἰχμῆς, δηλαδή ἐντάσεως κεφαλαίου πού εἶναι πιό παραγωγική, καί ὄχι ἐργασίας. Καί νά ἐπιδιώξουν τήν εἰσαγωγή ξένου κεφαλαίου διευκολύνοντάς το ἀκριβῶς γιατί τό ξένο κεφάλαιο δέν στρέφεται πρὸς τήν περιφέρεια μόνο ἐπειδὴ ὑπάρχουν ἐκεῖ εὐνοϊκοὶ ὄροι παραγωγῆς (χαμηλά μεροκάματα) ἀλλά κι ἂν, κυρίως, ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νά πωλήσει τά προϊόντα του. Ἔτσι, στή σειρά τῆς λογικῆς τάξης, μιᾶ πολυεθνική προτιμᾷ νά πωλᾷ ἐμπορεύματα, νά πωλᾷ τήν τεχνολογία της καί μόνο ἂν δέν γίνεται ἀλλιῶς νά ἐπενδύει ἄμεσα σέ μιᾶ ὑπανάπτυκτη χώρα ἰδρύοντας θυγατρικές. Χρειάζεται λοιπὸν προσέλευση τοῦ κεφαλαίου γιατί, κατ' ἀρχήν, δέν εἶναι διατεθειμένο νά ἐπενδύσει. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τήν τεχνολογία, δεδομένου ὅτι οἱ πολυεθνικές εἶναι οἱ κάτοχοι τῆς προηγμένης τεχνολογίας καί ἀποτελοῦν τόν προνομιακό τομέα γιά τήν τεχνολογική ἀνάπτυξη τοῦ τρίτου κόσμου. Ὁ Ἐμμανουήλ θά ἐπικαλεστεῖ τήν περίπτωση τῆς ἐπαναστατικῆς Ρωσίας ὅπου «ὁ κώδικας ἐπεν-

δύσεων» πού συνέταξε ο Λένιν τό 1922 περιείχε τίς πιό δελεαστικές γιά τό ξένο κεφάλαιο ρήτρες. Διαφορετικά, υποστηρίζει, τό μέλλον είναι δρατότατο: ανάπτυξη τής υπανάπτυξης.

Μέ τά προηγούμενα θελήσαμε απλώς νά δώσουμε τό γενικότατο περίγραμμα τής θέσης του Α. Έμμανουήλ. Τό κεφάλαιο από τό βιβλίο του πού δημοσιεύουμε πιό κάτω μέ τήν άδειά του μπορεί νά δώσει μιά πιό ολοκληρωμένη εικόνα τής ανάλυσής του. Προσθέτουμε ότι ο Έλληνας αναγνώστης έχει στή διάθεσή του μιά άλλη σημαντική γιά τό θέμα μελέτη του Α. Έμμανουήλ πού δημοσιεύτηκε στό περιοδικό *Οικονομία και Κοινωνία* (τεύχ. 1, Μάιος 1979) μέ τίτλο «Οί πολυεθνικές εταιρείες και ή άνιση ανάπτυξη». Καί μέ τήν ευκαιρία μιά παρατήρηση: Αυτή ή εξαιρετικά διεισδυτική και έναργής σκέψη, πού άν όχι τίποτε άλλο προσφέρεται γιά τόν έλεγχο μερικών κοινών παραδοχών, δέν προσέβαλε ούτε στό παραμικρό τή μακαριότητα τών διαφόρων κοινωνικών και πολιτικών φορέων ή αναλυτών πού κορυβαντιούν γύρω από τά προβλήματα – τόσο κρίσιμα – τής ανάπτυξης στόν τόπο μας άναμασώντας τετριμμένες φράσεις γιά τίς Πολυεθνικές, τά ξένα και ντόπια μονοπώλια. Τά ιδεολογήματα τής περιρρέουσας ατμόσφαιρας παραμένουν πάντα ο έπιστημονικοφανής διάκοσμος τής συνθηματολογίας.

Τεχνολογία προσαρμοσμένη ή τεχνολογία υπαναπτυγμένη

Μερικά γενικά συμπεράσματα

του Άργύρη Έμμανουήλ

II

I

Έκτός από τήν περίπτωση τής επιβολής της μέ άμεση πολιτική κυριαρχία ή βία, ή εξάρτηση δέν μπορεί νά είναι ή αιτία τής οικονομικής καθυστέρησης. Είναι τό αποτέλεσμα της. Έχουμε τήν εξάρτηση τής υπανάπτυξης μας και όχι τήν υπανάπτυξη τής εξάρτησή μας.

Αυτά σέ ό,τι άφορᾶ τήν «εξάρτηση» γενικά. Σέ ό,τι άφορᾶ τήν τεχνολογική εξάρτηση ειδικότερα, θά έλεγα ότι ζοῦμε σέ ένα κόσμο, όπου ή ανταλλακτική αξία έχει τό προβάδισμα πάνω στην αξία χρήσης. Ός αξία χρήσης, ή τεχνολογία δέν είναι πλέον πιό βασικό εμπόρευμα από ό,τι, π.χ., τό πετρέλαιο ή τό σιτάρι. Άλλά, οποιαδήποτε και άν είναι ή σημασία της, είμαστε όπωσδήποτε λιγότερο εξαρτημένοι όταν έχουμε ανάγκη τό έξωτερικό γιά μιά ζωτική προμήθεια, τήν οποία όμως μπορούμε άνετα νά πληρώσουμε, παρά όταν τό έχουμε ανάγκη γιά ένα κοινό εμπόρευμα γιά τό οποίο δέν έχουμε τά μέσα νά πληρώσουμε.

Γιά τά υπόλοιπα πιστεύω, όπως και ο Μάρτιν Μπράουν, ότι ή αγορά τής τεχνολογίας είναι ένα «buyer's market*», πράγμα πού αυτό καθαυτό αντιφάσκει μέ τήν τεχνολογική εξάρτηση.

Τό νά αναζητήσει κανείς τήν τεχνολογία πού θά ταίριαζε σέ μιά δεδομένη πολιτιστική δομή, προϋποθέτει ότι ή δομή αυτή υπάρχει πριν από τήν τεχνολογία. Έπομένως, άν εξαιρέσουμε ορισμένες ιδιομορφίες πού άφορούν λεπτομέρειες, δέν υφίσταται στην παρούσα στιγμή καμιά καθαυτό έθνική τεχνολογία. Υπάρχει από τή μιά μεριά ή κοινή σέ όλες τίς βιομηχανικές χώρες τεχνολογία παρά τίς διαφορετικές ιστορικο-πολιτιστικές τους συνθήκες. Συμβαίνει ότι τό μόνο πράγμα πού αυτές οί χώρες έχουν κοινό, είναι ακριβώς τό επίπεδο ανάπτυξής τους.

Άπό τήν άλλη μεριά, κανένας ποτέ δέν τόλμησε νά συστήσει μιά τεχνολογία κομμένη στά μέτρα του Άνω-Βόλτα και μιάν άλλη στά μέτρα τής Ουγκάντα, ή του Μπανγκλαντές. Άν είχε πραγματοποιηθεί κάτι τέτοιο, ίσως νά φαινόταν γελοίο, αλλά θά ήταν πολύ

* buyer's market (άγγλικά στό κείμενο): αγορά όπου ο αγοραστής κυριαρχεί άπέναντι στόν πωλητή· σ' αντίθεση μέ τό seller's market, όπου κυριαρχεί ο πωλητής. Όρος τής μικροοικονομίας. Άμετάφραστοι στή γλώσσα μας. (Σ. τ. μετ.).

πιο συνεπές από τη διεκδίκηση μιάς τεχνολογίας κομμένης και ραμμένης στα μέτρα όλου του Τρίτου Κόσμου, δηλαδή για ένα σύνολο του οποίου το μόνο κοινό ιστορικό-πολιτιστικό στοιχείο είναι η τεχνικο-οικονομική του υπανάπτυξη. Όταν μιλάμε λοιπόν για εθνικό ή ξένο πολιτισμό αναφερόμαστε στην πράξη σέ ένα πολιτισμό «ανάπτυγμένο» και σέ ένα πολιτισμό «υπανάπτυκτο». Αυτοί οι πολιτισμοί δέν μπορούν προφανώς νά υπάρξουν πρὶν ἀπό τήν τεχνική, ἐφόσον καθορίζονται σέ ἀναφορά μ' ἕνα κάποιο βαθμό ἐκδιομηχάνισης.

Ἐχουμε, λοιπόν, σέ τελευταία ἀνάλυση τόν πολιτισμό τῆς τεχνολογίας μας καί θά ἦταν ἀπόλυτη αὐταπάτη νά ἀναζητήσουμε τήν τεχνολογία τοῦ πολιτισμοῦ μας. Μιά τεχνολογία στά μέτρα τῶν φτωχῶν χωρῶν θά ἦταν φτωχή τεχνολογία. Μιά τεχνολογία προσαρμοσμένη στίς υπανάπτυκτες χώρες θά ἦταν τεχνολογία υπανάπτυκτη, δηλαδή μιά τεχνολογία πού ἀκίνητοποιεῖ καί ἀναπαράγει τήν υπανάπτυξη. Εἶναι, ἀκριβῶς, τό πράγμα πού πρέπει νά ἀποφύγουμε.

Εἶναι τελικά διαφορετικό, νά εὔχεται κανεῖς, οἱ υπανάπτυκτες χώρες μιά μέρα νά φθάσουν σ' ἕνα γενικό τεχνολογικό ἐπίπεδο, ἀρκετά ὑψηλό γιά νά εἶναι ἱκανές νά ἐπεξεργασθοῦν καί νά ἐφαρμόσουν, σέ ὀρισμένους τομεῖς, νέες τεχνικές, δηλαδή νά ἀφομοιώσουν τόσο καλά τήν κοινή τεχνολογία ὥστε νά μπορέσουν καί αὐτές νά τήν προχωρήσουν, αὐτήν καί ὄχι ἄλλες. Αὐτή ὁμως ἡ διάκριση ἀρκεῖ γιά νά φανεῖ ὅτι ὁ πῖο σίγουρος δρόμος νά φτάσουμε σ' αὐτό τό ἐπίπεδο εἶναι νά ἀρχίσουν νά θέτουν σέ λειτουργία τίς ὑφιστάμενες τεχνικές εἰσάγοντάς τες. Οἱ χώρες αὐτές θά ἀποκτήσουν πραγματική αὐτονομία ἢ ἀνεξαρτησία ὅταν θά ἔχουν ἀποκτήσει τήν ἴδια τεχνολογία, ποσοτικά καί ποιοτικά, μέ τίς πῖο προηγμένες χώρες.

Ἐξυπακούεται ὅτι πρέπει νά γίνεῖ σαφῆς διάκριση ἀνάμεσα στήν ἀντιστοιχία τῆς τεχνολογίας γενικά μέ τίς κοινωνικο-πολιτιστικές καί θεσμικές συνθήκες τῆς χώρας ὑποδοχῆς καί τήν ἀντιστοιχία μιάς ἰδιαίτερης τεχνικῆς μέ τίς γεωκλιματολογικές συνθήκες τῆς ἴδιας χώρας. Ὅσο πρέπει νά ἀποκλείσουμε χωρίς ἐπιφυλάξεις τήν πρώτη, τόσο ἡ δεύτερη εἶναι ἀναμφισβήτητα εὐκτεά.

III

Γιά τά ὑπόλοιπα, ἡ εθνική πολιτιστική αὐθεντικότητα δέν εἶναι παρά ἕνα ἄλλοθι τῆς καθυστέρησης, καί τῶν ἐγγώριων ἐκμεταλλευτῶν αὐτῆς τῆς καθυστέρησης: «Ἡ τεχνολογία δέν εἶναι οὐδέτερη», διακηρύσσουν παντοῦ. Εἶναι φορέας τῶν σχέσεων παραγωγῆς τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ μέσα στόν ὁποῖο παράγεται, ἐπομένως στήν περίπτωσή μας τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων τοῦ κέντρου. Ἄλλά ξεχνοῦμε ἕνα πράγμα. Ἄν ἡ δυτική τεχνολογία εἶναι φορέας κοινωνικῶν σχέσεων τοῦ ἀναπτυγμένου καπιταλισμοῦ, ἡ αὐτόχθονη τεχνολογία τοῦ Τρίτου Κόσμου, πού ἡ νέα τείνει νά τήν ἐξαφανίσει, μέ βάση τήν ἴδια ἀντίληψη τῆς μή-οὐδετερότητας, εἶναι καί αὐτή φορέας ἄλλων κοινωνικῶν σχέσεων πού συμβαίνει νά εἶναι πολύ πῖο ἀπάνθρωπες καί ὀπισθοδρομικές. Πράγματι, ἡ τεχνολογία δέν εἶναι οὐδέτερη. Ἐπειδή ἀκριβῶς δέν εἶναι οὐδέτερη ἀποτελεῖ, ἂν ὄχι τό «φορέα», τουλάχιστον, κατά μιά λιγότερο μηχανιστική ἀντίληψη τῆς ἰστο-

ρίας, τήν προϋπόθεση τῆς κοινωνικῆς προόδου. Ὅσο μέ ἀφορᾶ δέν νομίζω ὅτι εἶναι «φορέας» στό βαθμό αὐτό. Τείνω μάλλον νά πιστέψω ὅτι ἀπλῶς δημιουργεῖ δυνατότητες. Οἱ νόμοι τῆς ἱστορίας ἀνοίγουν μόνο τίς πόρτες. Ἄνήκει στόν ἄνθρωπο νά διαβεῖ τό κατώφλι. Ἄλλά πρέπει οἱ πόρτες νά εἶναι ἀνοιχτές καί δέν πιστεύω στή βολонταριστική διάρρηξή τους μέσω μιάς «ἄλλης τεχνολογίας» πού θά ἐξασφάλιζε, τάχα, μιά «ἄλλη ἀνάπτυξη». Ἄλλωστε ὅλα τά στοιχεία εἶναι τό ἴδιο ἀκαθόριστα.

IV

Μποροῦμε νά ποῦμε μέ τά προηγούμενα ὅτι ἡ τεχνική πρόοδος εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπό τό σύνολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων; Ὁχι, βέβαια. Ἄλλά εἶχα νά μελετήσω τίς προϋποθέσεις αὐτῆς τῆς προόδου ἐντός τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων. Ἄν δεχθοῦμε ὅτι τά λεγόμενα «σοσιαλιστικά» συστήματα δέν εἶναι παρά κρατικοὶ καπιταλισμοί, τό νά μελετήσῃ κανεῖς τήν τεχνική πρόοδο ἐντός τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων, σημαίνει ἀπλούστατα νά τήν μελετήσῃ μέσα στό σύνολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τοῦ σημερινοῦ κόσμου.

Μέ τό νά συγχέονται οἱ προ-εμπορευματικές σχέσεις μέ τίς υπανάπτυκτες καπιταλιστικές σχέσεις, μιά ὀρισμένη παρελθοντολατρία νομίζει πῶς ξαναβρίσκει τό χαμένο παράδεισο καί γλιστρᾷ ἀπό τήν κριτική τοῦ καπιταλισμοῦ γενικά, στήν ἀπόρριψη τῆς ἀνάπτυξης μέσα στόν καπιταλισμό. Μέ ἄλλα λόγια, αὐτή ἡ τάση λησμονεῖ ὅτι ἂν ὁ καπιταλισμός εἶναι ἡ κόλαση, ὑπάρχει μιά κόλαση ἀκόμα πῖο τρομερή, ὁ υπανάπτυκτος καπιταλισμός.

Διότι ἂν ὁ καπιταλισμός δέν ἔχει «ἱστορική ἀποστολή» ὥστόσο κατέχει μιά θέση στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ καπιταλισμός δέν εἶναι κακό ὄνειρο. Καί τίς παραγωγικές δυνάμεις τίς ἀναπτύσσει ἐκ τῶν πραγμάτων. Ἄν ἡ ἀνάπτυξη αὐτή δέν ὀδηγεῖ ἴρσο facto στήν ἱκανοποίηση τῶν «κοινωνικῶν ἀναγκῶν», ἀποτελεῖ ἐντούτοις – μέσω τῶν πολιτικῶν ἀγῶνων πού ἐπιτρέπουν ἕνα σχετικό πλουραλισμό σύμφυτο μέ τήν ἀνώτερη φάση τῆς διομηχανικῆς ἐπαναστάσεως – ἕνα πλαίσιο πολύ πῖο εὐνοϊκό ἀπό αὐτό τῶν ταξικῶν καθεστώτων πού πραγματοποιήσαν μιά σχετική ἱκανοποίηση ἀναγκῶν αὐτῶν.

Ἐντέλει, ὑπάρχουν δύο ἐπιλογές: ὁ καπιταλισμός εἶναι μιά ἀναπόφευκτη φάση, ἢ δέν εἶναι. Στήν πρώτη περίπτωση θά πρέπει νά διασχίσουμε τό καπιταλιστικό στάδιο τό ταχύτερο, μαζί μέ τήν καταραμένη τεχνολογία του. Στήν δεύτερη, οἱ ἀρθρώσεις ἀνάμεσα στήν τεχνολογία καί τίς κοινωνικές σχέσεις εἶναι ἀρκετά εὐκαμπτες ὥστε νά μᾶς ἐπιτρέπουν νά χρησιμοποιήσουμε τήν πρώτη καί νά μεταβάλλουμε τίς δεύτερες, ὅπως εἶχαν πιστέψει ὁ Λένιν, ὁ Μάο-Τσέ-Τούνγκ, ὁ Χό-Τσί-Μίνχ, ὁ Φιντέλ Κάστρο, καί πολλοί ἄλλοι. Καί χωρίς νά ὑπολογίσουμε ὅτι, στήν διάρκεια τῆς ἐξέλιξής του καί ἐντός αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων πού κουβαλᾷ μαζί της ἡ δυτική τεχνολογία, σώζονται ἀπό τό θάνατο μερικά ἑκατομμύρια παιδιά, πράγμα πού δέν εἶναι εὐκαταφρόνητο – καί μαθαίνουν γράμματα στά 90% τῶν πληθυσμῶν, πράγμα πού μοῦ φαίνεται ὅτι ἀξίζει νά θεωρεῖται σάν μιά ἀπ' αὐτές τίς κοινωνικές ἀνάγκες γιά τίς ὁποῖες μιλάμε τόσο συχνά.

Ἄρκεϊ νά συγκρίνουμε τήν κατάσταση τοῦ Ζαῖρο ἢ τῆς Ἰνδίας, μέ τήν Νότια Κορέα (γιά νά μή μιλήσουμε γιά τήν Πορτογαλία ἢ τήν Ἑλλάδα), γιά νά πεισοῦμε ὅτι ἡ ἀπόσταση πού χωρίζει – κυρίως στόν τομέα τῆς ἱκανοποίησης τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν – μιά ὑπανάπτυκτη χώρα ἀπό μιά χώρα «ἡμιανάπτυκτη», (πάντα μέσα στό πλαίσιο τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων) εἶναι ἀπειρῶς μεγαλύτερη, ἀπό τήν ἀπόσταση πού χωρίζει τή δεύτερη ἀπό ὁποιαδήποτε ἀναπτυγμένη χώρα πάνω στή γῆ καί κάτω ἀπ' ὁποιοδήποτε κοινωνικές σχέσεις κι ἄν θρῖσκειται.

V

Ἄν ἐξαιρέσουμε τήν ἀπόρριψη τῶν πολιτικῶν μισμάτων, ἡ πολιτιστική αὐθεντικότητα εἶναι ἐπίσης ἡ τουριστική γραφικότητα τῆς ὑπανάπτυξης. Μποροῦμε νά κάνουμε καί χωρίς αὐτήν. Ἡ ἀνθρωπότητα δέν εἶναι οὔτε ζωολογικός κήπος οὔτε μουσεῖο ἀνθρωπολογικοῦ ἐξωτισμοῦ.

VI

Ἄν δέν δεχτοῦμε τήν ἀντιστοιχία τῆς ἀναπτυγμένης τεχνολογίας μέ τήν κουλτούρα καί τούς ἐθνικούς θεσμούς τοῦ δέκτη, πάντως δέν μποροῦμε νά ἐξαλείψουμε τό πρόβλημα τῆς ἀντιστοιχίας μέ τό προηγούμενο τεχνολογικό του ἐπίπεδο.

Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι πρέπει νά ἀρνιόμαστε συστηματικά ὄλες τίς ἀσυνέχειες. Δέν ὑπάρχει συντομότερος δρόμος χωρίς αὐτές. Ἐξ ὀρισμοῦ, ἡ ἔννοια τῆς μεταφορᾶς τεχνολογίας ὑπονοεῖ ὅτι ἡ εἰσαγόμενη τεχνική ξεπερνᾷ τό προηγούμενο τεχνολογικό ἐπίπεδο τῆς χώρας ὑποδοχῆς. Βέβαια, ὑπάρχει ἕνα ὄριο πέρα ἀπ' τό ὁποῖο ἡ ἀπόσταση καθιστᾷ μή ἀφομοίωσιμη τήν εἰσαγόμενη τεχνική. Ἄλλά πιστεύω ὅτι πρόκειται περισσότερο γιά τό γενικό ἐπίπεδο τῆς ἐθνικῆς παιδείας παρά γιά μιά συνέχεια στίς τεχνικές.

Ἐντούτοις, αὐτό πού μοῦ φαίνεται σημαντικό, εἶναι ὅτι δέν πρέπει νά δεχόμαστε ὡς ἀρχή ὅτι δέν πρέπει νά χρησιμοποιοῦμε τίς τεχνικές πού δέν κατέχουμε. Ἄν δεχτοῦμε τήν ἀρχή τῆς μεταφορᾶς καί ἄν δέν ἐπιζητοῦμε νά ἀνακαλύψουμε τά πάντα ἀπό τήν ἀρχή μόνοι μας, πρέπει νά δεχτοῦμε καί τό ὅτι δέν μποροῦμε νά κατέχουμε παρά τίς τεχνικές πού εἶχαμε χρησιμοποιήσει προηγουμένως. Ὅχι τόσο λόγω τῆς ἀναγκαιότητας μιάς πρακτικῆς μαθήτευσης, ἀλλά λόγω τῶν «προηγούμενων διεξόδων», ἡ προοπτικῶν πρόσληψης καί καριέρας πού παρέχει ἡ ὑπαρξη μιάς παραγωγικῆς μονάδας, χωρίς τήν ὁποία ἡ ἐκπαίδευση τῶν τεχνικῶν μιάς δεδομένης εἰδικότητας εἶναι ἀδύνατη.

Θά παρατηρήσουν βέβαια ὀρισμένοι ὅτι αὐτό εἶναι σά νά βάζουμε τό κάρο μπροστά ἀπό τά βόδια. Νά ἐγκαταστήσεις σιδηρουργίες πρῖν ἐκπαιδεύσεις σιδηρουργούς!

Αὐτό μπορεῖ νά φαίνεται παράδοξο, ἀλλά ἀποτελεῖ τήν πραγματικότητα μέσα στήν ὁποία ζοῦμε. Ὅσο ἡ παραγωγική ἐργασία θά περνᾷ ἀπό τήν πώληση τῆς ἐργατικῆς δύναμης, τό ξένο ἐργοστάσιο πού δέ μᾶς εἶναι ἀκόμη γνῶριμο θά μᾶς παρακινεῖ, μέ τίς ἀπασχολήσεις πού μᾶς προσφέρει, νά πηγαῖνουμε στό σχολεῖο γιά νά μάθουμε πῶς νά τό κυριαρχήσουμε.

VII

Τό ὀριακό κόστος παραγωγῆς καί ἡ ὀριακή ἰδιωτική χρησιμότητα τῆς τεχνολογίας εἶναι καί τά δύο ἀντίστοιχα κατώτερα ἀπό τό ὀριακό κοινωνικό κόστος καί τήν ὀριακή κοινωνική χρησιμότητα. Ἡ πρώτη ἀνισότητα ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ κόστους τό ἀναλαμβάνει ἡ κοινότητα, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα. (Στίς Η.Π.Α., π.χ., ἡ μοναδική ἄμεση συμμετοχή τοῦ κράτους εἶναι σχεδόν ἴση μέ τό σύνολο τοῦ προγράμματος «Ἐρευνας καί Ἀνάπτυξης» τοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου). Ἡ δεύτερη ὀφείλεται στίς δυσχέρειες τῆς ἰδιωτικοποίησης καί στήν ἀβεβαιότητα τῆς. Καί οἱ δύο τείνουν νά εὐνοήσουν τίς εἰσαγωγές καί νά ἀποθαρρύνουν τήν ὑποκατάσταση εἰσαγωγῶν, δηλαδή τήν τοπική παραγωγή τῆς τεχνολογίας.

VIII

Ἐπάρχει μιά χρονική ἀπόσταση ἀνάμεσα στό παρόν τεχνολογικό δυναμικό καί στή δυνατότητα χρηματοδότησης τῆς ἐφαρμογῆς του στήν παραγωγή. Ἡ δεύτερη πάντοτε ἀκολουθεῖ τό πρώτο. Ἐπειδή ὁ χρόνος πού χρειάζεται γιά νά κατασκευαστοῦν τά ἐργαλεῖα ἀφαιρεῖται ἀπό τό χρόνο τῆς χρησιμοποίησής τους, ἡ ἀνθρωπότητα ἐπινοεῖ περισσότερο ἀπό ὅσα προφταίνει νά ὑλοποιήσει.

Ἡ ἐπένδυση, καί κατά συνέπεια ἡ αὔξηση τοῦ ἐθνικοῦ προϊόντος καί ἡ ἀνάπτυξη εἶναι συνάρτηση δύο μεταβλητῶν: τεχνολογική γνώση καί συσσώρευση κεφαλαίου. Ἐάν ὑποθέσουμε ὅτι καί τά δύο κυκλοφοροῦν μέ τήν ἴδια ἐλευθερία καί τήν ἴδια ροικότητα ἀπό τή μιά χώρα στήν ἄλλη, χωρίς νά λάβουμε ὑπόψη ἐξἄλλου τίς ἰδιομορφίες τῆς ἰδιωτικοποίησης τῆς τεχνολογίας, ὁ περιοριστικός παράγοντας σέ παγκόσμια κλίμακα εἶναι τά συσσωρευμένα κεφάλαια.

Ἐντούτοις καί τά δύο εἶναι συμπληρωματικά καί ὄχι ἀνταγωνιστικά. Ἡ ἀποταμίευση (τουλάχιστον ἡ καθαρῆ ἀποταμίευση) δέν θά μπορούσε νά κεφαλαιοποιηθεῖ καί θά παρέμενε στείρα χωρίς ὑλικό ὑπόδαθο δημιουργημένο ἀπό τήν τεχνολογία, καί ἡ τεχνολογική γνώση δέν μπορεῖ νά γίνῃ παραγωγή ἀγαθῶν χωρίς διαθέσιμα συσσωρευμένα κεφάλαια. Ἐπομένως κάθε προσπάθεια γιά νά ὑπολογίσουμε ὀριακά τίς ἀντίστοιχες ἀποδόσεις τους εἶναι παράλογη.

IX

Ποιά εἶναι ἡ κοινωνική ἀποδοτικότητα τῶν μηχανῶν;

Οἱ μηχανές αὐξάνουν τό λόγο προϊόν / ἐργασία. Αὐτό εἶναι βέβαιο. Ἄλλά αὐτός ὁ συντελεστής μπορεῖ νά αὐξηθεῖ μέ δύο τρόπους: (α) μέ αὔξηση τοῦ ἀριθμητῆ, (β) μέ μείωση τοῦ παρονομαστή. Σέ κάθε ἄλλο σύστημα ἐκτός ἀπό τή μισθωτή ἐργασία, οἱ δύο ἐναλλακτικές λύσεις εἶναι ἐξίσου εὐπρόσδεκτες. Βελτιώνουν τήν οἰκονομική ἄνεση. Ἡ πρώτη μέ τήν αὔξηση τῶν καταναλώσεων, ἡ δεύτερη μέ τήν αὔξηση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου.

Στό σύστημα τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ὀλα ἀλλάζουν. Διότι ἡ μῆ-ἐργασία δέν εἶναι πιά ἐλεύθερος χρόνος ἀλλά ἀνεργία. Οἱ οἰκονομικές ἐργασίες, σκοπός καί

είδοποιός διαφορά του Homo-Faber, γίνονται οικονομίες απασχόλησης, σε βάρος μιας ορισμένης τάξης.

Θά πρέπει λοιπόν να ξέρουμε από ποιά σκοπιά τοποθετούμαστε: από τη σκοπιά μιας τάξης ή από τη σκοπιά της κοινωνίας. "Αν, με τό πρόσχημα της πάλης εναντίον της ανεργίας, προσλαμβάνουμε στη Δημοτική Έπιχείρηση Μεταφορών ανθρώπους για να κερδίζει, είναι αλήθεια, αλλά θά πρόκειται για κέρδος μεταβίβασης από μία τάξη στην άλλη. 'Η κοινωνία δέν κερδίζει τίποτα¹. Αντίθετα, αν τοποθετήσετε μηχανές ελέγχου των εισιτηρίων, μπορεί να δημιουργηθεί καθαρή ζημιά για τούς εργάτες. Και ο Ρικάρντο ακόμη τό είχε παραδεχτεί. 'Αλλά άπομένει να καθοριστεί κατά περίπτωση σε ποιο βαθμό πρόκειται για ζημιά μεταβίβασης και σε ποιο βαθμό πρόκειται για ζημιά όλόκληρης της κοινωνίας.

Ο άγώνας των εργατών εναντίον των μηχανών, στη μεταρρυθμιστική του φάση, δέν έχει άλλη έννοια από τήν έξή: Νά γίνει έτσι ώστε ή αύξηση του λόγου προϊόν / εργασία να κατορθωθεί με τήν αύξηση του αριθμητή και όχι με τή μείωση του παρονομαστή.

X

'Η έπιλογή ανάμεσα σε δύο τεχνικές μικρότερης ή μεγαλύτερης έντασης κεφαλαίου, θέμα συναφές με τό προηγούμενο, είναι θέμα ύπολογισμού πού πρέπει να έπιλυθεί κατά περίπτωση και σε συνάρτηση με δύο μεταβλητές: προϊόν / εργασία, και προϊόν / κεφάλαιο. Τό να τό κάνουμε - όπως έχει γίνει - θέμα άρχής, είναι παράλογο. 'Εάν πραγματικά πρόκειται για θεώρηση άρχής, πρέπει μάλλον να τείνει προς μία α-ργιότη δυσπιστία για τίς τεχνικές έντάσεως εργασίες. Διότι, ακόμη και στίς περιπτώσεις - σπάνιες - όπου ο ύπολογισμός τίς εμφανίζει προτιμότερες, δέν είναι παρά μόνον μέσα σε στενό πλαίσιο της έκτακτης ανάπτυξης. 'Από τή στιγμή πού ή ύποαπασχόληση έχει απορροφηθεί και πού αρχίζει ή φάση της έντατικής ανάπτυξης, αυτές οι τεχνικές αποβαίνουν άχρηστες με βάση ακριβώς τή θεώρηση των ύποστηρικτών τους.

'Η τεράστια δυσαναλογία ανάμεσα στη σχετική άσήμαντη φάση - από τήν άποψη της αύξησης του ένθνικού εισοδήματος - της απορρόφησης της ύποαπασχόλησης και στην μεγάλη περιπέτεια της έντατικής ανάπτυξης κάνει αυτές τίς «ένδιάμεσες τεχνικές» έξαιρετικά επικίνδυνες, άφου, για να τίς χρησιμοποιήσουμε σωστά, πρέπει να τίς χρησιμοποιήσουμε με σκοπό να έπιταχύνουμε τήν άχρήστευσή τους, θέμα πού είναι ιδιαίτερα λεπτό.

XI

Είναι άναγκαία μία προειδοποίηση εναντίον δύο σχέσεων πού χρησιμοποιούνται συχνά: (α) άμεση σχέση ανάμεσα στο μέγεθος της εταιρείας και τήν καπιταλιστική ένταση, (β) αντίστροφη σχέση ανάμεσα στο λαϊκό χαρακτήρα μιας κατανάλωσης και τήν καπιταλιστική ένταση της αντίστοιχης παραγωγής.

'Η πρώτη, τό λιγότερο πού μπορούμε να πούμε, είναι άμφίβολη. 'Η δεύτερη είναι εκ διαμέτρου λανθασμένη. Κατά γενικό κανόνα όσο πίο πολυτελής και

πίο έξεζητημένο είναι ένα προϊόν, τόσο μικρότερης έντασης κεφαλαίου είναι ή παραγωγή του. Τά προϊόντα μαζικής κατανάλωσης είναι τά μεγαλύτερης έντασης κεφαλαίου.

XII

'Η συζήτηση για τά *υπέρ ή κατά* των Πολυεθνικών 'Εταιρειών δέν έχει νόημα έφόσον δέν προσδιορίζουμε σε σχέση με τί ξετάζουμε τή συμπεριφορά τους. Μήπως σε σχέση με μία άφηρημένη ήθική της επιχειρηματικής δραστηριότητας; και τέτοια θά ήταν τοποθέτηση καθαρά ιδεολογική. Μήπως σε σχέση με ένα προγραμματιστή σοσιαλιστή ή με ένα συμβούλιο εργατών; 'Αλλά οι εταιρείες αυτές δέν διαφέρουν από τόν προγραμματιστή σοσιαλιστή ή τό συμβούλιο αυτοδιαχείρισης γιατί είναι πολυεθνικές, αλλά γιατί είναι καπιταλιστικές. Λοιπόν τό να αντιπαραθέτεις σε μή-καπιταλιστικά διαχειριστικά όργανα τίς καπιταλιστικές Πολυεθνικές 'Εταιρείες είναι τό ίδιο γελοίο σά να τούς αντιπαραθέτεις τούς φαλακρούς καπιταλιστές. "Όπως τό να μιλούμε για φαλακρούς καπιταλιστές δέν έχει νόημα παρά μόνον αν υποδηλώνουμε μία βασική διαφορά συμπεριφοράς από τούς μαλλιαρούς καπιταλιστές. Τό ίδιο και ή κριτική των Πολυεθνικών 'Εταιρειών δέν θά είχε νόημα παρά μόνον αν τίς συγκρίναμε με τίς *μόνο-έθνικές* εταιρείες².

Διαπιστώνω ότι γενικά ξεχνούμε να κάνουμε αυτή τή σύγκριση και τίς σπάνιες φορές πού τήν κάνουμε στην καλύτερη περίπτωση, καταλήγει σε έσφαλμένα και χωρίς νόημα αποτελέσματα και στη χειρότερη προς όφελος των Πολυεθνικών 'Εταιρειών.

XIII

'Η μόνη σωστή αντιμετώπιση θά ήταν εκείνη πού θά βασίζόταν στο συσχετισμό δυνάμεων και τήν καλή θέληση. Οι ύπανάπτυκτες χώρες εναντίον των Πολυεθνικών. 'Αλλά τότε θά έπρεπε τουλάχιστον να είμαστε πληροφορημένοι για ορισμένες πραγματικότητες και πρώτ' άπ' όλα για τήν έξή: στίς παρούσες συνθήκες επενδύσεων στίς ύπανάπτυκτες χώρες, είτε τό θέλουμε είτε όχι, ή Πολυεθνική δέν βρίσκεται στη θέση του ζητούντος. 'Αντίθετα, έκτός από ειδικές περιπτώσεις, δέν έρχεται σίπι μας· έμεις πηγαινουμε να τή βρούμε. Δέν πρόκειται για θέμα άποψης, αλλά για πραγματικότητα. Τό να έπινοούμε λοιπόν στρατηγικές και θεωρίες πάλης χωρίς να λαβαίνουμε ύπόψη αυτό τό πρωταρχικό στοιχείο, αλλά φτιάχνοντας όνειρα για ένα κόσμο όπου οι Πολυεθνικές θά έκαναν ούρά μπροστά στα ταμεία των ύπανάπτυκτων χωρών, είναι άπλούστατα ήλίθιο.

1. Αυτό δέ σημαίνει ότι μία τέτοια μεταφορά δέν είναι σε ορισμένες περιπτώσεις έπιθυμητή. Αυτό σημαίνει ότι στίς περιπτώσεις πού τό επιθυμούμε και τό άπαιτούμε, θά πρέπει να τό κάνουμε με πλήρη έπίγνωση.

2. Όρος πού δανείζομαι από τόν Mark Humbert.

μετάφραση: Μαρία Φλωρά

Ἡ οἰκολογία, ἡ πολιτική καὶ ἡ λησμονημένη πάλη τῶν ἰδεῶν!

τοῦ Λεωνίδα Λουλούδη

Στίς 20.5.81, σέ δημόσια συζήτηση μέ θέμα «Ρύπανση καί επιπτώσεις: μιά ἀπόπειρα γενικῆς θεώρησης» πού ὀργάνωσε ἡ ἐφημερίδα Ἡ Ἀυγή, εἰσηγήθηκα τό κείμενο πού ἀκολουθεῖ. Ἐπειδή αὐτό τό κείμενο δημοσιεύτηκε δέκα ἡμέρες ἀργότερα στήν Ἀυγή χωρὶς τά πολιτικά συμπεράσματα – γιά λόγους «χώρου» φαντάζομαι – ἀλλά καί ἔπειδή Ἡ Ἀυγή ἔγραψε στίς 23.5.81 ὅτι: «ὁ ἐκσυγχρονισμός τῆς γεωργίας καί ἡ βιωσιμότητά της ἐξαρτᾶται – πέρα ἀπό τήν ἐκάστοτε κυβερνητική πολιτική – ἀπ' τήν ἀλλαγὴ δομῶν, τήν ἐκτεταμένη ἐκμηχάνιση, τήν προώθηση νέων ἀντιλήψεων γιά τίς μεθόδους παραγωγῆς, ἐμπορίας καί συλλογικῆς δραστηριότητος τῶν παραγωγῶν», θεώρησα ὅτι τό κείμενό μου ὀλοκληρωμένο θά εἶχε ἴσως κάποιο ἐνδιαφέρον, μέ τήν ἐννοία ὅτι ἐπαναφέρει πρὸς συζήτηση αὐτές τίς «νέες ἀντιλήψεις» πού τήν προώθησή τους προτείνει ἀνεπιφύλακτα ὁ ἀνώνυμος ἀρθρογράφος τῆς Ἀυγῆς.

α. Τό παράδειγμα τῆς σύγχρονης γεωργίας

Ὄταν ὁ Ernst Haeckel ἀγωνιζόταν τό 1899 μέ τό μπέστ σέλερ του *Αἰνίγματα τοῦ Κόσμου* νά ὑψώσει τό φυσιολογικό ὕλισμό καί τό δαρβινικό ἐξελικτισμό σέ μιά λογική κι ἐπιστημονική ἀντίληψη τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς πού θά ἐπαιρνε ἀποφασιστικά τή θέση τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, διόλου δέν φανταζόταν ὅτι ὁ

ὑποκλάδος τῆς ζωολογίας πού ὀνόμασε οἰκολογία θά ἐξελισσόταν ἀρχικά σ' ἓνα ἀπό τούς πιό καίριους κλάδους τῆς βιολογίας καί στή συνέχεια σέ μιά νέα κοσμοθεωρία, ἀνταγωνιστική τῶν δυό ἄλλων μεγάλων συστημάτων τοῦ αἰῶνα μας: τόν καπιταλισμό καί τό σοσιαλισμό. Ἡ δεκαετία τοῦ '70 μπορεῖ ν' ἀποκληθεῖ δεκαετία τῆς οἰκολογίας. Ἡ συζήτηση τῶν ἐξελίξεων στή σύγχρονη γεωργία δείχνει νομίζω τίς δυ-

νατότητες κοινωνικής κριτικής, συνεπώς και τη σημασία της οικολογικής θεώρησης του κόσμου μας.

Όσοι σπουδάζαν γεωπονία τη δεκαετία του '60 μάθαιναν δυο ήσαν οι προϋποθέσεις ανάπτυξης της γεωργίας: μείωση του αγροτικού πληθυσμού, εφαρμογή «συγχρόνων» μεθόδων καλλιέργειας. Χονδρικά τό πρώτο σήμαινε μετανάστευση εσωτερική-έξωτερική, τό δεύτερο εκμηχάνιση. Τρία μεγάλα τεχνολογικά άλματα πού πραγματοποιούνται στην Αμερική σέ λιγότερο από ένατο χρόνια προκαθορίζουν αυτή τήν ανάπτυξη. 1850-1900: μηχανήματα κατεργασίας εδάφους, χορτοκοπής, σποροσυλλογής. 1910-1940: γεωργικοί έλκυστήρες. 1945-1981: λιπάσματα, φυτοφάρμακα κ.λπ. Καμία από αυτές τίς επινοήσεις δέν προκύπτουν από τή γεωργική έρευνα αλλά όλες θα καθορίσουν τήν κατεύθυνσή της: ή εκμηχάνιση αυξάνει τήν παραγωγικότητα της εργασίας, ανάμεσα στό 1900 και σήμερα οι άγροργάτες θα μειωθούν από 40% σέ 4%. Η τεράστια παραγωγή χημικών ουσιών άπαιτεί φυτά μέ αυξημένη άνταπόκριση στήν κατανάλωση αυτών των ουσιών. Τό 1943 στό Μεξικό ιδρύεται ό σταθμός έρευνας του ίδρύματος Ροκφέλερ μέ κατεύθυνση τήν παραγωγή νέων ποικιλιών φυτών πού άνταποκρίνονται καλύτερα στά λιπάσματα, συλλέγονται εύκολα μηχανικά, ώριμάζουν συγχρόνως, άντέχουν στό πλάγιασμα. Η επιτυχία είναι εντυπωσιακή. Από τό 1944 στό 1967 ή άπόδοση στό σάρι τριπλασιάζεται, στό καλαμπόκι διπλασιάζεται. Η επιχείρηση μεταφέρεται τό 1962 στήν Ασία: οι Φιλιππίνες άνεβάζουν τίς καλλιεργούμενες εκτάσεις ρυζιού από 49.000 εκτάρια σέ 16 εκατ. εκτάρια σέ λίγα χρόνια. Θριάμβος αλλά και μιά σκιά: τό 1971 μιά άσθένεια του ρυζιού άπλώνεται μέ τέτοια ταχύτητα πού ή χώρα γίνεται από έξαγωγική εισαγωγική στό είδος. Τί είχε συμβεί;

Οί θαυματουργές σέ άπόδοση νέες ποικιλίες έχουν όρισμένα έλαττώματα για τόν άγρότη και τόν καταναλωτή για τόν όποιο ύποτίθεται δημιουργήθηκαν. Έλαττώματα πού άποδεικνύονται, άντίστροφα, πλεονεκτήματα για τό μεγάλο Κεφάλαιο πού τίς δημιούργησε. Συνοψίζω:

- Έναντι των τοπικών ποικιλιών παρουσιάζουν: μειωμένη προσαρμοστικότητα, μειωμένη άντοχή στίς φυτασθένειες, ύψηλές άπαιτήσεις σέ λίπανση, άρδευση, φυτοπροστασία. Απαιτούν λοιπόν αυξημένα ποσά λιπασμάτων, νερού, φυτοφαρμάκων και αντίστοιχο μηχανικό έξοπλισμό εφαρμογής τους. Δηλαδή πολλή ενέργεια. Συγκεκριμένα ένα εκμηχανισμένο σύστημα παραγωγής ρυζιού άπαιτεί 300πλάσια ενέργεια ανά στρέμμα σέ σχέση μέ τό παραδοσιακό. Άς σημειωθεί ότι οι αντίστοιχες άποδόσεις τους έχουν σχέση 4:1, ενώ, τό κυριότερο, αντίθετα μέ τήν κυκλική ροή των θρεπτικών στοιχείων, είναι γνωστό ότι ή ροή της ενέργειας μέσα στό σύστημα είναι μονόδρομος, δηλαδή δέν άνακυκλώνεται. Από οικονομική καθαρά άποψη άν οι Ίνδοί άκολουθούσαν αυτό τό πρότυπο σημαίνει ότι τό έτήσιο κόστος διατολογίου τους θα 'φτανε τά 200 δολάρια, δηλαδή δυο φορές τό έτήσιο εισόδημά τους. Από ενεργειακή άποψη για τούς Φιλιππινέζους πού τό άκολούθησαν, σημαίνει ότι άκόμα και μέ άξιοποίηση των εγχώριων πηγών

ενεργειας άναμένουν τό 1985 νά έξαρτούν τό 72% των ενεργειακών άναγκών τους από εισαγόμενο πετρέλαιο, πού δέν μπορεί άτυχώς νά έξασφαλισθεί παρά μέ έξωτερικό δανεισμό.

- Έχοντας στόχο τίς μεγάλες άποδόσεις και κυρίως τήν προσαρμογή των φυτών σ' ένα τεχνητό έδαφικό οίκουσύστημα και όχι των φυτών στό ιδιαίτερο οίκουσύστημα όπου άνήκουν, ή βελτίωση άγνόησε άλλες σημαντικές ιδιότητες: τήν περιεκτικότητα του σπόρου σέ πρωτεΐνη, τήν πρωιμότητα, τήν άντοχή στίς άσθένειες, τήν ικανότητα δέσμευσης του άτμοσφαιρικού άζώτου και άκόμη τήν άξιοποίηση όρισμένων «δυσμενών» θεωρουμένων εδαφών π.χ. άλκαλικά, όξεία, μέ ύψηλή ή χαμηλή περιεκτικότητα σέ μέταλλα (Al, Mn, Fe, Zn, κ.ά.). Η μονόπλευρη γενετική βελτίωση μείωσε επικίνδυνα τήν ποικιλομορφία των βιοτικών κοινοτήτων στα γεωργικά συστήματα. Άξιόλογες ιδιότητες αλλά και σημαντικές ποικιλίες χάθηκαν μ' αυτό τόν τρόπο.

- Τά γεωργικά συστήματα πού προκύπτουν από τήν καλλιέργεια των περιορισμένων αυτών ειδών είναι γνωστά σαν μονοκαλλιέργειες και άποτελούν, από οικολογικής σκοπιάς, άλλά σχετικά οίκουσύστημα (σύνθετο είναι π.χ. τό τροπικό δάσος) πού παρουσιάζουν μειωμένη σταθερότητα σέ εποχικές ή διαχρονικές άλλαγές του περιβάλλοντός τους. Έκκινώντας από τήν έννοια του οίκουσυστήματος, ένα πολύμορφο πλέγμα άλληλεπιδράσεων συνιστά τήν οργανωτική σχέση μεταξύ άτόμων ενός πληθυσμού, πληθυσμών μιάς διοικονότητας, αυτών και του άδιοτικού τους περιβάλλοντος, για νά κορυφωθεί στή σχέση των διαφόρων οίκουσυστημάτων πού διασφαλίζουν έτσι τή σταθερότητα της οίκόσφαιρας. Η σταθερότητα αυτή εκφράζεται σαν ικανότητα προσαρμογής ή έπιστροφής στήν κατάσταση ισορροπίας μετά από κάθε «ένόχληση» και έξαρτάται από τό βαθμό όργάνωσης του οίκουσυστήματος ή των οίκουσυστημάτων. Άπλό παράδειγμα: Στή Βόρεια Yakutia της Σιβηρίας οι Σοβιετικοί έκδωσαν ή έκωσαν 80.000 τετραγ. χιλιόμετρα (περίπου τήν έκταση δύο Έλβετιών) δένδρα στίς τρεις τελευταίες δεκαετίες. Μέ τίς καιρικές συνθήκες πού επικρατούν εκεί πολύ σύντομα ή έλλειψη των δένδρων μετέτρεψε τό έδαφος σ' έναν άμορφο βάλτο. Άπό τήν άλλη, στή φύση ύπάρχει ισορροπία συνύπαρξης ανάμεσα σέ ξενιστές και παθογόνα: ό άνθρωπος μέ τή μονοκαλλιέργεια σέ τεράστιες εκτάσεις διαταράσσει αυτή τήν ισορροπία. Προκαλεί έτσι τεχνητά συνθήκες επικράτησης ενός παρασίτου, μεγάλες ζημιές και συνεπώς τήν άνάγκη επέμβασης του ανθρώπου πάλι μέ χημική φυτοπροστασία. Άλλά οι οικολογικές συνέπειες αυτών των επεμβάσεων δέν σταματούν εδώ. Για τόν καταναλωτή μόλις αρχίζουν. Τά υπολείμματα των χημικών αυτών ουσιών, κάποτε μέ άποδομήσιμα, επιβαρύνουν σημαντικά τούς φυσικούς άποδέκτες, μιά πραγματικότητα πού τό ύπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών άρχισε νά σκέφτεται μόλις τό 1979. Φτάνουν στό πιότο του καταναλωτή: στό ελαιόλαδο έχει βρεθεί παραθείο 14 ppm ενώ ή ντιρεκτίβα της ΕΟΚ προδιαγράφει άνώτατο όριο 0,5 ppm, σέ ρίζες καρτών και φύλλα σπανακιού πού είχαν δεχθεί ίσχυρή άζωτούχα λίπανση βρέθηκαν αυ-

ξημένες ποσότητες νιτρικών αλάτων. "Αν σ' αυτό προστεθούν πολύ σοβαρές προσβολές από βιομηχανική ρύπανση [τό 1972 20πλάσια ποσότητα του όριου από ατμοσφαιρικό φθόριο γειτονικού έργοστασίου αλουμινίου σε άμπέλια του Κυριάκιου Βοιωτίας (Χολέβας), τό 1980 στην περιοχή Άσπρολύργου συγκέντρωση μολύβδου σε δείγματα λαχανικών 40 μγρ ανά γραμμάριο φυσικού βάρους, πού 10% μόνο απομακρύνεται μέ τό πλύσιμο και αποτελεί έτσι έστω και μέ ημερήσια κατανάλωση 200 γραμμαρίων σοβαρή υπέρβαση των όριων του FAO, (Νάκος)] τότε καταναλωτές, οικονομολόγοι και πολιτικοί θά πρέπει κάποτε νά πάψουν νά εκτιμούν τό ύψηλό βιοτικό μας επίπεδο μέ κριτήριο τό κατά κεφαλή εισόδημα ή τόν αριθμό των έγχρωμων τηλεοράσεων, άκόμα και μέ προγράμματα καλύτερα τής ΕΡΤ.

● Στίς οικολογικές επιπτώσεις θά έπρεπε νά προσθέσουμε και μία έμμεση. "Η υπερπαραγωγή των νέων ποικιλιών δημιούργησε ένα πρόβλημα συσσώρευσης του άνελαστικής ζήτησης γεωργικού προϊόντος. "Επιβάλλονταν «ή κατασκευή» πιό έπεξεργασμένων προϊόντων. Καί βρέθηκε τό κρέας. "Ο παραγωγός δίνοντας άπό 5 σακκιά καλαμπόκι τά 4 1/2 στούς χοίρους κατασκεύαζε ένα προϊόν ύψηλης ανταλλακτικής αξίας. "Ο δυτικός άνθρωπος άλλά και ό ανατολικός, όπου τόν μιμήθηκε, προσαρμόστηκαν στίς γαστρονομικές επιλογές των κοινωνικών τους συστημάτων. "Ο τριτοκοσμικός δέν τά κατάφερε (άκόμα) γιατί αυτό θά σήμαινε πενταπλάσια ημερήσια κατανάλωση σιτηρών άν έπαιρνε τό ίδιο γεύμα άλλά σε κρέας. Νέα σπατάλη λοιπόν έδώ και εκβιομηχάνιση τής παραγωγής κρέατος, δηλαδή ζώα-έγκλειστες κρεατομηχανές τροφοδοτούμενα άναγκαστικά μέ ύποπτες ορμόνες και «υπό ύποψία» αντιβιοτικά!

6. "Η φύση, ό άνθρωπος, ή κοινωνία

Θίξαμε ήδη συνοπτικά τίς ενεργειακές και γενικότερες οικολογικές συνέπειες τής αποκαλούμενης «πράσινης επανάστασης». Οί κοινωνικές συνέπειες – οί πρώτες δέν έχουν μόνο κοινωνικές – δέν είναι λιγότερο άσήμαντες. "Η μαρξοειδής έκδοχή πού οικοδόμησε τό λεγόμενο ύπαρκτό σοσιαλισμό θεώρησε ούδέτερες τίς παραγωγικές δυνάμεις και προσαρμωστές εκ των ύστέρων σ' αυτές, τίς παραγωγικές σχέσεις πού τούς άντιστοιχούν. Τό σχήμα αυτό έθρεψε γενιές αισιοδόξων οπαδών τής διαρκούς προόδου των παραγωγικών δυνάμεων. Πίστη πού κατά όρισμένους χριστιανοφιλόσοφους πρωτοεκφράζεται στην "Ιουδαιοχριστιανική τελεολογία, και οπτιμισμός πού από προϋπόθεση δράσης απέβη όντως θανατηφόρος για τήν επαναστατική/συνείδηση πολύ πριν τήν εποχή μας. "Ακριδώς γι' αυτό, έμεις οί άριστεροί πεισμένοι πώς δέν ύπάρχει θεός, «δηλαδή αυτό πού λένε άθεοι». είμαστε ύποχρεωμένοι νά συζητήσουμε σοβαρά δύο ένδεχόμενα. Πρώτον, άν οί παραγωγικές δυνάμεις διαμορφώνονται άπό τίς καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής και δεύτερον, άν τό άποτύπωμα των τελευταίων πάνω στίς πρώτες είναι τόσο βαθύ ώστε οποιαδήποτε προσπάθεια ν' αλλάξουν οί σχέσεις παραγωγής θ' άποτύχει, εκτός άγ συμβεί μία ριζική

άλλαγή στή φύση καθεαυτή των παραγωγικών δυνάμεων, και όχι μόνο στον τρόπο μέ τόν όποιο, και στό σκοπό για τόν όποιο χρησιμοποιούνται. Στο άδιάρμοφωτο έστω άκόμη πλαίσιο αυτών των ερωτημάτων θ' άξιζε ίσως νά δούμε τήν οικολογική κριτική του μοντέλου γεωργικής ανάπτυξης πού ήδη πολύ συνοπτικά περιγράψαμε, στά γενικά του χαρακτηριστικά, άφου έξάλλου αυτό τό μοντέλο κυριάρχησε και κυριαρχεί σ' όλο τόν άναπτυγμένο κόσμο, πρόσφατα και στην Κίνα. Δηλαδή ή κριτική πού εκκινώντας άπό τίς περιβαλλοντικές επιπτώσεις τής ανθρώπινης δραστηριότητας μπορεί νά έλέγξει όρισμένες αυτόματα ή άυτονόητα προοδευτικές θέσεις τής δεξιάς άλλά και τής άριστερας σήμερα. "Η προκλητική αυτή διατύπωση ερμηνεύει δέβια τήν ούδετερότητα του Μπρίς Λαλόντ στο δεύτερο γύρο των προεδρικών εκλογών τής Γαλλίας, δέν άποτελεί όμως θεωρητικά παρά μία ύπόθεση εργασίας στην όποία οί οικολόγοι όλου του κόσμου καλούνται νά στρατευθούν. Προς τό παρόν άς άρκεστούμε σε κάποιες παρατηρήσεις ελπίζω όχι έντελώς άφελείς.

"Ο διάσημος Ρώσος φυσικός Πιότρ Καπίτσα αναπολώντας τή συνεργασία του μέ τόν άλλο μεγάλο "Αγγλο Ράδερφοντ έλεγε σε πρόσφατη συνέντευξη του ότι, πλέον, ή επιστημονική δουλειά έχασε τήν έλευθερία της. "Εγινε παραγωγική δύναμη. "Η διαπίστωση αυτή δέν επιβεβαιώνει παρά ένα γεγονός γνωστό ήδη άπό τήν εποχή του πρώτου διδάξαντος Gay-Lyssac (1778-1850), άπλά τονίζει τόν πλήρη έγκλωβισμό τής επιστημονικής δραστηριότητας στίς έπιταγές και τίς προτεραιότητες τής παραγωγής. «"Αγορασμένη έμπνευση» απέδιδε ό Ταρκόβσκι στον έπιστήμονα τής τελευταίας ταινίας του *Stalker*. Τό ζήτημα όμως είναι άλλου, και συγκεκριμένα στον τύπο τής κριτικής πού γίνεται σ' αυτή τήν παραγωγική δύναμη μέ φόντο όσα ήδη είπαμε.

"Η πρώτη άποψη, άς τήν άποκαλέσουμε συμβολικά «δεξιά», έν γνώσει όλων αυτών των έπιπτώσεων πού ή οικολογική κριτική ανέδειξε, άπάντησε μέ διάφορους τρόπους, φαινομενικά αντιφατικούς. "Αρχικά μίλησε για τό θρίαμβο ενός άναρχικού έως παράλογου ρομαντισμού, άλλά όταν τά στοιχεία συσσωρεύθηκαν και ή πίεση τής κοινής γνώμης δέν μπορούσε ν' άγνοηθεί, αυτό πού χτές ήταν άπίστευτο θεωρήθηκε πιά δεδομένο και διερευνητέο. Μέ τή μελέτη "Ορια τής "Ανάπτυξης πού εκδόθηκε τό Μάρτιο του 1972, χρηματοδοτήθηκε άπό τό "Ιδρυμα Φολξδάγκεν, έπιπεύθηκε άπό τή Λέσχη τής Ρώμης και εκπονήθηκε στο ΜΙΤ, προφήτευσε ότι ή οικονομική κατάρρευση των βιομηχανικών κρατών θά έπέλθει σ' έναν αιώνα τό πολύ, άν τό ανθρώπινο γένος συνεχίσει τό δρόμο πού ακολουθεί έδώ και πενήντα χρόνια. "Οπως θά δούμε δέν είναι παρά φαινομενικά αντιφατικό πού έντε χρόνια άργότερα, τό 1977, οί ίδιο κύκλοι. αυτή τή φορά διά του "Ινστιτούτου Hudson στο δεύτερο βιβλίο τής σειράς για τό «Μέλλον του "Ανθρώπου», δήλωναν εισαγωγικά ότι τά τελευταία χρόνια μεγάλη έμφαση δόθηκε στίς πιό άπαισιόδοξες προβλέψεις, ένώ αντίθετα σήμερα θά πρέπει νά αισθανόμαστε αισιοδόξοι βασισόμενοι κυρίως στίς λύσεις πού θά δώσουν «κατάλληλες πολιτικές, επενδύσεις, προσπάθειες».

Ἡ δεύτερη ἄποψη ἄς τὴν ἀποκαλέσουμε συμβατικά «ἀριστερή», ἐπίσης ἐν γνώσει τῆς οἰκολογικῆς κριτικῆς, θεωρεῖ ὅτι τὸ πρόβλημα ὑπάρχει ἢ τουλάχιστον εἶναι σοβαρὸ μόνο στὸν καπιταλισμό.

Ὁ φιλόσοφος I. Laten ἐκφράζοντας τὴν ἐπίσημη θέση τοῦ σοβιετικοῦ κράτους λέει σχετικὰ:

«Ἡ χρησιμοποίηση τῆς φύσης καὶ ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος ἐλέγχεται μόνο ἀπὸ ἓνα συγκεντρωτικὸ κράτος πού διαθέτει ἓνα ἀκριβές σχέδιο γιὰ τὴ λειτουργία τῶν κοινωνικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ μπορεῖ πλήρως νὰ συντονίσει τὴν ἀνάπτυξή τους (...) ἡ ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένη διαχείριση τῆς φύσης καὶ ὁ μετασχηματισμὸς τῆς εἶναι δυνατὸς μόνο ὅταν ὑπάρχει μιά ἀντίστοιχα ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένη διαχείριση τῆς κοινωνίας (...) ἓνα συγκεντρωτικὸ σχέδιο πού ἐκπονεῖται πρὸς τὸ συμφέρον ὅλης τῆς κοινωνίας».

Ἄς δοῦμε τώρα γιατί αὐτές οἱ δύο ἀπόψεις πού συμβατικά μόνο χαρακτηρίσαμε δεξιὰ-ἀριστερή, ταυτίζονται πολιτικά στὸ συγκεκριμένο ζήτημα. Δύο εἶναι τὰ σημεῖα σχεδὸν ἀπόλυτης ταύτισης:

● Ἡ ἐπιστήμη προχωρεῖ γραμμικά, προοδεύει διαρκῶς κατανικώντας τὴν πλάνη καὶ τὴ φύση, κατακτώντας ὅλο καὶ περισσότερο τὴν Ἀλήθεια, καὶ τὴ Φύση. Οἱ ἐπιστῆμες εἶναι συνώνυμες μὲ τὸ ἀντικειμενικό, πού ἀπολυτοποιεῖται καὶ ἀνάγεται σέ κάτι, σέ τελευταία ἀνάλυση, ὑπερκοινωνικό καὶ ἄρα κοινωνικά οὐδέτερο. Ὁ Λένιν εἰσήγαγε ἤδη ἀπὸ τὸ 1918 τὸν Ταϊλφορισμό, τὸ σταλινικὸ σλόγκαν ἦταν «ἡ τεχνικὴ ἀποφασίζει γιὰ ὅλα», τὸ Ἰνστιτούτο Hudson ἐλπίζει ὅτι ἡ «κατάλληλη» τεχνικὴ θά σώσει τὸν κόσμο, καὶ γιὰ νὰ μὴν ὑψιπετοῦμε ἢ θεωρηθοῦμε ἔθνικῶς ὑστεροῦντες σέ τεχνολογικὸ ντετερμινισμό ὁ Ἄ. Παπανδρέου στὴν περιβόητη συνέντευξη στὸ *Βῆμα* μᾶς δεβαιώνει ὅτι τὸ δράμα τοῦ ΠΑΣΟΚ γιὰ τὴν ὑπαιθρο θά πραγματοποιηθεῖ ἂν ἐξασφαλισθεῖ «αὐτὸ πού λέμε μάντζεμντ, διοίκηση... τεχνικοί». Καὶ ὁ προσκεϊμένος του πολιτικὰ καθηγητῆς Λιανὸς στὸ πρόσφατο συνέδριο τοῦ ΤΕΕ γιὰ τὴν Ἀνάπτυξη, διαπιστώνοντας τὸ ἀναπόφευκτο τῆς σημερινῆς ἐποχῆς ὅπου «ἡ τεχνολογία τῆς παραγωγῆς εἶναι προχωρημένη καὶ ἡ οἰκονομικὴ οργάνωση περίπλοκη, ὁ ρόλος τῶν «τεχνοκρατῶν» σημαντικὸς καὶ ἡ θέση τους ἐνίσχυμένη» προτείνει τὸ ἀντίδοτο γιὰ τὴ διοίκηση τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, δηλαδή τὴ συμμετοχὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας «μὲ τὴ μορφή τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης ἢ μὲ τὴν πολιτικὴ ἐκπροσώπηση τῆς περιφέρειας ἢ καὶ τὰ δύο». Αὐτονόητη βέβαια ἀφετηρία αὐτῶν τῶν ἀπόψεων ὅτι τὸ κοινωνικὸ δράμα, ἢ πολιτικὴ ἐξουσία πού θά ὑπηρετῆσει αὐτὴ ἡ τεχνικὴ εἶναι τὸ καλύτερο τῶν δυνατῶν κοινωνικῶν ὁραμάτων καὶ πολιτικῶν ἐξουσιῶν.

● Ἡ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς οὐδέτερης ἀδιαφανοῦς Ἀλήθειας, ἓνα ἐξίσου οὐδέτερο ἀδιαφανές Κράτος. Τὸ αὐταρχικὸ κράτος τῆς νεοφιλελεύθερης «ἐσωτερικῆς τάξης», ἢ τῆς γραφειοκρατικῆς νομενκλατουρας τῆς «ἐσωτερικῆς σιωπῆς».

Ἡ οἰκολογικὴ θεώρηση συγκροτεῖται πάνω στὴν ἄρνηση τῶν δύο αὐτῶν ἀπόψεων καὶ τῶν σημείων

πού τίς ταυτοποιοῦν. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ τὰ μεγάλα προβλήματα πού προτάσσει γιὰ συζήτηση, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπιχειρήματα πού προσφέρει σ' ἐχθρούς καὶ φίλους. Γιατί ἤδη ἄρνούμενη τὴν οὐδετερότητα τῆς τεχνικῆς, τῆς ἐπιστῆμης, φαίνεται νὰ ἀποδέχεται ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι, σέ τελευταία ἀνάλυση, κοινωνικὴ παραγωγή, προεξοφλώντας ἔτσι τὸ ἐπιστημολογικὸ πρόβλημα πού δείγμα τῆς συνθετότητάς του ἔδωσε ὁ Α. Μπαλτᾶς στὸν προτελευταῖο *Πολίτη*. Ἀλλὰ καὶ τὸ χειρότερο: μήπως μὲ τὴν ἄρνησή της αὐτὴ ἀναβιώνει ἓναν ἐπικίνδυνο ἱρασιοναλισμὸ μέσα σέ μιά πλήρως τεχνοκρατούμενη κοινωνία; Ἡ ἀπάντηση νομίζω εἶναι ὄχι γιατί ἡ οἰκολογία τονίζοντας ἀντίθετα τὸ βαθύτατο ἱρασιοναλισμὸ αὐτῆς τῆς κοινωνίας δέν κηρύσσει διόλου τὴν κατάρρευση τῆς ἐπιστῆμης. Δέν ἀντιπαραθέτει σέ μιά ἐπιστήμη «δέβηλη», μιά ἐπιστήμη ἱερῆ ὅπου ἡ διανοητικὴ ἐνόραση ἄρχει τῶν πάντων (Ρ. Γκενόν) ἀλλὰ ἀσκεῖ μιά συγκεκριμένη κριτικὴ στὴν κοινωνικὴ οργάνωση τῆς παραγωγῆς τῆς πού μέσα ἀπὸ τὴ συνεχὴ διαίρεση ἐργασίας καὶ γνωστικοῦ ἀντικειμένου βαθαίνει τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὸ μέρος-ἄνθρωπο καὶ τὸ ὄλο-φύση, αὐξάνει τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ὄλου ἀπὸ τὸ μέρος, καὶ δι' αὐτῆς τὴν κυριαρχία πού ἐξασκοῦν οἱ ἄνθρωποι πάνω στοὺς ἄνθρώπους. Γιὰ τὴν οἰκολογικὴ θεώρηση ἡ γνωστὴ ρῆση τοῦ Lewis: «Ὁ,τι θεωροῦμε κυριαρχία τοῦ Ἀνθρώπου πάνω στὴ Φύση, δέν εἶναι παρὰ κυριαρχία πού ἐξασκοῦν μέσω τῆς Φύσης οἱ ἄνθρωποι πάνω στοὺς ἄνθρώπους» μεταθίβει τὸ δῶρος τοῦ προβλήματος στὴν ταξικὴ φύση τῶν ἀνθρώπων κοινωνιῶν, ἐνῶ πρακτικὰ δέν σημαίνει τίποτε περισσότερο ἀπὸ «ἐμπρὸς γιὰ νέους ἀγῶνες ταξικούς». Γιὰ τοὺς οἰκολόγους ἡ ἔμφαση δίνεται στὴ σχέση ἀνθρώπου-φύσης ὡς αὐτόνομο ἱστορικὸ γεγονός, καὶ βεβαίως στὴ συμβολὴ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος στὴ δημιουργία καὶ ἀναπαραγωγή τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας μέσα στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες. Γιὰ παράδειγμα, ξέρομε ὅτι ἡ ἐξέλιξη ἀπὸ τὸ ἐλαφρὺ ἄροτρο πού ἔσεραν δύο βόδια τὸν 7ο αἰῶνα, στὸ βαρύτερο ἄροτρο μὲ ἕνια πού σέρνουν ὀκτώ, δέν συνετέλεσε μόνο σέ μιά νέα διανομὴ τῆς γῆς, ὄχι πιά σέ οἰκογενειακὴ, ἀλλὰ συνεργατικὴ βάση πού ἐπέβαλε ἡ χρῆση τῆς νέας τεχνολογίας, ἀλλὰ κυρίως ἄλλαξε δραματικὰ τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ γῆ του. Πρίν ἦταν μέρος τῆς φύσης, τώρα ἐκμεταλλευτῆς της. Ἐντοπίσαμε μήπως τὸ σημεῖο ἐκκίνησης τοῦ γεγονότος πού στὶς μέρες μας θά δημιουργήσει ὅ,τι ἀποκαλοῦμε οἰκολογικὴ κρίση; Φοβᾶμαι ὅτι, ὄχι μόνο ἐπειδὴ οἱ οἰκολόγοι δέν γνωρίζουν ἱστορία ἢ οἱ ἱστορικοὶ δέν ἐνδιαφέρονται ἀκόμα γιὰ τὴν οἰκολογία, ἀλλὰ γιατί καμπές πού θά χαρακτηρίζονταν κρίσιμες στὴν ἐξέλιξη τῆς σχέσης ἀνθρωπος-φύση βρίσκονται διάσπαρτες σ' ὅλη τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐρώτημα θά μείνει ἀναπάντητο γιὰ καιρὸ. Χωρὶς ἀξιολόγηση ἀναφέρω ὀρισμένες ἐκδοχές κατὰ τὴ γνώμη μου ἀπλὰ δηλωτικῆς τῆς συνθετότητας τοῦ προβλήματος. Ὁ J.D. Hughes ἀναζητώντας τίς ἱστορικὲς ρίζες τῆς κυριαρχίας δυτικῆς στάσης ἀπέναντι στὴ φύση στὶς ἀρχαίες κοινωνίες ἀναφέρει ὅτι ἀπὸ τὴ χθόνια ἀντίληψη τῆς ἱερότητας ὅλης τῆς φύσης, ὅπου τὰ ἀνθρώπινα ὄντα ἔχουν μιά θέση ὅπως ὄλα τὰ δημιουργήματα τῆς Μητέρας Γῆς, στὴν ὀλυμπιακὴ ἀντίληψη πού θεομοιοεῖ ἱερούς καὶ μὴ τόπους, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἐγκατά-

λειψη του μεγαλύτερου μέρους της φύσης χωρίς ιερή προστασία. Στο φιλοσοφικό επίπεδο ο J. Rodman θεωρώντας ότι κυρίαρχη τάση στους "Ελληνες και Ρωμαίους φιλοσόφους είναι η επανεκτίμηση της μη-ανθρώπινης φύσης σε μία σειρά από φαινόμενα που θά πρέπει να καταταχθούν και ερμηνευθούν απομονωμένα από τη δράση των θεών, υπενθυμίζει «ένα είδος αντι-κουλτούρας» που αναφέρεται στην 'Ορφική παράδοση, όπου τονίζεται η αρμονία της φύσης και η ενότητα όλων των ζωντανών οργανισμών και βεβαίως και των ανθρώπινων όντων. 'Από την ανακύκλωση των στοιχείων σ' ένα είδος κλειστού οικοσυστήματος στον 'Εμπεδοκλή, στην κοινή προέλευση όλων των όντων στον Πυθαγόρα και στην έννοια της συμβίωσης (*mutua vivunt*) που φτάνει στο Λουκρήτιο, οι οικολόγοι σήμερα δέν θά είχαν να προσθέσουν πολλά στην πολεμική τους έναντι ενός ανθρωποκεντρικού πολιτισμού ή της ακρότητας που συνιστά η επιδίωξη ενός περιβάλλοντος απόλυτα ανθρωπογενούς. Στην ίδια ερευνητική κατεύθυνση ο Lyn White σ' ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε πριν δέκα χρόνια στο περιοδικό *Science* και έπηρέασε πολλούς οικολόγους, εντοπίζει τις ιστορικές ρίζες της οικολογικής κρίσης στο πέρασμα από τον αρχαίο παγανισμό στην 'Ιουδαίο-Χριστιανική παράδοση, ιδιαίτερα όπως αυτή λειτούργησε στο πλαίσιο της δυτικής διδασκαλίας. Βεβαίως δέν είναι τυχαίο ότι ο αιώνας του Διαφωτισμού παρουσιάζει τό μεγαλύτερο ενδιαφέρον σχετικά, όταν τή νεαρή αστική τάξη διαμορφώνει ή συναρπαστική βεβαιότητα ότι ο άνθρωπος χάρη σ' «επιστήμας εν μέρει λεγομένας» αρχίζει να κυριαρχεί πάνω στή φύση, να οικειώνεται ως και τήν ίδια της τήν υπόσταση ακόμα, όπως λέει ο Ζάκ Μονό. 'Η σημερινή όμως εξωφρενική κατάσταση δέν θά δλοκληρωθεί παρά μόνο όταν και τό εργατικό κίνημα εγκλωπωθεί αυτήν τήν αφελή αστική αποκάλυψη.

Οι βιολόγοι και λοιποί επιστήμονες της «πράσινης επανάστασης» επέβαλαν μέσα από τον κερματισμό της δικής τους δράσης εργασίας και του «αντικειμένου»-φύση αυτής της εργασίας, τον κερματισμό των φυσικών και κοινωνικών δομών στην ύπηρεσία των οποίων διακηρυκτικά τουλάχιστον είχαν ταχθεί. 'Υπάρχοντας τά πάντα, τό όλον, στο μέρος, στή μοναδικότητα της 'Αλήθειας, τήν αλήθεια του κεφαλαίου: τήν παραγωγικότητα. Μέσα από μία εκπαίδευση που αγνοεί συστηματικά τήν ετερότητα του φυσικού και βιολογικού, ενώ καλλιεργεί τή «δεισιδαιμονία του γεγονότος», τή μανία για τό πείραμα υποταγμένες στον εξισωτικό όφελιμισμό της παραγωγικότητας, οι επιστήμονες αυτοί έχασαν μία κορυφαία ιδιότητα του *Homo sapiens*: 'Ο *Homo computans* όχι μόνο δέν έχει, αλλά και δέν ενδιαφέρεται πιά να αποκτήσει τή συνείδηση του συνολικού νοήματος των πράξεών του. Διόλου ασήμαντη συνέπεια αυτής της εξέλιξης ή αντικειμενικά πλέον επιβεβλημένη παρέμβαση ενός άπρόσωπου κρατικού μηχανισμού, στο συντονισμό, τή ρύθμιση, τήν ανασύνθεση της παραγωγικής διαδικασίας ως ολόκληρης. 'Ελάχιστη αλλά δυνάμει σημαντική αντίσταση σ' αυτή τήν εξέλιξη ή οικολογική κριτική όταν δέν εξαντλείται σε αφελή μέσος σέλερ του τύπου *Small is Beautiful* ή δέν εφησυχάζει στην ανιστορική άοριστολογία έννοιών του τύπου «εναλλακτική τεχνολογία», «ήπια τεχνολογία» κ.ά. 'Εναντι

αυτών των λύσεων ευκολίας που κάποτε χωρίς δεύτερη σκέψη προωθεί τό οικολογικό κίνημα των ανταπυγμένων χωρών, κάτω από τό στοργικό βλέμμα της ανερχόμενης βιομηχανίας αντιρूपανσης, εμείς στην 'Ελλάδα έχουμε μία πρωτότυπη σκέψη που παρά τήν εκκεντρικότητά της, ίσως και εξαιτίας της, διατηρεί άκρη και σήμερα, μισό αιώνα άφότου εκφράσθηκε, τήν εγκυρότητά της. Γιατί οι αλλαγές που έπέφερε ή επιβολή του βορειοαμερικανικού προτύπου γεωργίας στην 'Ελλάδα δέν όδήγησαν μόνο στην άπώλεια πολύτιμου βιολογικού ύλικού και παραδοσιακών τεχνικών ύψηλης λειτουργικότητας, ούτε όδήγησαν, μόνο στή δεκαετία 1961-1971, 630.000 οικονομικά ενεργούς άργότες στην 'Αθήνα και τή Γερμανία. Διέλυσαν παράλληλα αυτό που ο Καραβίδας, φανατικός πολέμιος της μετανάστευσης και φλογερός θιασώτης του κοινοτικού θεσμού, εξιστορούσε ήδη τό 1930: «*όταν σ' ένα χωριό από τό βαρύ χειμώνα κινδύνευσαν τά ποιμνια, οι γεωργοί δι' εισφοράς καρπού τά έσωσαν με χειρονομία που είνε όχι μόνον οικονομική, αλλά καθαρώς βιολογική, δηλαδή οργανική και πλατυτάτη, και όταν πάλι είχαν καταστραφεί έσοδειαι, οι κτηνοτρόφοι επώλησαν μέρος του ποιμνίου και έξησφάλισαν ζωάρκειαν και σπόρον εις τους γεωργούς*». 'Αν αξίζει σήμερα να κρατήσουμε κάτι από τήν πρωτότυπη αυτή σκέψη τή θεμελιωμένη πάνω στην έμπειρία, είναι ή σαφήνεια των προτεραιοτήτων. 'Η, με τά λόγια του 'Ιταλού μαρξιστή Τιμπανάρου, ή όποιαδήποτε πραγματικά νέα κοινωνική προοπτική προϋποθέτει άπαραίτητα μία αναστροφή: «*τήν προτεραιότητα του φυσικού έναντι του βιολογικού και του βιολογικού έναντι του κοινωνιοοικονομικού και πολιτιστικού επιπέδου*». Τί άλλο να σημαίνει άραγε ή περιόλη συννεργασία του "έστέι" καλλιτέχνη Ρεναι με τον άυστηρό επιστήμονα Λαμπαρύ στο Θείο από τήν 'Αμερική που καταδύεται στις βιολογικές ρίζες της άτομικής και συλλογικής συμπεριφοράς. 'Αλλά και ή έπιμονή του γερο-Κουροσάδα λίγα χρόνια πριν (*Ντέρζου Ουζάλα*, 1975) στην καταγραφή μιάς «άλλης» ποιότητας σχέσης άνθρωπου-φύσης. Σε πρώτο πλάνο ή σιδηρική τάγκρα άνάμεσα στα έτη 1902-1910 όπου αναπτύσσεται ή φιλία του χαρτογράφου λοχαγού 'Αρσένεφ και του μοναχικού κυνηγού-παγιδευτή, του Ντέρζου. 'Ορισμένοι θεωρούν ότι ή θέση του Κουροσάδα είναι δλοφάνερη. 'Ο πολιτισμένος άνθρωπος που έρχεται να χαρτογραφήσει τή φύση φέρνει μαζί του μία καταστροφική βία. Τή βία της επιστήμης. 'Η προσέγγιση του Ν. Λυγγούρη (περ. *Σύγχρονος Κινηματογράφος* - 1977) είναι πιά ουσιαστική: για τό Ρώσο τό δάσος είναι ένας ούδέτερος μη-κοινωνικός χώρος που πρέπει να χωρομετρηθεί, ένας χώρος έξω-δομικός («πραγματικός») που δέν σημαίνει τίποτε. Για τον Ντέρζου ή Φύση είναι ένα πολύπλοκα ταξινομημένο βιβλίο γεμάτο χνάρια και γράμματα, ένας πολυσήμαντος συμβολικός τόπος, όπου κάθε σημάδι είναι ένα πρακτικό έμβλημα, τό όποιο απεικονίζει ταυτόχρονα τό μικρό (τό σώμα, τή σκέψη) και τό μεγάλο (τή φύση, τό σύμπαν). 'Η χρήση αλλά και ή εναλλαγή των πραγμάτων και των σημείων επιδύλλεται από τις άπαντήσεις του Μεγάλου Κώδικα που λέγεται φύση. 'Η έμπειρία αυτή γεννάει τή γνώση που οργανώνεται μέσα στα φυσικά και βιολογικά δρια και όχι πάνω και έξω άπ' αυτά. Νά

ἐλπίζουμε ὅτι ὁ θάνατος τοῦ «φυσικοῦ» ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὴν προειδοποίηση ἢ τὴν ἀνέκκλητη προφητεία τοῦ γιαπωνέζου δημιουργοῦ;

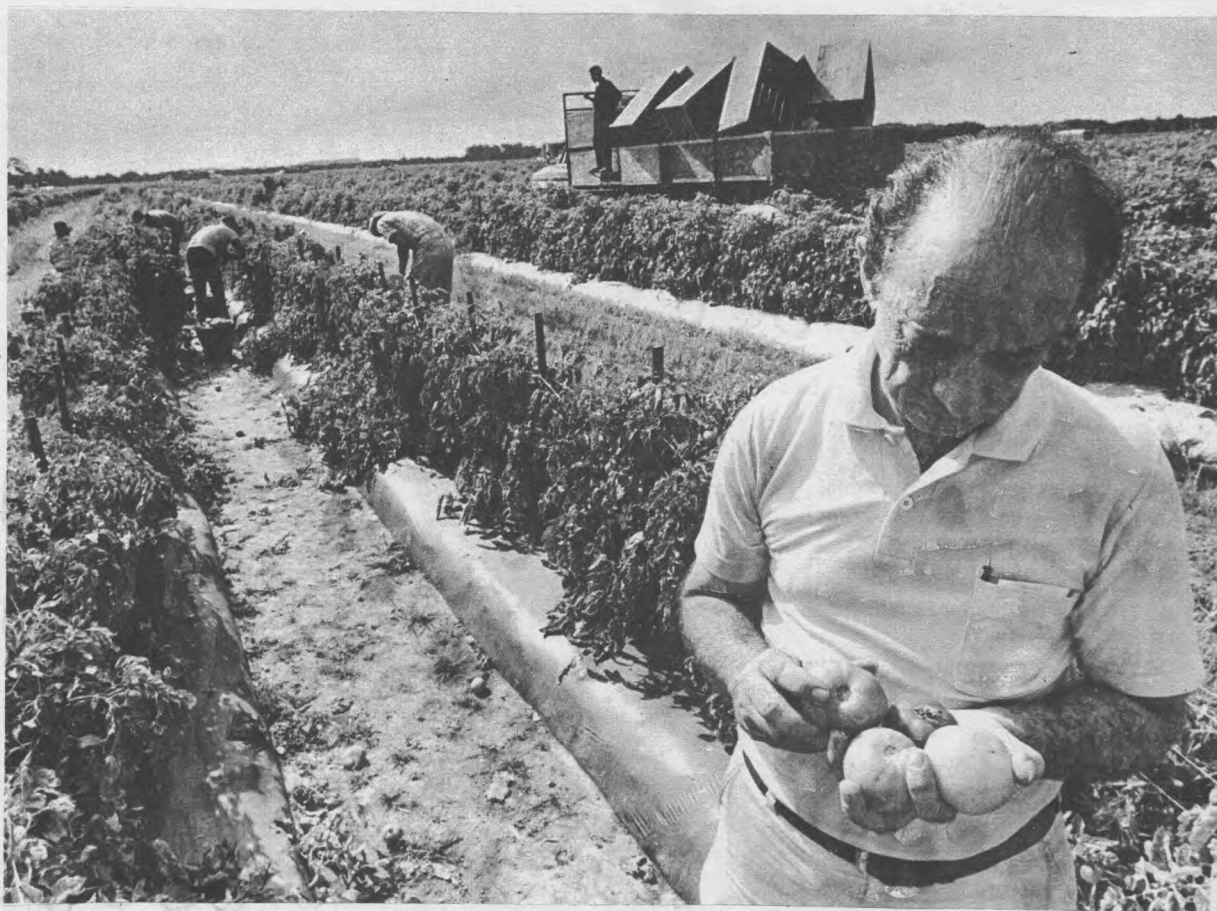
γ. Ἡ οἰκολογία καὶ ἡ «ἄλλη» ἀριστερά

«Ἡ πάλη τῶν τάξεων ἀνανεώνει τὸ ὕλικό τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ μόνο ἡ πάλη τῶν ιδεῶν ἀλλάζει πραγματικά τὴν κοινωνία».

Γ. Τσαρούχης

Ἔως ἀπὸ τὴν ἔμφαση στὴν διαρκῶς ἐπιδεινούμενη σχέση ἀνθρώπου-φύσης, καμιά ἀποκλειστικότητα ὑπὲρ τῆς οἰκολογίας. Ἡ μονοδιάστατη κυριαρχία τῆς παραγωγικότητας, τὰ προβλήματα ἐξειδίκευσης, καταμερισμοῦ ἐργασίας, ἀπώλειας τοῦ συνολικοῦ νοήματος, ἀνασύνθεσης τῶν προσεγγίσεων καὶ στόχων τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς εἶναι παλαιότερα τῆς σύγχρονῆς μας οἰκολογίας. Ἄν ὑπάρχει ἀκόμη καὶ σήμερον μιὰ ἀριστερά πού ἐπιμένει ὅτι «κάθε δῆμα πρὸς τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀντικειμενικά, ἀναπόφευκτα ὁδηγεῖ στὴν

παραπέρα τελειοποίηση καὶ τὸ δάθεμα τοῦ καταμερισμοῦ ἐργασίας (...) πού ἀποτελεῖ νομοτελειακὴ τάση τῆς οἰκονομίας, γενικά προοδευτικὴ γιὰ καὶ ἀυξάνει τὴν παραγωγικότητα» (Ὁμάδα ἐργασίας ΤΕΕ Δ. Ἑλλάδας. Συνέδριο γιὰ Ἀνάπτυξη 1981), ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ἀριστερά πού εἰκοσι χρόνια πρὶν ὑποστήριζε ὅτι: «ὁ καταμερισμὸς ἐργασίας ἔχει ἀποτέλεσμα νὰ χάνεται ἀπὸ τὴ συνείδηση ἢ καθολικὴ ἄποψη ἐνός φαινομένου (...) κατάληξη: δέν γνωρίζει ἡ δεξιὰ τί ποιεῖ ἡ ἀριστερά» (Δ. Μορτόγιας, 1963). Αὐτὴ ἡ δεύτερη, ἡ ἄλλη ἀριστερά, ὅση ἀκόμα ἀντέχει, ὀφείλει νὰ ἀξιοποιήσει τὸ γεγονός ὅτι ἡ οἰκολογικὴ κριτικὴ ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν περιβαλλοντικὴ κρίση προσκομίζει ἕναν πλοῦτο στοιχείων καὶ ἐρεθισμάτων πού σημασιοδοτοῦν μὲ νέο νόημα αὐτὴ τὴν πάλη τῶν ιδεῶν πού «ἀλλάζει πραγματικά τὴν κοινωνία». Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι τὴν περιφρονοῦν περισσότερο ὅσοι ὑποστηρικτὲς τῆς «πάλης τῶν τάξεων» ἔχουν λησμονήσει πολλὰ χρόνια τώρα τὴν πάλη τῶν ιδεῶν. Ἡ ἴδια ἡ οἰκολογία σὲ μιὰ ἐποχὴ ἐκπεσοῦ ὄλων τῶν μεγάλων κοσμοθεωριῶν θά ἦταν ἄδικο νὰ μεταβληθεῖ σὲ μεταφυσικὴ κενολογία προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσει τὰ πάντα. Δέν θά τῆς ἀρκοῦσε νὰ διευρύνει τὴν εἰκόνα τοῦ παρόντος καὶ τὸ ὄραμα τοῦ μελλοντικοῦ κόσμου;

‘Ο λογοτεχνικός Πολίτης

‘Επιμέλεια τεύχους: Μαριάννα Δήτσα.

Περιεχόμενα

Χρήστος Βάθης
Τέσσερα ποιήματα

Μάξιμος ‘Οσύρος
Τό μονοπάτι τής μέταξας

‘Αθηνά Παπαδάκη
Δύο ποιήματα

‘Ηροδότου
‘Η καταδίκη τής τυραννίδας
μετάφραση: Δ. Ν. Μαρωνίτης

Δημήτρης Δημητριάδης
‘Ο ζωτικός βιασμός

Γιάννης Δάλλας
‘Ο Κάλβος, από τήν προοπτική του χρόνου
– ή νεκροφάνεια καί ή επαναλειτουργία τών
«‘Ωδών»–

Μιχάλης Πιερής
Κώστας Μόντης, ό «ένοχλητικός» ποιητής

Χρήστος Μπράβος
‘Η κριτική καί ό Μίλτος Σαχτούρης

‘Ιάκωβος Βούρτσης
‘Ο ποιητής Δ. Ι. ‘Αντωνίου

Μαριάννα Δήτσα
Γιά τή γενιά τών ποιητών
τής νεότατης ποίησής μας

Τέσσερα ποιήματα

Ἡ φαντασία πρέπει νά κρατάει μαχαίρι

Ἡ παγίδα εἶναι καθημερινή
Τό σῶμα ὅπου κι ἂν βρεθεῖ
γίνεται θρύψαλα

Ἦχοι-δραπέτες δέν ἀκούγονται
μονάχα πέτρινες κραυγές
πού στέκονται στά γόνατα
μέσ στήν ὁμίχλη τυλιγμένες

Κι αὐτά τά στόματα τ' ἀληθινά ἐξατμίζονται
προτοῦ νά δοῦν τά ρήματά τους αἰωρούμενα
πάνω ἀπό τίς πλατεῖες

Μά ἀνάμεσα σέ δύο σφυγμούς τοῦ αἵματος
ἡ λύση σφηνωμένη:
Νά θυμηθεῖς πῶς κάποτε γινόταν
καί ξεπηδοῦσε, μαῦρα μεσάνυχτα στόν κόσμο,
ὁ Ποσειδώνας μέ τήν τρίαινά του ἀπ' τοὺς βυθοὺς
νά σπείρει τοὺς δαιμόνους του
στίς ἄδειες λεωφόρους.

Ἄρχάγγελος ἐν κινήσει

Θά μᾶς διπλώσουν σέ παλιές ἐφημερίδες
Ἡ ἐποχή σκοτώνει τοὺς ἀγγέλους της

Μά γιά τήν ὥρα ὑφίσταμαι
Μακριά ἀπό τ' ἀποφάγια τῶν ψυγείων
Καί ἔνοπλος
Καί δίχως ὄπλα

Ἄρχάγγελος ἐν κινήσει
Μέ τό καλό τό χέρι θαθιά στήν κωλότσεπη

Φουμάροντας μακρúκανα τσιγάρα
Καί ποιήματα πού συνεχίζουν τό σῶμα μου
στά ὑπόγεια.

Ποίημα κινούμενο

Περιπλανώμενη ζωή
 περιπλανώμενο κορμί
 Ἐνεβοκατεβαίνω στὸν κορμὸ τοῦ ποιήματος
 Στὸ κορμί τοῦ μυαλοῦ μου
 Ψάχνοντας λέξεις ἀπὸ χάλυβα
 Τούς τρομερούς μου συνειρμούς νά ἐπενδύσω.
 Σέ κουφάλες φυλλοβόλων πολεμώντας
 Ἐνεύθυνα ρήματα καὶ θαύματα,
 τ' ὅτι πολλὰ εἶν' αὐτά
 τὴν ἔκρηξη φιμώνουν.
 Τ' ἄγρια τῶν βουνῶν λαθροβιοῦν στή φλέβα μου.
 Τραβᾶνε τίς χορδές τῶν μπουζουκιῶν τους
 Καὶ μακραίνουν τό τραγοῦδι μου.
 Ἐδῶ στήν ἄδεια κάμαρα πού
 οἱ ὥρες στήνουν τό μακάβριο παιχνίδι τους
 Μέσ στήν ὀχλαγωγία τῶν κηλίδων τοῦ θανάτου.
 Στήν ἄδεια κάμαρα στοῦ ἄδεια ριζικό
 Μέ ἰδρώτα καί
 Παράγωγα τοῦ πέους μου
 Ποτίζω τό δεντράκι μου,
 πού μεγαλώνει κάθε νύχτα
 Καὶ τὰ κλωνιά του ἀνοίγουνε ρωγμές στοὺς τοίχους
 Γιά νά ἔβγει ἔξω,
 Κάτω ἀπὸ τὰ σθησμένα ἄστρα,
 Ὁ διάλογος τῆς σκέψης μου
 Νά φάει ἀπ' τό σκοτάδι.

 Μή μοῦ τοὺς κύκλους τάραττε
 Σχιστόλιθε ντουινιά
 Καὶ καταδότῃ

Ποίημα τρεχούμενο

Κλειστά παράθυρα
 Ἄσπροι τοῖχοι
 Ὁ χρόνος ἄδειο μπουκάλι στοῦ σχῆμα – ποιὸ σχῆμα;
 (Κάποια γυναίκα σ' ἄγωνα γραμμῆ
 θά δίνει τὴ μανία τῆς στοῦ κύμα)
 Κι ἀπόψε στοῦ μυαλό μου
 θά κουρνιασούν μαυροπούλια.

Μάξιμος Ὁσύρος

Τό μονοπάτι τῆς μέτοξας

(Ἀποσπάσματα)

1

κι ἐγὼ πὼς χρειάστηκε νά ἐπεκτείνω τό λουτρό
 ὡς τὴν πόρτα του Νά ρίξω τὴν ὀροφή
 καὶ τοὺς διάμεσους τοίχους νά γκρεμίσω
 Νά ἴναι στὴ μέση τό νερό κι ἓνα γύρο
 στίς ὥρες μου ὁ χώρος ἀνοιχτός
 Ἔλεγα νά προλάβω τὴν ἐπιστροφή του
 ἀλλὰ περίσσεψαν οἱ μέρες νά προσμένω
 Ἐπειδὴ δέν μπόρεσα νά πάω Ἐπειδὴ
 δέν ὑπῆρχε χρόνος γιὰ ἐπανάληψη
 ἐκείνου πού ἡ συγκρότησή του θέλησε
 μιὰ ὀλόκληρη ζωὴ Ἄς δοκιμάσει τώρα ἔλεγα
 τό Σύγχρονο μέ λέξεις ὅπως πρόβαλε
 πάνω ἀπ' τὸν ὦμο μου μεγάλο λαμπερό
 ὦ ἡ τυφλότητα
 Ἀφήνοντας τὴν ἀσπίδα τῆς σκιᾶς του
 νά μέ ἀγγίξει μέ τὴν ἀκρίβεια τοῦ χαλκοῦ
 Τότε μπορούσα νά τὴ βλέπω σὰ λευκά
 μέ τίς φίλες της
 πίσω ἀπ' τὴ λάρνακα τῶν λουλουδιῶν
 πού εἶχαν στολίσει Στά γέλια
 καὶ τίς χαμηλές φωνές τους
 φαινόταν οἱ παρθένες ν' ἀγνοοῦν
 ἐκεῖνο πού ἔλειψε γιὰ τό κρυμμένο στό λινό μαχαίρι
 καὶ τό αἶμα πού νά πηδήσει ζήταγε
 ὦ πρόβαλε πάνω ἀπ' τὸν ὦμο μου
 μεγάλο λαμπερό Μέ τίς στιγμές
 τῆς παντοτινῆς στεφάνης του
 ὅμοια εἶχα δεῖ τό τυπικό νά ἀπαντᾶ
 στὴ γνωστικὴ τῆς στάχτης μου ἀγωνία
 Κι ἀκόμα δύο πόλεις λέει ἦταν ὅμοιες
 πού ἀστράφταν σάν μαστοὶ
 γιὰ τὴ μιὰ ὅμως ἔχω νά πῶ
 πιστεύω ἡ ἄλλη ἀληθινὴ δέν ἦταν
 Κι εἶχε ἀνατεῖλει τοῦ σπέρματος
 τυφλὸς ὁ σκύμνος
 στὴν τελετὴ πού ξεκίναε νά χύσω
 Κι ἐκεῖνος πὼς ἔφυγε βιαστικά ὅπως θέλησα
 Νά πάρει τό δρόμο τῆς θάλασσας ἀκολουθώντας
 τὴ δική μου πορεία πρὶν πολλὰ χρόνια Ἔλεγε
 πὼς εἶχε ζητήσει ἡ μικρὴ κυρία
 νά τὴ συνοδέψει ὡς τό κενοτάφιο πού ἀφήσαν
 ὅπως οἱ ἀγκαθιές ἓνα γύρο Κι ἀκόμα πὼς
 εἶχε φτάσει μέρες πρὶν καὶ δέ βρέθηκε τόπος
 γι' αὐτόν παρὰ ἔξω ἀπ' τὴν πόλη Κι ὅτι
 δέ συνάντησε κανένα Τίς παραμονές ὅμως

πῆγαν σ' αὐτόν μέ παράπονα πῶς δέ μήγνυσε
καί ὅτι πρόσμεναν ἐμένα Κι ἐκεῖνος
πῶς θά 'θελα νά μέ θεωροῦν παρόντα Καί πάλι
πῶς δέν εἶναι νά μένει μόνος Καί ἔτοιμο
κρατοῦν τό δικό μου χῶρο Καί ὅτι
δέχτηκε καί ἔμεινε μαζί τους ὅπως θέλαν
ὅσο πιά ἀθόρυθα μποροῦσε Ἔλεγε
πῶς δέν παρέλειπαν νά τόν καλοῦν στό δεῖπνο.
κι ὅτι φέρθηκαν μέ ἰδιαίτερη τιμή –

2

ὁ ἄγγελος τοῦ ἀνθισμένου μέ τό σπαθί δέντρου
ἀντικρῦ Ὅπως ἔμενα στό πλακόστρωτο
μονολογώντας τή γνώμη τους
πού κρύψαν μέ τρόπους λεπτούς Ὁ ψηλός ἐκεῖ
τοῦ τουβουλίνου μαντρότοιχος ἀπό ψημένη στάχτη
πού μ' ἄγγιξε ἡ θηλή Τά οὐρητήρια πλάι
κι ἕνα γύρω νερά ἀπό μισάνοιχτες βρύσες
Καί στής σχολῆς τό βάθος ὡ οἱ λουτήρες
Ἡ ἀγκαλιά ἀπό λαχούρι τῆς πάχνης πού κατηφόριζε
τό οὐδέτερο στήν τριανταφυλλένια ἤδη
Στή σύναξη αὐτή συντρόφοι ἔλεγα
μπροστά σίς σφαλισμένες ξώπορτες θυμηθεῖτε
πόσο ὁ λόγος ἀδυνατεῖ νά δοκιμάσει
τόν κύριό του Τοῦ δόθηκε μόνο ψάχνοντας
νά ταιριάσει μέ κείνο πού τόν ἀναιρεῖ
στό λησμονημένο ὥστε νά ἀφήσει τά σανίδια στεγνά
Ἄλλιῶς δέ θά 'ταν ἐξουσία δίχως ὑποταγή
οὔτε ἐλπίδα νά τοῦς ξεκάνουμε στή στάχτη
Στή γωνιά πού πέρασε αὐτῆς τῆς πόλης
στούς καθρέφτες τά τόξα τίς βρύσες
καιρό μετά τά τωρινά ζεστά νερά θυμηθεῖτε
Πῶς ἔγινε μέ τίς λέξεις μου
καί πέρασε τό τυπικό τοῦ κύριου καί τοῦ παραστάτη
σ' αὐτόν τῆς ψυχῆς τό βραχίονα
ἔξω ἀπό τοῦς ὄρους πού ἔθεσαν
Οἱ ἀνθρωποί τους τήν κάθε μου κίνηση ἐλέγξαν
ἀγνοώντας τήν τελετή πού χοροστάτησαν
καί τήν ἐκπληξή μου τό πῶς συνέδη
καί ποιός πρὶν ἀπό μένα λειτούργησε
Κομμένο μέ πασχαλιά πού ψιλόβρεχε στήν κηδεῖα
μέ τό δάκρυ στό στρώσιμο τοῦ λινοῦ
Στό κυρίαρχο σημεῖο τῆς κουζίνας
πού ἀνακεφαλαίωνε τό τυχαῖο συντόμευα
σέ κείνο πού ἀγνοοῦσαν οἱ λέξεις μου
Πού ὅμως τό βρήκαν περισσότερο ὄριμο
παρά γερασμένο καί θελήσαν
ἀπ' τή μαύρη κερήθρα
στό μισάνοιχτο στόμα
ν' ἀρχίσουν
Τό ἄβδᾶ ὁ πατήρ μόνο μπόρεσαν

Ἄθηνά Παπαδάκη

Δύο ποιήματα
Πλαστική ἐγχείριση

Τέτοια εἶναι ἡ γνώση,
ἀρτεσιανή
πού ραβδώνει.
Ἄργα ἀποσύρεται τό φῶς
κατεβαίνοντας τοῦ μετώπου τό πλατύσκαλο,
τά κρεμαστά νερά
ἀποχαιρετοῦν τό δέγμα.

Ἐποδεχτεῖτε καί αὐτό τό πρόσωπο.
Ἐκεῖνοι πού ἔρχονται ἀπό μακριά
μέ ζεστούς κουβάδες καί σφουγγάρια

εἶναι
ἡ Γάζα,
τό Νυστέρι
ζητοῦν ν' ἀνάψουν πολυέλαιο ἐφήμερο.

Κομμωτήριο ἡ Ἕλλη

Τοποθετεῖ μία περούκα στό κεφάλι της.
Συσκότιση
στά ἔπη τῶν μαλλιῶν.

2

Κάθε πού ἡ Λίτσα
βάφει τά μαλλιά της,
κι ἕνα ἐπεισόδιο
σέ λουλακιά ἀρνιά
στήν ράχη πού μόλις κρατοῦν
μιὰ γραμμή
ἀπ' τῆς παλιάς χτένας τό φίλντισι.

3

Ἐνῶ
ἡ χτένα ὑπνοβατεῖ,
στήν κόμμωση
ἀφυπνίζεται τό σχῆμα.

4

Φουρκέτες καί ρόλεϋ
τύλιξαν πάπυρους σιωπῆς.
Φυσά ὁ ἄνεμος τοῦ σεσουάρ
τόν Εὐξείνο τῆς χαιτῆς
τόν ἐχέμυθο.
νά λύσει σέ τέντες μέντας,
τίς μποῦκλες.

Ἡρόδοτος

Ἡ καταδίκη τῆς Τυραννίδας

Ἡροδότου Βιβλίο 5, Κεφ. 91-93

μετάφραση Δ.Ν. Μαρωνίτης

Τότε, μόλις πήραν στά χέρια τους οἱ Λακεδαιμόνιοι τούς χρησμούς, ἐπειδὴ ἔβλεπαν πὼς ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων μέρα μετὰ τὴν μέρα μεγάλωνε καὶ δὲν ἦταν πιά καθόλου πρόθυμοι νὰ τούς ἀκούν, κατάλαβαν πὼς μὲ ἐλεύθερο πολίτευμα τὸ ἀπτικό γένος θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἰσοδύναμο μὲ τὸ δικό τους· μὲ τὴν τυραννίδα ὅμως πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τους, θὰ ἔμεναν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνίσχυροι καὶ πρόθυμοι νὰ πειθαρχοῦν στὶς ἐντολές τους. Ἐξύγισαν λοιπὸν τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ, καὶ ὕστερα ἔστειλαν καὶ φώναξαν ἀπὸ τὸ Σίγειο τοῦ Ἑλλησπόντου τὸν Ἴππία, τὸ γιό τοῦ Πεισιστράτου. Κι ὅταν ὁ Ἴππίας ἀνταποκρίθηκε στὴν πρόσκλησή τους κι ἔφτασε στὴ Σπάρτη, ἔστειλαν καὶ κάλεσαν οἱ Σπαρτιάτες ἀντιπροσώπους καὶ ἀπὸ τίς ἄλλες συμμαχικὲς πόλεις, καὶ τούς ἔλεγον τὰ ἑξῆς:

«Ἄνδρες σύμμαχοι, τώρα συναισθανόμαστε πὼς ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δὲν πράξαμε σωστά· γιατί παρασυρμένοι ἀπὸ κίβδηλους χρησμούς, διώξαμε ἀπὸ τὴν πατρίδα τούς ἀντρες πού ὑπῆρξαν φίλοι μας στενοὶ κι εἶχαν δεχτεῖ νὰ κάνουν τὴν Ἀθήνα τοῦ χεριοῦ μας· καὶ μὲ τὴν πράξη μας αὐτὴ παραδώσαμε τὴν πόλη νὰ τὴν κυβερνᾷ ὁ ἀχάριστος δῆμος, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ ἔξαιτίας μας ἐλευθερώθηκε καὶ σήκωσε κεφάλι, καταφρόνησε καὶ μᾶς καὶ τὸ βασιλιά μας, φτάνοντας καὶ νὰ τὸν ἐξορίσει. Μὲ τὸ ἠθικό του τώρα ἀνεβασμένο, συνεχῶς αὐξάνει τὴ δύναμή του ὁ δῆμος, ὅπως πολὺ καλά τὸ ξέρουν ἀπὸ δική τους πείρα τόσο οἱ γείτονές τους Βοιωτοὶ ὅσο καὶ οἱ Χαλκιδεῖς, καὶ γρήγορα πρόκειται νὰ τὸ μάθει καλά καὶ ὁποῖος ἄλλος δὲν πάρει τὰ μέτρα του. Ἐπειδὴ, λοιπὸν, ἀκολουθώντας μιὰ τέτοια τακτικὴ, πέσαμε ὀλοφάνερα ἔξω, τώρα θὰ δοκιμάσουμε μαζί σας νὰ διορθώσουμε τὸ σφάλμα μας· αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ λόγος πού καλέσαμε ἐδῶ τὸν Ἴππία πού βλέπετε καὶ σᾶς ἀπὸ τίς συμμαχικὲς μας πόλεις, μὲ σκοπὸ ἀπὸ κοινοῦ νὰ σκεφτοῦμε καὶ ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἐπιχειρήσουμε, ἐπαναφέροντας τὸν Ἴππία στὴν Ἀθήνα, νὰ τοῦ ἀποδώσουμε ὅσα προηγουμένως τοῦ στέρησαμε».

Οἱ Σπαρτιάτες αὐτὰ ἔλεγον, τὸ πλῆθος ὅμως τῶν συμμάχων δὲν φαινόταν νὰ δέχεται τίς προτάσεις τους. Καὶ ἐνῶ ὄλοι οἱ ἄλλοι ἔμεναν ἄφωνοι, ὁ Κορίνθιος Σωκλῆς πῆρε τὸ λόγο καὶ εἶπε:

«Σίγουρα θὰ βρεθεῖ ὁ οὐρανὸς κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, καὶ ἡ γῆ θὰ κρεμαστεῖ πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ· οἱ ἄνθρωποι θὰ κατοικήσουνε τὴ θάλασσα καὶ τὰ ψάρια τὴν ξηρὰ πού κατοικοῦν τώρα οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἐσεῖς, Λακεδαιμόνιοι, ἐπιχειρεῖτε, καταλύοντας τὴν ἰσοκρατία, νὰ ἐπαναφέρετε στὶς πόλεις τὴν τυραννίδα, πού τίποτα στὸν κόσμον δὲν εἶναι ἀδικότερό της μῆτε πιὸ βρώμικο καὶ φονικό. Ἄν πράγματι πιστεύετε πὼς εἶναι ὄντως ὀρθὸ νὰ ζοῦν οἱ πόλεις κάτω ἀπὸ τυραννικό πολίτευμα, βάλετε πρῶτοι ἐσεῖς οἱ ἴδιοι τύραννο πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι σας, κι ὕστερα δοκιμάσετε νὰ κάνετε τὸ ἴδιο καὶ στοὺς ἄλλους. Τώρα ὅμως, ἐνῶ οἱ ἴδιοι δὲν ἔχετε πείρα ἀπὸ τυράννους καὶ παίρνετε τὰ μέτρα σας, ὥστε αὐτὸ τὸ φοβερὸ πρᾶγμα νὰ μὴν συμβεῖ ποτέ στὴ Σπάρτη, θέλετε

Στὶς ἐκδόσεις «Ἄγρα» ετοιμάζεται καὶ θὰ κυκλοφορήσῃ τὸ φθινόπωρον ἕνας τόμος μὲ τὸν τίτλο «Ἡρόδοτος, ἐπτά νουβέλες καὶ τρία ἀνέκδοτα: Εἰσαγωγή, Μετάφραση καὶ Τρία Δοκίμια Δ.Ν. Μαρωνίτη». Προδημοσιεύουμε μίαν ἀπὸ τίς ἐπτά νουβέλες.

νά κάνετε κατάχρηση τῆς τυραννίδας εἰς βάρος τῶν συμμάχων. Ἄν ὅμως εἶχατε ἐσεῖς οἱ ἴδιοι δοκιμάσει τὴν τυραννίδα, ὅπως ἐμεῖς, θὰ μπορούσατε γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ νὰ εἰσηγηθεῖτε κάπως καλύτερες προτάσεις ἀπὸ ὅ,τι τώρα δὰ προτείνετε.

Γιατὶ στὴν Κόρινθο κάποτε τὰ πολιτικά πράγματα εἶχαν κάπως ἔτσι. Ἐπῆρχε δηλαδὴ ὀλιγαρχία, καθὼς οἱ Βακχιάδες, ὅπως τοὺς ἔλεγον, κρατοῦσαν τὴν πόλην στὰ χέρια τοὺς καὶ ὅλοι οἱ γάμοι γίνονταν μεταξὺ τοὺς. Ὡσπου ὁ Ἀμφίων, ὄντας ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκογένεια, ἀποκτᾷ μιὰ κόρη χολή – τὸ ὄνομά της ἦταν Λάβδα. Καθὼς λοιπὸν κανένας ἀπὸ τοὺς Βακχιάδες δὲν ἤθελε τὴ Λάβδα γιὰ γυναῖκα του, τὴν παίρνει ὁ Ἡετίων, ὁ γιὸς τοῦ Ἐχεκράτη, ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Πέτρας, πού ἡ φύτρα του ἔφτανε ὡς τοὺς Λαπίθες καὶ τὸν Καινέα. Ἐπειδὴ ὅμως οὔτε ἀπὸ αὐτὴ τὴ γυναῖκα οὔτε ἀπὸ ἄλλη ἔκανε ὁ Ἡετίων παιδιὰ, τὸν ἔστειλαν στοὺς Δελφοὺς νὰ ρωτήσῃ γιὰ ἀπογόνους. Δὲν πρόλαβε νὰ μπεῖ στό ἱερό, καὶ ἀμέσως ἡ Πυθία τοῦ ἀποτείνεται σὲ ἐξάμετρα*:

Ἡετίων, κανεῖς δὲν σὲ τιμᾶ, μολονότι εἶσαι πολὺτιμος.

Ἡ Λάβδα εἶναι ἐγκαστρομένη, καὶ θὰ γεννήσῃ πέτραν τροχοειδή, ἡ ὁποία θὰ πέσει πάνω στοὺς μονάρχους ἄνδρας καὶ θὰ δικαιώσῃ τὴν Κόρινθον.

Ὁ χρησμός αὐτὸς πού δόθηκε στὸν Ἡετίωνα, δὲν ξέρω πῶς κοινολογεῖται στοὺς Βακχιάδες, οἱ ὁποῖοι καὶ παλαιότερα εἶχαν πάρει χρησμό πού ἀφοροῦσε τὴν Κόρινθο, ἔμενε ὅμως ἀνεξήγητος· εἶχε τὴν ἴδια ἔννοια μὲ τὸ χρησμὸ πού δόθηκε στὸν Ἡετίωνα καὶ ἔλεγε τὰ ἑξῆς:

Ὁ αἰετός εἶναι ἐγκαστρομένος εἰς τὰς Πέτρας·

θὰ γεννήσῃ δὲ λέοντα

ἰσχυρόν, ὠμοφάγον, ὁ ὁποῖος θὰ ρίψῃ πολλοὺς καταγῆς.

Αὐτὰ σκεφθεῖτε καλά, ὦ Κορίνθιοι, οἱ ὁποῖοι

κατοικεῖτε περὶ τὴν ὠραίαν

Πειρήνην καὶ τὴν ὑψηλὴν Ἀκρόπολιν τῆς Κορίνθου.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ χρησμός, δοσμένος ἀπὸ πρὶν στοὺς Βακχιάδες, ἔμενε ἀκατανόητος· τότε ὅμως, μὲν οἱ Βακχιάδες ἀκουσαν τὸ χρησμὸ πού δόθηκε στὸν Ἡετίωνα, συνέλαβαν ἀμέσως τὸ νόημα καὶ τοῦ προηγουμένου, πού φανερά συμφωνοῦσε μὲ ἐκεῖνον τοῦ Ἡετίωνα. Πλὴν ὅμως, ἔχοντας συλλάβει τώρα τὸ νόημα τοῦ χρησμοῦ, δὲν εἶπαν καὶ δὲν ἔκαναν τίποτε, περιμένοντας νὰ ἀφανίσουν τὸ παιδί πού θὰ γεννιόταν ἀπὸ τὸν Ἡετίωνα.

Μόλις λοιπὸν γέννησε ἡ γυναῖκα, δίχως καμιά χρονοτριβή, στέλνουν δέκα δικούς τοὺς στό δῆμο ὅπου κατοικοῦσε ὁ Ἡετίων, γιὰ νὰ σκοτώσουν τὸ παιδί. Ὄταν κάποτε αὐτοὶ ἔφτασαν στὴν Πέτρα καὶ μῆκαν στὴν αὐλὴ τοῦ Ἡετίωνα, γύρευαν τὸ νήπιο. Ἡ Λάβδα ἐξάλλον, πού δὲν γνώριζε γιὰ ποιὸ λόγο ἔφτασαν ἐκεῖνοι καὶ νόμιζε πῶς τῆς ζητοῦσαν τὸ παιδί ἀπὸ φιλοφροσύνη πρὸς τὸν πατέρα της, τὸ ἔφερε καὶ τὸ ἀπόθεσε στὰ χέρια ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δέκα. Αὐτοὶ ὥστόσο εἶχαν στό δρόμο ἤδη σκεφτεῖ καὶ ἀποφασίσει, ὁ πρῶτος πού θὰ ἔπαιρνε τὸ παιδί στὰ χέρια του, νὰ τὸ χτυπήσῃ καταγῆς. Ὄταν ὅμως ἡ Λάβδα παρέδωσε μὲ τὰ χέρια της τὸ παιδί, θεῖα τύχη τὸ ἔφερε καὶ χαμογέλασε τὸ νήπιο σὲ ἐκεῖνον πού τὸ πῆρε, αὐτὸς τὸ πρόσεξε καὶ ξαφνικά τὸν συνεπῆρε οἱ-

* Τὴ γλῶσσα τῶν χρησμῶν τὴ δανείζομαι ἀπὸ τὸν Α. Ραδινὸ, ὁ ὁποῖος στὰ 1836 δημοσίευσε τὴν καλύτερη ἀσφαλῶς μετάφραση τοῦ Ἡεροδοτοῦ πού ἔχουμε ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα.

κτος πού τόν ἐμπόδισε νά τό σκοτώσει. Ἐπί λυπη καί συμπάθεια παραδίδει τό παιδί στόν δεύτερο, κι αὐτός στόν τρίτο, ἔτσι πού πέρασε ἀπό τό χέρι τοῦ ἑνός στόν ἄλλον φτάνοντας ὡς τόν δέκατο, καί οὔτε ἕνας δέν θέλησε νά τό σκοτώσει. Δίνοντας, λοιπόν, πίσω στή μάνα τό παιδί, βγήκαν ἔξω, στάθηκαν στήν αὐλόθυρα καί ἄρχισαν ὁ ἕνας νά κατηγορεῖ τόν ἄλλον καί περισσότερο ὅλοι τόν πρῶτο, γιατί δέν ἔπραξε αὐτό πού εἶχαν συμφωνήσει. Ὑστερα, ἐπειδή περνοῦσε ἡ ὥρα, πήραν ἀπόφαση νά μπουν ὅλοι ξανά στήν αὐλή καί ἀπό κοινού νά διαπραξοῦν τό φόνο. Ἦταν γραμμένο ὅμως νά βλαστήσει ἀπό τόν γόνου τοῦ Ἡετίωνα συμφορά γιά τήν Κόρινθο. Γιατί ἡ Λάβδα πού στεκόταν πίσω ἀπό τήν ἴδια αὐλόθυρα, τά ἄκουσε ὅλα αὐτά· ἀπό φόβο λοιπόν μήπως τό μετανιώσουν καί παίρνοντας γιά δεύτερη φορά τώρα τό παιδί τό θανατώσουν, πάει καί τό κρύβει σ' ἕνα μέρος πού νοῦς ἀνθρώπου δέν θά μποροῦσε νά τό βάλει: σέ μιά κυψέλη, γνωρίζοντας πώς ἂν ἐκεῖνοι γυρνοῦσαν πίσω γιά νά ζητήσουν τό παιδί, θά ἔφαχναν τά πάντα – πράγμα πού κιόλας ἔγινε. Ὅμως αὐτοί, ὅταν μπήκαν μέσα κι ἀναζητοῦσαν τό παιδί, πουθενά δέν μπόρεσαν νά τό ἀνακαλύψουν, ἔτσι πού πιά τό πήρανε ἀπόφαση νά γυρίσουν πίσω καί νά ποῦν σέ κείνους πού τοῦς ἔστειλαν πώς ὅλα τά ἔκαμαν σύμφωνα μέ τίς ἐντολές τους. Πράγματι ἔφυγαν καί γυρίζοντας πίσω εἶπαν ὅσα συμφώνησαν.

Στό μεταξύ καί ὕστερα ἀπό αὐτά ὁ γιός τοῦ Ἡετίωνα μεγάλωνε καί ἐπειδή διέφυγε τόν κίνδυνο κρυμμένος στήν Κυψέλη, πήρε ἀπό κεί γιά ὄνομά του τήν ἐπωνυμία Κύψελος. Κάποτε ὁ Κύψελος ἔγινε ἄντρας κι ὅταν ζήτησε χροσμό, πήρε ἀπάντηση πολύ εὐνοϊκή στοῦς Δελφούς, πού πάνω της στηρίχτηκε κι ἔκανε τό ἐγχείρημα πού τόν ὀδήγησε νά γίνει κύριος τῆς Κορίνθου. Νά τί ἔλεγε ὁ χροσμός:

*Εὐδαίμων αὐτός ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος καταβαίνει εἰς τό
ἰδικόν μου οἶκημα,
Ὁ Κύψελος Ἡετίδης, βασιλεύς τῆς ἐνδόξου Κορίνθου,
Αὐτός καί οἱ παῖδες αὐτοῦ, ὄχι ὅμως καί οἱ παῖδες τῶν
παίδων αὐτοῦ.*

Αὐτό ἦταν τό περιεχόμενο τοῦ χροσμοῦ, καί ὁ Κύψελος, τύραννος πιά τῆς Κορίνθου, ὑπῆρξε αὐτός πού ξέρομε: πολλούς Κορίνθιους ἐξόρισε, πολλούς τοῦς στέρησε τήν περιουσία τους, κι ἀκόμη περισσότερους τή ζωή τους. Ἐμεινε στήν ἀρχή ἔτσι τριάντα χρόνια καί μέτρησε ὅλη του τή ζωή, ὡσότου πέθανε, ὅποτε τόν διαδέχεται στήν τυρανίδα ὁ γιός του ὁ Περίανδρος. Αὐτός λοιπόν ὁ Περίανδρος, στήν ἀρχή τουλάχιστον, φάνηκε ἡπιότερος ἀπό τόν πατέρα του· ἀφότου ὅμως μέ ἀγγελιαφόρους του ἦρθε σέ ἐπαφή μέ τόν τύραννο τῆς Μιλήτου Θρασύβουλο, ἀπό τότε ξεπέρασε κι αὐτόν τόν ἴδιο τόν Κύψελο στοῦς φόνους καί τά ἐγκλήματα.

Ἐστειλε δηλαδή κάποτε στόν Θρασύβουλο ἕναν κήρυκά του καί γύρευε νά μάθει μέ ποιά πολιτική θά διαχειριζόταν ἀσφαλέστατα τά πράγματα τῆς πόλης καί κάλλιστα θά τή διαφέντευε. Ὁ Θρασύβουλος λοιπόν ἔβγαλε τόν ἀποσταλμένο τοῦ Περίανδρου ἔξω ἀπό τήν πόλη, τόν ἔμπασε σ' ἕνα χωράφι σπαρμένο, καί μαζί του περνοῦσε ἀνάμεσα ἀπό τά στάχυα, ρωτώντας κι ἐξετάζοντας τόν κήρυκα ἑξαρχῆς ποιός λόγος τόν ἔφερε ἀπό τήν Κόρινθο, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔκοβε, κάθε φορά πού ἔβλεπε ἕνα στάχυ νά ξεπερνᾶ τά ἄλλα, καί ἀποκεφαλίζοντάς το τό ἔριχνε χάμω, ὡσπου μ' αὐτό τόν τρόπο κατέστρεψε τά πύο ψηλά καί τά πύο ὠραία στάχυα τοῦ χωραφιοῦ. Κι ἀφοῦ πέρασε ἀπό ἄκρου σ' ἄκρου τό χωράφι, δίχως νά δώσει καμιά ἄλλη συμβουλή, στέλνει πίσω τόν κήρυκα. Γυρνώντας στήν πατρίδα του τήν Κόρινθο ὁ κήρυκας, βρέθηκε μπρός στόν Περίανδρο, πού ἀνυπόμονος ἐγύρευε νά μάθει τήν

ὑποθήκη τοῦ Θρασύβουλου. Ὅμως αὐτός ἰσχυριζόταν πῶς ὁ Θρασύβουλος δέν ἔδωσε καμιὰ ὑποθήκη, καί μάλιστα ἀποροῦσε σέ τί λογιῆς ἄνθρωπο τόν ἔστειλε ὁ Περίανδρος, παράφρονα σχεδόν, νά καταστρέψει τά ἴδια του τά χτήματα – καί ἔτσι διηγήθηκε ὁ κήρυκας ὅσα εἶχε δεῖ νά κάνει ὁ Θρασύβουλος. Ὁ Περίανδρος ὁμως ἔπιασε τό νόημα τῆς πράξης αὐτῆς καί πήρε ἀπόφαση νά συμπεριφερθεῖ ὅπως τόν ἐσυμβούλευε ὁ Θρασύβουλος: σκοτώνοντας ὅσους πολίτες κάπου ἐξεχώριζαν, ἔδειξε ἔτσι ὅλη τήν κακότητά του ἀέναντι στήν πόλη καί τούς κατοίκους της. Γιατί ὅσα ὁ Κύψελος ἄφησε ὑπόλοιπα, σκοτώνοντας καί ἐξορίζοντας, τά ἀποτελείωσε ὁ Περίανδρος.

Μιά μέρα μάλιστα ἐγδυσε ὅλες τίς γυναῖκες τῆς Κορίνθου γιά τό χατίρι τῆς δικῆς του γυναίκας, τῆς Μέλισσας. Καθότι ἔχοντας στείλει στόν ποταμό Ἄχέροντα, πάνω στούς Θεσπρωτούς, ἀνθρώπους του νά πάρουνε χρησμό ἀπτότεξερομαντεῖο γιά κάποια παρακαταθήκη ἐνός ξένου, παρουσιάστηκε ἡ Μέλισσα καί εἶπε πῶς οὔτε σημάδια πρόκειται νά δώσει οὔτε καί νά φανερώσει τό χῶρο ὅπου βρίσκεται ἡ παρακαταθήκη· γιατί ριγᾶ καί εἶναι γυνή, ἀφοῦ τά ρούχα πού τά ἔθαψε ὁ Περίανδρος μαζί της σέ τίποτα δέν ὠφελοῦν, ἐπειδή ἡ φλόγα δέν τά ἔκαψε ὡς τό τέλος. Καί ὡς ἀπόδειξη ὅτι τοῦ λέει τήν ἀλήθεια, εἶπε ἡ Μέλισσα, ἄς θυμηθεῖ ὁ Περίανδρος πού φούρνισε τό ψωμί του σέ φούρνο κρύο. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι του ἔφεραν αὐτή τήν ἀγγελία στόν Περίανδρο (ἡ ἀπόδειξη πράγματι ὑπῆρξε πειστική, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἔσμιξε μέ τή Μέλισσα νεκρή), ἀμέσως μετά τό μήνυμα, ἔβγαλε διάταγμα ὁ Περίανδρος: Ὅλες οἱ γυναῖκες τῆς Κορίνθου νά κάνουνε πομπή πρὸς τό Ἡραῖο. Κι αὐτές, μέ τήν ἰδέα πῶς πήγαιναν σέ γιορτή, ντύθηκαν μ' ὅτι καλύτερο εἶχαν, ἐνῶ ὁ Περίανδρος τούς ἔστειλε καρτέρι μέ τούς δορυφόρους του καί τίς ξεγύμνωσε ὅλες, μηδεμιᾶς ἐξαιρουμένης, δούλες καί ἐλεύθερες· κι ἀφοῦ συσώρευσε ὅλα τά φορέματα σέ κάποιο λάκκο, τά ἔκαιε κάνοντας εὐχή στή Μέλισσα. Ὑστερα ἀπό αὐτό κι ὅταν γιά δευτέρη φορά ἔστειλε ἀνθρώπους του στό Μαντεῖο, τό φάντασμα τῆς Μέλισσας φανέρωσε πιά σέ ποιό χῶρο εἶχε βάλει τήν παρακαταθήκη τοῦ ξένου.

Αὐτό θά πεῖ, ἂν ἀγαπᾶτε, τυραννικό πολίτευμα, Λακεδαιμόνιοι, καί τέτοια εἶναι τά ἔργα του. Ὅσο γιά μᾶς τούς Κορινθίους, μᾶς ἔπιασε ἀγωνία δλέποντας πῶς κουβαλήσατε ἐδῶ πέρα τόν Ἴππία, ἐνῶ ἡ κατάπληξή μας μεγάλωσε ἀκόμη περισσότερο ἀπό τά ἴδια σας τά λόγια. Ἐπικαλούμαστε, λοιπόν, μάρτυρες τούς θεούς τῶν Ἑλλήνων καί ἀναφωνοῦμε: μήν ἐπιβάλλετε στίς πόλεις πολίτευμα τυραννικό. Κι ἂν παρά ταῦτα δέν σταματήσετε, ἀλλά ἀντίθετα σέ κάθε δίκιο δοκιμάσετε νά ξαναφέρετε πίσω στήν Ἀθήνα τόν Ἴππία, τότε νά τό ξέρετε: οἱ Κορινθιοί δέν συμφώνησαν μαζί σας».

Ὁ Σωκλῆς ἀπό τήν Κόρινθο, ὡς ἐκπρόσωπος, αὐτά εἶπε, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Ἴππίας, πού ἐπικαλέστηκε ξανά τούς ἴδιους θεούς, τοῦ ἀποκρινόταν πῶς γρήγορα οἱ Κορινθιοί, καί μέ τό παραπάνω μάλιστα, θά νοσταλγήσουν τούς Πεισιπρατίδες, ὅταν φτάσουν οἱ διορισμένες μέρες καί δοκιμάσουνε τά πάθη πού τούς ἐπιφυλάσσουν οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἐδωσε τήν ἀπάντηση αὐτή ὁ Ἴππίας, γιατί καλύτερα ἀπό κάθε ἄλλον γνώριζε τούς χρησμούς. Ὅστόσο οἱ ἄλλοι σύμμαχοι, πού πρῶτα στέκονταν ἀμίλητοι, ὅταν ἄκουσαν μέ πόσο ἐλεύθερο φρόνημα μίλησε ὁ Σωκλῆς, καθένας κι ὅλοι τους μαζί, ὕψωσαν τή φωνή καί δήλωσαν ὅτι ἐπικροτοῦν τή γνώμη τοῦ Κορίνθιου, κάνοντας ταυτοχρόνως ἐκκλήση στούς Λακεδαιμόνιους νά μήν ἐπιχειρήσουν σέ πόλη ἑλληνική μιά τέτοια πολιτική ἀνατροπή. Καί ἔτσι τελείωσε αὐτή ἡ ὑπόθεση.

Βοσινάκης & GB GENERALE BISCUIT

Δύο μεγάλα ονόματα φέρνουν μιά νέα εποχή στά μπισκότα και τίς φρυγανιές.

Η εταιρία Ν. ΒΟΣΙΝΑΚΗΣ ΑΒΕΕ είναι εδώ και χρόνια γνωστή σ' όλη τήν Ελλάδα για τίς νόστιμες άγνες φρυγανιές της και γιά τό δυναμισμό και τή συνέπειά της. Τώρα οί «γευστικοί της όρίζοντες» μεγαλώνουν καλύπτοντας τό χώρο τών μπισκότων και τών κράκερς. Σε συνεργασία μέ τήν GENERALE BISCUIT, ή Ν. ΒΟΣΙΝΑΚΗΣ ΑΒΕΕ προσφέρει τώρα στό έλληνικό κοινό τά LU. Τή διεθνή σειρά πού περιέχει όχι λιγότερα από 160

είδη προϊόντων, από μπισκότα, γκοφρέτες, φρυγανιές, βουτήματα, κράκερς, μέχρι τίς υπέροχες ποικιλίες πί-φούρ στά μεταλλικά κουτιά. Η GENERALE BISCUIT είναι μιά απ' τίς μεγαλύτερες εταιρίες τού είδους στόν κόσμο και κρατάει από χρόνια τήν πρωτοπορία σέ ποικιλία, ποιότητα και άγνότητα. Τώρα και οί Έλληνες μπορούν νά γευθούν τά προϊόντα τής συνεργασίας τών δύο πρωτοπόρων βιομηχανιών.

‘Ο ζωτικός βιασμός

του Δημήτρη Δημητριάδη

‘Ο Maurice Blanchot γεννήθηκε τό 1907, στό QUAIN τής επαρχίας SAÖNE-ET-LOIRE. Άνθρωπος μέ κρυφή ζωή και απόκρυφο έργο.

Μυθιστορήματα: «Θωμάς ό Σκοτεινός» (*Thomas L' Obscur*, 1941-1950), «Aminadab» (1942), «‘Η θανατική απόφαση» (*L' arrêt de mort*, 1943), «‘Εκείνος πού δέν μέ συντρόφευε» (*Celui qui ne m' accompagnait pas*, 1953), «‘Ο τελευταίος άνθρωπος» (*Le dernier homme*, 1957), «‘Η άναμονή, ή λήθη» (*L' attente, l' oubli*, 1962), όπου, γύρω από τά θέματα τής μοναξιάς, τής άπουσίας και του θανάτου, διαπιστώνεται ή άποτυχία του ανθρώπινου πνεύματος νά οικοδομήσει, μέ τόν λόγο μόνο, ένα πραγματικό, αυτόνομο, άυταρκες σύμπαν, ανεξάρτητο από τίς έκάστοτε κατακτήσεις του πολιτισμού και τήν επιστημονική γνώση.

Μελέτες: «Πώς είναι δυνατή ή λογοτεχνία;» (*Comment la littérature est-elle possible?*, 1949), «Λωτρεαμόν και Σάντ» (*Lautreamont et Sade*, 1949), «‘Ο χώρος τής λογοτεχνίας» (*L' espace litteraire*, 1955) «Τό μέλλον βιβλίο» (*Le livre á venir*, 1959), «‘Η άπεριόριστη συνομιλία» (*L' entretient infini*, 1969), «‘Η φίλια» (*L' amitié*, 1971), «‘Η γραφή του δλέθρου» (*L' écriture du désastre*, 1980) όπου εξετάζεται έξονυχιστικά και πολυπρισματικά ή πράξη τής γραφής και ή καταγωγή τής λογοτεχνίας, σέ άδιάσπαστη συνάρτηση μέ τήν

Τό βιβλίο αυτό είναι μά χρόνια δέσμευση.

Δέσμευσε τόν μεταφραστή του ό όποιος, από τήν πρώτη κιόλας στιγμή συνεπαρμένος, ένθουσιώδης και αποφασισμένος νά τό αναλάβει και «νά τό γυρίσει στην γλώσσα μας», αλλά κι άπροετοίμαστος, άπειρος, κι ένδεχομένως, στην άρχή, άνυποψίαστος, καταπιάστηκε μαζί του από τό καλοκαίρι του 1970 μέχρι τό καλοκαίρι του 1978, και ξανά πάλι τό 1980 όποτε και άνέτρεψε όλες τίς προηγούμενες έκδοχές πάνω στό μεταφραστικό ύφος πού έπρεπε νά ακολουθήσει, άφου τά δοκίμασε όλα, υίοθετώντας εκείνο πού θά διαβάσει σήμερα ό άναγνώστης· αυτό σημαίνει πώς τό βιβλίο χρειάστηκε νά μεταφραστεί πολλές φορές, άκόμα κι όταν έφτασε στά πρόθυρα του τυπογραφείου, άπ' όπου άποσύρθηκε τήν τελευταία σχεδόν στιγμή. ‘Υπάρχουν βιβλία πού άντιστέκονται πεισματικά στην μετάφραση και δέν παραδίδονται παρά μόνον όταν τούς παραδοθεί ό μεταφραστής τους· αυτή

ή διαδικασία σταδιακής παράδοσης του μεταφραστή στό κείμενο πού του άνατίθεται, έχει διαμορφώσει και τό τελικό ύφος τούτης δώ τής μετάφρασης ή όποία, στό ξεκίνημά της, δέν δημιουργούσε υποψίες για τό είδος τής δοκιμασίας – μέ τίς δύο έννοιες – άπ' τήν όποία θά περνούσε αυτός πού θά τήν διεκπεραιώνε, σέ τί άλλεπάλληλες, όδυνηρές, συχνότατα ταπεινωτικές για τόν έγωισμό του και, έντέλει, λυτρωτικές κατεδαφίσεις ψευδαισθήσεων και άποκαλύψεις ουσιαστικών ελλείψεων θά υποβαλλόταν, καθώς θά προχωρούσε, μέ τήν βραδύτητα τής παραδοχής μιάς δύσκολης αλλά σωτήριας άλήθειας, στην έξιχνίαση του πολύπλοκου γλωσσικού και νοηματικού του πλέγματος. Διότι, ή είσοδος και ή πορεία μέσα σ' αυτό τό βιβλίο, καθώς και ή παρατεινόμενη έξοδος άπ' αυτό, είναι τά μεταμορφωτικά στάδια μιάς μνήσης ή όποία, συνδυασμένη μέ τήν μεταφραστική εργασία πού είναι έσωτερική συγχώνευση μέ έναν άλλον, οδηγεί άκαταμάχητα σ' έναν μεταβολισμό ίκανό νά προκαλέσει τό μεγαλύτερο, τό μόνο ίσως, ιστορικό γεγονός στην ζωή ενός ανθρώπου: νά του αλλάξει τά μυαλά, άφου προηγουμένως του τά πάρει.

Θά δεσμεύσει ίσως και τόν άναγνώστη, εάν αυτός καταλάβει έγκαιρως πώς τό ίδιο τό βιβλίο δέν θά τόν άφήσει άπλως νά τό διαβάσει και μετά νά τό προσθέ-

Είσαγωγή του Δημήτρη Δημητριάδη στό βιβλίο του Maurice Blanchot L' espace litteraire (‘Ο χώρος τής λογοτεχνίας) πού σέ μετάφραση του ίδιου κυκλοφορεί προσεχώς από τίς έκδόσεις «Εξάντας».

«*Nous n' avons qu' une ressource avec la mort, faire de l' art avant elle*».

René Char

ὀριακή ἔμπειρία πού εἶναι ἢ ἔμπειρία τοῦ θανάτου, ἔμπειρία πού ἔχει τήν ἔννοια «τῆς δοκιμασίας τῆς ἀπουσίας τέλους».

Φίλος καί συνομιλητής τοῦ Ζώρζ Μπαταίγ, τοῦ Ἐμμανουήλ Λεβινάς καί τοῦ Ρενέ Σάρ, βαθύς ἀναγνώστης τοῦ Νίτσε, τοῦ Χάιντεγγερ, τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καί ἐβραϊκῶν κειμένων, γνώστης ὅλων τῶν ρευμάτων καί ἐπιτευγμάτων τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, ἐσωτερικά μέτοχος στά γεγονότα τῆς ἀκραίας ἱστορίας τῶν Νέων χρόνων, προετοίμασε μέ τό στοχασμό τόν καί τή σχέση του μέ τή λογοτεχνία τίς νεότερες γενιές τῶν γάλλων συγγραφέων, χωρίς αὐτό νά σημαίνει πώς ἐπιδόθηκε συνειδητά καί σκόπιμα σέ μιά τέτοια προσπάθεια διάπλασης καί προσανατολισμοῦ τῶν ἄλλων. Ριζική ἀποποίηση κάθε μορφῆς μεσσιανισμοῦ. Ὑφος χαμηλόφωνο, ἔμμεσο, ἀλλά ὀξύ καί καταλυτικό.

Ὑπόγειες διακλαδώσεις στίς μυστικές παραδόσεις τῶν μεγάλων πολιτισμῶν τοῦ παρελθόντος. Καταδύθιση στό πρόβλημα τοῦ αἰώνιου παρόντος, πρόβλημα τό ὁποῖο θέτει ἢ σύγχρονη ἐποχή καί τό μέλλον τῆς, μέσα ἀπό τήν ἔμμονη διερεύνηση τῶν συνεπειῶν πού ἔχει γιά τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο τό γεγονός αὐτό πού λέγεται τέχνη. Ἀναζήτηση μιᾶς γλώσσας πού θά ἐκφράσει τόν πόνο χωρίς νά τόν λείει.

σει στήν βιβλιοθήκη του, ἀνάμεσα σέ ἄλλους τόμους πού ἢ ποιότητα, ἀκόμα κι ἢ ποσότητά τους, τόν διακρίνουν στά ἴδια του τά μάτια, καί στά μάτια τοῦ κόσμου – γιά τά μάτια τοῦ ὁποίου συνήθως διαβάζουμε, ὅπως, κατά κανόνα, καί ζοῦμε. Τό βιβλίό αὐτό, μολονότι προϋποθέτει, τρόπος τοῦ λέγειν, μιά συγκροτημένη βιβλιοθήκη (μέ τήν ἔννοια τῆς δυνατότητας προσβάσεων τήν ὁποία ἔχει, μέ τήν πνευματική καί ψυχική ἐξάσκηση, ἀποκτήσει ἓνας ἄνθρωπος πρὸς χώρους ὄλο καί πιό ὑψηλούς, δηλαδή ὄλο καί πιό σκοτεινοῦς, ὄλο καί πιό ἀγριοῦς, δύσβατους, δυσανάβατους καί δυσπρόσιτους), συγχρόνως ἀποτελεῖ καί ἓναν ἀργό μηχανισμό ἀνατροπῆς ὅλων τῶν βιβλιοθηκῶν, ἓνα ἐκ θεμελίων ξεπάστρεμα τοῦ βιβλιακοῦ ὄγκου, ἓνα ἀνυποψίαστο ξερίζωμα τῆς παραπλανητικῆς μεταχείρισης τοῦ βιβλίου ὡς μέσου συγκάλυψης τοῦ κενοῦ. Τοῦτο σημαίνει πώς ἀφαιρεῖ ἀπό τόν ἀναγνώστη κάθε δυνατότητα ἀσφαλοῦς καί ἀσφαλιστικῆς χρήσης τῆς βιβλιοθήκης του, ὅποια κι ἂν εἶναι αὐτή, καί, συνεπῶς, καί τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ὅπως αὐτή τόν ἔχει διαμορφώσει: νά αἰσθάνεται δηλαδή πάντα σίγουρος γι' αὐτό πού εἶναι καί γιά ὅσα ξέρει, ἀγνοώντας τήν ἴδια του τήν ἀγνοια, ὑποκαθιστώντας τήν ἐσωτερική του ἀνάλωση μέ τήν κοσμική πόζα, καί συρρικνώνοντας, προκειμένου νά

ἐπιβιώσει ὁ ἴδιος, τήν ἀπεραντοσύνη καί πολυπλοκότητα τῆς παρελθούσης καί ἐπερχόμενης ἀνθρώπινης ἔμπειρίας στά μέτρα μιᾶς αὐτάρκειας πού μόνον μικρόνους καί μικρόχαρη μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ.

Πέρα ὅμως καί πάνω ἀπό τήν ἀξία του στό χώρο τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς (τήν ὁποία ὑπερβαίνει κατά πολύ, γιά νά μιλήσει, μέ εὐρύτερους στόχους, μιά ποιητική καί φιλοσοφική γλώσσα μεγάλης αὐστηρότητας, μυστικότητας καί εὐαισθησίας – ἀναφέρομαι στό γαλλικό πρωτότυπο – καθιερώνοντας μ' αὐτόν τόν τρόπο ἓνα προηγούμενο ἄκρως ἐπικίνδυνο γιά κάθε προχειρολόγο, καί ἀποτελώντας σωτήριο σημεῖο ἀναφορᾶς γιά ἀνελέητες ἀξιολογήσεις καί ἀποτιμήσεις στά λογοτεχνικά «πράγματα»: τοῦτο σημαίνει πώς δημιουργεῖ τά ἀπαραίτητα ἐκεῖνα κριτήρια καί μέτρα σύγκρισης καί κριτικῆς τά ὁποία, χωρίς τήν παραμικρή, γνωστή σέ ὅλους, τρομοκρατική διάθεση ἢ ὁποία μετατρέπει τήν πνευματική σχέση σέ εὐκαιρία γιά νά ποδηγετηθεῖ ὁ ἄλλος καί γιά νά ἀσκηθεῖ ἐξουσία σέ κοινωνικό ἐπίπεδο, δέν ἐπιτρέπουν, δυνάμει, τήν διάπραξη καλλιτεχνικῆς ἀπάτης καί ἀλαξονείας, ἢ, τουλάχιστον, μᾶς δίνουν τά φῶτα γιά νά τίς ἐπισημαίνουμε μέ τήν ὄξυνση τῆς ματιᾶς μας ἀπό τήν ἀκονιστική μας ἐπαφή μέ τίς σελίδες του), τό βιβλίό αὐτό σημαδεύει στά θεμέλια τῆς ζωῆς

έκείνου πού τό διαβάζει, καί, μέσα από τίς περιστροφές ενός υπαινικτικού αλλά εϋστοχου λόγου, τά υποβάλλει σ' έξουθενωτική, άπελευθερωτική καί χαρούμενη δοκιμασία.

Ο χώρος τής λογοτεχνίας είναι, γιά τόν Blanchot, ό χώρος όπου τίθεται κατεξοχήν τό κρισιμότερο πρόβλημα τού ανθρώπου. Καί ή γραφή είναι ή πράξη ή πιό μυστηριώδης, ή υπέρτατα καί συνάμα διόλου τελεσίδικη, γιατί έχει νά κάνει καί μέ τόν μηχανισμό τής αναπόδραστης καταστροφής καί μέ τό *πέρα άπ' αυτήν*. Η γραφή είναι ή αποθέωση τής δυαδικότητας, ή θεία παντοδυναμία τού διφυούς, τό γονιμότερο σημείο τής σύμπτωσης τών αντίθετων πού φτάνει σέ πραγματικό παραλήρημα τής σκέψης όταν αυτή ακριβώς ή καθιέρωση, ή ιεροποίηση τής αντίφασης δίνεται ως ή *μόνη απάντηση στό κρισιμότερο πρόβλημα τού ανθρώπου*.

«Γιά νά γράψουμε, λέει ό Blanchot, πρέπει ήδη νά έχουμε γράψει». Ήδη; Δηλαδή: πότε; *Πρίν ή μετά*; Αυτό τό ερώτημα είναι ή γραφή. Πότε έχουμε ήδη γράψει, ώστε νά μπορέσουμε επιτέλους ν' αρχίσουμε νά γράφουμε;

Η γραφή πάντα προηγείται (όχι χρονικά), κι εμείς είμαστε πάντα καθυστερημένοι (χρονικά) ως πρός αυτήν. Όσοσο, έστω γιά ν' αρχίσουμε νά γράφουμε, θά πρέπει ίσως νά συναισθανθούμε αυτήν τήν καθυστέρηση, χρονική καί συγχρόνως μη χρονική, αυτή τήν άμείωτη απόσταση, αυτή τήν αιωνίως άτελέσφορη, άκαρπη, άπογοητευτική προσπάθεια πού καταβάλλουμε γιά νά προσεγγιστεί, έστω καί λίγο, έστω καί γιά λίγο, τό σημείο εκείνο όπου πραγματοποιείται ή γραφή, όπου ή γραφή γίνεται εμπράγματο, όπου συντελείται, άτελώς, καί παύει πιά, αλλά προσωρινά, νά προηγείται μ' αυτήν τήν υπερφυσική, τήν συντριπτική, τήν τόσο βαθιά άποθαρρυντική υπεροχή τής Προσπάθεια σχεδόν καταδικασμένη γιατί, στήν πραγματικότητα, γράφω σημαίνει συνειδητοποιώ τό άπύθμενο, τό ίλιγγιώδες, τό άβυσσαλέο, τό έκστατικό, τό υπέρλογο, τό συμπαντικό, εκείνο πού, όσο περισσότερα άντλώ από μέσα του, τόσο γίνεται περισσότερο άνεξάντλητο, περισσότερο άνοικονόμητο, περισσότερο άπεριόριστο. Τό περιέχω; Μέ περιέχει; Είμαι αυτό; Είναι αυτό πού δέν είμαι καί πού δέν μπορώ νά γίνω ποτέ; Είναι ή αλήθεια; Είναι ή πλάνη; Μιά πλανεύτρα αλήθεια; Έρωτήματα πού μέ συσχετίζουν μέ μιάν άδάμαστη άπεραντοσύνη. Σχέση δέους, σχέση άποτρόπαιης όμορφιάς, σχέση αίμοσταγούς άμοιραιοτήτας καί άλληλοεξόντωσης, σχέση μοιραίου πάθους.

Στόν «Χώρο τής λογοτεχνίας», ό Blanchot άντιμετωπίζει τήν γραφή σάν μιά ριζική, τήν ριζικότερη ίσως, εμπειρία τού ανθρώπου.

Πότε όμως γράφει ένας άνθρωπος; Έμās πού οί προσπάθειές μας νά τήν φτάσουμε είναι πάντα άκαρπες, μάς δέχεται ποτέ ή γραφή στόν χώρο της, μάς καταδέχεται ποτέ;

Συνήθως, όποιος έχει εξασφαλίσει «τά πρός τό γράφειν», θεωρείται αυτόνόητο ότι γράφει, όπως θεωρείται αυτόνόητο ότι ζει εκείνος πού έχει εξασφαλίσει «τά πρός τό ζην».

Σ' αυτό έδώ τό βιβλίο, ή λογοτεχνία άντιμετωπίζεται ως ή ενέργεια εκείνη τού ανθρώπινου όντος ή όποία, πέρα από τά όρια πού θέτουν «τά πρός τό ζην» καί «τά πρός τό γράφειν», είναι συνυφασμένη

ζωικά μέ τόν έσχατο κίνδυνο, τόν υπέρτατο στόχο, τήν δύσκολη δαπάνη όλόκληρου τού ψυχιισμού, τήν έντατική ευρύτητα, τήν κορυφαία διεκδίκηση, τό πέραςμα στήν άλλη όχθη όπου τίποτα δέν είναι αυτόνόητο, όπου καταρρίπτονται οί δεβαιότητες, άναποδογυρίζεται ό χρόνος, καί ή άρίθμηση αρχίζει από κει πού τελειώνει ό κόσμος. Η λογοτεχνία είναι τό τέλος τού κόσμου.

Σ' αυτό έδώ τό βιβλίο, δοκιμάζονται όλες οί πνευματικές σαθρότητες, ευκολίες, ρηχότητες καί μετριότητες, όλες οί σχετικότητες, οί παραχαράξεις, οί διογκώσεις τών διαφόρων τίποτα, οί υπερτιμήσεις τών πάσης φύσεως σκουπιδιών, οί δολιότητες, οί ταπεινωτικοί γιά τήν γλώσσα καταιγισμοί υπερφίαλων χαρακτηρισμών γιά πρόσωπα καί έργα (μέ ποιό κριτήριο μπορεί νά θεωρηθεί υπερβολικό ένα επίθετο όταν χρησιμοποιείται γιά ένα κείμενο πού, πασιφανώς, δέν τό αξίζει; μέ ποιόν τρόπο νά άποδειχθεί, λόγου χάρη, πώς δέν είναι μεγάλο ένα έργο πού αξιολογείται ως τέτοιο, όταν δέν υπάρχει τό κατάλληλο σύστημα αξιολόγησης πού θά επιτρέψει τήν κρίση εκείνη ή όποία θά στηρίξει τό κύρος της *σέ συγκρίσεις μέ ιεραρχημένα έργα καί όχι στήν άσύδοτη άβθαιρεσία πού άποσκοπεί στήν προβολή όνομάτων καί στήν έμπορική καταξίωση προσώπων πού δέν έχουν καμία σχέση μέ τήν τέχνη*; κι έπειτα: πότε ένα έργο είναι έργο τέχνης; πότε ένας άνθρωπος είναι καλλιτέχνης;)· δοκιμάζονται, έδώ μέσα, οί κάθε λογής έξαπατήσεις, πού έχουν γίνει κράτος έν κράτει μέσα στόν χώρο όλων τών εκφάνσεων τού γραπτού λόγου, μέ άποτέλεσμα νά επικρατούν καί νά επικροτούνται, πολλά χρόνια τώρα, άνθρωποι, νεότεροι καί παλαιότεροι, πού οί άνάγκες τής κοινωνικής τους δύναμης, τής κοσμικής τους άχτινοβολίας, τών ιδεολογικών τους έξαρτήσεων, προσαρτήσεων, συμφερόντων καί άγοραπωλησιών στά προαύλια πολλών οίκων έμπορίου πού παραπλανητικά έπιχρίστηκαν Ναοί, τών άξεπέραστων καταγωγικών τους συμπλεγμάτων, τής «ιεράρχησης» τών «άξιων» τους ή όποία σχετικοποιεί τήν «τέχνη» καί άπολυτοποιεί τή «ζωή» (κι άντιστρόφως, βέβαια) ή τόν «άγώνα» ή τήν «παράδοση» (στήν περιοχή αυτής τής λέξης παίζεται τό κρισιμότερο μέρος τού παιχνιδιού) ή τόν «κοινωνικό μετασχηματισμό», ή καί στόχους άκόμα πιό βραχυρόθεσμους, πιό «επείγοντες», πιό «άποτελεσματικούς» καί πιό «χρήσιμους», φυσικά, άπ' τήν τέχνη, τούς έκαναν καί τούς κάνουν άκόμα, νά κρατάνε τήν λογοτεχνία στό δικό τους «ύψος» πού δέν είναι, *άσφαλώς, τό ύψος τής γραφής εφόσον αυτοί οί άνθρωποι, στήν πραγματικότητα, δέν άρχισαν ποτέ νά γράφουν (ή γραφή είναι γι' αυτούς μιά περιοχή άπροσπέλαστη όχι επειδή προσπαθούν μά δέν καταφέρνουν νά τήν πλησιάσουν αλλά γιατί δέν ύποψιάζονται καν τήν ύπαρξή της, ούτε φυσικά καί τήν λειτουργία καί τίς άπαιτήσεις της)*· στό ύψος τους πού είναι τό «ύψος» μιάς κατ' έπίφασιν λογοτεχνίας, μιάς λογοτεχνίας πυγμαίας, έσχατα ύποσιτισμένης, άφώτιστης, άναρθρης, χωλής στά μέσα της, βαθιά σκοταδιστικής καί καταστροφικής στόν μικρόψυχο κατακερματισμό της σέ «λαϊκή», «διδωματική», «ήθογραφική», «λυρικοποιητική», «συνειρμική», «πατριωτική-πολιτική-ιστορική-άντιστασιακή», «ψυχογραφική» ή «άντι-ψυχογραφική», «αϊσιόδοξη» ή «πεισιθάνατη», ή «τής οίκογένειας», ή «τής γειτονιάς καί τής αύλής», ή «τής

ήττας», ἢ «τοῦ χαμηλοῦ τόνου καί τῆς μαραμέννης βιολέτας», ἢ «ἀφαιρετική», ἢ «τοῦ θρήνου καί τοῦ ὄδυμου», ἢ «τῆς παράγκας», ἢ «τῶν σαλονιῶν», ἢ «ἡρωική» ἢ «ἀντιηρωική», ἢ «προοδευτική», ἢ «τοῦ περιθωρίου», ἢ «σοβαρή καί βαριά», ἢ «ἀκαδημαϊκή», ἢ «ἐξομολογητική», ἢ «τῆς καταγγελίας καί τῆς διαμαρτυρίας», ἢ «τῆς προδομένης γενιᾶς», ἢ «τῆς ἀδούλωτης γενιᾶς», ἢ «τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου», ἢ «τῆς εἰρήνης καί τῆς συναδέλφωσης τῶν λαῶν», ἢ «τῆς ἰθαγενοῦς φωνῆς», ἢ «τῆς κοινωνικῆς τομῆς», ἢ τῶν μεγάλων στιγμῶν τοῦ ἔθνους... – *στήν οὐσία ὅμως, ἀπόλυτα τυφλῆς καί αὐτοϊκανοποιημένης, πάντα ἀντισφαιρικής, ἀστόχαστης, ἀτολμῆς, ἀβασάνιστης, ἀτεχνῆς, στενοκέφαλης καί μικροκαρδῆς, ἀπροσφαντασίωτης, θαθύτατα, ἀπελπιστικά ἀτάλαντης, δυσκοιλίας, ὄδυνηρά ὀλιγαρχοῦς, προσβλητικά φειδωλῆς, κακόμοιρης καί κακογερασμένης, ἀνίκανης καί νά γονιμοποιήσει καί νά γονιμοποιηθεῖ, ἀφοῦ κάθειται μέ σφιγμένα τά γόνατα ἐπειδή θεωρεῖ ἀπόπειρα βιασμοῦ τῆς ὅποια ἐπιρροή εἶναι δυνατόν νά ἀσκήσουν ἐπάνω τῆς τά ἔργα τῶν ἄλλων, ἀνθρώπων ἢ λαῶν. Λές καί μπορεῖ ποτέ κανεῖς νά δημιουργήσῃ οἰδιόποτε (διότι, γιά τήν δημιουργία πρόκειται) ὅταν ἔχει περῶσει τήν ζωή του στημένος μπροστά σ' ἕναν ἄσπρο τοῖχο: ὄ,τι κι ἂν φτιάξει, θά εἶναι αὐτός ὁ ἄσπρος τοῖχος, δηλαδή ἡ κάτοψη μιᾶς πνευματικῆς ἀφασίας· ἢ, λές καί, ἀπό τήν ἀντίθετη πλευρά τώρα, ἡ κριτική ἑνός ἔργου ἐξαντλεῖται μέ τήν ἀναφορά ἢ τήν ἀπαρίθμηση τῶν ἐπιδράσεων πού ἔχει δεχθεῖ ὁ δημιουργός του· πολλοί ὅμως αὐτό κάνουν, καί μάλιστα αὐτό θεωροῦν βασική προϋπόθεση ἀποτίμησης ἑνός ἔργου – γιά νά τό καταρρακώσουν, φυσικά· τό κάνουν αὐτό ἐπειδή δέν τολμοῦν νά κοιτάξουν ἕνα ἔργο ἀπό κεῖ καί πέρα, νά ἀντιμετωπίσουν δηλαδή τήν δημιουργική διεργασία ὡς μιά γιγαντιαία ἀφομοίωση ἑνός τεράστιου ὕλικου, καί νά ἀναρωτηθοῦν πῶς ἔχει ἀφομοιωθεῖ αὐτό τό ὕλικό κι ἐάν μπορεῖ ὁ καθένας νά ἀφομοιώνει καί νά μετουσιώνει· αὐτό τό τελευταῖο ὅμως ἐγχείρημα εἶναι ἔργο τῆς ἐμβίας κριτικῆς, ἐκείνης πού παίρνει ἕνα ἔργο στά χέρια τῆς σάν μιά ζωή πού ἔχει συλληφθεῖ, κνοφορηθεῖ καί γεννηθεῖ μετά ἀπ' τήν ὄδυνηρή διάρρηση ἑνός ὕμενου, καί ὄχι ἐκείνης πού ἐξετάζει ἐάν ὁ ὕμενος αὐτός ἔχει μείνει ἢ ὄχι ἀνέπαφος, ὁπότε καί θιάζει, ἀνάλογα, τήν ἀθωωτική ἢ τήν καταδικαστική τῆς ἀπόφαση.*

Ὅστόσο, ἐάν θέλουμε νά μιλάμε γιά πνευματική ζωή (ἢ στηλίτευση τοῦ κατακερματισμοῦ τῆς λογοτεχνίας ἔγινε στό ὄνομα αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ζωῆς), ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος βιασμός εἶναι ἡ ἀναγκαῖα προϋπόθεση τοῦ στοχασμοῦ καί τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ὁ βιασμός αὐτός εἶναι ζωτικός.

Τό σπέρμα τοῦ ἄλλου εἶναι ἡ γενεσιουργός αἰτία τοῦ δικοῦ μου σπέρματος· ἡ γονιμότητα τοῦ ἄλλου εἶναι ὁ ἀνάγωγος παράγων τῆς δικῆς μου γονιμότητος· δέν γεννῶ καί, φυσικά, δέν γεννιέμαι, παρὰ μόνον ἐπειδή γεννᾶ, καί μέ γεννᾶ, ἕνας ἄλλος.

Συλλαμβάνω σημαίνει συλλαμβάνομαι, καί γιά νά συλληφθῶ, ὅπως καί γιά νά συλλάβω, πρέπει νά ἐκτεθῶ, νά ἀνοιχθῶ, νά ὑποστῶ, νά ἀποδεχθῶ, νά ξεοδευθῶ καί νά δοθῶ ἀπόλυτα, ἀνευδοίαστα καί, προπαντός, ἀδιάντροπα, νά παραδοθῶ ἀνευ ὄρων, ἔστω κι ἂν, μ' αὐτό πού κάνω, συντριβῶ, ἢ μᾶλλον: *πρέπει νά τό κάνω αὐτό γιά νά συντριβῶ. Διότι, συλλα-*

βάνω σημαίνει καταφάσκω στήν συντριβή μου, στήν ἐξόντωσή μου, στήν κονιορτοποίησή μου ἀπό τόν ἄλλον, ἀφοῦ προηγουμένως τοῦ παραδοθῶ ὀλοκληρωτικά, μέχρις ἐσχάτων, παίζοντάς τα ὅλα γιά ὅλα. Ὁ ἄλλος ὅμως εἶναι ἐγώ τόν ὁποῖο δέν γνωρίζω, εἶναι ὁ ἑαυτός μου πού φοβᾶμαι νά τόν κοιτάξω, πού τρομάζω νά τόν δεχθῶ, γιατί ὁ ἑαυτός μου εἶμαι ἡ Μέδουσα ἐμένα τοῦ ἴδιου· ὁ ἑαυτός μου εἶναι ὁ περισσότερον ἄλλότριος ὁποιοῦδήποτε ἄλλου· ὁ ἑαυτός μου εἶναι ἡ πιό ἀκραία ἑτερότητα· καμία σχέση μέ κανέναν ἄλλον δέν εἶναι πιό ἑτερόφιλη ἀπό τήν δική μου σχέση μέ τόν ἑαυτό μου· ὁ ἑαυτός μου εἶναι τό ἄκρως ἑτερον, τό θαθύτατα ἑτερογενές ὡς πρὸς ἐμένα, δηλαδή ὡς πρὸς αὐτό τό καθημερινό, περιχαρᾶ κωμένο, αὐτοεπαναλαμβανόμενο, ἀδαθές, συμβατικό καί τελεσιδικα χαρακτηρισμένο ἐγώ τοῦ ὁποίου ἡ ἀπόλυτη ἐγγύτητα μᾶς παραπλανᾶ ὡς πρὸς τήν ἱλιγγιῶδη ἀπόσταση πού μᾶς χωρίζει ἀπό τόν ἄλλο πλαγήτη πού εἶναι ὁ ἑαυτός μας· αὐτόν πρέπει νά συλλάβω, αὐτόν πρέπει νά καταστήσω ὁμοῖόν μου· γιά νά τόν συλλάβω ὅμως πρέπει νά τόν κοιτάξω μέσα στόν καθρέφτη τοῦ δικοῦ μου αἵματος· ἀλλά, γιά νά γίνει αὐτό, πρέπει προηγουμένως νά τοῦ παραδοθῶ ἔρωτικά, ὑπολογίζοντας δηλαδή μόνον τό πάθος καί ἀδιαφορώντας γιά τίς συνέπειές του, ὅποιες κι ἂν εἶναι αὐτές.

Αὐτή ἡ παράδοσή μου εἶναι ἡ παράδοσή.

Παράδοση εἶναι ἡ ἀνευ ὄρων παράδοση στόν ἑαυτό μας.

Τό ἱστορικό τῆς ἄλλης «παράδοσης», ἔτσι ὅπως αὐτή ἐπικράτησε καί «καρποφόρησε» στά μέρη μας, εἶναι γνωστό. Πρόκειται γιά τό ἱστορικό μιᾶς ἀπάτης, καί τώρα, σίς ἐσχάτες συνέπειές τῆς, μᾶς ἀσέλγειας καί ἑνός ἐγκλήματος.

Κορδωμένοι τυχοδιώκτες πού, χρόνια τώρα, παίζουν τούς πολιτικούς· φιλοχρήματα, ἰσχυροί, κενόδοξοι καί εὐκατάστατοι «ἐργάτες τοῦ λόγου» πού, ἀπό ταξικές ἐνοχές καί γιά ταξικά κέρδη, ἀντιμετώπισαν τόν λαό μέ συγκατάβαση, συμπόνια καί φιλοφρονητική ρητορεία ἐνῶ διατηροῦσαν πάντα σταθερά τήν ταξική ἀπόσταση ἀπό ἐμφυτη ἀποστροφή πρὸς τήν «μάζα»· διανοητές μέ ἀνύπαρξτο ἐγκέφαλο· πανεπιστημιακοί δάσκαλοι μέ γερά «πατήματα» στήν ἐκάστοτε καί πάντα ἴδια πολιτική παράταξη· λογοτεχνίζοντες πρεσβευτές· κυνικοί καί κούφιοι ἰδιοκτῆτες ἐφημερίδων· ἀναξιοπρεπεῖς καί ἀνάξιοι ἐμπιστοσύνης ἐπιτελεῖς ἐκδοτικῶν οἰκῶν· μεγάλα «ἔθνικά» τζάκια πού δέν διαχωρίζουν ἐπ' οὐδενί τήν ἰδιωτική τους ζωή ἀπό τήν ζωή ὅλης τῆς ἐπικράτειας· καλλιτέχνες πού προσηλώθηκαν μέ φανατισμό σ' ἕνα πρότυπο τέχνης (πρότυπο γραπτοῦ λόγου, πρότυπο εἰκαστικό, μουσικό, θεατρικό...) γιά νά δικαιώσουν τά δικά τους ὄρια: αὐτοὶ οἱ «παράγοντες» καί ἄλλοι πού ἔχουν σχέση μέ προσωπικές ἐμπάθειες, ἰδεολογικές διαμάχες, ἱστορικούς προοδισμούς, ἔθνικά ἀδιέξοδα, φυλετική ἀμηχανία καί ἀνθρώπινη, γενικῶς, ἐμπλοκή καί στασιμότητα, διαμόρφωσαν ἕνα εἶδος προσωπείου γιά ἕναν λαό πού, ἐρήμην του – αὐτό ὅμως ὄχι καί πρὸς ἀποτίναξη δικῶν του εὐθυνῶν καί σφαλμάτων – τόν ἀπέστρεψαν ἀπό τό πρόσωπό του. Θέλησαν, γιά τό καλό του, νά τόν διατηρήσουν καθαρό, γνήσιο, αὐθεντικό, προφυλάγοντάς τον κι αὐτόν ἀπό ἕναν βιασμό – πάντα ὁ κίνδυνος αὐτοῦ τοῦ

διασμού – ό οποίος θά του μόνυνε τά κύτταρα καί θά αλλοίωνε τά ιδιάζοντα, αναπαλλοτριώτα χαρακτηριστικά του – ή περίπτωση του άσπρου τοίχου, πάλι. Του υπέβαλλαν τήν ιδέα πώς πρέπει νά είναι αυτό πού *πραγματικά* είναι: πώς πρέπει δηλαδή νά έχει παράδοση, ελληνικότητα καί λαϊκότητα, λές καί δέν είχε. Στο όνομα αυτού του *πρέπει*, χάθηκε τό *πραγματικά*. Στο όνομα τής παράδοσης, τής ελληνικότητας καί τής λαϊκότητας, έξοντώθηκαν καί οι τρείς αυτές, ίσοπεδώθηκαν όλα τά κριτήρια, συσκοτίστηκαν τά φωτεινά σημεία άναφοράς καί έξοβελίστηκαν όλα τά μεγέθη. Γιατί, όταν κάποιος *πρέπει* νά είναι αυτό πού *πραγματικά* είναι, σημαίνει πώς *ή δέν είναι πιά αυτό πού πραγματικά είναι*, *ή είναι πραγματικά κάτι άλλο πού δέν έχει καμία σχέση μέ κανένα πρέπει*. Η ούσία έγινε τύπος, καί τό γεγονός αυτό γεννά τό εξής ερώτημα: όταν ένας λαός κινδυνεύει νά χάσει τό πρόσωπό του καί *πρέπει* νά προσπαθήσει νά μήν τό χάσει, μήπως αυτό σημαίνει πώς *τό έχει ήδη χάσει*; Καί ακόμα: όταν κινδυνεύει ένας λαός νά χάσει τό πρόσωπό του, μήπως *πρέπει* νά τό χάσει γιά νά τό ξαναβρεί άλλο, άλλου καί από άλλου; Σ' αυτήν όμως τήν δεύτερη περίπτωση, απαιτείται νά διατρέξει μέγα πνευματικό κίνδυνο, έναν κίνδυνο άπ' τόν όποιο όλα τόν απέτρεπαν μέ τήν ίδρυση ενός κράτους πού στηρίχτηκε στό ψέμα, στήν ρηχότητα, στήν ύπεκφυγή καί στήν πονηριά, μέ άποτέλεσμα νά μήν μείνει ζωντανή καμιά πηγή ζωής. Ο λαός, βέβαια, αγαπήθηκε (καί εκθειάστηκε καί δοξάστηκε καί άπαθασατίστηκε – γιά τήν γενναιότητά του στίς κρίσιμες ιστορικές στιγμές· οι κρίσιμες όμως στιγμές είναι μόνον οι ιστορικές; μήπως, *πραγματικά ιστορικές* είναι κάποιες άλλες στιγμές γιά τίς όποιες δέν έχει επιδειχθεί ή ανάλογη γενναιότητα καί οι όποιες εδώ αντιμετωπίζονται μέ τήν άκλόνητη ύπεροψία τής μικρόνοιας;)· ωστόσο, ποτέ αγάπη δέν περιφρόνησε τόσο βαθιά τό άντικείμενό της, ποτέ δέν τό εκτίμησε τόσο εσφαλμένα. Διότι, μόνον άποτέλεσμα μή ευθέως ρητής περιφρόνησης θά μπορούσε νά είναι αυτή ή «παράδοση» πού εμπόδισε αυτόν τόν λαό νά *παραδοθεί στόν έαυτό του*. Μέ τήν «παράδοση» αυτή, όλα μεταφέρθηκαν στό δάθος ενός έξωτερικού καθρέφτη: ή γνησιότητα έγινε είδωλο, καί αυτό πού είναι ένας λαός, *άντι νά τό είναι μέσα του*, μετατοπίστηκε, ως είδωλο, άπέναντί του, καί σ' αυτό τό είδωλο του έβαλαν τήν ιδέα νά προσπαθει νά μοιάσει, σ' αυτό τό είδωλο νά είναι πιστός, νά μήν ξεφύγει άπ' αυτό γιατί, άν ξεφύγει, θά πάψει νά είναι ελληνικός καί λαϊκός, θά πάψει νά έχει παράδοση καί γνησιότητα, θά πάψει νά είναι αυτό πού *πραγματικά* είναι. Καί ο λαός, στό τέλος, δέν είναι τίποτα άπ' όλα αυτά (νεκρή αυτή ή «παράδοση», νεκρή αυτή ή ελληνικότητα, αυτή ή λαϊκότητα, αυτή ή γνησιότητα), δέν είναι ο λαός *αυτό πού πραγματικά είναι*, διότι τό μέσα έγινε ένα έξω άπόμακρο, άπρόσιτο καί, σιγά-σιγά, άπωθητικό, έχθρικό, μισητό, ένα έξω πού περιφρονήθηκε, όπως καί ο φορέας του, έξίσου βαθιά, άπ' τόν φορέα του όμως, κι αυτή τήν φορά ή περιφρόνηση ήταν ρητή καί άμεση. Ένας λαός έπαψε νά κοιτάζει μέσα του, *εκεί πού σφύζει ή ανεξάντλητη ζωή του*. Έπαψε νά άντλεί άπό κεί μέσα δυνάμεις, εικόνας, έργα· έπαψε νά παραδίδεται δημιουργικά στόν ίδιο τόν έαυτό του γιά νά βρίσκει μέσα σ' αυτόν καί όλο τό μακραιώνο παρελθόν του – ως εκ τούτου, κινδυνεύει νά μήν δη-

μιουργήσει στό μέλλον καμία παράδοση, διότι τώρα ή πρέπει νά άποσχιστεί ολοκληρωτικά, βίαια καί άκραιά άπό τήν «παράδοση» καί νά άφεθεί έξίσου ολοκληρωτικά, βίαια καί άκραιά στήν παράδοση πού του ζητά ο έαυτός του, ή νά ύποκύψει στό ρεύμα πού τόν παρασέρνει έξω άπό τόν έαυτό του καί τόν ταυτίζει μέ νεκρά «νάματα», όποτε θά πρέπει νά άποδεχτεί πλέον τό τέλος του, χωρίς νά έλπίζει σέ καμία διεξοδό ζωής πρός καμία κατεύθυνση.

Πρόκειται γιά τήν συντέλεση του άνοσιουργήματος. Αυτό όμως τό άνοσιούργημα τών «μεγάλων κεφαλών» του Έθνους οι όποιες ακόμα δέν έχουν συναισθανθεί τό εθνικό τους έγκλημα, τό έγκλημα έσχάτης προδοσίας πού έχουν διαπράξει πίσω άπό μία στάση είτε βδελυρής προσήνειας είτε αίμοσταγούς άπληστίας είτε ρυπαρής χαμέρπειας, καί συνεχίζουν, άμετανόητες, άναίσχυντες, κτηνώδεις καί πνευματικά άνάπηρες, νά τρέφονται άχόρταγα άπό τά κέρδη τής «κοινοφελούς» καί «εθνοσωτήριας» μηχανορραφίας τους, αυτό τό έξάμβλωμα ψυχικού προσανατολισμού, τό πληρώνει μέ ψυχική *ασφυξία* ένας λαός πού *μόνον στίς παράνομες, άνεπίτρεπτες, άνορθόδοξες, άφύσικες καί άπόκρυφες έκδηλώσεις του είναι αληθινός καί μεγάλος*, όταν δηλαδή τοιμά καί ξερνάει τό παγερό, άνέκφραστο, νεκρό προσωπείο του, καί ουρλιάζει τό φλεγόμενο, πυρακτωμένο, ήφαιστειώδες καί άχανές πρόσωπό του, φτάνοντας σέ ριζικά ξεσπάσματα τής σφιγμένης καί στριμωγμένης έσωτερικότητάς του, τόσο λυτρωτικά κι άνακουφιστικά, τόσο άπόλυτα δικαιωμένα άπό τήν έξαντλητική αίμορραγία τους ή όποία φέρνει τήν θεία πληρότητα του ανθρώπινου σκεύους, ώστε μετά αισθάνεται μετανιωμένος πού δέν άντεξε νά μήν καταραστεί τή ζωή – πράγμα πού του συμβαίνει καθημερινά. Τούτη δώ ή τόλμη είναι παράδοση.

Είναι παράδοση αυτή ή τόλμη επειδή παράδοση είναι τό άγνωστο, ή αγωνιώδης, μανιασμένη, βακχική πορεία μις λυμένης έσωτερικότητας μέσα στό σκοτάδι πρός τό άγνωστο. *Παράδοση είναι αυτό στό όποιο μέλλει νά παραδοθούμε μέ φρενίτιδα, γιά νά μετατρέψουμε σέ νέα παράδοση τό μετασηματισμένο άπ' τό πάθος μας υλικό πού θά θρούμε άνυπολόγιστο εκεί μέσα*. Κι αυτή ή νέα παράδοση θά παραδοθεί μέ τήν σειρά της στήν καταστροφή, προκειμένου νά μιάς δοθεί καί πάλι αυτό στό όποιο μέλλει νά παραδοθούμε ξανά μέ φρενίτιδα. Διότι, παράδοση είναι ή παραδοχή τής καταστροφής, του δλέθρου καί του μηδενός.

Παράδοση είναι τό σώμα μας. Είναι οι επιφύλακες μας. Είναι οι λέξεις πού έχουμε στήν διάθεσή μας, καί οι λέξεις τίς όποιες θά δημιουργήσουν όλα όσα δέν έχουμε πει καί πού έχουμε νά πούμε καί πού θά πούμε, άφου δέν πρόκειται νά μείνει τίποτα άνείπωτο, τίποτα άνέκφραστο, τίποτα άρρητο, εκτός άπό εκείνο πού βρίσκεται πίσω άπ' όλα αυτά καί πού ή μυστικότητα του τό κρατά σέ μία άμείωτη ζωή, βαθιά καί άδιερεύνητη.

Παράδοση είναι ο έγκέφαλος μας, μ' όλους τούς άπειράριθμους κι άνεξιχνιάστους μηχανισμούς του. Παράδοση είναι τά όράματά μας, ή τρέλα μας, ή αηδία μας, ή αισχροτήτά μας, τό σκοτάδι μας, ή θρηωδία μας, οι άποτυχίες μας, τά λάθη μας, οι ερωτές μας, τά άδιέξοδά μας, τά ιδιωτικά καί τά δημόσια άλληλοφαγώματά μας, τά μίση μας, όλη ή δυσεπίλυτη

πολυπλοκότητα τῶν αἰσθημάτων μας καί οἱ πιέσεις τῶν αἰσθήσεών μας. Παράδοση εἶναι τά πάθη μας.

Δέν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία πῶς ὁ μηχανισμός πού ἔχει τεθεῖ σέ λειτουργία, αὐτός ὁ μηχανισμός, ψυχρός καί ἀνεξέλεγκτος πιά, τῆς ριζικῆς μεταλλαγῆς τοῦ κόσμου μέσα καί ἔξω ἀπό τόν ἄνθρωπο, αὐτοῦ τοῦ μέσα καί ἔξω πού εἶναι ὁ ἄνθρωπος, δέν πρόκειται νά σταματήσει ἔαν προηγουμένως δέν δλοκληρωθεῖ αὐτό γιά τό ὁποῖο καί πρὸς τό ὁποῖο κινεῖται. Εἶναι μάταιες οἱ ὑπερφυγές. Ἡ καταστροφή θά συντελεστεῖ, καί πρέπει νά συντελεστεῖ, γιατί μόνο μέ τήν συντέλεσή της θά περάσει ἡ ἀνθρωπότητα σ' ἕναν ἄλλο γύρο τῆς ἱστορίας της. Αὐτό δέν σημαίνει παθητικότητα ἢ ἀπαισιοδοξία ἢ ἡττοπάθεια· εἶναι ἄπλως ἐπίγνωση τῆς σημασίας τοῦ ἱστορικοῦ βαθμοῦ στόν ὁποῖο ἔχουμε φτάσει, γιά νά δοῦμε καθαρότερα τί θά μπορέσουμε νά κάνουμε ἀπό κεῖ καί πέρα. Διότι, καί αὐτό τό ἀπό κεῖ καί πέρα ἤδη κυριαρχεῖ, καί αὐτή ἡ πυρετώδης συνύπαρξη τῶν ἀκρῆς ἀντιθέτων εἶναι ἡ σημερινή μοῖρα μας. Καί ὑπάρχει ἤδη μέσα μας. Δέν εἶναι τίποτα καινούριο τό ἀπό κεῖ καί πέρα καί ὡστόσο εἶναι ὅ,τι πιό καινούριο ἔχει ὁ ἄνθρωπος: ἡ ἀγωνία, ὁ πόθος, ἡ ἀμφιβολία, τό κενό, ἡ χαρά, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ μοναξιά, τά μυστικά τῆς ψυχῆς καί οἱ ἐμπλοκές τῆς καρδιάς, ὁ στοχασμός, ὅλη ἡ ἀνομολογητή καί παραγκωνισμένη μυθολογία πού κνοφοροῦμε. Θά χρειαστεῖ νά παραδοθῶμε σ' ὅλα αὐτά, στόν δικό τους χρόνο. Γιατί παράδοση εἶναι ὁ Χρόνος. Παράδοση εἶναι ὁ θάνατος. Παράδοση, τέλος, εἶναι ὁ ἑαυτός μας, αὐτό τό βαθύτατα ἑτερογενές ὡς πρὸς τό τελεσιδίκα χαρακτηριζόμενο ἐγώ μας· καί ἡ θά κάνομε κάτι μ' αὐτόν τόν ἑαυτό μας ἢ δέν θά κάνομε τίποτα.

Αὐτή ἡ παράδοση εἶναι θεμελιώδης προϋπόθεση ζωῆς.

Ἡ λογοτεχνία, ὡς θεμελιώδης προϋπόθεση ζωῆς καί αὐτή, εἶναι μᾶς τέτοιας μορφῆς παράδοση. Ἄνῃκει καί αὐτή στήν κατηγορία ἐκείνων τῶν δεδομένων στά ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος παραδίδεται, γιά νά ζήσει. Δέν πρόκειται ὅμως ἕναν ἄπλο δεδομένο πού κινεῖται στήν περιοχὴ τοῦ εὐνόητου καί τῆς φυσικῆς ροῆς τῶν πραγμάτων. Πρόκειται γιά μίαν ὠδίνη, γιά ἀλλεπάλληλες ὠδίνες, γιά μίαν ὀδυνερή μεταστροφή· διότι, πρέπει νά ἀντιστραφοῦν πλέον οἱ ὄροι καί τῆς ζωῆς καί τῆς λογοτεχνίας γιά νά μπορέσει νά ὑπάρξει καί ζωὴ καί λογοτεχνία, καί γιά νά μπορεῖ ἡ ζωὴ νά τροφοδοτεῖ τήν λογοτεχνία καί ἡ λογοτεχνία νά ὑπερβαίνει τήν ζωὴ, μέσα στήν ριζικὴ τους ἀμοιβαία ἔλξη καί στήν ἀμετρίαση ρήξη τους.

Σ' αὐτό ἐδῶ τό βιβλίο, ἡ λογοτεχνία τίθεται ἀπέναντι στόν ἀναγνώστη γιά νά κριθεῖ ἐξαντλητικά καί γιά νά τόν κρίνει μέσα ἀπό τήν δική της κρίση· ἡ κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας γίνεται κριτικὴ τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο παίρνουν τήν ζωὴ τους καί τόν θάνατό τους οἱ ἄνθρωποι, σ' ἕναν κόσμο ὁ ὁποῖος ἔχει ἐκκενώσει ἐντελῶς καί τήν ζωὴ καί τόν θάνατο, θέτοντας μερικά ἀπὸ τά βασικότερα ἐρωτήματα πού μπορεῖ νά θέσει βιβλίο σ' ἕναν ἄνθρωπο – καί *στό σύνολο τῶν ἀνθρώπων*: εἴμαστε διατεθειμένοι, ὅλοι ἀνεξαιρέτως, νά ὑποστοῦμε ριζικὲς ἀλλαγές στήν ἴδια τὴν οὐσία τῆς ζωῆς μας; Νά ἀναλάβουμε τὴν ζωὴ μας καί τόν θάνατό μας ἀποδεχόμενοι τὴν διαδικασία τῆς κατάρρευσης, τῶν διαδοχικῶν καταρρεύσεων πού ἀφήνουν σιγά-σιγά ἀκάλυπτο τό κέντρο τῆς ὑπαρξῆς ὅπου ζωὴ

καί θάνατος ἔχουν μιά σχέση ἀμοιβαίας προφορᾶς, καὶ ὅπου ἀγγίζεται τό κρυφὸ ἐκεῖνο ἐπίπεδο πού δέν μποροῦν νά τό ὑποκαταστήσουν ἢ νά τό ὑποτιμήσουν οὔτε ἡ τρέχουσα πολιτικὴ καί τό ἐκμηδενιστικὸ τῆς ἀπόλυτο, οὔτε ἡ κοινωνικὴ ἀναρχίση καί τό κενό τῆς, οὔτε τά ποικίλα ἀπομυθοποιητικὰ κινήματα καί ἡ θνησιμαία τους γέννηση, οὔτε οἱ προσχωρήσεις σέ ρεύματα τά ὁποῖα μάταια προσπαθοῦν, μέ τὴν ἀπολίθωση καί τὴν μονολιθικότητά τους, νά ἀναιρέσουν τὴν ἀσυμμάζευτη πολυεδρικότητα καί τό σκανδαλώδες μυστήριον, οὔτε ἡ προσφυγὴ σέ ἀναδιώσεις, ἀνασηλώσεις, διασώσεις καί ἐπιστροφές πού οἰκιοποιοῦνται τὴν ἀλήθεια, ὀριοθετώντας ἢ ἀκόμα καί ἀποκλείοντας τό ἄγνωστο; Εἴμαστε διατεθειμένοι, πέρα ἀπὸ κάθε μορφῆς ἀσφάλειας πού ἄλλο δέν κάνομε ἀπὸ τό νά ἐκτρέφουν τὴ νωθρότητα καί τὴν ἀπάθεια, πέρα ἀπὸ συγκαλύψεις πού βολεύουν ὄχι τὴν ζωὴ μας (αὐτὴ δέν βολεύεται σέ τίποτα καί μέ τίποτα, αὐτὴ εἶναι τό αἰώνιο ξεβόλεμα) ἀλλὰ ἐκεῖνο τό ὁμοίωμα ζωῆς πού παραπονιόμαστε ὅτι ζοῦμε, ἢ ὅτι δέν ζοῦμε, νά δεχτοῦμε τόν κίνδυνο, νά τόν ὑποστοῦμε μ' ὅλη τὴν δριμύτητα τῆς ἀπειλῆς του καί τῶν συνεπειῶν του, καί ἀκάλυπτοι, μέ μοναδικὰ ἐφόδια τὴν συνείδηση τῆς ἀνεπάρκειας καί τὴν συναίσθηση τῆς ἀποτυχίας, νά προσχωρήσουμε σ' αὐτόν τόν «ἐσωτερικὸν χῶρον τοῦ κόσμου» πού εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι;

Διότι, τό θεμελιώδες ἐρώτημα τίθεται ἤδη: *εἴμαστε ἱκανοὶ νά ζήσουμε, ὅλοι, σ' ἕναν κόσμο τόν ὁποῖο νά μποροῦμε ἐπιτέλους νά ὑπερασπιστοῦμε συνολικά ὡς κόσμο, δηλαδή ὡς σύνολο ἀξιών γιά τίς ὁποῖες καί μέ τίς ὁποῖες θά ζοῦμε, ἢ θά ἐξακολουθήσουμε νά ἐπιδιώκουμε σ' ἕναν κόσμο, ὅπως εἶναι ὁ σημερινός, ὅπου ἡ παρατεινόμενη ρήξη μας μ' αὐτόν, μέ τὸν μηχανισμό ἱστορικῆς συντέλειας πού ἐκπροσωπεῖ σέ οἰκουμηνικὲς διαστάσεις, μειώνει τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καί λιγοστεύει θανάσιμα ὅλα τά δημιουργικὰ τῆς ἀποθέματα;* Καί κάτι ἀκόμα: *μπορεῖ ἄραγε ὁ ἄνθρωπος – καταλύτης ἀξιών τίς ὁποῖες ὁ ἴδιος ἀναπόφευκτα δημιουργεῖ – νά πραγματοποιήσῃ ἐκεῖνο τό ὁποῖο δέν θά ἐπηρεάζεται καταστροφικά, οὔτε θά κινδυνεύει νά ἐναιρεθεῖ, μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο, ἀπὸ τίς πλευρὲς ἐκεῖνες τοῦ ψυχισμοῦ του οἱ ὁποῖες ἐπιφέρουν πάντα καὶ ἀπὸ πάντα τίς μεγαλύτερες διαψεύσεις;* Μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά δημιουργήσῃ ἐκεῖνο πού δέν θά εἶναι ποτέ σέ θέση ὁ ἄνθρωπος νά τό ἐξοντώσει, καί πού ἡ διάσωσή του θά διέσωζε καί τόν ἄνθρωπο, μέσα στό βαθύ κύμα τῶν ἀλλεπάλληλων καταστροφῶν τῆς ἱστορίας του;

Τό ἐρώτημα τίθεται καί ὡς δυνατότητα καταφατικῆς ἀπάντησης καί ὡς δυνατότητα ἀπόρριψῆς τῆς, ἔαν δοθεῖ.

Ρίλκε, Κάφκα, Μαλλαρμέ, Χέλντερλιν..., ὀνόματα ἀνθρώπων καθημαγμένων ἀπὸ τὴν παγωνιά καί τὴν μικροψυχία τῶν Νέων χρόνων, ἐγείρονται μέσα σ' αὐτὲς τίς σελίδες σάν τὴν χρυσὴ καί σκοτεινὴ σκόνη πού σηκώνουν τά πέλματα τοῦ ἀκαταπόνητου στρατοκόπου μᾶς νυχτερινῆς καί καταναγάζουσας διαδρομῆς τὴν ὁποῖα *κάθε ἄνθρωπος* καλεῖται νά κάνει μέ τόν τρόπο τόν δικό του κάνοντας δικό του ὅλον τόν χῶρον τῆς λογοτεχνίας.

‘Ο Κάλβος, από τήν προοπτική του χρόνου *

ή νεκροφάνεια καί ή έπαναλειτουργία τών «Ήδων»

*Κράτει λοιπόν, ὦ γέροντα,
τήν ἐπιτύμβιον πλάκα.
Τό πεπαλαιωμένον σου
τραγοῦδι κράτει. Φύγε,
παραίτησόν μας.*

Κ. Γ. Καρυωτάκη, *Εἰς Ἀνδρέαν Κάλβον*

*Ἡμεῖς ὅμως χηρεῦομεν
Ἄ. Κάλβου, Ἡ Βρετανική Μοῦσα*

του Γιάννη Δάλλα

1

Μιά δημιουργία πνευματική δέν ἀρχίζει ταυτόχρονα μέ τή σύλληψη καί δέν τερματίζει ποτέ μέ τή συγγραφή της. Γεγονός, πού στήν προέκτασή του σημαίνει, πώς ή γονιμότητά της δέν εξαντλείται μέ τή βιολογική ήλικία της καί δέν περιορίζεται μέσα στήν ἐποχή της. Ἀμορφη στήν ἀρχή πρωταπόχτησε τότε σχήμα καί φωνή, ἀλλά πίσω ἀπό τό σχήμα καί διαρκῶς πέρα ἀπό τή φωνή της ἀπλώνονται οἱ μείζονες χρόνοι καί ήλικίες της. Εἶναι διαδοχικά οἱ χρόνοι

α' τών καταβολών,
β' τῆς συγγραφῆς,
γ' τῆς πνευματικῆς διάρκειας τοῦ ἔργου.

Ἄπ' τοὺς χρόνους αὐτούς, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι συνήθως πιστεύεται, τό βάρος πέφτει ἀποφασιστικότερα στήν καταβολή καί στή διάρκεια, δηλαδή στίς ἀθέατες καί διπλά κρίσιμες – γιά τόν συγγραφέα, ἀλλά καί γιά τόν κριτικόν ἐρμηνευτή του – ήλικίες τοῦ ποιητικοῦ φαινομένου. Δύο χρόνοι, ὁ γενεσιουργός καί ὁ ἀναπαραγωγικός του· καί δύο ὀρίζουσες, τοῦ καταγωγικοῦ βάρους καί τῆς ἀνοιχτῆς προοπτικῆς τῆς μνημειωμένης μορφῆς του. Δύο λοιπόν καί οἱ πρωταρχικοί στίχοι κάθε σπουδῆς:

α' ή πνευματική στρωματογραφία· καί
β' ή ἐπενέργεια τοῦ ποιητικοῦ φαινομένου.

Στήν πνευματική στρωματογραφία – καί θά γίνει στή συνέχεια γι' αὐτήν ἀναλυτικός λόγος – σπουδάζομε συστηματικά τό ὑπέδαφος του: τίς πηγές καί τά ρεύματα τῆς ἐποχῆς. Καί πίσω ἀπό τήν ὅποια ἐπίδρασή τους, μελετοῦμε τή δύναμη γιά ἀφομοίωση – ή – τήν ἀντίσταση τοῦ δημιουργοῦ. Διακρίνομε ἐκεῖ τήν καταγωγικότητα ἀλλά καί τήν αὐτοδυναμία, ἐνῶ στήν ἐπενέργεια ἀναγνωρίζομε τή βιωσιμότητα καί τή δυναμικότητα κάθε δημιουργίας. Μ' ἄλλα λόγια, σπου-

δάζομε καί μελετοῦμε ἀντίστοιχα τήν ἐσωτερική καί τήν ἐξωτερική πολιτική ἐνός ἔργου: ὅ,τι ἀκριβῶς συντελεῖ στή γένεση καί στή σταδιοδρομία του. Ἡ σταδιοδρομία του κρίνει τελικά καί τή δική μας ἐπάρ- κεια. Τήν κρίνει καί κρίνεται: Γιατί ὁ μετέπειτα χρόνος μετρά καί τήν ἀντοχή τῆς δημιουργίας καί τήν ἀντοχή τῆς κριτικῆς μας διάνοιας. Μετρά τή λειτουργικότητα του ἀλλά καί τή δεκτικότητα μας.

Τελικά κάθε δημιουργία δικαιώνεται ὀριστικά, χάρις στή ζωντανή παρουσία καί συμβολή της στήν τρέχουσα κίνηση τοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι μιά συμβολή αὐτοτελής καταρχήν καί σ' ἐξαιρετικές περιστάσεις μέ γενικότερη ἀπήχηση: Σημαίνει δηλαδή βασικά τήν ἰκανότητά της νά δημιουργεῖ μιά παράδοση, νά γονιμοποιεῖ μιά συνέχεια, νά ἐπιδρά ἀπό γενιά σέ γενιά στήν ποιητική τῶν καιρῶν καί στή μαθητεία τῶν δόκμων τῆς λογοτεχνίας. Καί σ' ἐξαιρετικές περιστάσεις, νά σπάζει τό φράγμα τοῦ εἰδικοῦ καλλιτεχνικοῦ τῆς ρόλου καί μέ κοινολογήματα, τοῦ τύπου:

● *Ἦσυχτοι γιά τή γνώμη τους, ἀλλ' ὄχι γιά τή μοῖρα,*

ή:

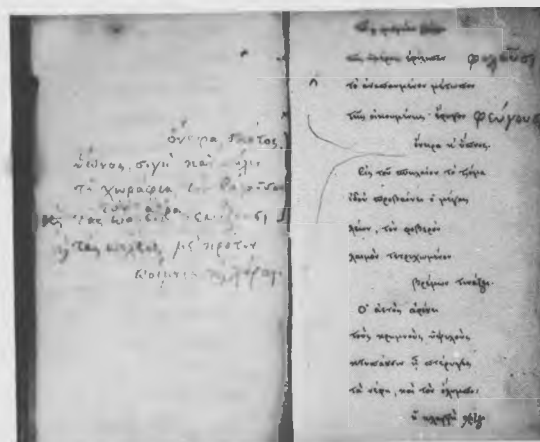
● *Καί τώρα τί θά γένομε χωρίς βαρδάρους;*

ή:

● *Στρατηγέ
τί ζητοῦσες στή Λάρισα
σύ
ἕνας
Ἰδραῖος;*

ή ὅπως ἀλλιῶς, νά ρίχνεται καί νά κυκλοφορεῖ ἐλεύθερα καί στήν ἐνρύτερη κοινωνική ἀγορά. Σημαίνει, συνδυάζοντας καί τοὺς δύο ρόλους (τόν αὐτοτελή ἀλλά καί τόν κοινωφελή), τήν ἰκανότητα νά ἐγκαθιδρύει ἀνάμεσα στή θεωρία καί τήν πράξη τό καθεστῶς τῆς δικῆς της εὐαισθησίας, σάν ἀλληλέγγυης ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ. Καί τέλος σημαίνει κάποτε τήν

* Εἰσαγωγή πλατύτερης μελέτης πού τιτλοφορεῖται Ἄνδρέας Κάλβος, ή πνευματική στρωματογραφία καί ή τεχνική τῶν ὡδῶν του.

ἀκραιά δυνατότητα, ὁ ποιητής, κατά τὸ «στρατήγημα» τῆς γνωστῆς ἐλεγείας τοῦ Σόλωνα:

● *κόσμον ἐπέων ἀντ' ἀγορῆς θέμενος,*

νά κινητοποιεῖ ἢ νά προκαθορίζει τὴν ἴδια τὴν Ἱστορία.

2

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἡ ποίηση τοῦ Κάλβου ὑπῆρξε καὶ εἶναι μιά ποίηση πού ἡ δυναμικὴ τῆς *ἀνέκαθεν* ἐκκρεμεῖ. Ἐκκρεμεῖ στὴ συγκρότηση καὶ τὶς συγκαιρίες τῆς καθὼς προβάλλει καὶ δέν κρύβει τὸ γεγονός πὼς ἀρθρώνεται μὲ φανερὲς ἐπάνω τῆς τὶς ἀντιροπές τοῦ καιροῦ: τοῦ πουριτανισμοῦ καὶ τοῦ φιλελευθερισμοῦ, τῆς ἀρχαιολατρίας καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ, τοῦ κλασικισμοῦ καὶ τοῦ ρομαντισμοῦ. Καὶ ἐκκρεμεῖ ἐξακολουθητικὰ στὴ σταδιοδρομία τῆς, καθὼς κινδυνεψε νά ἀχρηστευτεῖ, μακριὰ ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἐπενέργεια. Δοκιμάστηκε δηλαδή καὶ στὴν ὀργανικὴ καὶ στὴν κοινωνικὴ τῆς ὑπόσταση, στὶς πιὸ κρίσιμες στιγμές καὶ διαδικασίες πού εἶναι:

α' ἡ γένεση καὶ

β' ἡ λειτουργικότητα ἐνὸς ἔργου.

Καὶ πρῶτα σχετικὰ μὲ τὴ γένεση ἢ δοκιμασία φαίνεται νά προϋπῆρχε στὴν ἴδια τὴ φύση του. Ἡ συνείδηση συγκεκριμένα τοῦ Κάλβου ὑπῆρξε γιὰ πολὺ διάστημα πυκνὴ καὶ ἀδιευκρίνιστη. Μέσα τῆς ἐκκρεμοῦσε τὸ δίλημμα: Θά μείνει στὴ θεωρία, θά καταλήξει στὴ δράση, ἢ θά ἐκφραστεῖ μὲ τὴν ποίηση; Ἡ μαθητεία του, μαθητεία γραμμάτων καὶ γενικῆς παιδείας τυπικὰ κλασικιστικὴ, τὸν ἐσπρωχνε πρὸς τὴ θεωρητικὴ κατάρτιση καὶ σπουδὴ. Καὶ μολταυτα εἶχε τὴν πρόθεση καὶ τὴ φλόγα ἐνὸς διαφωτιστῆ: νά χρησιμοποιήσει αὐτὴ τὴν παιδεία «εἰς κοινὴν ὠφέλειαν», στὴ διδακτικὴ καὶ μάλιστα στὴν ἐπαναστατικὴ δράση. Ἡ ποίηση, προϊόν τοῦ ρομαντισμοῦ, πυροδοτημένη ἀπὸ τὴν προσωπικὴ καὶ φυλετικὴ ἐμπειρία του καὶ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς, παίρνει τελικὰ τὴν πρωτοβουλία· προλαβαίνει τὶς ἄλλες ροπές καὶ γιὰ μιά ἐλάχιστη διάρκειά χρόνου, τὴ μόνη βαρύνουσα στὴ ζωὴ του, λύνει τὴ φύση του. Καὶ πάλι ἡ

λύση δέν ἐρχεται ἐρήμην τῶν ἄλλων ροπῶν του. Ἔτσι ἐξηγεῖται, γιὰ τὴν ποίησή του ἔχει συχνὰ τὰ κενὰ τῆς: τὴν ἀδιαφάνεια τῆς λογιόσυνης ἢ τὴν κραυγὴ τοῦ κηρύγματος. Μοιάζει νά εἶναι μιά ἐκφραση προεξαγγελτικὴ γιὰ τὴ δράση. Ἐχει λοιπὸν ἐκ προοιμίου τὴ σημασία καὶ τὴ θέση ἐνὸς ὑποκατάστατου. Καὶ ἐνὸσω πλησιάζει στὴ δράση, ἡ ἐκφραση φυσιολογικὰ ἀποσύρεται:

*Τρέξατε, ἀδέλφια, τρέξατε·
συμμέτρως ἐχορεύσαμεν
σύμμετρα ἄς ἀποθάνωμεν
διὰ τὴν πατρίδα.*

Ὅταν μάλιστα καὶ ἡ συμμετοχὴ του στὴν ἐπανάσταση ἐξοστρακίζεται, ἡ ποίηση ἀναιρεῖται στὴν ἴδια τὴν πρόθεσή τῆς. Ἡ ἐμπνευσὴ του στερεοῦ καὶ ἡ φύση του ὑποχωρεῖ στὰ πιὸ ἄμουςα πεδία λογιόσυνης καὶ ζωῆς. Ὁ ποιητὴς ὀριστικὰ παροπλίζεται: (Ξανα)γίνεται ὁ σχολαστικὸς δάσκαλος καὶ ὁ δογματικὸς θεολόγος.

Στὴν ἐκκρεμότητα τῆς δημιουργίας συντελεῖ καὶ ἡ κοινωνικὴ καὶ ψυχολογικὴ του ταυτότητα: Κυκλοφορεῖ σὲ μιά κοινωνία κλειστοῦ ταξικοῦ κυκλώματος· ἀνάμεσα σὲ προσωπικότητες τοῦ πνεύματος καὶ ἐπιφανεῖς Εὐρωπαίους. Καὶ δέν εἶναι παρὰ ἓνας ἐπαρχιώτης καὶ ἓνας ἀνώνυμος, μὲ τὴν ἀνασφάλεια τοῦ κνηνημένου καὶ τὴν πτωχαλαζονεῖα τῆς περιούσιας τάχα ράτσας του. Ἀπόδειξη, ἡ δράση καὶ ἡ ἀντίδραση τῆς δημιουργίας του: Μιλᾷ παραπονετικὰ καὶ μὲ φυσικότητα γιὰ τὴν ταπεινὴ κοινωνία ἀπ' ὅπου προέρχεται: τούς ναῦτες καὶ τούς ποιμένες, τὰ ὀρφανὰ καὶ τούς γέροντες, τὴν «πικρὰν ξηνητεῖαν» καὶ τὰ ἔργα τῶν φιλοπόνων ἀνθρώπων:

*Ἡμεῖς κατεδικάσθημεν
ἄθλιοι, κοπιασμένοι,
πάντα νά κατατρέχωμεν,
ἀλλὰ ποτέ δέν φθάνομεν
τὴν εὐτυχίαν*

Μιλᾶ ἐπιθετικά – ἢ ἀντίδραση καί τό πλέγμα του! – κατά τῶν παντοειδῶν ἰσχυρῶν, ὄχι ἀποκλειστικά τῶν τυράννων, ἀλλά καί τῶν κάθε εἶδους κατεστημένων πού κλείνονται καί ἐπαναπαύονται στήν εὐδαιμονία τους:

*Ἵψιστοι αὐτοί! – λαμπρότεροι
αὐτοί τῶν ἄλλων! – μόνοι!
– Λαμπροί κ' Ἵψιστοι οἱ δίκαιοι,
καί μόνον τῶν ἀνθρώπων
οἱ εὐεργέται.*

Καί μιλᾶ μέ εὐλάβεια γιά τήν ὑπεροχή μιᾶς ἠθικῆς καί πνευματικῆς ἀξιοκρατίας. Σ' αὐτή τήν ἀνώτερη τάξη ἐπιτελεῖ πῶς δικαιούται νά ἐνταχθεῖ. Πῶς μέ τήν ποίηση θά μποροῦσε σπάζοντας τήν κακοδαιμονία τῶν συνθηκῶν καί τόν φράχτη τῶν διακρίσεων, νά ξεπεράσει τήν κοινωνική του ἀφάνεια καί ν' ἀνέβει νά μή μείνει, ἀτομικά καί φυλετικά, περιθωρίως.

*Ἰδού τῆς μουσοτρόφου
Εὐρώπης τά ὑπερέχοντα
ἔθνη ἀκόμα προσμένουσι
ἀκόμα τήν φωνήν σου
ἐπιθυμοῦσιν.*

Καί ὁμως διαπιστώνει πῶς μένει καί ἀπ' αὐτή τήν τάξη ἐξώδλητος. Μέ καινούρια κενά καί “νεκρούς χρόνους” στήν ἐκφρασή του, μέ μισή τήν κοινωνική του προσπάθεια. Ἀκόμα καί στήν πατρίδα του παραγκωνισμένος ἀπό τούς φαναριώτες στιχουργούς τῆς νοστοροπίας τοῦ Σούτσου καί ἀπό τή δυτική ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος (τή νόμπιλους τῆς σχολῆς Σολωμοῦ). Καί σ' ὅλα τά ἐπίπεδα, ὡς Ἕλληνας, ὡς πολίτης, ὡς ποιητής, τελικά παραιτεῖται.

3

Ἔτσι δοκιμάστηκε ἐν τῇ γενέσει ἡ δημιουργία του.

Καί σχετικά μέ τή δοκιμασία τῆς λειτουργικότητάς της στίς ἐπόμενες ἐποχές – τό θέμα πού στή συνέχεια μιᾶς ἀπασχολεῖ – ἔχομε ἔργα λειτουργικῆς διάρκειας καί ἔργα ἐπαναλειτουργίας μετά τή μερική ἀφάνεια ἢ τή νεκροφάνειά τους. Ἡ τελευταία εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Κάλβου.

Ἀπομονωμένος βίαια ἀπό τό περιβάλλον του καί ὄχι τάχα ἀπό ἔμφυτη ροπή μοναχικός, ὅπως καταχρηστικά τονίζεται, γιά λόγους ἀντίθετους ἀπ' τή θέλησή του ἀπουσίασε χαρακτηριστικά ἀπό τήν πνευματική ζωή καί τήν πορεία τοῦ πολιτισμοῦ μας: Καταδικάστηκε σέ ὀλική ἀπουσία καί ἄρα, κατά τούς ὅρους πού προαναφέραμε, δέν ἐξελίχθηκε καί δέν ὀλοκληρώθηκε μέσ στή συνείδηση τῶν μεταγενεστέρων. Αὐτός πού ἐσφυζε, δυνάμει, ἀπό προοπτική καί διάρκεια θεωρήθηκε κατά καιρούς, γιά διαφορετικούς λόγους, συντηρητικός, ἀναχρονιστικός, παράχρονος. Ἀπό τή μιᾶ γενιά στήν ἄλλη, ὁ συρμός ξένων ρευμάτων, μεταφυτεμένων στά κλειστά μας περιβάλλοντα γιά δόκιμη διασταύρωση ἢ πιό συχνά γιά μαζική ἀναπαραγωγή, ἀδυνατοῦσε νά διακρίνει τή λανθάνουσα πρωτοβουλία καί πρωτοτυπία σ' αὐτή τήν ποίηση: Πρωτοβουλία, πού εἶχε τή δύναμη ἐπάνω στήν παλμικότητα μιᾶς ἱστορικής στιγμῆς νά κάνει νά συνηχίσει, μέσα ἀπό προσωπικές ἐμπειρίες, μιᾶ

πλούσια διακλαδισμένη παράδοση· καί πρωτοτυπία, πού κάνοντας τίς δυσκολίες συντυχία καί τίς ἀντιροπές σύνθεση, πέρασε πέρα ἀπό τή συμβατική τεχντροπία τοῦ καιροῦ καί μέ τήν ἀντιφορμαλιστική καί διαλειπτική του – τή σχεδόν ἑλλειπτική – γλώσσα μπόρεσε, πρὶν ἀπό μᾶς, νά φτάσει σ' ἓνα σταυροδρόμι σύγχρονων ἐκφραστικῶν ἀναζητήσεων.

Καί μολαταῦτα, ὁ αἰώνας πού ἀκολούθησε μέ καθλωμένη τήν ἱστορική δομή του καί στήν περιοχὴ τῆς τέχνης θύμα μορφολογικῶν προκαταλήψεων, τόν καταδίκασε σχεδόν σ' ὀλοκληρωτική ἀφάνεια: Ὁ (μετα)κλασικισμός τῆς ἐποχῆς του πρῶτος φάνηκε σάν νά τόν ἀποκλήρωνε, συνεργώντας ἔτσι καί στήν πρόωρη πνευματική του παραίτηση. Ὁ ρομαντισμός, ἔπειτα, στήν ἑλληνική παρερμηνεία του ἀνόργανος, αὐτός πού διαχύθηκε χωρὶς νά τό ὑποψιάζεται στοὺς προδρομικούς χώρους ἐκείνου, δέν εἶχε κἄν τήν πρόνοια νά χειραγωγηθεῖ ἀπό τό παράδειγμά του. Ἔπρεπε τέλος νά περάσει καί τό κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ, μ' ὅλη τήν ὀργανική του ζωτικότητα ἀλλά καί τήν ἀκαμψία τοῦ τόνου του, πού σφράγισε μιᾶ διαδοχική σειρά ποιητικῶν ρευμάτων, ὅπως ὁ παρνασισμός, ὁ πρῶτος συμβολισμός, ὁ ὕστερος νεορομαντισμός, γιά ν' ἀνοίξει ὁ κριτικός ὀρίζοντας καί νά φανεῖ – «ὡσάν χαρᾶς ἰδέας» – ἡ ποίησή του. Ὁ Παλαμάς πού τόν ἀνάσφουξε ἀπό τήν ἀφάνεια, ἔδωσε πρῶτος τό σύνθημα γιά τήν ἐπαναλειτουργία του. Καί γιά τρία τέταρτα τοῦ αἰώνα, ὅσα περίπου ἀπέχει ἡ συλλογὴ τοῦ Παλαμά «Ἰαμβοὶ καί ἀνάπαιστοι» ἀπὸ τό «Ἄξιόν ἐστι» τοῦ Ἐλύτη καί τό «Ἐν Πάτμῳ» τοῦ Δ.Π. Παπαδίτσα ἀργότερα, ἡ ἐπαναλειτουργία του ἄρχισε δειλᾶ νά δοκιμάζεται: Νά δοκιμάζεται στή λογοτεχνική τῆς ἐπανάληψη λ.χ. ὅταν περιορίζεται σέ «ξανα(παρα)τονισμούς» τοῦ τύπου «Κάλβεια μέτρα» τοῦ Σκίπτη. Ἡ στή φιλοδοξία της, ὅταν ἀνακαλεῖται γιά τήν κάλυψη τῆς ἐπιτηδευμένης ἀγωνίας μιᾶς συντροφιάς ἢ μιᾶς γενιᾶς, μέ ἐπικλήσεις τοῦ τύπου «Ὁ γέρος ἀέτος» τοῦ Θεοτοκά. Καί τέλος σάν ἰχνηλασία ἐδάφους γιά μιᾶ ριζικότερη ἀνασύνδεση, ὅταν καλεῖται ν' ἀνταποκριθεῖ σέ κρίσιμες ὥρες τῆς ἱστορίας. Λχ. μέσα ἀπὸ τό χάος τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς, μέ τήν ὑπόκρουση τοῦ Καρυωτάκη:

*Τίς δάφνες τοῦ Σαγγάριου
ἢ Ἐλευθερία φορέσασα
γοργᾶ ἀπὸ μίαν χεῖρα
σ' ἄλλην περᾶ καί σύρεται
δοῦλη στρατῶνος,*

ἢ μέσα ἀπὸ τή δοκιμασία τῆς ἰταλογερμανικῆς κατοχῆς, μέ τόν Τηλεβῶα τοῦ Σικελιανοῦ:

*Στῆς καρτερίας σου ἀποσπῆρες τῆ σφαῖρα
κι ἐκεῖ στ' ἀκραῖα τοῦ λόγου σύνορα στημένους,
αἰῶνα ὀλόκληρο τά βάραθρα ἐποπτεύεις
τά ἑλληνικά κι ἀπ' τήν ἀπάτητη σκοπιὰ Σου
φρουρεῖς ἀκοίμητος
φρουρεῖς καί περιμένεις.*

Μιᾶ ἐπαναλειτουργία, πού συσχετίζει, συμπτωματικά ἀκόμη, τήν Ποίηση καί τήν Ἱστορία. Καί πού δείχνει, πῶς ὁ πολιτισμός μας ἀργεῖ νά ἐνσωματώσει τήν κρυμμένη λειτουργικότητα τοῦ Κάλβου.

Ἄλλ' ἄς δοῦμε, στήν ἀφετηρία καί στήν ἀνάπτυξή του, τό σύμπτωμα. Ὁ Κάλβος κρῖθηκε καί κατακρί-

θηκε και στά δυό κέντρα του νεοελληνικού πολιτισμού διαδοχικά, στην Κέρκυρα και στην Αθήνα. Και εδώ και εκεί καταδικάστηκε σε λειτουργική αναστολή και απομόνωση. Σε απομόνωση, γιατί η ποιητική άρνησιμότητα του προκαλούσε την παγιωμένη αισθητική —και— αυταρέσκεια των δύο κέντρων. Ένω ή εικονοκλασία του ποτέ της δεν κατανοήθηκε, μά θεωρήθηκε έξαρχής:

α) προσβολή του είδους

Κινημένος δηλαδή από τη θεωρητική του βάση και παιδεία, έδινε την εντύπωση πως δεν έγραφε απλώς μία ποίηση αντίλυρική, αλλά — μέ τά κριτήρια της εποχής — έξωποιητικής κατηγορίας. Ο όρθολογισμός, τό πλέγμα των ιδεών και της γνωμολογίας του μ' όλα τά ρητορικά σχήματα λόγου και γενικά ό λογοκρατικός μηχανισμός και ή τετράγωνη δομή του — λ.χ. καθώς παρακινεί τή λύρα του νά λάβει «ήθος νοός» — ήταν, αντικειμενικά για τούς πολλούς, στοιχεία ξένα προς τήν ίδια τήν αισθητική, τήν ίδια τήν ποιητικότητα. Για τούς συγχρόνους του λοιπόν έγραφε απλούστατα ένα είδος άλλου γένους, μία θεωρία λόγου πού υποδέεται τήν ποίηση· και ή υπόδυση άκριβώς αυτή αποτελούσε παραχάραξη και προσβολή του είδους.

β) ανασκευή τής φόρμας

Δέν έφταιγε παρ' όλα αυτά ό κόσμος των ιδεών παρά ή ποιητική συσκευασία τους, δέν ενοχλούσε βασικά ή γλώσσα παρά, θά λέγαμε, ή ρυθμική τους έγκιβώτιση. Ο ίδιος κόσμος ιδεών και μύθων κυκλοφορούσε και στά θέματα τής έφτανησιακής σχολής, ή ίδια καθαρολογία στην έκφραστική τής άθηναϊκής σχολής. Ούτε τόν έσωσε από τήν ά-φάνεια και τή λειτουργική του απομόνωση εκεί ή κλασικιστική του συστοιχία, εδώ ή προρομαντική πρωτοπορία του. Αλλά κι εκεί κι εδώ υπήρχε ένας «τύπος» άπαράβατος για τό φορμάρισμα τής υλικής ιδέας του ποιήματος: Ο ίδιος «τύπος» πάντα, από καταβολής του νεοελληνικού ποιητικού μας λόγου, άκόμη και στην παραχώρησή του προς τή δυτική — τήν Ιταλική ή τή γαλλική ως τότε — μορφοποίηση. Όποια καινοτομία ή άλλαγή τεχντροπίας, άλλαζε απλώς τό σχήμα τής μορφής· ό άρχικός — και νοητός — εκείνος «τύπος» έμεινε άπαράβατος. Ένω ό Κάλβος σκόπευε άλλου: δέν μεταρρυθμίζε τό σχήμα, ανασκεύαζε τή «μήτρα» του ποιήματος.

γ) εξάρθρωση τής άρμονίας

Τέλος έγραψε έρήμην του ποιητικού του περιβάλλοντος, έρήμην τής εύαισθησίας του κοινού του. Όχι πρωτοποριακά, ούτε — καθώς τονίζεται — ιδιόρρυθμα. Παρά υπήρχε άνέκαθεν μία συμφωνία, άγραφή, μεταξύ των ποιητών και του κοινού τους. Υπήρχε μία κοινή συχνότητα άρμονίας, ένας συνειρμός συναισθημάτων και ρυθμών κι ένας μουσικός χρωματισμός και τονισμός τής γλώσσας, σε στενή άνταπόκριση μέ τήν άκουστική του περιβάλλοντος. Ένω αυτός καταστρατήγησε τή συμφωνία. Αγνόησε τούς κανόνες του παιγνιδιού και άρα άγνοήθηκε άπ' τούς ύποχρεωτικούς συμπαίκτες: τούς άναγνώστες του

καιρού του. Αποδόμησε τήν ποίηση από τή γνώριμη συμβατική τής άρμονία — τή «βαρβαρότητα των όμοιοκαταλήξεων» ή «τό μονότονον των κρητικών έπών» — και, καθώς χαρακτηριστικά τονίστηκε, νικήθηκε στην ίδια «τή Μέκκα τής όρθης άκουστικής», τήν Κέρκυρα. Νικήθηκε σάν άκρόαμα πρώτα στά — τυπικά — μουσικότατα Έφτάνησα και μετά σάν άνάγνωσμα στην άτυπη διανοητική Έλλάδα.

Η πίεση όλων αυτών των αντιδράσεων δέν τόν όδήγησε απλώς στην απομόνωση. Αλλά, καθώς ζούσε είκοσι έφτά περίπου χρόνια, τά πιό ώριμα, στην ίδια πόλη δίπλα στην αντίπαλη και καθιερωμένη πιά ποιητική του Σολωμού, αυτή ή αντιπαράθεση κι ή διαρκής συνωμοσία σιωπής του περιβάλλοντος μπορεί και αυτή νά συντέλεσε, μαζί μ' άλλους παράγοντες, στην πρόωρη άνακοπή του δημιουργικού του έργου και τελικά στην πλήρη του παραίτηση.

4

Αλλ' αν ό προηγούμενος αιώνας τόν καταδίκασε σ' ολοκληρωτική σχεδόν άφάνεια, ή σύγχρονη εποχή άνοιξε, καθώς είδαμε, και συνεχίζεται μέ τήν προοπτική τής επαναλειτουργίας του. Ο Κάλβος γίνεται και πάλι πρόβλημα και δείκτης τής διχασμένης νεοελληνικής πνευματικής ζωής.

Ο διχασμός παλιότερα τόν είχε αφήσει απέξω από τή διαλεκτική του. Έδειχνε άλλου· και διαφορετικά τά δίεστώτα του: Απο τό 'να σκέλος οι λαϊκές μας ρίζες, ή δημοτική παράδοση άτόφια λ.χ. μέ τό Μακρυγιάννη ή άνεβασμένη ως τήν Εύρώπη μέ τή χειραγώγηση του Σολωμού. Απο τήν πλευρά του άλλου σκέλους ή λογία παράδοση, από τήν άρχουσα ιδεολογία άτυπα, καθώς είδαμε, και τεχνητά συντηρημένη· τουλάχιστον ως τόν Καβάφη. Κι αυτός — ό προβληματικός, για τά μέτρα τής εποχής του Κάλβου — ριγμένος στά περιθώρια, εκτός τής διαλεκτικής, άχρηστευμένος. Τώρα άκριβώς πηγαίνει νά περάσει από τά περιθώρια στον άξονα του διχασμού, νά μπει και νά επαναλειτουργήσει μέσα από τή (δια)κίνηση τής Ιστορίας.

Η θέση κι ή άρση αυτού του διχασμού στά διαδοχικά τους στάδια είναι:

α) επίσημη άποκατάσταση

Η επαναλειτουργία του καθιερώθηκε και γενικεύτηκε μέ τήν επίσημη από καθέδρας προσβολή του. Αλλά και εδώ δέν έλειψε ή άντιδιαστολή: Απο τίς δύο έδρες τής νεοελληνικής φιλολογίας στά πανεπιστήμιά μας μεταπολεμικά ή νεωτερική Θεσσαλονίκη συντήρησε και πλούτισε τήν κληρονομημένη παράδοση του «ίερού τέρατος» των γραμμάτων μας, του Σολωμού. Ένω ή άκαδημαϊκή Αθήνα σταδιοδρόμησε μέ τήν επιφάνεια και τήν επαναπροβολή του «μεγάλου άγνωστου» τής γραμματείας μας, του Κάλβου. Ας υποθέσουμε υπερβάλλοντας: ένας άριστοκράτης ιδεαλιστής μέσα στα πλούτη του και ένας πληθεις θετικιστής μέσα στη φτώχεια και τή δυστυχία του, πονήματα και σπουδές — άντίστροφα! — μίας φιλοπόδοης και μίας συντηρητικής σχολής. Ακόμη μία άντινομία, πού πολλά μπορεί νά μάς διδάξει για τή σύγχυση πού εξακολουθεί νά επικρατεί στη διχα-

σμένη νεοελληνική μας σκέψη. 'Ο Κάλβος έτσι, μονόπλευρα καθιερωμένος απ' την επιστήμη, μπορεί να αποκαταστάθηκε συμβολικά μέσ στην αρχαία πατριδα του, αλλά εξακολουθεί να στέκει διχασμένος μέσ στον νου των νέων φιολόγων και στη διψασμένη σχολική πραγματικότητα. Χωρίς να λείπει, μοιάζει πάντως μέ την έκλειψη του φεγγαριού.

β) κριτική αναθεώρηση

Πρόκειται για την κριτική που έσπασε τό φράγμα της ψυχρής φιολογίας που τον κατακάλυπτε· και ευαισθητοποίησε, για χάρη μας, τό σώμα του ποιητικού του λόγου. Τά σχετικά δοκίμια, τρία οδοιπορικά της ευαίσθητης σκέψης του Σεφέρη και μία σύλληψη του κριτικού αίσθηματος του Έλύτη, είναι απλώς μία προκατάθεση: Είναι μία πρώτη, εξωτερική και εσωτερική, προσπάθεια για υπέρβαση του κριτικού διχασμού, από τη βάση και την οπτική γωνία αντίστοιχα μιας κάτοψης ή μιας ανατομίας τώρα του προβλήματος. Έξωτερική υπέρβαση, γιατί ανάκτησε τό έδαφος και περιόρισε στά όρια του ιστορικού της χαρακτήρα τή Φιολογία. Και εσωτερική, γιατί μάχεται τή γλώσσα και της αισθαντικότητας και του θεωρητισμού μέσ στους κόλπους της και συναιρεί ταυτόχρονα τά συμπεράσματα από αντίθετες ιδιοσυγκρασίες ή σκοπιές. Στη συμβολή των δύο σκοπιών τους, έχουμε μία σύμπτωση της λόγιας σοφίας του ενός μέ την πηγαία άφέλεια του άλλου. Ένώ ό Δημαράς, ό θεωρητικός της γενιάς, εξακολουθεί να βλέπει από τό δάθος του χωριστή την έκβολή των δύο ρευμάτων του νεοελληνικού πολιτισμού: παιδεία – Κοραΐς, λογοτεχνία – Σολωμός. Παρατρέχοντας αυτόν, που άνεξάρτητα από τό επίτευγμα και τις δυσκολίες του στάθηκε, μέ την ποιητική του πράξη, ό μόνος συναιρέτης μέσα του των δύο ρευμάτων: και του λογίου διαφωτισμού και του πνεύματος του λυρισμού στην 'Ιστορία των γραμμάτων μας.

'Ο Κάλβος πάντως, έτσι ή άλλως γραμματολογημένος και διαρκώς διχάζοντας ή συνενώνοντας, μέ τά ζητήματα που θέτει ή ποιήσή του, τή θεωρία και την κριτική, μάς καλεί τώρα σε μία πνευματική αναθεώρηση των στόχων και των μεθόδων της εφαρμοσμένης αισθητικής και των κριτηρίων της.

γ) ή επαναλειτουργία του στην τέχνη

Φαίνεται να σημαίνει ή ώρα και για την επαναλειτουργία του στην τέχνη. Γιατί και στον τομέα αυτόν έχει ξεπεραστεί ή προκατάληψη: ποίηση λυρική και όχι (ιδεο)λογική· ό Καβάφης, μέ τή διανοητική συγκίνηση που καθιέρωσε, μάς έδγαλε απ' αυτή τή χρόνια ανταπάτη. Έχει ξεπεραστεί ή απαγόρευση – ταμπού: νεωτερισμοί στό σχήμα, αλλά σεβασμός στην «μήτρα» της ιδέας και της ύλης του ποιήματος· ή μοντέρνα ποίηση, μέ την κατάργηση ακριβώς της φόρμας και της στιχουργίας, μάς άπάλλαξε απ' αυτή τή σύμβαση. Τέλος έχει ξεπεραστεί τό δίλημμα: άρμονία ή δυσαρμονία· ό υπερρεαλισμός άνάτρεψε κάθε συνέπεια και συμμετρία κι έδειξε πώς και χωρίς αυτά τό ποίημα στέκει θαυμάσια στά πόδια του. Έτσι κι ή ποιήσή του, είχε δομηθεί ερήμην του συνηθισμένου τρόπου έκφραστικής. Θεωρητικά άκολουθώντας ίσως ξένα πρότυπα, αλλά στην πράξη δείχνοντας πώς

έκοβε τις γέφυρες μέ τή στενά ελληνική και κάθε προηγούμενη ποιητική παράδοση. Έρα δέν θα μπορούσε καν να συνηχήσει μέσα στα ενδιαμέσα κινήματα, δηλαδή στην τεχντροπική γραμμή: ρομαντισμός – παρνασισμός – συμβολισμός. Γι' αυτόν, αυτά είν' άλλαγές φρουράς μπροστά σε μία σκοπία που έμεινε άμετάθετη. Έπρεπε να καταρρεύσει όλη ή παραδοσιακή ποιητική, για να κατανοηθεί και να συλλειτουργήσει και ή δική του άποδόμηση. Του ταίριαζε ό έλεύθερος βηματισμός του στίχου, ή άμεση μεταφορά, ή τολμηρή είκονοπλασία, ή έκρηκτική όρμη του λόγου μ' όλα τά νοηματικά και φραστικά υπερβατά. Έπόμακρα, του ταίριαζε ό υπερρεαλισμός.

Και μάλιστα στην δεύτερη ώρα, του άποστάγματός του και της περισυλλογής. Την ώρα όχι του άπομονωτισμού, αλλά του διαμορφωμένου του κοινού· όχι του ψυχικού ή του λεκτικού αυτοματισμού του αλλά της προβολής του άλογου μέσα στην φαντασία ενός μεγάλου πάθους ή ενός ύψηλου φρονήματος. Την ώρα, που ό υπερρεαλιστής του μεσοπολέμου περνούσε τή φάση της σοφής κατασκευής του, γράφοντας:

*Έπιοι πέτρινοι μέ τή χαίτη όρθή
και γαλήνιοι άμφορείς
και λοξές δελφινιών ράχες
ή Έος ή Σίκινος ή Σέριφος ή Μήλος,*

σάν να συνέχιζε τό όραμα εκείνου:

*Μούσα τό Έκάριον πέλαγος
έχεις γνωστόν. Νά ή Πάτμος
νά οι Κορασσίαί και ή Κάλυμνα
που τρέφει τάς μελίσσας
μ' άθήριστα άνθη.
Νά της άλόης ή νήσος—*

ένώ ό υπερρεαλιστής του μεταπολέμου, μπαίνοντας σε μυστικές ζώνες, μέ φαιότερους τόνους συνέχιζε:

*Στά νησιά οι άμέτρητοι
θάνατοι κι οι νηστειές
που της διάνοιας πότιζαν τή ρίζα
μά έσένα σκόνη άνάλαφρη
στά νησιά πάλι σ' έριχναν
κύκλοι άστραπής*

Έ

*Κι απ' των κρανίων τά ήχεια
της κτίσης οι άνεπαίσθητοι
χτύποι γιγάντιοι φεύγαν
μά εϋθύς τους ήπιε ή άχόρταγη
ματαιότητα.*

'Η ποιητική του άντίληψη και γλώσσα άρχισε κιόλας να πυροδοτεί τις φαντασίες και να άπασχολεί την προβληματική των νεότερων.

5

Δέν μένει τώρα παρά ή επαναλειτουργία του και μέσα στην ιστορική ζωή. Έπαναλειτουργία δύσκολη, που μολαταύτα έχουμε, τά τελευταία χρόνια, μερικά σποραδικά της δείγματα. Πχ. λόγοι καθημερινής

προσόδου, όπως «ημείς όμως χηρεύομεν», ή κοινή επιταγή, του τύπου «θέλει ἀρετήν καί τόλμην ή Ἐλευθερία», ή φράσεις-συνθήματα, πού τίς εἶδαμε καί σάν προμετωπίδες ἀρθρων, όπως «παρά προστάτας νά ἴωμεν»· ἀλλά καί ὠδές δλόκληρες ἀναγωγῆς στήν Ἱστορία ἐνός σύγχρονου συμπτώματος, όπως λχ. σχετικά μέ τήν ἐξάρτησή μας ἀπ' τούς ξένους ή ὠδή του «Αἶ Εὐχαί» ή σχετικά μέ τή βία τῆς ἀπολυταρχίας ή ὠδή του «Εἰς Ἀγαρηνοῦς» — «Εἰς τυράννους» ἦταν ὁ ἀρχικός διαγραμμαμένος γιά πολιτική του προφύλαξη τίτλος — ὅπου ἀκούγονται οἱ ἐπίκαιροι καί πάλι στίχοι:

• Ἀτάρακτον
ἔχω τό βλέμμα, ὁπότεν
τό καταβάσω εἰς πρόσωπον
ἐνός τυράννου

ἀκόμη καί εἰκαστικές ἀναπαραστάσεις φράσεων ή ἰδεῶν του ή μελοποιήσεις τονισμένες σάν ἀντίδραση σέ κάθε συλλογική δοκιμασία.

Ἄλλα μαζί, δημιουργώντας μέ συνδυασμούς καί ἀμοιβαῖες ἀνταποκρίσεις τῆς ἐμπειρίας μας καί τῆς ἐμπειρίας τοῦ ποιητή, τοῦ παρόντος καί τοῦ παρελθόντος, τῆς ποίησης καί τῆς δράσης, μιά μικτή πραγματικότητα. Μιά πραγματικότητα σχεδόν ὑλική, σέ ἴση ὑπόσταση, ἀπό μᾶς καί ἀπό τόν ποιητή, ἀλλά καί μέ κοινή μετοχή τῆς ἐποχῆς του καί τῆς ἐποχῆς μας, μέ τήν ἀνταλλαγῆ τῶν ἐμπειριῶν καί τοῦ φρονήματός μας· σάν ἕνας ὑπόγειος μετρητής πού μετρά χαμηλᾶ στή βάση τήν ἱστορική ἐξέλιξη καί τή συνέχεια τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ἄλλ' αὐτά δέν εἶναι παρά λίγα, χωρίς ἀκόμη μεγάλη δυνατότητα γιά δλοκληρωτικά ἀνοίγματα μέσα στήν Ἱστορία. Νά εἶναι ἄραγε μεγαλύτερη ή ἀνάλογη παρουσία καί ἀνταπόκριση στή ζωή μας ποιητῶν ἐξαρχῆς λειτουργικῶν καί ἐξακολουθητικά «δουλεμένων» μέσα στή σχολική ή ἐλεύθερη, καθημερινή ή δημόσια, παιδεία καί πραγματικότητα, όπως λχ. τοῦ Σολωμοῦ ή τελευταία τοῦ Καβάφη; Στήν περίπτωσή του πάντως σημασία σπουδαιότερη ἔχει ή ὑπέρβαση ἐνός ἄλλου συμπτώματος. Ὡς χτές αὐτός ἦταν ὁ

ποιητής τῆς πατριωτικῆς ἰδέας: τῆς μάχims Ἐλευθερίας, τῆς γενναίας Ἀρετῆς, τῆς ἐπίζητης Δόξας. Ἡ ποίησή του τώρα ἀντιπροσφέρεται σάν δείκτης τῆς πολιτικῆς σκοπιᾶς, σάν δείκτης τῆς ἰδεολογικῆς δομῆς τῆς Ἱστορίας. Νά, γιατί αὐτή ή ἐπαναλειτουργία του ἔχει καί παρόν καί μέλλον. Ὁ Κάλβος ἐπιτέλους βγαίνει διαδοχικά ἀπό τή πνευματική ἀφάνεια, τήν ἐκφραστική συντήρηση, τήν ἐθνική σκοπιμότητα — καί καπηλεία —, ὅπου τόν καταδίκασε ή παραδοσιακή νοοτροπία ἐνάμιση σχεδόν αἰῶνα. Βγαίνοντας δείχνει καί τά ἀνεργά πεδία του: τή ρητορική του φύση, τή θεωρητική σκευή του, τή λογιότητα στά ἐκφραστικά του μέσα. Ἄλλά παρ' ὅλα αὐτά, ἔχομε ὀριστικά ξεχάσει τήν κληροδοτημένη ἀπό παλιά εἰκόνα ἐνός ποιητή γραμματολογικοῦ ἀπλῶς ἐνδιαφέροντος, ἀρχαῖστῆ στίς δοξασίες καί τήν ἐκφραση, προορισμένου νά ἀπαγγέλλεται στίς ἐθνικές γιορτές καί ἐπετεῖους.

Μένει τώρα νά ἀξιοποιηθεῖ ή ἀποθεματική δυναμικότητα τοῦ ἔργου του: Νά ἐκτιμηθεῖ καί ή δική του γλωσσική λύση, μιά λύση ἀντίρροπη πρὸς τή λύση Σολωμοῦ, ἀλλά ὁμολογή — κι ἄς μή φαίνεται — πρὸς τή λύση Καβάφη. Ἀντίρροπη πρὸς ἐκείνη, γιατί ψηλαφᾶ τό πρόβλημα πίσω ἀπ' τή δημοτική παράδοση. Καί ὁμολογή πρὸς τή λύση Καβάφη, γιατί τό ψηλαφᾶ καί τό λύνει πέρα ἀπ' τό σύμπτωμα τῆς διγλωσσίας, ξεκινώντας ἀπ' τή σύγκλιση τῆς «κοινῆς». Εἰκονοκλαστικά ὁ Καβάφης, ὀρθόδοξα ὁ Κάλβος. Ἄλλά ἐξίσου ἀντισυμβατικά, γιατί καί ή δική του γλώσσα «ἀποξενώνεται» ἀπ' τούς τύπους της καί λειτουργεῖ ποιητικά. Ἐκβάλλει ὀλόσωμη στήν ἐκφραση, ὑπηρετεῖ τό ἐκφράζεσθαι. Νά ἀφομοιωθεῖ λοιπόν καί νά ἀξιοποιηθεῖ ἀπ' τούς νεότερους καί ὁ δικός του προβληματισμός στήν ἐκφραση, ή δική του πρωτοτυπία στό ὕφος.

Τώρα τόν φανταζόμαστε νά μελετᾶται σοβαρά στά σπουδαστήρια, νά ἐμπνέει τήν ἐκφραστική πρωτοπορία, νά συζητεῖται καί νά λειτουργεῖ σέ κάθε κρίσιμη περίσταση τοῦ τόπου: Νά γονιμοποιεῖ τή σκέψη, τήν εὐαισθησία, τήν προβληματική, τέλος νά συμπορεύεται μέ τήν πνευματική ζωή καί τήν ἱστορική μας περιπέτεια. Χρέος τῆς κριτικῆς νά δείξει αὐτή τήν πολλαπλή συνάρτηση.

Κώστας Μόντης ὁ «ἐνοχλητικός» ποιητής

τοῦ Μιχάλη Πιερῆ

στόν Γιώργο Σαββίδη

1. Γεννημένος στήν Ἀμμόχωστο τῆς Κύπρου στίς 18 Φεβρουαρίου 1914, ὁ Κώστας Μόντης, «ὁ πρῶτος μεγάλος ποιητής ἐνός νεότερου ἀνεξάρτητου κράτους»¹, ἀποτελεῖ, κατά γενική ὁμολογία, τή σημαντικότερη ποιητική φυσιογνωμία τῆς Κύπρου τίς τελευταῖες δεκαετίες.

Μέσα στό ἔργο του ἀντανακλῶνται τά σπουδαιότερα ἱστορικά (πολεμικά-πολιτικά) γεγονότα πού σφράγισαν τήν κυπριακή πραγματικότητα τό χρονικό αὐτό διάστημα: ἀγλοκρατία, ἐθνικοαπελευθερωτικός ἀγώνας 1955-59, πολιτικά καί πολεμικά δρώμενα τῆς δεκαετίας '60-'70, πρᾶξικόπημα τοῦ Ἰουλίου τοῦ '74 καί τουρκική εἰσβολή, ἐξελίξεις μετά τό 1974.

Ἐπίσης, δίπλα σ' αὐτά τά σπουδαία καί τά ἐξέχοντα, ἀποτυπώνονται καί πολλές ἀπό ἐκεῖνες τίς ἐμπειρίες πού παρουσιάζουν τήν ἄλλη ὄψη τῆς κυπριακῆς πραγματικότητας (αὐτῆς πού δέν θρῖσκειται κάθε μέρα στή διεθνή ἐπικαιρότητα) καί πού συνήθως θεωροῦνται ἀσήμαντες, χαρακτηρίζουν ὁμως τόν ἰδιαίτερο τρόπο ζωῆς καί σκέψης τοῦ σύγχρονου Κύπριου, ὅπως διαμορφώθηκε τό δεύτερο μισό τοῦ αἰώνα μας καί πῆρε ἀναπόφευκτα, κάτω ἀπό τό βάρος κυρίως τῶν συνεχῶν καί ποικίλων πολιτικῶν περιπετειῶν (καί βέβαια ὄχι μόνο αὐτῶν) τό δικό του χαρακτήρα – ἀρκετά διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνον τοῦ ὑπόλοιπου ἑλληνισμοῦ.

Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ, πῶς γιά τήν ἀποτύπωση αὐτῆς τῆς «ἄλλης ὄψης» τῆς κυπριακῆς πραγματικότητας, τῶν πραγμάτων δηλαδή «πού κάποτε ξενίζον τόν ἑλληνισμό»², ὁ Μόντης πολύ σωστά πιστεύει ὅπως μπορεῖ νά συμβάλει σέ μεγάλο βαθμό καί ἡ καλλιέργεια τῆς ἐντεχνῆς ποιητικῆς γραφῆς στό κυπριακό ἰδίωμα. Γιατί, ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει, «εἶναι μερικά πράγματα πού περιέργως δέν μπορεῖς νά τά δώσεις σ' ἄλλη γλώσσα ἀπ' τή γλώσσα πού πρωτομίλησες, πράγματα πού ἀξίζουν τόν κόπο νά λεχθοῦν καί πού θά χαθοῦν ἂν δέν τούς δώσουμε τό γλωσσικό ἔνδυμα πού ἀνεξήγητα ἀπαιτοῦν ἀπό μόνα τους»³. Ἡ ἀκόμη: «Ἡ μουσειακή διάσωση τοῦ κυπριακοῦ ἰδιώματος τίποτα συναφές δέν ἔχει νά προσφέρει οὔτε κἀν τίς δυνατότητες νά μελετηθεῖ σωστά καί

κατά βάθος ὁ χαρακτήρας, ὁ πολιτισμός κι ἡ Ἱστορία, ἡ ἄλλη, ἡ ἀθέατη ὄψη τῆς Ἱστορίας τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ»⁴.

Αὐτή του ἡ ἔγνοια γιά τήν ἱστορική τύχη τοῦ λαοῦ του, πού, ὅπως σημείωσα, δέν σταματᾷ μόνο στά χτυπητά καί τά «σπουδαία», ἀλλά ἐπεκτείνεται καί στά ἀθέατα καί «ἀσήμαντα», εἶναι πού ὀδήγησε τόν κύριο ποιητή νά δώσει τόση μεγάλη σημασία (μέσα στό ἔργο του) στή στάση τοῦ ἀτόμου κατά τή διάρκεια τῆς δοκιμασίας, στή συγκεκριμένη πράξη του τήν ὥρα ἀκριβῶς πού αὐτή εἶναι ἀπαραίτητη καί ἀναγκαία. Γι' αὐτό ἴσως καί δέν φαίνεται νά δέχεται κανένα εἶδος ἰδιωτικῆς ἢ καί δημόσιας προφύλαξης. Κανένα εἶδος παραίτησης ἀπό ὁποιαδήποτε μικρή ἢ μεγάλη εὐθύνη. Ἀντίθετα, θεωρεῖ ὅτι ἡ ριψοκίνδυνη στάση ἢ ἡ ἀνάληψη καί ἡ παραδοχή εὐθυνῶν πρέπει νά φτάνει ἀκόμη στό βαθμό τῆς πρόκλησης. Γιατί ὅλα αὐτά πού γιά ἄλλους τόπους ἀποτελέσαν προσωρινή ἴσως δοκιμασία, στήν Κύπρο μεταβλήθηκαν πιά σ' ἕνα μόνιμο ρυθμό ζωῆς πού ὁ καθένας ὀφείλει νά τόν ἀντιμετωπίσει κι ὄχι νά προσπαθεῖ νά τόν παρακάμψει ἢ νά τόν ἀποφύγει.

Δέ θά προχωρήσω ὁμως πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση, στίς σχέσεις δηλαδή καί τίς ἀνταποκρίσεις τοῦ ἔργου τοῦ Μόντη μέ τήν ἱστορική καί κοινωνική πραγματικότητα ἀπό τήν ὁποία ἀντλήσε τό ἐμπειρικό ὕλικό πού ὑποβαστάζει τήν ποίησή του. Ἐξᾴλλου ἡ φιλοδοξία τοῦ σημειώματος αὐτοῦ δέν εἶναι νά ἐξετάσει ἱστορικά ἢ κοινωνιολογικά τό ἔργο αὐτό, θέμα πού χρειάζεται συστηματική μελέτη ἀπό κά-

1. Γιώργος Κεχαγιόγλου, Πρόλογος στή συλλογή τῶν ἰδιωματικῶν ποιημάτων τοῦ Κώστα Μόντη μέ γενικό τίτλο *Στή γλώσσα πού πρωτομίλησα*, Λευκωσία 1980, σ. 11.

2. Βλ. Κ. Π. Καβάφης, *Ἀνέκδοτα Ποιήματα 1882-1923*, Ἰκαρος 1968, σ. 159.

3. Κώστας Μόντης, «Γιατί οἱ κύπριοι ποιητές πρέπει νά γράφουν καί στό κυπριακό γλωσσικό ἰδίωμα», στόν τόμο *Συμπόσιο ποίησης καί κριτικῆς*, ἔκδοση τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Κύπρου, Λευκωσία 1980, σ. 51.

4. Ὁ. π., σ. 50.

ποιον ειδικό. Θά προσπαθῶ ἀπλῶς νά καταγράψω μερικές ιδέες μου γιά βασικά θέματα τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Μόντη τά ὁποῖα μέ περιορίζουν μέσα στά ἴδια τά κείμενα τοῦ ποιητή. Σκοπεύω μάλιστα νά περιορίσω τά παραδείγματά μου (ἐκτός ἀπό ἐλάχιστες περιπτώσεις) στό μοναδικό ποιητικό βιβλίο τοῦ Μόντη πού βγήκε στήν Ἀθήνα (δύες οἱ ἄλλες ποιητικές συλλογές του τυπώθηκαν στή Λευκωσία) – ἐννοῶ τήν *Ἀνθολόγησιν ἀπό τίς «Στιγμές»*, ἕνα βιβλίο πού τό θεωρῶ, ὅπως θά προσπαθῶ πολύ συνοπτικά νά δείξω ἀμέσως πῶς κάτω, σημαντικό ἀπό πολλές ἀποψεις.

2. Κώστα Μόντη, *Ἀνθολόγησιν ἀπό τίς «Στιγμές», 1958-1975*, Κέδρος 1978⁵. Ἔστω καθυστερημένα (ἡ ἔκδοσις κοντενεῖ σχεδόν νά ἐξαντληθεῖ) πιστεύω πῶς πρέπει νά εἰπωθοῦν δυό λόγια γιά τήν *ἀνθολόγησιν* αὐτή πού κάποιες ἀρετές της μέ κάνουν νά διστάζωμαι πῶς θά εἶναι ἀποφασιστική γιά τήν τύχη τῆς ποίησης τοῦ Μόντη (εὐχομαι καί γιά τήν ποίηση τῆς Κύπρου γενικότερα). Ἡ *ἀνθολόγησιν* εἶναι, κατά τήν κρίση μου, ἀπόλυτα ἐπιτυχημένη τόσο στήν ποσότητά της ὅσο καί στήν ποιότητά της: εὐσύνοπτο βιβλίο, μέ σοφή παράταξη καί ἰσορροπία τῶν μερῶν πού τό συναπαρτίζουν (πού τό καθένα τους ὀρίζει καί παρουσιάζει μιά ξεχωριστή ἀποψη, κάποτε καί δολοκλήρη περιοχή, τοῦ πολὺπλευρου αὐτοῦ ἔργου)· τέλος «πληρότητα», μέ τήν ἐννοία ὅτι περιέχει σ' ὅλο τό ἀναγκαῖο βάθος της τίς βασικότερες πλευρές καί ἐκδηλώσεις τῆς ποίησης τοῦ Μόντη⁶. Δέν ἀποτελεῖ δηλαδή τό βιβλίο αὐτό ἀπλά καί μόνο ἕνα μέσο κι ἕναν εὐκόλο τρόπο γιά νά πάρει μίαν ἰδέα τό ἀναγνωστικό κοινό τῆς Ἑλλάδας ἀπό τήν ποίηση τοῦ Μόντη. Πρόκειται γιά μιά πολυπλευρική παρουσίαση, γιά μιά διεισδυτική εἰσαγωγή σ' ὅλες τίς περιοχές αὐτῆς τῆς ποίησης. Μάλιστα, μέ τό γεγονός ὅτι ἐπιλέγονται γιά τήν *ἀνθολόγησιν* οἱ *Στιγμές* (τά «σύντομα» δηλαδή «στιγμιαῖα ἐπιτεύγματά του»⁷), ἔχουμε ἀμέσως καί μιά σωστή εἰσαγωγή στήν ὄριμη φάση τῆς ποιητικῆς τοῦ Μόντη, μιά πού μέ τή σειρά τῶν *Στιγμῶν* φτάνει σ' ἕνα καθαρά προσωπικό ἰδίωμα, σέ μιά καθαρά δική του ἐκφραστική μορφή, γίνεται δημιουργός ἐνός «νέου ποιητικοῦ εἶδους»⁸.

Τό βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπό 147 σελίδες. Σύνολο ἐνοτήτων 20. Σύνολο *Στιγμῶν* 624. 467 εἶναι ἀτιτλες καί 157 ἐντιτλες. Σέ κάθε ἐνότητα προσηγοῦνται οἱ ἀτιτλες καί ἀκολουθοῦν οἱ ἐντιτλες *Στιγμές*. Ἀνάμεσα τους ὑπάρχει τό διακριτικό χῶρισμα τῆς μισῆς (κάποτε περισσότερο ἢ λιγότερο – ἀνάλογα μέ τίς τυπογραφικές ἀνάγκες) λευκῆς σελίδας, χῶρισμα πού χρησιμοποιοῦνται καί γιά τή διάκριση τῆς μῆς ἐνότητας ἀπό τήν ἄλλη. Ἄς μή νομιστεῖ βέβαια πῶς πρόκειται γιά ἐντελῶς αὐτόνομες ἐνότητες. Πρόκειται γιά προσπάθεια νά τιθασευτεῖ ἕνα ὕλικό πού ἀπό τή φύση του ἀρνεῖται τήν ἐνταξη σ' ὁποιοδήποτε σύστημα· γιά προσπάθεια νά δοθεῖ μέ μιά κάποια τάξη ἕνα σύνολο *Στιγμῶν* πού θεωρήθηκε πῶς συγκροτοῦν μιά ὅσο τό δυνατόν πληρέστερη εἰκόνα τοῦ ἔργου τοῦ Μόντη.

Στόν πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ βιβλίου, σημειώνεται συντομογραφικά ἕνας τίτλος γιά τήν κάθε ἐνότητα. Πολύ σωστά ὁμως οἱ τίτλοι τῶν ἐνοτήτων εἶναι πολύ γενικοί (π.χ. Φίλος. –σκέψεις, Φίλος. –τῆς Μοίρας, Φίλος. –Διάφορα, Προσωπ. –Ἀμφιβολ. –Σκέψεις, Διάφ. –ἔρωτικά, Διάφ. –Ἀνθρώπ./Ἀντιπολ., κτλ.), δέν ἔγινε δηλαδή προσπάθεια γιά εἰδικότερες κατατάξεις καί τιτλοφορήσεις, κάτι πού σίγουρα θά ὀδηγοῦσε σέ ἀντιφάσεις. Γιατί ἕνας ἀπό τοὺς βασικότερους χαρακτήρες τοῦ ἔργου τοῦ Μόντη, εἶναι πῶς ἀρνεῖται νά μπεῖ σέ καλοῦπια, εἶναι ἔτσι καμωμένο γιά νά μένει ἔξω ἀπό κάθε σχῆμα, νά ἀντιστέκεται σέ κάθε ἐτικέτα ἢ τίτλο. Γι αὐτό ἴσως καί χαρακτηρισμοί ὅπως π.χ. πολιτικός, ἔρωτικός, προοδευτικός, ἀναρχικός, ἀνθρωπιστής, κ.ο.κ. πού κάποτε εὐκολύνουν τή γνωριμία μέ ἄλλους ποιητές (μιά πού δηλώνουν τήν πῶς βασική πλευρά τους) εἶναι ἀνεπαρκεῖς γιά νά χαρακτηρίσουν τήν πολὺπλευρη ποιητική προσωπικότητα τοῦ Μόντη. Μποροῦν ἴσως νά τοῦ ἀποδοθοῦν ὅλοι μαζί (καί ἄλλοι πολλοί τέτοιοι), ἀλλά ἕνας ἀπό αὐτούς μόνο δέν μπορεῖ νά φωτίσει ἐντελῶς τήν ποιητική του ἰδιοσυγκρασία. Ἀντίθετα, τή μικραίνει καί τή συσκοτίζει.

3. Ἔνα ἀπό τά βασικά θέματα τῆς ποίησης τοῦ Κώστα Μόντη, εἶναι τό θέμα τῆς *ἀξιοπρέπειας* πού φανερώνει ἡ ἀπροκάλυπτη, ἡ χωρίς προσοχήματα ἔκθεσις τοῦ πραγματικοῦ ἑαυτοῦ μας, ἡ ντόμπρα ἀνάληψη τῶν εὐθυνῶν μας, ἡ ἀδίστακτη δημόσια ἢ ἰδιωτική παραδοχή τοῦ χαρακτήρα τῆς φύσης μας: ἡ *ἀξιοπρέπεια* πού δείχνει ἡ ἄδολη, ἡ εἰλικρινής (πού κάποτε φτάνει ὡς τήν ἀφέλεια) διάθεση γιά πράξη, πράξη ὑπαγορευμένη ἀπό μίαν ἐσωτερική παρόρμησις νά ἐξωτερικευθεῖ ἡ πραγματική ταυτότητά μας, ἰδιαίτερα ὅταν ἡ διάθεση αὐτή ἀντιβαίνει πρὸς τήν τρέχουσα ἀντίληψη γιά τό σωστό καί τό καθῶς πρέπει, ὅταν παίρνει τελικά τό χαρακτήρα μοναδικότητας καί ἐξαιρέσεως:

5. Πρέπει νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι, καθὼς διευκρινίζεται ἀπό τόν καθ. Γ. Π. Σαββίδη ἡ *ἀνθολόγησιν* δέν εἶναι δική του, ὅπως λανθασμένα ἀναφέρεται στό βιβλίο, ἀλλά «εἶχε γίνει ἀπό τόν ἴδιο τόν ποιητή σέ φιλική συνεργασία μέ τόν (...) Γιώργο Κεχαγιόγλου» (βλ. Γ.Π. Σαββίδης, *Πολυχρόνιο γιά τόν Μόντη*, περιοδ. «Πνευματική Κύπρος», ἀρ. 224-225, Μάης-Ἰούνιος 1979, σ. 200).

6. Ἔχω τή γνώμη πῶς ἂν ὑπῆρχε καί μιά ἐνότητα ἀπό *Στιγμές* τοῦ Μόντη γραμμένες στό κυπριακό γλωσσικό ἰδίωμα, ἡ παρουσίαση θά ἦταν πληρέστερη. Ἔστω κι ἂν ἡ *ἀνθολόγησιν* ἀπευθύνεται κυρίως πρὸς τό ἀναγνωστικό κοινό τῆς Ἑλλάδας. Οἱ τυχόν δυσκολίες του μέ ὀρισμένες ἰδιωματικές λέξεις θά μπορούσαν νά ξεπεραστοῦν μ' ἕνα γλωσσάρι.

7. βλ. Γιώργος Κεχαγιόγλου, *Κώστα Μόντη, «Μιά λεύκα στήν Κακοπετριά»: μιά ἀνάγνωσις*, Ἐπιστημονική ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμ. ΙΖ', Θεσσαλονίκη 1978 (καί ἀνάτυπο), σ. 142.

8. βλ. Γ. Π. Σαββίδης, δ.π. σ. 198.

Δέ θέμε τή στέγη σου, Κύριε,
κάνε μιά ρωγμή νά θγάνουμε ἔξω τό κεφάλι!
(37)⁹

Ἄν μποροῦσε νά κρατήση ὡς τό τέλος
αὐτό τ' ἀχρηστο «ἄχι» π' ἀγάπησα,
αὐτό τ' ἀχρηστο «ἄχι» πού περιεστράφηκα
γύρω του,
πού τ' ἀναπέτασα ὅταν πρωτίστως περῖττεινε
πού τ' ἀναπέτασα ὅταν πρωτίστως διετάραττε.
(53)

Θέλετε νά μιλήσουμε εἰλικρινά;
Ἔ λοιπόν «ἄχι» καί σ' αὐτό καί σ' ἐκεῖνο
καί σ' ὅλα σας,
σ' ὅλα σας!
(59)

Δέν ἔξρω, θρῆ παιδιὰ, δέν τοποθετούμεθα,
ἀπ' ἄλλο λόγο εἴμαστε.
(65)

Κ' ἐσύ ἀπαράδεκτος καί πετροβολημένος;
Γνωρίζω.
(66)

Ζωή δέ γίνεται παιδιὰ, μέ τίς ἀναστολές τῆς
θητείας,
ζωή δέ γίνεται μέ τά μετόπισθεν
καί τίς ἐπικουρικές ὑπηρεσίες.
(10)

Ο ΕΑΥΤΟΣ ΣΑΣ

Ἐπιμένετε νά σᾶς ἀπαντήση,
μὴν τοῦ ἐπιτρέπετε ὑπεκφυγές.
(27)

Θ' ἀπαντήσω μιά μέρα στοὺς στίχους μου, μὴ
νομίζετε!
(71)

Ἐπιβάλλεται λοιπόν, μεγαλύτερη ἀνωριμότης;
(72)

Πιστεύω πῶς ἡ δυνατὴ αὐτὴ καὶ ριζωμένη βαθιὰ
μέσα στό ἔργο του θέση, εἶναι ἕνας ἀπό τοὺς λόγους
πού ὀδήγησαν –ἐνσυνείδητα ἢ ἀσυνείδητα δέν ἔχει
σημασία– τόν ἰδιόρρυθμο αὐτὸν ποιητὴ τῆς Κύπρου

9. Στό ἔξης ὁ ἀριθμὸς στήν παρένθεση πού συνοδεύει
κάθε παράθεμα, παραπέμπει σέ σελίδα τῆς ἀνθολόγησης.

10. Βλ. Γ. Π. Σαββίδης, δ.π., σ. 199.

11. Πρὸβλ. ἀνάλογη πρόθεση, ἐπίσης ποιητικά ἀποτυπω-
μένη: «Ὁ τρόπος μας νά κινδυνεύουμε εἶναι ὁ τρόπος μας
σάν ποιητές» (Ἐλένη Βακαλό, ὁ τρόπος νά κινδυνεύουμε,
Ἀθήνα 1966, σ. 12.

στήν ἀνάγκη νά ἐκφραστεῖ μ' ἕναν τέτοιο τρόπο (ἐν-
νοῦ τὸν τρόπο πού συστηματικὰ καλλιέργησε στίς
Στιγμές), ἐνός τρόπου λιτοῦ πού μᾶς εἰσάγει ἀπευ-
θείας, χωρὶς περιστροφές, στήν οὐσία τοῦ πράγματος,
πού δέ λοξοδρομεῖ, δέν περιδιαβάζει, δέν καμαρώνει
μέσα σέ μουσικά ἢ ἄλλα λογοτεχνικά περιβλήματα.

ΠΡΟΣ ΚΑΡΔΙΑΝ Ι

Μὴ μου χτυπᾶς. Ἐξῆρω.
(87)

Τόσο μόνο. Τίποτε ἄλλο. Ἔνα κουκούτσι· πού τό
ζουμερό περιβλήμα του ἔχει ὅλο ἀφαιρεθεῖ –ἡ τε-
χνική τοῦ ὑπαινιγμοῦ μέ τή μέθοδο τῆς ἀφαίρεσης
καί τῆς συμπύκνωσης φτάνει μέ τήν ποιητική προσ-
πάθεια τοῦ Κώστα Μόντη στό ὑψηλότερό της σημεῖο.
Σχεδόν τὰ πάντα καταργοῦνται: στροφές, ἐνότητες,
συστήματα. Δέν ἀπομένει ὅμως οὔτε καν καί ἡ παρα-
μικρότερη εὐκαιρία στό δέκτη ν' ἀμυνηθεῖ. Ἡ τό δέχεται
καί μένει κεραννόπληκτος ἢ τό ἀπορρίπτει καί τό
ἀρνεῖται κατηγορηματικά.

Ἡ «οὐσία» δηλαδή τῶν ποιημάτων τοῦ Μόντη δέ
βρίσκεται ἐγκλωβισμένη (ὅπως συνήθως συμβαίνει
στήν ποίηση) μέσα σέ γεωμετρομένους ἢ ἀγεωμετρο-
τούς γλωσσικούς λαδύρυνθους. Δέ χρειάζεται νά δια-
νύσεις μίαν ὀλόκληρη διαδρομή, νά κυκλώσεις ἢ νά
δυθμετρήσεις (μέσα στό ἴδιο τό ποίημα) γιά νά φτά-
σεις στό σκληρό κουκούτσι, τήν κρυμμένη δηλαδή
οὐσία. Ἀντίθετα, ἡ διαδρομή ξεκινᾶ πάραυτα μέσα
σέ σένα τόν ἴδιο. Ἡ ἀνάγνωση τῆς Στιγμῆς ἐξαντλεῖ-
ται προτοῦ ἀκόμη πάρεις καλά-καλά τήν πρώτη
ἀνάσα. Τό θέμα εἶναι τί ἐκκένωση ἔχει ἀμέσως διοχε-
τευεῖ, μέ αὐτὴ τήν πρώτη ἀνάγνωση, στό σῶμα, τό
νοῦ καί τίς αἰσθήσεις σου. Τό μόνο πού προβάλλει
«αὐτό τό ἑλλειπτικό, ἀκέραιο καί ἀκαριαῖο εἶδος
ποίησης»¹⁰, εἶναι τήν ὅποια «οὐσία» του. Χωρὶς καν
νά τηροῦνται κάποτε τὰ ἀναγκαῖα ἀπό τίς λογοτεχνι-
κές συμβάσεις προσχήματα. Ἔτσι, ὁ ἔκθετος αὐτός
λόγος (ἔκθετος, ἀφοῦ ὁ δημιουργός του δέν ἐνδια-
φέρθηκε νά τόν περιβάλλει μέ ὁποιοδήποτε κάλυμμα,
δέ φρόντισε καθόλου νά καμουφλάρει τίς ὁποιοσδήποτε
προθέσεις του, ἀλλά ἔτσι γυμνό καί διαφανή τόν
ἔστειλε νά πάρει τό δρόμο του) ταιριάζει στή βασικό-
τερη θέση τοῦ Μόντη, ὅτι δηλαδή ἐκτεθειμένοι, χωρὶς
κανένα προστατευτικό κάλυμμα πρέπει νά περπα-
τοῦμε στή βροχή, ἀλλιῶς δέν ἔχει κανένα ἀπολύτως
νόημα πού βρέχει:

Ἔσα νερά τ' ἄν ἔσση
ἄν ἦταν νά φοοῦμασιν,
ἄν ἦταν νά προσέχουμεν νά μέβ δρεχοῦμασιν
ἔντα 'μ' πού θρέσειει;
(Κ. Μόντη, Καί τότε' ἐν εἰναλίῃ Κύπρω, Λευ-
κωσία 1974, σ. 98)¹¹

Ἡ ποίηση εἶναι δηλαδή γιά τόν Μόντη ἕνας τρόπος
πού ἀναγκάζει σέ μιά τέτοια «ἐκθεση», ἀφοῦ εἶναι
ἕνα μέσο πού ἐπιτρέπει στόν ποιητὴ ν' ἀνακαλύψει

καί ν' αποκαλύψει τόν πραγματικό ἑαυτό του. Γι' αὐτό καί αισθάνεται πώς πολλοί ἀπό τούς στίχους του ἔχουν μιά περιέργη δική τους αὐτοτέλεια, μιά περιέργη δική τους ἑλευθερία.

*Εἶναι κάτι σίχοι
πού μᾶς πιάνουν ἀπ' τὸ χέρι
μ' ἕνα «πᾶμε» καί τίποτ' ἄλλο.
Κ' ἐμεῖς περιέργως ἐμπιστευόμεθα,
κ' ἐμεῖς περιέργως μαζί τους κ' ὅπου μᾶς θγάνη
μαζί τους κ' ὅ,τι θγή.*

(84)

*Κάθησε πλάι μου ἕνας σίχος
καί κάτι μοῦ λέει στ' αὐτί καί δέν καταλαβαίνω,
κάτι μοῦ λέει.*

(72)

*Μπορεῖ πραγματικά αὐτά νά ἐννοούσαμε
ὅμως οἱ λέξεις τί εἶπαν,
ὅμως οἱ λέξεις ὅταν πήραν τήν ἐξουσία στά χέρια
τους τί εἶπαν;*

(24)

4. Στό σημεῖο αὐτό, θεωρῶ σκόπιμο νά παρουσιάσω κάπως διεξοδικότερα ἕνα ποίημα τοῦ Κώστα Μόντη, τό «Ἀμυγδαλιά»¹², ποίημα στό ὁποῖο διακρίνεται καθαρά ἡ βασική θέση τοῦ ποιητῆ πού προσπάθησα νά περιγράψω πιό πάνω καί ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικό θέμα (τό θέμα τῆς ἀξιοπρέπειας κατά τήν ἀνάληψη τῆς εὐθύνης ἢ τοῦ κινδύνου) πού διατρέχει ὁλόκληρο τό ποιητικό του ἔργο.

ΑΜΥΓΔΑΛΙΑ

- 1 Καθ' ἦν στιγμήν ἐμεῖς συζητᾶμε ἀκόμα
- 2 ἡ ἀμυγδαλιά ἀναψε ἤδη ντόμπρα τά κεράκια
της.
- 3 κ' ἀνήρτησε σέ κοινή θέα τίς προθέσεις της.
- 4 ὦ, ναί, τοῦλάχιστο οἱ ποιητές
- 5 ἄς μὴν τή λέμε «τρελλή»
- 6 πού πήρε τήν ἀπόφαση,
- 7 τοῦλάχιστο οἱ ποιητές ἄς μὴν τή λέμε
«τρελλή».
- 8 πού ἐπωμίσθηκε τίς εὐθύνες της,
- 9 πού διεκινδύνευσε τή νοημοσύνη της
- 10 στά ὄμματα τῶν δειλῶν,
- 11 πού διεκινδύνευσε τή νοημοσύνη της
- 12 στά ὄμματα τῶν ἀνιδέων,
- 13 στά ὄμματα τῶν θερμοκηπίων.

Τό ποίημα μποροῦμε νά τό χωρίσουμε σέ δύο μέρη. Μᾶς ὑποδοθηθοῦν σ' αὐτό τόσον ἡ στίξη του ὅσο καί τό συντακτικό του σχέδιο. Τό πρῶτο μέρος τό ἀποτελοῦν οἱ στίχοι 1-3, μέχρι δηλαδή τήν πρώτη καί μοναδική τελεία τοῦ ποιήματος (ἐκτός βέβαια ἀπό αὐτήν τοῦ τελευταίου στίχου). Ἐς σημειωθεῖ ὅτι σ' αὐτό τό μέρος δέν ἔχουμε κανένα ἄλλο σημεῖο στίξης, ἐνῶ ἀπό πλευρᾶς σύνταξης βλέπουμε πώς ἀποτελεῖται

ἀπό δύο κύριες προτάσεις καί μιά δευτερεύουσα χρονική, πού ἡ πρόταξη τῆς ὁμῶς (ἀνοίγει τό ποίημα), τῆς δίνει μιάν ἰδιαίτερη ἔμφαση. Ἀντίθετα στό δεύτερο μέρος (στ. 4-13) παρατηρεῖται μιά αὐξημένη παρουσία τοῦ κόμματος (πέντε συνολικά κόμματα) καί μιά αὐξημένη παρουσία ἐξαρτημένων προτάσεων (στ. 6, 8, 9-10, 11-13), ἐνῶ ἔχουμε μιά μόνο κύρια πρόταση (στ. 4-5) πού ὁμῶς, μέ τήν τεχνική τῆς ἐπανάληψης (τή δεύτερη φορά περιορίζεται σ' ἕνα μόνο στίχο, τόν 7, πού ἀποτελεῖ ἀκριβῶς καί τό κέντρο τοῦ ποιήματος) κατορθώνει καί διατηρεῖ, ἔστω κι ἂν βρισκεται μέσα σέ σωρεία ἐξαρτημένων προτάσεων, μιάν ἰδιαίτερα σημαντική θέση, μέ πρόσθετες βέβαια σημασιολογικές ἐπιπτώσεις.

Ἐς προσέξουμε τώρα, ὅτι ἡ μοναδική ἐξαρτημένη πρόταση τοῦ πρώτου μέρους εἰσάγει στό ποίημα τό θέμα τοῦ Λόγου (ἐδῶ σέ μιάν «ἐκφυλισμένη» μορφή του –μιά καλοκαθούμενη συζήτηση), θέμα πού στό δεύτερο μέρος τό συνεχίζει ἡ μοναδική κύρια πρόταση, τό προεκτείνει (μιά ἐπιφανειακή καί εὐκολη ποιητική καταγραφή) καί τό ὑπερτονίζει μέ τήν ἐπανάληψή της. Ἀντίθετα, τό θέμα τῆς Πράξης εἰσάγεται στό πρῶτο μέρος μέ τίς δύο κύριες προτάσεις (ἔγκαιρη πράξη –ἄς προσεχτεῖ ἰδιαίτερα τό χρονικό ἐπίρρομα «ἤδη» στό στ. 2 καί ἡ ἀντιθετική λειτουργική του σχέση μέ τό χρονικό προσδιορισμό πού ἀνοίγει τό ποίημα– καθώς καί δημόσια ἔκφραση καί προβολή τῶν προθέσεων) καί συνεχίζεται στό δεύτερο μέρος μέ τίς ἐξαρτημένες προτάσεις (προσδιορισμός τοῦ πλάτους καί τοῦ βάθους τῆς συμμετοχῆς καί τοῦ κινδύνου). Ἐτσι, ἂν καί εἶναι φανερό πώς τά δύο μέρη τοῦ ποιήματος δέν εἶναι ἰσοδύναμα ποσοτικά (3 στ. τό πρῶτο, 10 τό δεύτερο), ἐντούτοις ἐπέρχεται τελικά μιά «ποιοτική» ἰσοδυναμία, μέ τή συντακτική κυρίως «ἰσορροπία» πού διακρίναμε στόν τρόπο πού μεταλλάσσουν τή συντακτική ἐκφορά τους οἱ δύο πυρῆνες τοῦ ποιήματος (ἡ ἔγκαιρη πράξη καί ὁ ἀνώφελος λόγος –ὁ ἕνας μέ τή θετική κι ὁ ἄλλος μέ τήν ἀρνητική του ὄψη).

Πέρα ἀπό τήν παραπάνω προσπάθεια προσέγγισης τοῦ ποιήματος, πού βασικά στηρίχτηκε σέ μιά πρώτη ἀνίχνευση τοῦ συντακτικοῦ σχεδίου του, νομίζω πώς τό ποίημα προσφέρει κι ἄλλες «λαβές» γιά κάποιον πού θά θελήσει νά τό προσεγγίσει μέ διαφορετικό τρόπο. Θά μπορούσε νά ἐξετάσει κανεῖς τή λειτουργία:

α) Τῶν καθαρευουσιάνικων τύπων τοῦ ποιήματος. Γιά παράδειγμα, ἔχω τήν ἐντύπωση πώς ὁ καθαρευουσιάνικος τύπος στήν ἀρχή τοῦ ποιήματος «Καθ' ἦν στιγμήν» δέν μπορεῖ νά ἀντικατασταθεῖ μέ ὁποιοδήποτε τῆς δημοτικῆς, χωρίς νά χάσει τό ἀνοιγμα τοῦ ποιήματος κάτι ἀπό τόν ὄξυ καί κάπως σαρκαστικό του τόνο. Ἡ κάπως ξερῆ καί κοφτῆ πα-

12. Μεταφέρω ἐδῶ σημεῖα ἀπό μιά παλαιότερη παρουσίαση τοῦ ποιήματος αὐτοῦ πού ἔκανα στό περιοδικό Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Σίδνεϋ, «Τό Γιοφύρι», τεύχ. 5, Sydney, Ἀπρίλης 1979, σσ. 29-31.

ρήγηση του -ην (δεύτερη και τέταρτη συλλαβή του στίχου) είναι τόσο ευεργετική για τό ήθελημένα απότομο και κάπως βίαιο άνοιγμα του ποιήματος (σάν νά θέλει ο ποιητής μέ μίαν απότομη κίνηση νά διαχωρίσει τή δική του θέση από μίαν άνώφελη κατάσταση), ώστε ο οποιοσδήποτε αντίστοιχος τύπος τής δημοτικής (π.χ. καθώς, ένω, τήν ώρα πού..., κτλ) θά έξουδετέρωνε, μέ τόν ομαλότερο ήχο του, τή δύναμη πού έχει ή έναρξη του ποιήματος.

β) Τών παρονομασιών και τών επαναλήψεων πού υπάρχουν στό ποίημα¹³.

γ) Η λέξη «τρελλή» (ή μόνη μέ εισαγωγικά στό κείμενο) δείχνει πώς ο ποιητής ή τό ποίημα αυτό, ένσυνειδήτητα διαλέγεται μέ κάποιο συγκεκριμένο ποιητικό κείμενο (τήν «Άνθισμένη Άμυγδαλιά» του Δροσίνη) ή μέ κάποια ίσως λογοτεχνική παράδοση πού θέλει τήν άμυγδαλιά σύμβολο άνωριμότητας, άνοησίας και άστοχασιάς¹⁴. Μιά συνανάντηση λοιπόν του ποιήματος αυτού μέ άλλα ποιήματα, μέ βάση τίς θεματικές μονάδες και τά μοτίβα πού μάς δίνει, θά έχει πολλά νά προσφέρει για μιά συστηματικότερη άνάγνωσή του.

Άν θελήσουμε νά περιοριστούμε στό έργο του Μόντη, άνεκτίμητη είναι ή προσφορά του Γιώργου Κεχαγιόγλου ο οποίος στην έξαντλητική και διεισδυτική χαρτογράφηση πού έκανε για τά «βασικά σημήματα» του ποιήματος *Μιά λεύκα στην Κακοπετριά*, μέ βάση παράλληλες άναγνώσεις άλλων ποιημάτων του Μόντη, συμπεραίνει πώς ή λέξη «τρελλή» ύποδηλώνει, γενικά στην ποίηση του Μόντη, δυό πράγματα: ή «παιχνίδι», «έρωτισμό», ή «θάρρος, άνάληψη κινδύνου και ευθύνης»¹⁵. Ο ίδιος μελετητής, στό ίδιο σημείο τής εργασίας του, παραπέμπει σέ άλλα τρία ποιήματα, έξτός από τή *Λεύκα* και τήν *Άμυγδαλιά*, στά όποια άπαντά τό μοτίβο αυτό, όχι σέ μίαν στατική επανάληψή του, αλλά, όπως εύκολα μπορεί νά διαπιστώσει κανείς από τά παραθέματα πού ακολουθούν και μέ τά όποια κλείνω τήν παρουσίαση τής *Άμυγδαλιάς*, σέ μίαν ολοένα συνθετότερη επαναφορά του.

σάν τό μικρό τρελλό κλαδί τής λυγαριάς
πού τή μιά στιγμή άποσπάται και λυγίζει
έδώθε,

και λυγίζει ενάντια έδώθε
μεσ' στίς τσιριξιές και τά χειροκροτήματα τών
σπουργιτιών,
τριγυρισμένο άπ' τίς τσιριξιές και τά χειροκρο-
τήματα τών σπουργιτιών,
και τήν άλλη στιγμή σμίγει στην κατεύθυνση
των λοιπών,
και στην άλλη στιγμή σμίγει στην ύπακοή τους,
σμίγει στην ένότητά τους
και δέ διαφωνεί
και «τ' είχαν και τσιρίζαν τά σπουργίτια»;
και «τ' είχαν και χειροκροτούσαν τά σπουργί-
τια»;

σάν τό μικρό τρελλό πουλί

πού ξαφνικά ξεκόβει και λές άλλου τραβά,
και λές σίγουρα άλλου τραβά
και μπράβο του,
μά ίδια ξαφνικά ύστερα πίσω τρεχάλα νά
φτάξη τ' άλλα,

κ' έσύ δέν ξέρεις πιά
άν έστω κι' άπ' αυτή τή δειλή μεταμελημένη
άπόπειρα

δγήκε κάτι
ή άν χειρότερα τώρα.

(Δεύτερο γράμμα στή μητέρα, Λευκωσία 1972,
σ. 22)

Αυτή ή τρελλή λεύκα
πού θά κρεμαστή τό χειμώνα άπάνω της ή έλ-
πίδα τής χαράδρας,

αυτή ή τρελλή λεύκα
πού θ' άπογυμνωθή τό χειμώνα
για νά μπορη νά λήη «όχι» στους χιονιάδες του
Τροόδους,

πού θ' αποβάλη τόν έρωτα και τά συναφή
και θά μείνει γυμνή ψυχή,
και θά μείνη γυμνή κάθετη ψυχή
για νά πη τ' «όχι»
τώρα πού είν' ανάγκη νά τό πη,
τώρα πού δέν υπάρχουν πιά περιθώρια για
παιγνίδισμα,

για νά πη τ' «όχι»

τώρα πού τό χρειάζεται ή χαράδρα.
(«Μιά λεύκα στην Κακοπετριά», Και τότ' έν
είναλή Κύπρω... Λευκωσία 1974, σ. 39, στ.
15-26)

ΤΟ ΣΤΙΓΜΑ

Ώς σπάθιζε ξυστά σά βόλι
τό χελιδόνι στ' Άπριλιάτικο περβόλι
του κόλλησε έτσι στό γινάτι
ένας τρελλός λεμονανθός στην πλάτη.
Άπότομες στροφές και παιγνιδίσματα
κ' εκνευρισμένα ψαλλιδίσματα
και Σουηδική γυμναστική

13. Για μιά συστηματική (σχολαστική, αλλά συγχρόνως λεπτή και ευαίσθητη) φωνητική εξέταση στό έργο του Μόντη, μέ βάση τό ποίημα «Μιά λεύκα στην Κακοπετριά», βλ. Γιώργος Κεχαγιόγλου, δ.π. σημ. 5, σσ. 145-151.

14. Πρβλ. τήν ακόλουθη άνάλογη παρατήρηση του Γιώργου Κεχαγιόγλου: «Εϊδικότερα, ο συνδυασμός τρελή λεύκα (...), άποτελεί συνδυασμό-κλειδί, ο όποιος, σέ ευρύτερο πλαίσιο άνάγνωσης, οδηγεί άνετα σέ όμώνυμους κοινούς τόπους τής νεοελληνικής τουλάχιστον ποίησης, [Έτσι, π.χ.: «τρελή» άμυγδαλιά (Δροσίνης), «τρελή ροδιά» (Έλύτης)] και διεκρύνει τά άπαιτούμενα συναναγνωστικά συμφραζόμενα.» (δ.π., σ. 152. Στίς άγκύλες ένσωμάτωσα ύποσημείωση).

15. Βλ., Γιώργος Κεχαγιόγλου, δ.π., σ. 158.

μά ὁ ἀνθός ὁ καθάλλαρος πάντα ἐκεῖ.
Καί τ' ἄλλα πιά χελιδονέλια
τσοῦρρο καί ξεκαρδίζονται στά γέλια
μ' ἀνάσα καί φτερό πιασμένο
πίσω ἀπό τό σημαδεμένο.

Η ΚΑΛΑΜΙΑ

(*Ο.π.*, σ. 46)

Ἄπ' τῶν ἐφηβικῶν ἐρώτων μας τῆ ζύμη
τὴν τρέλλα κάποιος καλαμιᾶς μοῦ ξαναφέρει
ἢ μνήμη

πού μιά τὰ κρόσσια ἀνέμιζε στὸν οὐρανό
τ' ἄσπρα του συγνεφάκια νά τρομάξη
καί μιά ἔγερνε ὡς χάμου λυγερή
χορτάρι κι' ἀγριολούλουδα ν' ἀδράξη.
Ἔστερα πάλιν ὡς τ' ἀγέρι τραγουδοῦσε
μές στίς κλειστές φλογέρες της
ξάφνου τίς λησμονοῦσε
τίς ἀψηλές φοβέρες της
κι' ἀναίτια τᾶθανε μ' ἐμᾶς
κι' ἀνοιγε τὸν κρυψώνα μας
νά δῆ νά πέφτουμε ἐντρομοὶ στό χῶμα
μ' ἀτέλειωτο φιλί στό στόμα
μήπως μᾶς πάρη ἔτσι ξυστά τό μάτι
κάποιου ἀπ' ἀντίκρου ζευγολάτη.

(*Ο.π.*, σ. 60)

5. Ἀπό τὰ ρητορικά μέσα ἐκεῖνο πού κατέχει τὴν πρώτη θέση στὴν ποιητικὴ ἔκφραση τοῦ Μόντη καί παίξει, νομίζω, ἓνα πολὺ σοβαρὸ καί σπουδαῖο ρόλο στὴν ὅλη λειτουργία τῆς ποιήσεώς του, εἶναι ἡ *προσωποποίηση*. Ὅπως πρῶτος ἐπισήμανε ὁ Γ. Κεχαγιόγλου, «Ἐνα ἀπὸ τὰ μόνιμα εἰκονοποιητικὰ μοτίβα τῆς ποιήσεως αὐτῆς εἶναι ἡ μεταφορικὴ χρῆση τῆς *προσωποποίησης*»¹⁶. Δέν εἶναι μόνο ἡ ποσοτικὰ μεγάλη παρουσία τοῦ ἐκφραστικοῦ αὐτοῦ μέσου πού μέ κάνει νά τό σημειῶνω ἰδιαίτερα. Εἶναι γιὰ τὴ γνώμη πὼς μέσα στό ἔργο τοῦ Μόντη τό σχῆμα αὐτὸ ἀνανεώνεται σέ τέτοιο σημεῖο ὥστε νά μεταδίνει καινούρια πράγματα πού ὁπωσδήποτε δέν τὰ εἶχαμε προηγουμένως –ἰδιαίτερα στὴν κάπως ἀπλοϊκὴ παλαιότερη χρῆση του. Καί δέ μοῦ φαίνεται καθόλου περιέργο πού ὁ Μόντης ὁδηγήθηκε σ' ἓνα σχῆμα σάν αὐτό (κάπως ἀγνοημένο ἀπὸ ἀρκετοὺς «σοβαροῦς» συγγραφεῖς, ἀφοῦ θεωρεῖται τό κατ' ἐξοχίαν σχῆμα τῆς λαϊκῆς ἢ ἀκόμη τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας –στὴν καλύτερη περίπτωσή του δημοτικοῦ τραγουδιοῦ) γιὰ νά στηρίξει ἐπάνω του ἓνα μέρος τῆς ἐκφραστικῆς του προσπάθειας. Ἴσως αὐτό νά ἔχει σχέση μέ τό πάθος τοῦ Μόντη νά στέκεται σέ πράγματα καί θέματα πού γιὰ νά τοὺς δώσει κανεὶς σημασία χρειάζεται νά ἔχει μιά δόση «παιδικότητας» (μέ τὴν ἔννοια τῆς γνήσιας, τῆς παρθένιας, τῆς γεμάτης θάμβος, ἀλλὰ συγχρόνως καί ἐρευνητικὸ πάθος, δρασης καί ἐπαφῆς) στίς σχέσεις του μέ τὰ πράγματα καί τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου.

Αὐτό φαίνεται καθαρά στίς ἐντελῶς ἀπροσδόκητες κάποτε *προσωποποιήσεις* του, ὅταν μιλά γιὰ ἄψυχα πράγματα καί ἀφηρημένες καταστάσεις σάν νά ἔχουν

νοῦ καί καρδιά ἢ ἀκόμα στίς ἀπρόδλεπτα ἀπλοϊκῆς (μὰ ἀπόλυτα φυσιολογικῆς γι' αὐτόν) «*συνομιλίες*» του μαζί τους.

Σοῦ ἔχει ἓνα πείσμα ὁ χρόνος,
σοῦ ἔχει ἓνα «ῶχι»!

(14)

ΧΩΜΑ (ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ)

Κι' ἐκεῖνο ἐν τῇ ἀφελείᾳ του μᾶς ἀποσυνθέτει.
(30)

ZΩΗ VIII

Ἄς μὴ τῇ λέμε ἔτσι ἀνεξέλεγκτα «*σκληρή*»,
ἔχει κι' αὐτὴ τίς εὐθύνες της.
(48)

Μέ μιά καρδιά πού ἄλλα τῆς λές
κι' ἄλλα καταλαβαίνει.
(65)

Αὐτὴ ἡ Κυριακὴ πού χτενίστηκε
καί κάθησε ἀνύποπτη πλάι μας,
αὐτὴ ἡ Κυριακὴ πού μᾶς κοιτᾷ ἔτσι στά μάτια.
(77)

Ἄγαπήστε τό πρῶτὴ τῆς Κυριακῆς ὅπως τ' ἀγαπήσαμε ἐμεῖς
μὴ νιώση τὴν ἔλλειψή μας,
μὴν ἀντιληφθῇ.
(79)

Δέν ἤξερε ὁ Ἀπρίλης τί μεσολάβησε
κ' ἤρθε μέ τό παλιὸ θάρρος,
κ' ἤρθε μέ τὴν παλιά αὐτοπεποίθησή.
(84)

Διεξερχόταν τὰ χειρόγραφα τῆς ἡ ἀγάπη,
ξανάγραφε τὴν ἀρχή, διόρθωνε τό τέλος,
παρενέβαλλε.
(93)

Μιά ἀσήμαντη, μεταχειρισμένη μέρα,
μιά διπλο-τριπλοφορεμένη μέρα!
(98)

Μιά λιγνή, ξεραγκιανὴ μέρα,
σχεδὸν ἰδιότροπη,
σχεδὸν ὑστερικὴ.
Ὅτε κἂν τῆς μίλησε ἡ νύχτα ὅταν ἀναλάμβανε.
(98)

Ἦταν μιά ἀπρόσεκτη ἀνοιξὴ
πού ἄφηνε ὅπου τύχαινε τὰ πράγματά της.
(98)

16. Βλ. δ.π., σ. 160, ἀλλὰ καί ἔως σ. 162 ὅπου τό θέμα ἐξειδικεύεται καί ὁμαδοποιεῖται μέ τρόπο συστηματικό.

ΓΑΛΗΝΗ

Τελείωσε ή θάλασσα τίς δουλειές της
καί κάθησε στό παράθυρο νά διαβάση ένα δι-
δλίο.

(100)

Τί γρήγορα πού κατάλαβε αυτό τό καλοκαίρι
πώς ήταν περιττό
καί τά μάζεψε κ' έφυγε στίς μύτες τών ποδιών!
(120)

6. Έχει είπωθει επανειλημμένα ότι δίπλα σέ άλλα πράγματα πού επιτελεί ή ποίηση, είναι καί τούτο: ότι δηλαδή «καινούριώνει» τίς λέξεις, ότι κατορθώνει καί τούς μεταδίνει μιά νέα πνοή, ξαναθυμίζει κάποτε μιά ξεχασμένη τους έννοια ή καί τίς «καθαρίζει» από έντελώς επίπλαστες καί γιά τούτο ξένες πρός τήν πραγματική τους ύφή άποχρώσεις πού τείνουν νά πάρουν σέ μιά συγκεκριμένη εποχή. Έτσι μιά λέξη μπορεί στήν καθημερινή της τετριμμένη χρήση νά έχει πάρει μιάν άπόλυτα άρνητική σημασία. Κι όμως, άν καλοκοιτάξει κανείς τά πράγματα στό δάθος τους, άν σκεφτεί γιά λίγο μιά τέτοια λέξη πέρα από τήν πρώτη πρόχειρη καί τυπική έπαφή μαζί της, μπορεί ν' ανακαλύψει ότι στήν πραγματικότητα θά μπορούσε νά είχε άκόμα καί τήν έντελώς αντίθετη από τή συννησιμένη της σημασία: ένα θετικό, δηλαδή, περιεχόμενο. Όμως, συνήθως, δέν αντιλαμβάνεται κανείς εύκολα πόσες τέτοιες, «έκφυλισμένες» θά έλεγα λέξεις κυκλοφορούν άνετα στήν καθημερινή μας ζωή, στόν καθημερινό μας λόγο, χωρίς νά μάς ένοχλούν καθόλου, ώσπου έρχεται ξαφνικά ένας ποιητής καί μ' ένα καλό ποίημα, ή μιά σειρά από ποιήματα, επιβάλλει μιά χρήση τής λέξης αυτής έντελώς αντίθετη από τήν καθημερινή, δίνοντάς της ένα καινούριο νόημα (πού συνήθως βέβαια τό είχε ή λέξη παλαιότερα, άλλα τό έχασε μέ τήν πάροδο του χρόνου — κυρίως μέ τήν άλλαγή τών κοινωνικοπολιτικών συνθηκών, γιατί ή «ίστορία» τών λέξεων είναι άπόλυτα έξαρτημένη από αυτήν του χώρου καί τών ανθρώπων πού τίς χρησιμοποιούν γιά νά επικοινωνήσουν μεταξύ τους).

Τό φαινόμενο αυτό, πού άπλουστεύοντας κατά πολύ τό περιέγραψα έτσι σχηματικά, ως μή θεωρηθεί πώς είναι μιά εύκολη ή άπλή διαδικασία. Θέλω νά πω πώς πρόκειται γιά μιά λειτουργία τής ποίησης πού δέν μπορεί ν' άποκοπεί από τίς άλλες καί νά τεθεί έτσι από μόνη της σέ εφαρμογή· τό αποτέλεσμα θά ήταν άστείο. Αντίθετα, τίς προϋποθέτει. Η δουλειά του ποιητή θά γίνει βέβαια τελικά μέ τίς λέξεις. Άπ' όπου κι άν ξεκινήσει, εκεί θά καταλήξει. Όμως έχει βαρύνουσα σημασία τό δ,τι, γιά νά φτάσει στή φάση όπου θά προσπαθήσει νά θέσει σέ «ποιητική» λειτουργία τίς λέξεις (όπου θά τίς «ένοχλήσει», όπως προτιμά νά λέει ο Μόντης), πρέπει νά προηγηθούν μερικά άλλα πράγματα (π.χ. έμπειρίες από τήν ουσιαστική τριβή μέ τή λογοτεχνική παράδοση, έμπειρίες από τήν ουσιαστική σχέση μέ τή ζωή), πρέπει νά περάσει από μιά κλίμακα καταστάσεων τέτοια πού νά

του έξασφαλλίζει τή δυνατότητα νά εκφράσει κάτι τό ουσιαστικό. Διαφορετικά, δ,τι καί νά δώσει θάνα «κούφια» λόγια.

ΠΡΟΣ ΠΟΙΗΤΗΝ

Δέν είχες τίποτα νά πής, κύριε.
Γιατί ήνώχλησες τίς λέξεις,
γιατί τίς ήνώχλησες;

(28)

Θά πρέπει δηλαδή ο ποιητής (άφου αυτός είναι καί ο ένδεδειγμένος) ν' άσκηθεί πολύ μέ τή γλώσσα (τή λογοτεχνικά άπομνημειωμένη, άλλα καί αυτή πού μιλούν οι καθημερινοί άνθρωποι γύρω του), νά δουλέψει μαζί της έξαντλητικά, σέ τέτοιο βαθμό πού νά γίνει πραγματικός άφέντης της (νά τήν «κυριέψει» όπως θά έλεγε ο Σολωμός). Αυτή τή λειτουργία θά τήν ονόμαζα: λειτουργία τής πλήρους καί σωστής άφομοίωσης τής γλωσσικής καί λογοτεχνικής παράδοσης, καθώς καί τής ουσιαστικής σχέσης καί έπαφής μέ τή ζωντανή γλώσσα. Άλλά, ταυτόχρονα, θά πρέπει νά έπιτευχθεί κατά τήν ποιητική πράξη, μιά άφάνταστα μεγάλη άπόσταση άνάμεσα στό ύποκείμενο πού γράφει καί τά γραφτά του. Θέλω νά πω πώς στίς καλές ώρες τής ποίησης συμβαίνει ή συσσώρευση έμπειριών (πραγματικών καί λογοτεχνικών) στό μυαλό του πραγματικά προικισμένου ποιητή νά είναι πολύ μεγαλύτερη από δ,τι καί ο ίδιος μπορεί νά υποψιαστεί. Έτσι κερδίζεται τελικά ή σωστή άπόσταση άνάμεσα σ' αυτά πού μπορεί νά αντιλαμβάνεται ο ποιητής κατά τήν ποιητική πράξη (ή κάποτε καί άργότερα) καί σ' αυτά πού δείχνει ή έχει τίς δυνατότητες νά δείξει στό μέλλον τό ίδιο τό κείμενο. Γι αυτό έξάλλου συνήθισαμε νά μιλούμε (λανθασμένα ή σωστά δέν ξέρω) γιά ποιητική έμπνευση.

Δέν ξέρω, κάποιος άλλος τά 'γραφε κρυφά τή
νύχτα.

(71)

Τήν παρέκδραση αυτή δέν τήν έκανα χωρίς λόγο. Πιστεύω πώς μπορώ νά ύποστηρίξω ότι τό έργο του Μόντης συγκεντρώνει όλα αυτά πού άνάφερα πιο πάνω κι έτσι πρέπει νά τύχει μεγαλύτερης προσοχής καί πιο προσεχτικής μελέτης απ' δ,τι έγινε ως τώρα. Πράγματι, εκείνο πού εύκολα διαπιστώνει κανείς, άκόμα καί στήν πρώτη έπαφή μαζί του, είναι αυτή ή διπλή δάση πάνω στήν όποία πατά γερά καί στερεώνεται αυτό τό έργο: πλούσιο καί πολυδιάστατο έμπειρικό υλικό (οι τίτλοι τών έννοτήτων τής άνθολόγησης δίνουν μιά πρώτη εικόνα του). Ένσυνείδητη προσπάθεια πρός τήν κατεύθυνση τής γλώσσας καί τής έκφρασης. Έτσι, ο ποιητής αυτός, κατορθώνει καί δημιουργεί μιά δική του ποιητική προσωπικότητα μέ πλατιές φιλοδοξίες, πού νομίζω πώς τίς πετυχαίνει μιά πού κατορθώνει καί φέρνει ένα «καινούριο άέρα», καί προσθέτει έτσι κάτι στήν παράδοση τής γλώσσας καί τής λογοτεχνίας μας, ενώ παράλληλα

κατορθώνει νά κλείσει μέσα στό ἔργο του τίς ἔμπειριές, ἀγωνίες καί λογῆς ἔγνοιες – τίς στενά προσωπικές του, ἀλλά καί αὐτές τοῦ τόπου του.

Μιά συστηματική μελέτη τοῦ ἔργου του ἀπό τήν ἀποψη τῆς γλώσσας καί τῶν ἐκφραστικῶν του τρόπων θά μᾶς φανερώσει ἐνδιαφέροντα πράγματα:

α) Θά μπορούσε νά καταμετρήσει κανεῖς πόσες λέξεις καί μέ ποιό τρόπο ἀνανεώνονται μέσα στό ποιητικό ἔργο τοῦ Μόντη. Θά μπορούσα π.χ. νά σημειώσω πρόχειρα πῶς λέξεις ὅπως «ἐχτίθεται», «ἀνωριμότητα», «ἀφέλεια», «ἀπελλισία», ἔχουν μέσα στό ἔργο τοῦ Μόντη θετική σημασία, τήν ἀντίθετη δηλαδή ἀπό τήν καθημερινή τους. Νομίζω πῶς ἀξίζει τόν κόπο νά ἐξετάσει κανεῖς γιά ποιό λόγο συμβαίνει αὐτό.

β) Θά μπορούσε, ἐπίσης, νά ἐξετάσει κανεῖς πόσες ἀπό τίς λέξεις πού στήν καθημερινή μας ἐπικοινωνία περιορίζονται σ' ἕνα τυπικό ἐπιφανειακό ρόλο, κρατώντας φιλόργυρα κρυμμένη τήν συνταρακτική κάποτε «οὐσία» τους, βρίσκουν μέσα στό ἔργο τοῦ Μόντη τήν ἀληθινή τους ὑπόσταση. Θά μπορούσα νά φέρω γιά παράδειγμα πῶς ἀκόμα καί λέξεις πού τίς γνωρίσαμε σάν ψυχρούς γραμματικούς ὄρους καί ἀπόκτησαν ἔτσι μιάν ἐντελῶς τυπική συμπεριφορά πού μᾶς ἀποπροσανατολίζει ἐντελῶς ἀπό τήν οὐσιαστική σχέση τους μέ τήν πραγματική ζωή μας, βρίσκουν μέσα στό ποιητικό ἔργο τοῦ Μόντη κάτι ἀπό τήν ἀληθινή τους οὐσία:

*Μᾶς δίδαξε καμιά φορά ἡ γραμματική
πότε τό «καί» δέν εἶναι «καί»;*
(25)

*Φτιάξαμε τά ρήματα ν' ἀρχίζουν μέ τό πρώτο
πρόσωπο,
φτιάξαμε τίς γραμματικές ν' ἀρχίζουν μέ τίς
προσωπικές ἀντωνυμίες.*
(33)

*Δέν κατανοήσαμε τί ἦταν οἱ ἀναδιπλασιασμοί
στούς παθητικούς παρακειμένους
καί τούς καταργήσαμε ἐλαφρά τῆ καρδιά.*
(35)

*Ἄν ξέραμε πόσοι μειδιοῦν στίς κτητικές μας
ἀντωνυμίες,
ἂν ξέραμε πόσοι μειδιοῦν στούς ἰσχυρισμούς
τῶν προσωπικῶν.*
(41)

*Ποῦ βρήκαμε αὐτό τό «ἀνώτεροι ἄνθρωποι»,
πού βρήκαμε αὐτό τό ἀνευ θετικοῦ βαθμοῦ
ἐπίθετο;*
(105)

γ) Κάτι ἐπίσης πού νομίζω πῶς θά μπορούσε νά βοηθήσει στή μελέτη τῆς ποιητικῆς ἐκφρασης τοῦ Μόντη θά ἦταν μιά λεπτομερῆς ἐξέταση τῶν σύνθετων λέξεων πού ἀπαντοῦν στό ἔργο του – ἰδιαίτερα τῶν πολυάριθμων σύνθετων ρημάτων, πού πιστεύω πῶς ἐπιτελοῦν μιάν ἰδιαίτερη λειτουργία στή γλώσσα τοῦ Μόντη. Ἐξάλλου ὁ ἴδιος ὁ ποιητής ὑπαινίσσεται πῶς κάτι ἰδιαίτερο συμβαίνει μέ τά σύνθετα ρήματα στή ζωή μας.

*Ἀρχίσαμε νά συγχύζουμε τά σύνθετα ρήματα,
ἀρχίσαμε νά συγχύζουμε τήν ἀλλοίωση
πού προκαλοῦν οἱ προθέσεις.*
(23)

Δυστυχῶς δέν ἔχω περιθώρια σ' αὐτό τό σημείωμα (χρειάζεται ἐξάλλου ξεχωριστή μελέτη) νά ἐπεκταθῶ περισσότερο πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση. Εἶμαι δέβαιος ὅμως πῶς οἱ λέξεις «συγχύζουμε» καί «ἀλλοίωση» τῆς προηγουμένης *Στιγμῆς* πού παράθεσα, δείχνουν τό ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τοῦ ποιητῆ σχετικά μέ τήν τύχη καί τήν δραστηριότητα τῶν λέξεων. Ἄν μάλιστα ἕνας σοβαρός λόγος γιά τή «σύγχυση» εἶναι συχνά ἡ σύγχυση τῆς «ἀλλοίωσης» πού δημιουργεῖται ἀπό τήν ποικιλία τῶν προθέσεων πού μπορεῖ νά δεχτεῖ ἕνα ρῆμα σάν πρώτο συνθετικό του (π.χ. βάλλω, ἀποβάλλω, διαβάλλω, ἐπιβάλλω, καταβάλλω, ὑποβάλλω, κ.ο.κ.) τότε δέν εἶναι χωρίς σημασία πού ὁ Μόντης ἐπιμένει τόσο πολύ στήν συστηματική, ἀλλά προσεκτική χρήση τῶν σύνθετων ρημάτων μέ προθέσεις (κάποτε μάλιστα δημιουργεῖ καί μερικά δικά του): π.χ. *πρωτοαγαπῶ, πρωτοκατηφορίζω, συννασύρω, ὑποκοιμοῦμαι, ὑποξυπνῶ, ὑποσκέφτομαι, κτλ.*)

Τελειώνω τίς σημερινές μου σημειώσεις γιά τό ποιητικό ἔργο τοῦ Κώστα Μόντη, ἔχοντας πλήρη συναισθησιὴ ὅτι ἡ ἐργασία αὐτή ἀποτελέσει περισσότερο (γιά μένα) ἀνιχνευτική ἀπόπειρα, ἰδιαίτερα μέ τίς ἐπιλογικές της προτάσεις, καθὼς ἡ προσοχή συγκεντρώθηκε στό νά κατατεθοῦν κάποιοι γενικότεροι προβληματισμοί.

Μένει λοιπόν ἀνοιχτός λογαριασμός ἡ συστηματική ἐπιστροφή στό ἔργο τοῦ κύριου «τεχνίτη τοῦ ἀρμονικοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος», κατά τό δίκαιο λόγο τοῦ καθ. Γ. Π. Σαββίδη, «μέ ταπεινοφροσύνη καί ἐπιμονή ἀδευτέρωτη ἐμπλούτισε τήν ἑλληνική λογοτεχνία μέ τό ἀπόσταγμα τῆς πείρας πολυκύμαντης ζωῆς καί ἔθνικῶν ἀγῶνων, μέ προσωπικότερους τόνους σχεδόν ἀφατῆς εὐαισθησίας εἴτε βελονοθεραπευτικῆς εἰρωνείας, καί μέ ὀργανικά νεότερικῆς μορφῆς»¹⁷.

17. Βλ. Γ. Π. Σαββίδη, δ.π., σ. 197.

Ἡ κριτική καί ὁ Μίλτος Σαχτούρης

Ἕνας «περίπατος» ἀπ' ἀφορμή τήν «Εἰσαγωγή
στήν ποιητική τοῦ Μίλτου Σαχτούρη»
τοῦ Γιάννη Δάλλα

τοῦ Χρήστου Μπράβου

Ὁ Μίλτος Σαχτούρης ἀνήκει σέ μία, λίγο ὡς πολύ, «μυθική» ποιητική γενιά – αὐτήν πού ἐκθράσθηκε ἀπ' τόν κρατήρα τῆς κατοχῆς καί τοῦ ἐμφύλιου κι ἐκφράστηκε καταγράφοντας τόν ἐφιάλτη τους. Κι ἂν στό ἔργο τῶν περισσότερων ἐκπροσώπων τῆς διακρίνουμε τό πρόσωπο τῆς ἱστορίας, στήν ποίηση τοῦ Μ. Σαχτούρη μόνο νά τό ἀνακαλύψουμε μπορούμε. Τό αἴτιο ὑπερκαλύπτεται ἀπ' τό αἰτιατό, πού δέν εἶναι παρά ἡ προβολή (στίλ γεωμετρική τῆς ἔννοια) τῆς βιωματικῆς ἐμπειρίας στήν εὐαισθησία τοῦ ποιητή. Ἡ ἀντίδραση Ἄτομο-Ἐποχή, μέ καταλύτη τόν ψυχισμό τοῦ Σαχτούρη, ὡθεὶ τό προϊόν τῆς στήν πιά ἀπροσδόκητη ἐκδοχή του: *Δέν εἶναι αὐτός ὁ πραγματικός κόσμος*. Ἐδῶ ἔχει, πιστεύω, τήν ἀφετηρία του τό ποιητικό παράλογο τοῦ Μίλτου Σαχτούρη: πού, ὡστόσο, ἀποκτᾶ τούς λογικούς του ἀρμούς, ἂν ψηλαφήσουμε τίς δομικές προδιαγραφές του:

Ὁ ποιητής ἀπορρυθμίζει τή γλωσσική μας τάξη κι ἐπιβάλλει ἕνα καινούριο «ἀλφαθητάρι» ἀπό περιγράμματα λέξεων καί γόμωση ἕνα νέο, ἰδιογραμματικό κάποτε, φορτίο – πού ἀχρηστεύει τά λεξικά καί τίς ἐμπειρίες μας. Γιά νά μπεί στήν ποιητική περιοχή του, χρειάζεται νά ἐπαναθαφιστεῖ στή βρεφική σου παρθενοκότητα καί ν' ἀρθρώσει τόν κόσμο σέ λόγο ἀπαρχῆς. Κόσμο πού ἡ δημιουργία του δέν καλύπτεται ἀπό Φυσικές ἢ μεταφυσικές δοξασίες. Ὁ Σαχτούρης προβάλλει τή δική του «κακή εἰκόνα» μιάς τερατογονικῆς ἀφετηρίας¹: Τήν ἀναγκαῖα (καί ἱκανή) συνθήκη γιά νά δειχτεῖ, πῶς ὁ ἀσυνήθιστος, τό λιγότερο, μηχανισμός πού κινεῖ τά στοιχεῖα τῆς ποίησής του ἀποτελεῖ συνέπεια πρὸς τούς ὅρους τῆς δημιουργίας τους – καί συνέχειά τους.

Τραγικός προφήτης ὁ Μ. Σαχτούρης, ντυμένος τή φρίκη τῶν καιρῶν, κρατᾶ τούς σπάγγους μιάς σύγχρονης «Ἀποκάλυψης» καί τροχιοδρομεῖ τά ἐμβια, καί μή, τῆς βιογεωγραφίας του πάνω σέ κώδικες συμπεριφορᾶς πού ἀνατρέπουν τίς θεσμοθετημένες προκατασκευές ἡθους.

Αὐτό τό αὐτόνομο ποιητικό σύμπαν, πού δέν προσφέρει καταφύγιο σέ ὠραιοποιήσεις κανενός εἶδους, εἶναι ὁ πραγματικός, ὁ «ἄλλος κόσμος»² τοῦ Μίλτου Σαχτούρη. Πλιθιά κι ἀσθέσης του: *Ἡ λησμονημένη* 1945, *Παραλογαίς* 1948, *Μέ τό πρόσωπο σὸν τοῖχο* 1952, *Ὅταν σᾶς μιλῶ* 1956, *Τά φάσματα ἢ ἡ Χαρά σὸν ἄλλο δρόμο* 1958, *Ὁ περίπατος* 1960, *Τά στίγματα* 1962, *Σφραγίδα ἢ Ἡ ὄγδοη σελήνη* 1964, *Τό σκεῦος* 1971³, *Χρωμοτραύματα* 1980.

1981: Ὁ Σαχτούρης λογιζεται, ἀπ' τούς μανιακούς τῆς ἐρᾶρχησης, ἀνάμεσα στούς Πρώτους τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς γενιάς καί τό «σπέρμα» του εἶναι ὁρατό

διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ σέ σύγχρονα ποιητικά ἐμβρυα: ποιητικές φωνές, ἂν θέλετε, πού τό πνευματικό μας marketing βάφτισε «ἔγκυρες».

Ἄλλὰ δέν ἦταν πάντα ἔτσι τά πράγματα. Ταυτόχρονα σχεδόν μέ τή συγκεντρωτικὴ ἐκδοχή τῶν ποιημάτων του ὁ Σαχτούρης θά πεῖ (οἱ τονισμοὶ δικοὶ μου):

«Μερικούς ἀνθρώπους τούς ἐγγίζει ἡ ποίησή μου κι αὐτό εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογο μέ τή μόρφωσή τους. Ὁ πρῶτος θαυμαστής μου ἦταν ἕνας τσαγγάρης στό Μαρούσι, ὁ ὁποῖος εἶχε γνώσεις τετάρτης Δημοτικῆς. Φαίνεται ὅτι συγγενεῦω μέ ὀρισμένους ἀνθρώπους. Αὐτό ὅμως εἶναι ἕνα μικρόβιο πού μεταδίδεται, γιατί τώρα ὄλο καί περισσότεροι θγαίνουν. Μέχρι πού δυσπιστῶ καί διερωτῶμαι: Καταλαβαίνουν τήν ποίησή μου ἢ ἀρχίζει καί γίνεται μόδα ὁ Σαχτούρης; Ἔχω κουρασθεῖ. Καλύτερα ἢ ἀναγνώριση νά ἐρθεῖ ὅταν εἶσαι νέος ἢ μετά τό θάνατό σου». (Συνέντευξη στήν *Καθημερινή*, 15-1-78).

Δέν ξέρω ἂν «ὁ τετάρτης Δημοτικῆς τσαγγάρης ἀπ' τό Μαρούσι» εἶναι ὑπαρκτό πρόσωπο. Ἄλλὰ, ἐφευρημένος ἔστω θετικός πόλος, ὑπο-σημαίνει τόν ἀρνητικό ἀντίποδά του, πού ἀποφεύγει νά ὀνομάσει ὁ ποιητής: Τούς ταγούς πού «ὑψηλά τριγύρω του ἐκτίσαν τείχη».

– Δέ μου ἀρέσεις
δέ μου ἀρέσει – λέγαν ἡ φωνή σου
– Δέ μου ἀρέσουν τ' ἄγρια ζῶα πού
μπαίνουν θγαίνουν καί οὐρλιάζουν
μέσ' στό στόμα σου.

(«Τά λόγια», *Τό σκεῦος*)

Ὁ παραγνωρισμός τοῦ Σαχτούρη δέν ἔμεινε χωρὶς συνέπειες: Οἱ νέοι τῆς προηγούμενης δεκαετίας ἀγνοοῦν τήν ὑπαρξή του ἢ κι ὅταν τήν ἀνακαλύπτουν, ἀρκοῦνται σέ ἀνάπηρη γνωριμία μέ τό ἔργο του – κι αὐτὴ μέσ' ἀπὸ διαδικασίες περίπου συνωμοτικές. Ἡ Φραγκίσκη Ἄμπατζοπούλου μαρτυρεῖ σχετικά: «Τίς ποιητικές συλλογές του ἡ γενιά μου δέν τίς γνώρισε ἀπὸ τά τυπωμένα βιβλία, ἐξαιρετικά δυσεύρετα μέχρι τῆ συνολικῆ τους ἐκδοχή (Κέδρος 1977), ἀλλὰ ἀπὸ χειρόγραφες ἐπιλογές ποιημάτων του πού κυκλοφοροῦσαν ἀπὸ χέρι σέ χέρι, ἀπόκτημα πολῦτιμο» (περ. *Ἡ Λέξη*, τεῦχος 4, Μάιος 1981).

Στό ἴδιο τεῦχος τῆς *Λέξης* δημοσιεύεται σύντομη συνομιλία τοῦ Σαχτούρη μέ τούς ἐκδότες τοῦ περιοδικοῦ.

Ὁ ποιητής θά διαγράψει μέ σαφήνεια τό πρόβλημα καί τά δεδομένα του:

«Δέν είναι ἡ πρώτη φορά πού ἕνας ποιητής ἀργησε νά ἐπικοινωνήσει μέ τούς κριτικούς καί μέ τό κοινό. Πολλών μάλιστα ποιητῶν ἡ ἐπικοινωνία αὐτή ἐγινε ὅταν δέν βρισκόνταν πιά στή ζωή. Ἀπ' τήν ἄλλη μεριά, ἐπί πολλά χρόνια τά βιβλία μου δέν ὑπῆρχαν στήν ἀγορά κι ἔτσι ἡ νεότερη γενιά δέν μπορούσε νά βρεῖ τά ποιήματά μου γιά νά διαβάσει».

Ἐδῶ ὁ ἀρνητικός πόλος, πού ἔγραφα παραπάνω, κατονομάζεται: Οἱ κριτικοί ἀπ' τή μιά, πού «ἀργησαν νά ἐπικοινωνήσουν» μέ τή Σαχτούρη ποιήση· οἱ ἐκδότες ἀπ' τήν ἄλλη, πού τήν ἀγνόησαν ὡς μή καταναλωσιμο, φαίνεται, προϊόν. Τό ἐμπόριο διέπουν νόμοι πού ἀγνωῶ καί πού, πάντως, ὑποστηρίζουν τό δίπτυχο «κέρδη-ζημιές» (οἱ ἀποκλίσεις ἐπιθεβαιώνουν τόν κανόνα καί ἴσα πού ἐπιβιώνουν σέ σοφίτες – οἴκοι, ἐντούτοις, ἐκδοτικοί!). Περιορίζομαι λοιπόν στήν κριτική καί τό διαμετακομιστικό ρόλο τῆς ἀνάμεσα στό δημιουργό καί τόν ἀναγνώστη.

Τά δύο κείμενα πού θά παραθέσω εὐθύς ἀμέσως, ἔχουν διαφορά ἡλικίας 31 ἀκριβῶς χρόνια. Μέ ὄχημα τό ἴδιο ποίημα τοῦ Σαχτούρη, φτάνουν σέ διαμετρικά ἀντίθετες διαπιστώσεις. Τό πρῶτο ὑπογράφει ὁ περιάνυμος Ἄλκης Θρύλος· τό δεύτερο μιά ἐκπρόσωπος τῆς νεότερης κριτικῆς γενιάς, ἡ Φραγκίσκη Ἀμπατζοπούλου. Τό ποίημα είναι ἀπ' τίς *Παραλογαίς* καί συστεγάζεται μέ ἄλλα πέντε κάτω ἀπό τόν τίτλο «Ἐξί στιγμές»:

Ὁ ζωγράφος ἔχει μέσα στήν καρδιά του
μιά ζωγραφιά
ἔχει μέσα στό κεφάλι του ἕνα μαχαίρι
θέλει νά βγάλει τή ζωγραφιά
θέλει νά βγάλει τό μαχαίρι
νά σκίσει τή ζωγραφιά

Ὁ Α.Θ. χρησιμοποιεῖ τό ποίημα, «στιχούρημα» τό ἀποκαλεῖ, γιά νά δείξει «ἀνάγλυφα, πόσο ἡ δῆθεν αὐτόματη γραφή δέν είναι στήν πραγματικότητα τίποτε ἄλλο παρὰ ἕνα πολύ θελημένο, πολύ ἐσκεμμένο, καί πολύ ἐκόλο κι ἐντελῶς κενό ἀπό νόημα σύμπλεγμα ἀντιθέσεων» (*Ἀγγλοελληνική Ἐπιθεώρηση*, τεύχος 10, Ἀπρίλιος 1950) ἢ Φ.Α. γιά νά στηρίξει τήν ἀποψη, πῶς «στά ποιήματα τοῦ Μίλτου Σαχτούρη οἱ εἰκόνες διαθέτουν ἕναν ἰδιαιτέρω χαρακτήρα καί πιστεύουμε πῶς σ' αὐτόν χρωστούν τήν ἐνταση καί τήν ἀλήθεια τους [...]. Οἱ σχέσεις πού προκύπτουν ἀπό τίς εἰκόνες αὐτές ἀνίσως ἀρχικά μᾶς ἐαφνιάζουν, εὐθύς ἀμέσως πείθουν σάν κάτι τό ἀπολύτως φυσικό, σάν κάτι πού εἶχε λησμονηθεῖ κι ὁ ποιητής τό ἀνέσυρε ἀπό τή λήθη, φανερώνοντάς το στήν ἀλήθεια του» (Λέξη, τ. 4, Μάιος 1981).

Ὁ Α.Θ. εἶναι 55 χρόνων ὅταν ὑπογράφει τό κείμενό του καί ἀντιμετωπίζει τήν ποίηση περίπου σάν κατάπλασμα: «Νά τραγουδεῖ στό νοῦ καί στήν ψυχή». Γιά τήν Φ.Α., ἀπεναντίας, «θασική προϋπόθεση γιά νά υπάρξει ποιητικός χώρος είναι ἡ ὑπέρβαση κι ἡ ἀνατροπή τῆς γλωσσικῆς σύμβασης, ἡ ἀπαγκίστρωση τῶν λέξεων ἀπό τή χρηστική σημασία τους, ἡ μετάπλάσή τους σέ μορφές πού συνιστοῦν εἰκόνες».

Πρόκειται (κι ὄχι μόνο γιατί) τά διαμόρφωσαν κριτήρια ἀπόστασης μισοῦ αἰῶνα) γιά ὀριακά κείμενα: Τό πρῶτο σημαδεύει τή γέννηση τῆς ποιητικῆς τοῦ Σαχτούρη· τό δεύτερο τήν ὀλοκλήρωσή της.

Στό μεσοδιάστημα συντελεῖται ἡ μετάβαση τοῦ Σαχτούρη πρὸς ἕνα προσωπικό ποιητικό χώρο. Χώρο πού

κατακτᾷ καί περιχαράκνει. Ἐκεῖ θά στήσει τά παρατηρητήριά του. «Ἀπ' ὅπου, αὐτός ὁ ἀμέτοχος ἀλλά διόλου ἀναχωρητής, οὔτε στιγμή δέ στρέφει τά νῦτα καί δέ χάνει ἀπ' τή θέα του τήν ἀγωνία καί τόν ἀγῶνα τοῦ δρόμου. Παρά συσπειρωμένος ἐκεῖ, μέ τά μάτια διεσταλμένα καί τή γενική του αἴσθησις ἐκτεταμένη, παγιδεύει, εἰκόνα τήν εἰκόνα, τό κρεοῦρημα τῆς ἐποχῆς» (Γιάννης Δάλλας: *Εἰσαγωγή στήν ποιητική τοῦ Μίλτου Σαχτούρη*, Κείμενα 1979).

Στό ἴδιο διάστημα ἡ ἀδυναμία τῆς κριτικῆς νά ἐπικοινωνήσει μέ τό Σαχτούρη ἐργο εἶναι ἐκδηλῆ. Κρίνοντας τή συλλογή *Μέ τό πρόσωπο* στόν τοῖχο ὁ Αἰμίλιος Χουρμούζιος γράφει μέ περιπαικτική συγκατάβαση: «Ξέρω ὅτι ὁ νέος μας ποιητᾶς ἀντιμετωπίζει πάντοτε μέ πολλήν περιφρόνηση τούς ἀνθρώπους πού τούς λένε μέ εὐλικρίνεια ὅτι δέν συγκινοῦνται ἀπό... «τούς σπάγγους – φέρό' εἶπεν – πού διασχίζουν τό δωμάτιο ἀπ' ὄλες τίς πλευρές καί πού σπρώχνουν τά σώματα στόν ἔρωτα». Αὐτά τά πράγματα τά πιστεύουν ὡς εὐρήματα γνησίως ποιητικά» (*Νέα Ἔστια*, τ. 613, 15.1.1953). Τό ποιητικό σπάρραγμα πού παραθέτει, ἀποκολλήθηκε ἀπ' τή «Σκηνή». Γιά ὅποιον θυμάται ἡ διαβάσει τούς στίχους τῆς, ἡ ἀποστροφή τοῦ Χουρμούζιου φανερώνει τή σύγχυση τοῦ ἄμα βρέθηκε στήν «ἐπικίνδυνη» σφαῖρα τοῦ ποιήματος. Ὅπου, κάτω ἀπό ἐφιαλτικούς γιά ἔρωτική στέγη ὄρους, τελετουργοῦν ἐρωτικά χάρτινες φιγούρες, πού κινεῖ κάποιο ἀόρατο χέρι. Κάποιοι ἀπ' ἔξω (κυνηγεμένοι; πεινασμένοι;) γδέρνουν τήν πόρτα γυρεύοντας, θαρρεῖς, καταφύγιο.

Ἀπ' τήν ἄλλη μεριά, ἡ ματιά τοῦ Ἀλέξη Ἀργυρίου φαίνεται πῶς διακρίνει τό πέλας τῶν καιρῶν στό σῶμα τῆς ἴδιας ποιητικῆς συλλογῆς. Θολώνει, ὠστόσο, τήν εἰκόνα τοῦ βιβλίου, ἀποδίδοντάς του (τονίζει ὁ ὑπογράφόμενος) «ἐρήμην ἰσως τοῦ ποιητῆ, προθέσεις» (*Ἀγγλοελληνική Ἐπιθεώρηση*, τ. 7, Χειμῶνας 1954-55). Ὁ ἴδιος διαταγμός τόν κάνει νά δεῖ στόν τίτλο τῆς συλλογῆς τό καθάρισμα μιᾶς στάσης ἀποφυγῆς τῆς πραγματικότητος ἀπό μέρος τοῦ Σαχτούρη. «Μέ τό πρόσωπο στόν τοῖχο – γιά νά μή θλέπει» θά διασαφηνίσει, εἰσηγούμενος γιά τό ἐργο τοῦ Μ.Σ. στό καλλιτεχνικό-Πνευματικό Κέντρο ὉΡΑ (8. 3. 1977).

Ἐκάν τυφλός ὁ Σαχτούρης, λοιπόν; Ἡ θεώρησις αὐτή, παγιωμένη καί ὡς θεωρία, ἀπολεπίζει τήν ποίησίν του ἀπ' τ' ἀντικρίσματά της στήν ἱστορική πραγματικότητα – μιά κι ὁ Σαχτούρης τῆς ἔχει, τάχα, γυρίσει τήν πλάτη καί δέ συγκρούεται μετωπικά μέ τά δρώμενά της. Τοῦ Ἀνδρέα Καραντάνη καμιά δέν τὸν περισσεύει ἀμφιβολία γι' αὐτό: «Τόν ἔχει πλάσει ὁ Σαχτούρης τόν κόσμο του μέ καιρό καί μέ ποιητικό αἷμα, μέ πίστη καί μέ ἀφέλεια, μέ ὠραία ἀγνοία τῆς πραγματικότητος καί βαθύτερη γνώση τοῦ μυστικοῦ της [...] μέ λέξεις φειδωλωμένες μέ λαγαρές, πού πέφτουν μιά-μιά στό χαρτί σάν πλατιές κόκκινες σταλαγματιές ἀπό σκοτωμένα κόκκινα λουλούδια» (*Καθημερινή*, 8.11.1962).

Κι ἡ κάτασπρη κοπέλα μέσα στά γαρύφαλα
συνάζει στάλα-στάλα τό αἷμα
ἀπ' ὄλες τίς σημαίες πού πονέσανε
(«Ἡ πληγωμένη ἄνοιξη», *Παραλογαίς*)

Ἐξί χρόνια νωρίτερα ὁ Καραντάνης, ἐπισκοπώντας τή συλλογή τοῦ Σαχτούρη *Ὅταν σᾶς μιῶ, θά γράψει*: «Ἐνα ἄλλο ποίημα πῶς χαρακτηριστικό τῆς νεότερης συμβολιστικῆς τεχντροπίας τοῦ Σ. εἶναι «Τό περιστέρι». Μιά θαμπή ἱστορία κι αὐτό. Ἀνθρώποι μέ δαδιά ἀναμμένα, παιδιά μέ σημαίες κάτω ἀπό τίς δειροστοιχίες, περιμένουν νά περάσει τό περιστέρι. Μά ἡ νύχτα πέφτει, τό περιστέρι δέ φαίνεται, βρέχει. Καί τότε τό περιστέρι, τό σύμβολο αὐτό τῆς ἀγνόητας καί τῆς ἀσπρῆς ὁμορ-

καί γράμματα γνωρίζω

φιάς, τής παρθενιάς τής ζωής, άκούστηκε νά ούρλιάζει μέσα στή νύχτα, δείχνοντας τ' άγρια δόντια του. Αυτό τό περιστέρι τό μεταμορφωμένο σέ τέρας, είναι τό πικρό σύμβολο τής ήθικής και πνευματικής παραμόρφωσης τών μοντέρνων έτούτων καιρών» (Νέα Έστία, τ. 670, 1.4.1956).

Έδώ τό (άναμενόμενο) περιστέρι, ένα μοναδικής καθαρότητας σύμβολο (οι δάσκαλοί μου μ' έμαθαν νά τό ταυτίζω πρωταρχικά μέ τήν ειρήνη⁴) ύποβάλλεται σέ άφρόλουτρο, γιά νά μή θυμίζει σέ τίποτα τό Ιδεατό σύστοιχό του. Κι όλόκληρο τό ποιήμα βαφτίζεται «θαμπή ιστορία».

Έχω τή γνώμη, πώς (μεταστοιχειωμένος ποιητικά – όχι φωτογραφισμένος άρα) βοά έδώ ό Ιστορικός χρόνος πού τό θλάστηκε, συμπυκνωμένος συγκλονιστικά στή μεταιχμιακή ώρα του. Τότε πού ό ένας δείχτης του ρολογιού άκουμπά στό προσδοκώμενο (1945) κι ό άλλος τρέχει άσπου σκονταφτεί στή θρυαλλίδα (1946). Συχωρήστε μου τήν άδυναμία μπρός στόν πειρασμό νά θυμίσω τό ποιήμα – 'Υπάρχει θράση, άς μή λείπει τό σίδερο:

ΤΟ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ

Άπό δύ θά περνούσε τό περιστέρι
είχαν ανάψει δαδιά γύρω στους δρόμους
άλλοι άνθρωποι φυλάγαν στίς δενδροστοιχίες
παιδιά κρατούσαν στά χέρια σημαιοϋλες
περνούσαν οι ώρες κι άρχισε νά βρέχει
έπειτα σκοτεινίασε όλες ό ούρανόσ
μιά άστραπή ψιθύρισε κάτι φοβισμένα
και άνοιξε ή κραυγή στό στόμα του άνθρώπου

τότε τό άσπρο περιστέρι μ' άγρια δόντια
σά σκύλος ούρλιαξε μέσα στή νύχτα.

Άπ' άλλο άνάχωμα, ή ποιητική του Σαχτούρη θά σφαιρωθεί ως ροπή, έξαργυρωτική τύψων, μιάς έμφορτής συνείδησης. 'Ο χορός καλά κρατεί και τόν σέρνει αυτή ή φορά ό Τάκης Σινόπουλος. Νά ή διάγνωσή του: «Μέσα από λέξεις και εικόνες, πού από φορεΐς έννοιών γίνονται ένιστε στίγματα άποκαλυπτικά πτυχώσεων και ταραχών τής ύπαρξης, μέσα από συνεχείς μετατοπίσεις άνάμεσα ούρανοϋ και κόλασης, τό τελικό διάγραμμα του Σαχτούρη νομίζω πώς είναι τούτο: Παράπτωμα-αίσθημα ένοχής-άγχος-άπομόνωση-αίτημα άυτοτιμωρίας-έξαγορά. 'Η έξαγορά δέν ήρθε άκόμα. 'Ισως μπορεί νά συντελείται άθόρυθα στό βάθος, 'Ισως κάποτε ξαφνικά καταλήξει στήν άυτόκαταστροφή. Τή σιωπή π.χ.» (Περ. Έποχές, τ. 64, Άπριλίου 1965).

...και σύ μου είπες ψέματα
στόν τόπο αυτό του κόκκινου γελαστοϋ
κρανίου μέ ξεγέλασεσ
γι' αυτό κι εγώ σέ γέλασα
και μέ πιστέψατε

κατάρα μέ τίς έφτά σκιές

πάντα θά γράφω ποιήματα

(«Τά γράμματα» – Χρωμοτραύματα)

Και θέβαια, στήν ποίηση του Σαχτούρη ύπάρχουν στοιχεία πού άνάγονται σέ χώρους καθαρά ιδιωτικούς. Θυμίζοντας εκείνο τό ένα κλειστό δωμάτιο του πύργου τών παραμυθιών πού φυλάει καλά τό μυστικό του. Μόνο πού στήν έρμηνευτική πρόταση του Σινόπουλου ή ύπαρξή του άποκτά διαστάσεις όριακές: 'Η μονάδα άνάγεται σέ όλο κι ό Σαχτούρης μετονομάζεται – σέ

'Αδάμ, Δαυίδ ή Σαούλ, δέν έχει σημασία. Θυμηθείτε ένα προγενέστερο ποιητικό όραμα του Μ.Σ. ('Η μεταμόρφωση – Μέ τό πρόσωπο στόν τοίχο) κατοικία του διδύμου «άθώος-παγώνι». 'Ο άθώος και τό παγώνι. 'Ο ποιητής, τάχα, κι ό κριτικός του;

'Ας άκουστεί έδώ ό καιρίος λόγος του Γιάννη Δάλλα, πού ύποκίνησε αυτή μου τήν περιδιάβαση σέ κείμενα, παραμορφωτικά κατά τή γνώμη μου, τής ποιητικής δψης και κάτοψης του Σαχτούρη: «'Ο Σαχτούρης τονίστηκε καταχρηστικά πώς είναι ποιητής ύπαρξιακής άγωνίας και ύπερρεαλιστικής γραφής. Και οι δύο ισχυρισμοί χρειάζονται ριζική έπανέξταση: Γιατί ό ύπερτονισμός τους αυτός έγινε και γιά νά άποκλειστεί άκριθώς ό άλλος συντελεστής, του κοινωνικού προβληματισμού και τών Ιστορικών προσδιορισμών στήν ποίησή του» (Εισαγωγή στήν ποιητική του Μίλτου Σαχτούρη). Ν' άποκλειστεί γιατί; 'Ας μείνει τό έρώτημα μετέωρο.

Μετέωρη και άσυνεχής έμεινε και ή πρώτη καθαρή άντιμετώπιση τής Σαχτούρησ ποίησης, από μία νηφάλια γυναικεία φωνή. Στά 1960 ή Νόρα Άναγνωστακή πραγματοποιεί τόν πρώτο «περίπατο» διαρκείας στόν ποιητικό κόσμο του Μίλτου Σαχτούρη. Μετρά τήν περιεκτικότητά του σέ (μεταποιημένο) Ιστορικό χρόνο και άποδίδει τόν ποιητή στήν έποχή του, άποκαλύπτοντας τίς σταθερές πού έδραιώνουν τή συνάρτηση αυτή. «Μελετώντας τήν ποίησή του» θά γράψει «διαπιστώνει κανείς μέ βαθιά Ικανοποίηση, ότι τό μοναχικό άτομο μπορεί νά έχει κοινωνική συνείδηση και νά τήν προβάλλει, όχι μέ λυσοαλέες κραυγές, αλλά μέ μιάν ύποβλητική σεμνότητα σ' έναν όξύ και διαθρωτικό τόνο [...]. 'Ο κόσμος του Σαχτούρη φαίνεται κλειστός και σέ μερικούς, 'Ισως στενά άτομικός. Κι όμως συνεχώς ύπάρχει μιά ευαίσθητη άκοή πού άφουγκράζεται κι ένα μάτι πού θλέπει άγρυπνα ό,τι γίνεται άπ' έξω... [...]. 'Υπάρχει ό άνθρωπος-ποιητής πού θρίσκειται σ' ένα κοινό παρανομαστή μ' όλους τους άλλους και Ιστορεί ποιητικά τίς περιπέτειες τής έποχής όπως χαράσσουν τά θαθεία τους Ιχνη στήν ψυχή του σύγχρονου ανθρώπου [...] 'Η γενιά μας πρέπει νά ύπερηφανεύεται πού έβγαλε ένα ποιητή σάν τόν Σαχτούρη» (Περ. Κριτική, τ. 10, 'Ιούλιος-Άύγουστος 1960). Τό νήμα, καθώς είδαμε, κόπηκε. 'Η κριτική άγνόησε τή συνάρτηση πού πρότερε ή Ν.Α. και προτίμησε δρόμους μάλλον σκοτεινούς.

Τό 1979 είναι σημαδιακή χρονιά. Για τό Σαχτούρηκό έργο άπ' τή μιά: γιά τό γόητρο τής μεταπολεμικής κριτικής άπ' τήν άλλη. 'Θ' άποκατασταθούν και τά δυό άπ' τόν Γιάννη Δάλλα πού τυπώνει στά «Κείμενα» τή μελέτη του Εισαγωγή στήν ποιητική του Μίλτου Σαχτούρη. Έργο μεγάλης άνάσας ένός μάστορα τής φιλολογικής έρευνας (και μονάδας διακεκριμένης – μέ τήν άλγεβρική έννοια – τής μεταπολεμικής μας ποίησης) όριζει μιά και καλή τίς συντεταγμένες του ποιητή και του ιδιόμορφου κόσμου του.

'Ο κότινος θά προσφερθεί στό Δάλλα από ένα συνοδοιπόρο, τόν καθηγητή Δημήτρη Μαρωνίτη, πού τήν ίδια, πάνω κάτω, έποχή έχει καταδυθεί και μελετά τό ύπόγειο σύστημα του Σαχτούρηκού σύμπαντος: σκάβοντας, κατά τή μέθοδό του, και δοκιμάζοντας τήν άντοχή τών υλικών του.

(Πάντα γυρίζει και ξαναγυρίζει μέσα μου ό παραλληλισμός τών δυό φιλόλογων-κριτικών μέ πρωταθλητές δρόμων: 'Ο Δάλλας τρέχει στίς μεγάλες άποστάσεις: Μαραθώνιο, άς πούμε. 'Ο Μαρωνίτης στά 100 ή 200 μέτρα. Δρομέας άντοχής ό ένας, ταχύτητας ό άλλος. Ζήτημα, καθαρά, Ιδιοσυγκρασίας. Μέ τήν άπαραίτητη σημείωση, πώς οι άντιστοιχίες άφορούν στίς έπιδόσεις τους τίς σχετικές μέ τό έργο του Μίλτου Σαχτούρη). Γράφει, λοιπόν, ό Δ.Ν. Μαρωνίτης – δίνοντας μάθημα

ήθους στήν άγρια πνευματική μας κοινότητα: «Άσφαλώς ό Δάλλα άφιέρωσε, άνάμεσα σ' άλλους κριτικούς τών μεταπολεμικών μας γραμμάτων, τόν μεγαλύτερο και έντατικότερο μόχθο γιά τήν άποκρυπτογράφηση του ποιητικού κώδικα του Μίλτου Σαχτούρη, μιās μορφής άπ' τίς πιό σημαντικές και τίς περισσότερο αίνιγματικές τής νεότερης ποίησης μας. Τόσο οι εύκαιριακές βιβλιοκρισίες όσο και τά δύο δημοσιευμένα κεφάλαια τής μονογραφίας του Δάλλα δείχνουν άναγνωστική έμβριθεια κοπιαστική και φιλόδοξη, και είναι, πιστεύω, θέμα φιλολογικής δικαιοσύνης νά στοιχηθεί όλη ή σχετική βιβλιογραφία στό δικό του άξονα» (έφ. *Τό Βήμα*, 29.7.78).

Ξαναγυρίζω στό βιβλίο του Δάλλα - γιά νά σταθώ μονιμότερα. Είναι μιá οφειλή πού λογαριάζω νά ξεπληρώσω: Άπ' τή μιá, τό κείμενο πού ύπογράφω νάς δικές του πλάτες στηρίχτηκε άπ' τήν άλλη, μου 'δωσε πυξίδα, νά περπατήσω, χωρίς νά χαθώ, στόν ποιητικό κόσμο του Μίλτου Σαχτούρη. Πρόκειται γιά γοητευτική κατασκευή και θιάζομαι νά σημειώσω τήν έντύπωσή μου πώς ή δόμησή του είναι κινηματογραφική. 'Η τεχνική του:

1) Φλάς-μπάκ στό παρελθόν τοή ήρωά του ('Άποφλοιώστε τή λέξη άπ' τούς συνειρμούς πού ύποβάλλει τό φορτωμένο ένδοξες μνήμες επώνυμο «Σαχτούρης»).

2) 'Ο ήρωας άνάμεσα στό πλήθος. 'Ο φακός παρακολουθεί, συσχετίζει και μέ ζαφνικά ζούμ τονίζει τίς ιδιαίτερότητές του.

3) Γκρό-πλάν. 'Όλη ή οθόνη ένα πρόσωπο. 'Υστερα ή κάμερα πλησιάζει σιγά-σιγά: 'Όχι πιά τό πρόσωπο του ήρωα, μά οι λεπτομέρειές του.

4) Κάποτε ή κάμερα άκίνητη σέ μικρή άπόσταση άπ' τόν ήρωα, πού συνδιαλέγεται μέ τό χειριστή της. 'Άκούγεται μόνο ή φωνή του ήρωα.

Νά πώς μεταπλάθεται ή τεχνική αυτή σέ (γραπτό) λόγο. 'Η μελέτη του Δάλλα

α) Άνιχνεύει τίς γενεαλογικές καταβολές και χαράζει τίς βιωματικές συντεταγμένες του Σαχτούρη δίχως συμβατικούς ώραιόμοιους.

β) 'Ιχνηλατεί έκτεταμένα τή μεταπολεμική μας ποίηση, γιά νά καταδείξει τά στοιχεία πού διαφορίζουν τόν Σ. άπ' τούς όμότεχνους τής έποχής.

γ) Τέμνει κάθετα τό ποιητικό πέτρωμα του Σαχτούρη γιά ν' ανακαλύψει τή διαστρωμάτωσή του και, στή συνέχεια, τή μοριακή σύσταση τών φλοιών του.

Σηματοδοτεί τήν ποιητική ένηλικίωση κι ώρίμανση του Μ.Σ. ανατρέποντας τήν αντίληψη τής κριτικής πώς πρόκειται γιά άνεξέλικτη πορεία.

δ) Άφήνει ν' άκουστεί, σέ κρίσιμα σταυροδρόμια της ή φωνή του ποιητή, πού μέ όμολογίες κι έξομολογήσεις στηρίζει τίς έπιλογές του άνιχνευτή-κριτικού.

(Γιά διαρκέστερη στάθμευση σ' αυτούς τούς δείχτες πορείας τής μελέτης του Δάλλα, παραπέμπω στό σημαντικό γιά τήν ένέργειά του κείμενο του Σπύρου Τσακνιά «Επιστήμη όχι τών νεκρών αλλά και τών ζωντανών» - περ. *Διαθάζω*, τ. 41, 'Απρίλιος 1981).

Θά σταθώ στήν αίχμηρότερη, κατά τή γνώμη μου, «στιγμή» τής μελέτης του Δάλλα: όπου άνιχνεύεται ή φυσιολογία και ή καταγωγή του παράλογου στήν ποιητική του Σαχτούρη. Άπομονώνω τούς άξονές της:

'Αν ό ύπερρεαλισμός και τό θεατρικό παράλογο προϋποθέτουν τή λογική - γιά νά τήν ύπερβούν και νά τήν ύπονομήσουν, αντίστοιχα - ή ποιητική του Μ.Σ. προηγείται τής λογικής και, πάντως, τήν άγνωεί. Τά πάντα μπορεί νά συμβούν στήν ποιητική κοινωνία του, πού έκπορεύεται άπό προλογικές νοητικές μήτρες. Μέ προπάτορες τίς παραλογές και τά παραμύθια, τά Σαχτούρικό παράλογο διακινεί στό ύπόγεια ρεύματά του τούς σπόνδυλους τής χαρακτηρολογίας του: Τά άρχέ-

τυπα και τίς σπαστικές φιγοϋρες τής ζωής. Άγέλαστος ό Σαχτούρης κινεί σπαστικά και τά άρχέτυπά του.

'Ο Δάλλας θά προεκτείνει τή συλλογιστική του ως τήν αντίστροφή της: 'Όχι μετατροπή τών ανθρώπων κι άρχετυπικών μορφών σέ άνδρεια: αλλά ρόλοι ανθρώπων παιγμένοι άπό κατασκευές παιδικής φαντασίας. 'Ετσι πού ή ποίηση του Σαχτούρη ν' αναβλύζει, θαρρείς, άπ' τήν «ιδέα» ενός πραγματικού παιδότοπου έν λειτουργία. «Κι άπ' τή σκοπιά αυτή», καταλήγει, «σκοπιά τών παιγνιδιών, φωτίζεται πιστότερα ό ποιητικός μηχανισμός του. 'Εξηγείται προπαντός ή άνεξαρτησία τών φανταστικών κατασκευών του, άπό τή συνείδηση: 'Όπως γίνεται κατά τήν τέλεση του παιγνιδιού - και μάάλιστα μέ τήν επίνευση τής άγριας έποχής - μπορεί κι αυτός νά έξαρθρώνει, ν' άποκεφαλίζει, νά σκορπά και ν' άνασυγκολλεί τά μέλη, νά γκρεμίζει και ν' άνακατασκευάζει τήν πραγματικότητα [...]. 'Η έννοχή του είναι μεταφυσική έφεύρεση τής κριτικής: κι ή άπαισιοδοξία του, εύκολία αισθηματική τής σημειωματογραφίας. [...]. 'Η παρουσία του στή ρεαλιστική ζωή, τή φρίκη και τή λάσπη τών πραγμάτων, είναι δεδομένη. Ζει όπως αισθάνεται στή φαντασία του και αισθάνεται όπως γράφει στή ζωή».

Βλέπω τό μελλοντικό έρευνητή «παγιδευμένο» στό έρμηνευτικά μοντέλα του Δάλλα: πού μέ όμιλίες και συμπληρωματικές έγγραφές ('*Ο Πολίτης*, τ. 32, 'Ιαν.-Φεβρ. 1980) έπιχματώνει έξακολουθητικά τόν κριτικό του περίβολο.

'Αν, άπ' τήν άλλη μεριά, δέν έχουν κλείσει και οι λογαριασμοί πού άνοιξε ό Δημήτρης Μαρωνίτης μέ τό Σαχτούρικό ύπέδαφος, ή παραπληρωματική δράση τών δυό φιλόλογων-κριτικών μέλλει νά έπιτελέσει έργο σπάτιο.

'Ας τονιστεί έπιλογικά ή κατορθωμένη άποκατάσταση του Μίλτου Σαχτούρη (προδρομικά άπ' τή Νόρα Άναγνωστάκη, όριστικά άπ' τό Γιάννη Δάλλα και τό Δημήτρη Μαρωνίτη) πού ή μεταπολεμική κριτική εμφάνισε, άπό άδυναμία ή σκοπιμότητα, ως φυγάδα άπ' τήν Ιστορική πραγματικότητα και έκπτωτο ενός μεταφυσικού, τάχα, δράματος. 'Η νεότερη άναγνωστική γενιά τούς τό χρωστά.

1. Βλέπε ποίημα «'Η κακή εικόνα» ('*Ο Περίπατος*, 1960).

2. Βλ. ποίημα «'Η άποκρία» (*Μέ τό πρόσωπο στόν τοίχο*, 1952).

3. Οι δέκα, άπ' τή *Λησμονημένη* ως τό *Σκεϋος*, ποιητικές συλλογές του Σαχτούρη τυπώθηκαν σ' ένα τόμο άπ' τόν Κέδρο και κυκλοφόρησαν στό 1977 κάτω άπ' τό γενικό τίτλο *ΠΟΙΗΜΑΤΑ* (1945-1971).

4. Βλ. και Γιάννη Δάλλα «'Αναφορά στίς πρώτες πηγές και στήν ποιητική γλώσσα του Μίλτου Σαχτούρη» ('*Ο Πολίτης*, τ. 32, 'Ιαν.-Φεβρ. 1980).

‘Ο ποιητής Δ.Ι. ‘Αντωνίου

του ‘Ιάκωβου Βούρτση

Τό εισαγωγικό αυτό σημείωμα και ή βιβλιογραφία πού ακολουθεί έχουν σκοπό νά τονίσουν ξανά τό σημαντικό ποιητικό έργο του καπετάνιου ‘Αντωνίου πού μένει στίς μέρες μας λησμονημένο.

Γεννήθηκε στήν παλιά άποικία τής Πορτογαλίας, τή Μοζαμβίκη, στή Ν.Α. ‘Αφρική, τό 1906. Οί καταβολές του ξεκινούν από τή δωδεκανησιακή Κάσο και όπως φανερώνει ό ίδιος «του δόθηκε νά κινηθεί κληρονομικά στή θάλασσα».¹

Μέ τά ποιήματα πού δημοσιεύει τό Νοέμβρη του 1936 στό περιοδικό *Τά Νέα Γράμματα* καθιερώνεται άμέσως σάν ένας νέος έταίρος του κύκλου. Στό ίδιο τεύχος υπάρχει τό άρθρο του Γ. Σεφέρη «‘Ο θαλασσινός φίλος μας»· μία πρώτη παρουσίαση τής μορφής του ποιητή και τών ιδιαίτερων συνθηκών πού επηρεάζουν τή δημιουργία του.

‘Από τότε, ό ‘Αντωνίου θά δημοσιεύει συνέχεια κάθε χρόνο ως τό 1939. Αυτά τά ποιήματα συγκεντρώνονται στό τέλος σε μία ανεξάρτητη έκδοση. Είναι ή παραγωγή πού καταξιώνει τή γραφή του και έξαντλεί τό ενδιαφέρον τών κριτικών. Γιατί άν και συνεχίζει νά δημοσιεύει, μετά τόν πόλεμο, σε περιοδικά και δύο άλλα ποιητικά σύνολα τυπώνονται σε διβλίο πολύ άργότερα, ολοκληρωμένα (*‘Ινδίες*, τό 1967 και *Χάι-Κάι και Τάνκα* τό 1972) ουσιαστικά άγνοείται.

‘Η δημιουργία του, ωστόσο, έχει συνέπεια και ομοιογένεια. ‘Ενώ επιφανειακά οί τρεις αυτές μεγάλες δημοσιεύσεις μοιάζουν αυτόνομες και απομακρυσμένες χρονικά μεταξύ τους, υπάρχει στό βάθος ένας ισχυρός συνδετικός ιστός πού ορίζει: ή θαλασσινή πείρα, ή εμπειρία του έξωτικού και ό καρπός τους, τό καλυμμένο πάθος.

‘Ο προσανατολισμός είναι φανερός από τήν αρχή.

*Μέ τά ταξίδια πόσα δέν έξάντλησες
γυμνώνοντας τήν καρδιά σου.*²

Κυρίαρχο στοιχείο ή θάλασσα ή καλύτερα «ή μοίρα του ανθρώπου πού ταξιδεύει». Πραγματικά ό ‘Αντωνίου, συνεπής ναυτικός, καθώς δουλεύει σκληρά και

μέ στέρηση κοντά της, δέν τήν ύμνει ποτέ. Τά ποιήματα του είναι πάντοτε ό,τι απομένει από τήν έξαντλητική έπαφή και τή μακρόχρονη συμβίωση του ανθρώπου μέ τόν ωκεανό.

Σιωπηλός, άπέραντος και ό ναυτικός σ’ ένα καταλυτικό άγκάλιασμα μαζί του. ‘Η γεύση του σίδερου και τό δικό του συνεσταλμένο πρόσωπο ή πώς γυμνή ή ψυχή δίπλα στό άτσάλινο σμίξιμο τών τροχών τραβάει τό δρόμο της «τραδερωμένη».

Σέ τελευταία άφαίρεση: ή καρτερία κι ό καημός, ή μοναξιά ή ή νοσταλγία τών ανθρώπων. Κι εκείνο πού μένει πάντοτε: ή «πίκρα τών λιμανιών»,³ ή άπώθηση, ή άγρύπνια τής ψυχής. ‘Ομως τίποτ’ άπ’ όλα αυτά δέν θά είχε αξία άν δέν αισθανόταν κανείς σε κάθε λέξη τήν προσπάθεια νά καλύψει ό μέ πείσμα δουλεμένος αυτός στίχος τό έκρηκτικό φορτίο του έσωτερικευμένου πάθους του.

«Γυμνώνοντας τήν καρδιά του» ό ποιητής, απομένει κι ό λόγος του γυμνός. Λιτός, κυρίαρχος, καιρίος κι άύστηρός. ‘Ετσι μ’ όλη τήν έντονη, άλλα στέρεη, λυρική διάθεση, χαρακτηρίστηκε «ό πιο έσωτερικός και ένδοστρεφής»⁴ τής γενιάς του.

‘Η φωνή του ωστόσο είναι εκείνο τό «άσπρο άλογο» πού «στό βάθος κάθε άνθρακωρυχείου υπάρχει πάντα και πού χρέος του καθενός μας είναι νά βρει τό δικό του μέ κάθε τρόπο».⁵

‘Η έπιμονή⁶ πού έδειξε ό ποιητής στή γραφή τών *‘Ινδιών* του είναι αποτέλεσμα, κατά τή γνώμη μου, τής συναίσθησης ότι τό μακρύ αυτό ποίημα συμπυκνώνει τό χαρακτήρα τής δημιουργίας του και γιατί παράλληλα μέ άφορμή ένα τυχαίο γεγονός στήνι ανέλπιστα τό δικό του όραμα, άποκαλυπτικό κι έξωτικό, όπου διοχετεύει μέ σοφό τρόπο τό πάθος τής ψυχής του.

«‘Ο τίτλος», σημειώνει ό ίδιος, «δέν θάθελα όπωσδήποτε νά είναι περιοριστικά παραπειστικός, άλλα μόνο προσέγγιση στό σύνθετο κλίμα από όσα έφερα μαζί μου εκεί φτάνοντας και από όσα πήρα φεύγοντας».

Τό κατευθείαν ταξίδι του «Πηλέα» στην καρδιά ενός κλειστού κόσμου που λειτουργεί τελείως μυστηριακά καταλήγει σε σύγκρουση, με τη μορφή μιάς ξέφρενης γιορτής της μέθης, πάνω «στόν οργανιστικό σε ρυθμό και τραγούδια χορού των Κούληδων»⁸ από τη μία, και ενός έλλογου ποιήματος από την άλλη. Σύγκρουση με διπλή μορφή, γιατί κάθε μία είναι τρόπος αντίδρασης δύο διαφορετικών παραδόσεων.

Έλλογο τό ποίημα, γιατί αυτό έφερε ο Άντωνίου, την ικανότητα μετάπλασης των βιωμάτων του σε λόγο «ορθό»: αλλά με «έσωτερικό ρυθμό οικονομίας, αντίχτυπο του χορού των ινδών εργατών»⁹ και με τά χνάρια μιάς έλικής έπιβολής, πολύχρωμης και μεθυστικής, γιατί αυτό πήρε: τό δίωμα ενός περιγυρου, έξωτικού τόσο στή φύση του όσο και στό ρυθμό.

Και δέν έχω παρά νά προσθέσω, μή βρίσκοντας άλλα δικαιότερα, τά λόγια του Γ. Σαββίδη: «Οί Ίνδιες παραμένουν σταθμός στην εθνική όδο της ποιήσής μας και στάθμη της άκηδίας της κριτικής μας».¹⁰

Διπλώνει φτερά
ό άγγελος της Σιωπής
μπροστά μας πάλι!¹¹

Τρίτο κατά σειρά έργο τυπωμένο τά *Χάι-Κάι και Τάνκα* κλείνουν μιά δουλειά που άρχισε τό 1938 με τή δημοσίευση 14 πρώτων «Χάι-Κάι» στά *Νέα Γράμματα*. Και συνεχίστηκε σιωπηλά από τότε.¹²

Η έπίμονη επεξεργασία της έκφρασης από τόν ποιητή ώστε ν' αποβάλλει κάθε περιττό στοιχείο και νά σταθεί λιτή και κυρίαρχη, υπογραμμίζεται έδω όχι τόσο από τό χρόνο που χρειάστηκε ό ποιητής ώσπου νά ολοκληρωθούν οί στίχοι και ν' αποχτήσουν τήν όριστική μορφή τους, όσο από τή στενότητα του είδους και «τουτό τό άκαριαίον»,¹³ τή νοηματική συμπίκνωση που κατά συνέπεια άπαιτεί.

Οί κρύσταλλοι αυτοί της λυρικότητας δέν είναι τυχαίο πώς έμειναν έξοχα πλασμένοι και από έναν άλλο ποιητή που άγωνιούσε όσο λίγοι για τό λόγο, τόν Γ. Σεφέρη. Μαζί και ό Δ. Ι. Άντωνίου παραμένουν οί δύο μεγάλοι «άσκητές» του είδους στόν έλληνικό ποιητικό χώρο, καθώς με προσοχή και τέχνη «θάζουν έλληνικό κρασί στα φιαλίδια» της ιαπωνικής μετρικής.¹⁴

Οί δημοσιεύσεις του Άντωνίου δέν ύπηρεξαν ούτε συνεχείς ούτε έκτεταμένες. Αυτό όμως δέν σημαίνει ότι δέν έγραψε πολύ. Κρατάει τά ποιήματα δουλεύοντας πολλές φορές τούς στίχους, βασανίζει τήν έκφραση και διστάζει ή σκέπτεται έξαντλητικά πριν μιλήσει. Είναι «ή άγωνία του λόγου» που δοκιμάζεται στή σιωπή του. Ύπάρχει ή όμολογία:

Νά νικήσεις τ' άσπρο τουτό χαρτί τώρα,
κρατώντας στα λόγια που τό γεμίζουν αυτήν τήν
ανάγκη
τή σπασμένη στα μισά αισθήματα και στόν καθρέφτη
μιάς άπόφασης που έγινε θονό ασάλευτο στό
δρόμο μας...¹⁵

Τό αποτέλεσμα τόν δικαιώνει. Ο Σεφέρης πάλι, σημειώνει: «Η ποιητική φωνή του Άντωνίου είναι πλασμένη από άσκηση και από στερήσεις. Δέ θά του βρούμε πουθενά λέξεις που δέν έχουν σημασία ή βάρος».¹⁶

Ξεχωριστή σημασία, νομίζω, έχει μία ήμερολογιακή καταγραφή του ίδιου για τή στάση του ποιητή, σάν πολίτη πιά, μέσα στόν κοινωνικό του περίγυρο και τήν άναγνώριση των «έμποδίων» εκείνων που πέρα άπ' όσα άνήκουν βέβαια στή γλώσσα, συναντά ή «δύναμη» ή ή έπιθυμία για τήν έκφραση, τή δημόσια, έδω, έκφραση: γραμμένη σε φιλική διάθεση:

«Κυριακή 19 Γενάρη 1941... Ο Τόνιο χτές βράδυ, φάγαμε μαζί κι έπειτα τριγυρίσαμε στόν όλοσκοτεινούς δρόμους, κοιτάζοντας τ' άστέρια. Μιλά για τή ζωή του στό μικρό παραβάκι του. Τόν βρίσκω καλύτερα παρά στόν καιρό της ειρήνης και του τό λέω.

— Ίσως γιατί δέ μου μένει καιρός νά μαλώνω με τά ρούχα μου, ψιθυρίζει. Τόν ρωτώ:

— Τι λές, θά γράψουμε κανένα καλό ποίημα, όταν τελειώσει ό πόλεμος; Μ' άπαντά σά νά κουδεντιάζει με τόν έαυτό του:

— Ποιός ξέρει άν αυτοί άξίζουν τίποτε».¹⁷

Έτσι ή βασανιστική σιωπή, ή όδυνηρή μνήμη, ή άσκηση στή λεπτομέρεια που συναντιώνται άτόφιος στήν γραφή του, έκαναν τή φωνή του πάντοτε γνήσια ποιητική.

Και πάνω άπ' όλα τόν έκαναν, γυμνώνοντας τήν καρδιά του και έξαντλώντας τά αισθήματά της, νά φτάσει στήν άποκρυστάλλωση εκείνου «του άκαθόριστου συναισθήματος» που «μάς ξεχωρίζει από τίς άλλες φυλές της γής» και που ό φίλος του Σεφέρης όνόμασε «καημό της Ρωμιούσνης».¹⁸

Αυτός ό «καημός», που διατρέχει μυστικός τούς στίχους του Δ. Ι. Άντωνίου και κλείνεται μαζί τους «μποτίλια στό πέλαγος» συγκαρινών παθών, είναι που μένει στήν ψυχή μας.

Ίάκωβος Μ. Βούρτσης

1. Άντωνίου, *Ίνδιες*, 1967, σελ. 61.

2. Ποιήματα: IV. *Τά Νέα Γράμματα*, Νοέμβρ. 1936, σελ. 831.

3. Γ. Σεφέρης, *Δοκιμές Α'*, σελ. 48.

4. Α. Καραντώνη: *Είσαγωγή στή νεώτερη ποίηση*, Γαλαξίας 1971, σελ. 264.

5. Γ. Σεφέρη, *Δοκιμές*, 3η έκδ., 1974, Τόμ. Α', σελ. 49.

6. Οί *Ίνδιες* άρχισαν νά γράφονται άμέσως μετά τό πραγματικό περιστατικό της παραμονής της πρωτοχρονιάς του 1934. Άκολουθεί τό δημοσιευμένο άπόσπασμα του '36, τό ίδιο σε άλλη γραφή τό '39 με σημειώσεις μαζί, και όλο τό ποίημα όριστικά πιά σε βιβλίο, μετά από τριάντα τόσα χρόνια, τόν Σεπτέμβρη του 1967.

7. Άντωνίου, *Ίνδιες*, 1967, σελ. 62.

8-9. *δ.π.π.*, σελ. 61.

10. Γ. Σαββίδη, *Πάνω νερά*, Άθήνα 1973, σελ. 73.

11. *Τά Νέα Γράμματα*, Άπρ. -Μάης 1938, σελ. 340.

12. Για τό βιβλίο του *Χάι-Κάι και Τάνκα* του άπονέμεται τό Α' Κρατικό Βραβείο της Ποίησης 1973. Ένώ είχε ήδη πάρει τό Β' τό 1968 για τό έργο *Ίνδιες*.

13. Γ. Σαββίδη, *Πάνω νερά*, Άθήνα 1973, σελ. 75.

14. *δ.π.π.*, σελ. 70.

15. Ποιήματα: VII, *Τά Νέα Γράμματα*, Αυγ. -Οκτωβρ. 1973, σελ. 510.

16. Γ. Σεφέρης, *Δοκιμές*, 3η έκδ., 1974, Τόμ. Α', σελ. 170.

17. Γ. Σεφέρης, *Μέρες Α'* (1.1.1941-31.12.1944), Άθήνα 1977, σελ. 11.

18. Γ. Σεφέρης, *Δοκιμές*, 3η έκδ., 1974, Τόμ. Α', σελ. 47.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ Δ. Ι. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Ἡ κατάταξη τῶν τίτλων γίνεται μέ τήν ἑξῆς σειρά:

Α' ΕΡΓΑ: I. Ἐκδόσεις

II. Δημοσιεύσεις: α' Ποιήματα, β' Ἄρθρα, γ' Μεταφράσεις

III. Ἀνάτυπα

Β' ΚΡΙΣΕΙΣ - ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ:

I. Ἀνθολογίες Iα Μεταφράσεις

II. Ἱστορίες τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας

III. Μελέτες

IV. Περιοδικά - Ἐφημερίδες

V. Μαρτυρίες

VI. Βιβλιογραφίες.

Ἡ βιβλιογραφία αὐτή προσπάθησα νά εἶναι ἐξαντλητική. Μέ τίς δυσκολίες ὅμως πού συναντάει κανεῖς στίς βιβλιοθήκες τῆς Ἀθήνας, δέν γνωρίζω ὡς ποῖο βαθμό τό κατόρθωσα.

I.M.B.

Α' ΕΡΓΑ

I. Ἐκδόσεις

1. Ποιήματα (Ἀθήνα) 1939. Εἴκοσι ποιήματα μαζί μέ τά Χάι-Κάι, σελίδες 32. Τυπογραφεῖο Σεργιάδη. Αὐγουστος 1939. 100 ἀντίτυπα ἀριθμημένα.
2. Ἰνδίες, Ἀθήνα 1967. Ἐκδόσεις «Ἰκαρος», σελίδες 68, Σεπτέμβριος 1967. 1.000 ἀντίτυπα καί 10 ἐκτός ἐμπορίου ἀριθμημένα. Σχέδια καί κόσμημα ἐξώφυλλου τοῦ συγγραφέα.
3. Χάι-Κάι καί Τάνκα, Ἀθήνα 1972. Ἐκδόσεις «Ἐρμῆς», σελίδες 84, Ἰούλιος 1972. Ἀντίτυπα: 1.000.

II. Δημοσιεύσεις

α' Ποιήματα

4. «Διάθεση... γιά ἕνα τραγούδι» Δ. Ἀντωνίου. Περ. Πνοή, Χρ. Α', Φύλλο 6, Ἀπριλῆς 1929, Ἀθήνα, σελ. 7.
5. Ἐπτά ποιήματα καί ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό τίς «Ἰνδίες», περ. Τά Νέα Γράμματα, Χρ. Β', τεύχ. 11, Νοέμβ. 1936, σελ. 829-836.
6. Δέκα ποιήματα. Περ. Τά Νέα Γράμματα, Χρ. Γ', τεύχ. 8-10, Αὐγ.-Ὀκτ. 1937, σελ. 505-513.
7. Δεκατέσσερα Χάι-Κάι. Περ. Τά Νέα Γράμματα, Χρ. Δ', τεύχ. 4-5, Ἀπρ.-Μάης 1938, σελ. 340-342.
8. Ἀπόσπασμα ἀπό τίς Ἰνδίες. Περ. Τά Νέα Γράμματα, Χρ. Ε', τεύχ. 7-12, Ἰουλ.-Δεκέμβ. 1939, σελ. 209-220.
9. «Τραγούδι», ἕνα ποίημα. Περ. Τά Νέα Γράμματα, Χρ. Ζ', τεύχ. 1, Γενάρης 1944, σελ. 37.
10. «Τῆς Μουσικῆς», Δεκάξι ποιή-

ματα. Περ. Τά Νέα Γράμματα, Χρ. Ζ', τεύχ. 4, Ἰούλιος 1944, σελ. 239-246.

11. Ἐξι ποιήματα. Περ. Ἀγγλοελληνική ἐπιθεώρηση, Χρ. Ζ', τεύχ. 5, καλοκαίρι 1954, σελ. 3-10.

12. «Κοιτάζοντας τόν μαῦρον ἥλιο», ἕνα ποίημα. Περ. Εὐθύνη, τεύχ. 4. Ἀπρίλιος 1972, σελ. 162.

β' Ἄρθρα

13. Ἄρθρο: «Γιά τόν Κ. Κατσιμπαλη». Περ. Τά Νέα Γράμματα, Χρ. Γ', τεύχ. 4, Ἀπριλῆς 1937, σελ. 343-344. Ξανατ. στό τεύχος Κωνσταντίνος Κατσιμπαλης (1868-1937), μέ τήν εὐκαιρία τῶν 20 χρόνων τοῦ θανάτου του, σελ. 19, Ἀθήνα 1957.

14. «Σὴν χάριν». Ἄρθρο στό συλλογικό τόμο: Γιά τόν Σεφέρη. Τιμητικό ἀφιέρωμα στά τριάντα χρόνια τῆς «Στροφῆς». Ἀθήνα 1961, σελ. 13-14.

15. «Γιώργος Κατσιμπαλης». Περ. Νέα Ἐστία, ἔτος ΝΔ' τόμ. 108, τεύχος 1278. 1 Ὀκτωβρίου 1980. Ἀφιέρωμα στόν Γ. Κ. Κατσιμπαλη, σελ. 1432-1434.

γ' Μεταφράσεις

16. Ἀπό τά ἀγγλικά τά: «Θ. Στεφανίδης: Σέ ἀνάμνηση τοῦ Γ. Κ. Κατσιμπαλη», «E. Keeley: Γ. Κατσιμπαλης», «P.O.A. Sherrard: Γ. Κατσιμπαλης», «P. Leich Fermor: Γ. Κατσιμπαλης», στό ἀφιέρωμα τῆς Νέας Ἐστίας γιά τόν Γ. Κ. Κατσιμπαλη, ἔτος ΝΔ', τόμ. 108, τεύχ. 1278, 1 Ὀκτωβρίου 1980, σελ. 1406-1408, 1423-1425, 1426-1427 καί 1435-1438 ἀντίστοιχα.

III. Ἀνάτυπα

17. Ἰνδίες I. Στίχοι 399. Ἀπό τό περ. Τά Νέα Γράμματα τεύχ. 7-12, Ἰουλ.-Δεκέμβ. 1939.

18. Τῆς Μουσικῆς. Δεκάξι ποιήματα ἀπό τό περ. Τά Νέα Γράμματα, τεύχ. 4, Ἰούλ. 1944.

19. Ποιήματα. Ἐξι ποιήματα ἀπό τό περ. Ἀγγλοελληνική Ἐπιθεώρηση, τεύχ. 5, καλοκαίρι 1954.

Β' ΚΡΙΣΕΙΣ - ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

I. Ἀνθολογίες

20. Η. καί Ρ. Ἀποστολίδη, Ἀνθολογία τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας. (Ἡ ποίηση λογία καί δημοτική ἀπό τόν μεσαίωνα ὡς τίς μέρες μας. Τόμοι τρεῖς, Ἀθήνα 1969-1972. Τόμος Α' Ποιήματα δύο (Οἱ κακοὶ ἔμποροι, Τραβερωμένοι ἄς πάμε...) καί ἀποσπάσματα.

21. Α. Ἀργυρίου, Ἡ ἑλληνική ποίηση, ἐκδόσεις Σκόκλη, Ἀθήνα 1979. Σελ. 200 (εἰσαγωγή) καί 298-307 τά ποιήματα: III, V, VIII, XV, XIX (ἀπό τήν συλλογή «Ποιήματα» 1939), δύο Χάι-Κάι, ἀποσπάσματα ἀπό τό Ἰνδίες. Βιογραφικά καί στοιχεῖα βιβλιογραφίας μέ μικρή ἀποτίμηση τοῦ ἔργου του.

22. Μ. Αὐγέρη - Β. Ράτα - Θ. Σταύρου - Μ. Παπαϊωάννου, Ἡ ἑλληνική ποίηση ἀνθολογημένη, τόμοι πέντε. Ἀθήνα 1958-1961. Τόμος Δ=II (1959), σελ. 632-634. Τά ποιήματα: Σπουδή στή θάλασσα, Γράμμα, Γράμμα τῆς ἀπτικῆς ἀνοιξης.

23. Α. Δικταίου - Φ. Μπαρλά, Ἀνθολογία συγχρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως (1930-1961), Ἀθήνα 1961, σελ. 44 (εἰσαγωγή Α. Δικταίου: Ἡ ἑλληνική ποίηση τῆς τελευταίας τριακονταετίας) καί 57, τά ποιήματα: Οἱ κακοὶ ἔμποροι, Τραβερωμένοι ἄς πάμε..., δύο ἀπό τά Χάι-Κάι.

24. Σ. Κοκκίνη, Ἀνθολογία νεοελληνικῆς ποιήσεως 1708-1971, Ἀθήνα 1971

(δύο Χάι-Κάι, Οι κακοί Έμποροι, Τραβερσωμένοι άς πάμε...)

25. Θ. Νιάρχου - Α. Φωστιέρη, *Ποίηση '77*, Αθήνα 1977, σελ. 11: Ποίημα με τίτλο: Ν.Κ.
26. Μ. Περάνθη: *Μεγάλη ελληνική άνθολογία τής ποιήσεως*. Τόμοι τρεις. Νέα έκδοση. Αθήνα χ.χ. Τόμος Γ' σελ. 315-318. Ποιήματα: Οι κακοί Έμποροι, Τραβερσωμένοι άς πάμε..., Πέσαν οι τοίχοι, άποσπάσματα από τό «Ινδίες».
27. Α. Πολίτη, *Ποιητική Άνθολογία*. Τόμοι όκτώ. Αθήνα 1975-1977. 2η έκδοση, άναθεωρημένη. Τόμος Η', σελ. 11 (Εισαγωγή) και 46-49 τά ποιήματα: Θέλησε κάτι πού νά θρίσκειται μπροστά του, Οι κακοί Έμποροι, Γράμμα τής άττικής άνοιξης, Τής Μουσικής (14, 16), Ποιήματα.
28. Κ. Πορφύρη, *Ποιητική Άνθολογία (1650-1964)*, Αθήνα 1964, σελ. 41 (Οι κακοί Έμποροι).

Ια Μεταφράσεις

29. Μ. Vitti: *Poesia Greca del '900*, Parma 1957, σελ. 93-94 (στήν Introduzione όπου και σέ μετφρ. οι στίχοι tempo la mia voce e la tua bellezza και Nei tempi sopravvenuti) και σελ. 298-305 (στήν Antologia τό ελληνικό κείμενο και στή δεξιά πάντα σελίδα οι μεταφράσεις: Il principio hai rammentato oggi, Contro il maltempo andiamo così ancora!..., Alla nostra arte silente s'addice questa notte, Lettera alla primavera dell' Attica).
30. E. Keeley and P. Sherrard, *Six poets of Modern Greece*, N. York 1961, σελ. 139-144 (D.I. Antoniou, μετφρ. Obstacle To What, Tonight you Remembered, Should We Turn Back, A Hunted Moon Was Caught).
31. Κ. Friar, *Greek poetry*. (D. Antoniou 228-229 σελ., μετφρ: The Bad Merchants, Poem, To The Cold Imagination) στό σύνθετο: W. Barnstone, *Modern European Poetry*. French, German, Greek, Italian, Russian, Spanish. Bantam Books. N. York 1966.
32. Κ. Friar, *Modern Greek Poetry, From Cavafis to Elytis*, Translation, Introduction and Notes by —, N. York 1973, σελ. 55-57 και 416-432 (μετφρ: O Tell Me If You No Longer Believe In Phantoms. Why Should We Deny it? Let's Still Sail On Like This, Tonight You Remembered The Beginning. To the Cold Imagination. To Conquer This Blank Paper! The Bad Merchants. This Night Above the Fragmented Surface. Libation at Sea. From The Indies. What Did You Want I Wonder. The Sleep of Solitude Is a Half Death. He Stood Before The Mirror. A Hunted Moon Was Caught. This Meager Grass).

ΙΙ. Ίστορία τής νεοελληνικής λογοτεχνίας

33. Γ. Βαλέτα, *Ήπιτομη Ίστορία τής*

νεοελληνικής λογοτεχνίας, Αθήνα 1966, σελ. 172.

34. Ηλ. Π. Βουτιεριδης, *Σύντομη Ίστορία τής νέας ελληνικής λογοτεχνίας (1000-1930)*, Αθήνα 1976, 3η έκδ. με συμπλήρωμα Δ. Γιάκου (1931-1976), σελ. 383.
35. Κ. Θ. Δημαρά, *Ίστορία τής νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα 1975, 6η έκδ., σελ. 481.
36. Κ. Θρακιώτη, *Σύντομη Ίστορία τής νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα 1965, σελ. 176.
37. Π. Δ. Μαστροδημήτρη, *Εισαγωγή στή νεοελληνική φιλολογία*, Αθήνα 1978, 3η έκδ., σελ. 130.
38. Α. Mirambel, *La Littérature Grecque Moderne*. Presses Universitaires de France, σειρά Que sais-je?, Paris 1953, σελ. 102.
39. Α. Πολίτη, *Ίστορία τής νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα 1979, 2η έκδ., σελ. 300 κ.ε.
40. Α. Πολίτη, *Συνοπτική Ίστορία τής νέας ελληνικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη 1977, 3η έκδ., σελ. 72.
41. Μ. Vitti, *Ίστορία τής νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα 1978, σελ. 360.

ΙΙΙ. Μελέτες

42. Ο ποιητής Δ. Ι. Άντωνίου: Άρθρα του Γ. Σεφέρη, Ζ. Λορεντζάτου, Κλ. Παράσχου, Γ.Μ. Μυλωνογιάννη, Κ.Δ. Τάστσου, Γ. Θεοτοκά, Α. Καραντώνη. Αθήνα 1961. (Φιλική προσφορά, με τήν εύκαιρία τών 25 χρόνων από τό πρώτο φανέρωμα στά *Νέα Γράμματα* τό Δεκέμβρη του 1936). Συγκεντρωτική άνατύπωση τών άριθμ.: 66, 68, 70, 71, 73, 82.
43. Μ. Αύγερη, *Εισαγωγή στήν ελληνική ποίηση*, Αθήνα 1971, 3η έκδ., σελ. 173.
44. Κ.Θ. Δημαρά, Σχόλια στίς «Δοκίμες» του Σεφέρη. Στόν τόμο *Γιά τόν Σεφέρη*. Τιμητικό άφιέρωμα στά τριάντα χρόνια τής «Στροφής», Αθήνα 1961, σελ. 64.
45. Όδ. Έλύτη, *Άνοιχτά Χαρτιά* Αθήνα 1974, σελ. 291-292, 302-303, 399 (Ξανατ. από άρ. 79). Δές και τόν άριθ. 103.
46. Γ. Θέμελη, *Ή νεώτερη ποίηση μας Ι*, 2η έκδ. Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 88-89.
47. Α. Καραντώνη, *Γύρω από τή σύγχρονη ελληνική ποίηση*. Αθήνα 1961, σελ. 23 (Διάλεξη στή «Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών» τόν Μάιο του 1961).
48. Α. Καραντώνη, *Προβολές Α'*, Αθήνα 1965, σελ. 83 και 88.
49. Α. Καραντώνη, *Εισαγωγή στή νεώτερη ποίηση*, Αθήνα 1971, (έκδ. Γαλαξίας), σελ. 250-271.
50. Α. Καραντώνη, *Προσωπικά. Αναφορές στόν Ύπερρεαλισμό*, Αθήνα 1976, σελ. 18.
51. Α. Καραντώνη, *Νεοελληνική Λογοτεχνία. Φυσιογνωμίες*. Τόμοι Α'-Β', 3η έκδ., Αθήνα 1977, Τόμος Β', σελ.

271-287 και 629-630. Ξανατ. από τόν άρ. 97.

52. Τ. Κόρφη, *Ματιές σέ ποιητές του μεσοπολέμου*, Δοκίμια, Αθήνα 1978, σελ. 48.
53. Γ.Μ. Μερακλή, *Ή σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία 1945-1970*, Ι. Ποίηση, Θεσσαλονίκη χ.χ., σελ. 17.
54. Ο Κολοσσός του Μαρουσιού. Άρθρα τών Μ.Ι. Πολίτη, Α. Άποστολόπουλου, Α. Θρύλου, Ηλ. Βενέζη, Α. Σαχίνη. Αθήνα 1956, σελ. 7, 12, 30.
55. Κλ. Παράσχου: *Έλληνες λυρικοί. Από τόν Σολωμό έως σήμερα*. Αθήνα 1953, σελ. 244-246, 250, 254. Ξανατ. από τόν άρ. 70.
56. Κλ. Παράσχου, *Εισαγωγή στή σύγχρονη ελληνική ποίηση* (Έκδόσεις Γκοβόστη). Αθήνα, χ.χ., σελ. 28 και 34.
57. Γ.Π. Σαθβίδη, Κ.Γ. Καρυωτάκης. *Ποιήματα και πεζά. Έπιμέλεια - (Έκδ. Έρμής)*, Αθήνα 1972, σελ. μδ', μη τής εισαγωγής.
58. Γ.Π. Σαθβίδη, *Πάνω Νερά*, Αθήνα, 1973, σελ. 37, 69-76 (Ξανατ. από τόν άρ. 96).
59. Γ.Π. Σαθβίδη, *Έφήμερον Σπέρμα*, Αθήνα 1978, σελ. 147. Ξανατ. από τόν άρ. 98.
60. Γ. Σεφέρης, *Δοκίμες*. Τόμοι Α'-Β', 3η έκδ., Αθήνα 1974, Τόμος Α', σελ. 47-49 (Ξανατ. από άρ. 66), 166-172 (Ξανατ. από άρ. 99), 104 (Ξανατ. από άρ. 69), 366.
61. G. Seferis, *On The Greek Style*. Selected Essays on Poetry and Hellenism; with an introduction by R. Warner. London 1967. Antoniou: Our Seafaring Friend, σελ. 67-71.
62. Π.Σ. Σπανδωνίδη, *Ή νεώτερη ποίηση στήν Ελλάδα*, Αθήνα 1955, σελ. 96-97.
63. Κ. Τάστσου, *Αισθητικά Μελετήματα*, Αθήνα 1977, σελ. 109 κ.ε. Ξανατ. από τόν άρ. 73.
64. Μ. Vitti, *Ή γενιά του '30, Ίδεολογία και μορφή*, Αθήνα 1977, σελ. 218.
65. Γ. Χατζίνη, *Προτιμήσεις. Έλληνικά κείμενα*, Αθήνα 1963, σελ. 275.
- ΙV. Περιοδικά, έφημερίδες**
66. Γ. Σεφέρη, «Ο θαλασσινός φίλος μας», περ. *Τά Νέα Γράμματα*, Χρ. Β' τεύχ. 11, Νοεμβ.-Δεκεμ. 1936, σελ. 936-937. Ξανατ. στούς άριθμ. 42 και 60.
67. G. Theotokas, «La littérature grecque au XXe siècle. La poésie», περ. *Europe*, άριθμ. 180, 15 Decembre 1937, Paris, σελ. 548.
68. Ζ. Λορεντζάτου, «Ο ποιητής Δ.Ι. Άντωνίου», περ. *Ο κύκλος*, Χρ. Δ', τεύχ. 6, σελ. 200-203, Αθήνα 1938. Ξανατ. στόν άρ. 42.
69. Γ. Σεφέρη, «Διάλογος πάνω στήν ποίηση», περ. *Τά Νέα Γράμματα*, Χρ. Δ', άρ. 8-9, Αύγ.-Σεπτ. 1938, σελ. 634. Ξανατ. στόν άρ. 60.
70. Κλ. Παράσχου, «Δ.Ι. Άντωνίου Ποιήματα», περ. *Νέα Έστία*, 1 Οκτωβρίου 1939. Τόμος 26, σελ. 1366-1368. Ξανατ. στό περ. *Τά Νέα*

καί γράμματα γνωρίζω

Γράμματα Χρ. Ε', τεύχ. 7-12, 1939, σελ. 322-324 και στους αριθμ. 42, 55.

71. Γ.Μ. Μυλωνογιάννη, «'Ο ποιητής Δ.Ι. 'Αντωνίου», έφημ. *Νεοελληνικά Γράμματα*, περιόδ. Β', α.φ. 153, 4 Νοεμβρίου 1939, σελ. 10. Ξανατ. στό περ. *Τά Νέα Γράμματα* Χρ. Ε', τεύχ. 7-12, 1939, σελ. 324-326. Καί στόν άρ. 42.

72. Γ. Χατζίνη, «Δ.Ι. 'Αντωνίου. Ποιήματα», περ. *Πνευματική Ζωή*, χρον. Γ', άριθ. 56, 5 Νοεμβ., 1939, σελ. 285-286.

73. Κ.Δ. Τσάτσου, «'Ο ποιητής Δ.Ι. 'Αντωνίου», έφημ. *Νεοελληνικά Γράμματα* Περ. Β', άρ. φ. 158, 9 Δεκεμβ. 1939, σελ. 1 και 3. Ξανατ. περ. *Τά Νέα Γράμματα* χρ. Ε', τεύχ. 7-12, 1939, σελ. 326-331. Καί στους άρ. 42, 63.

74. Κλ. Παράσχου, «'Η ελληνική ποίηση στά 1939», έφημ. *Νεοελληνικά Γράμματα* Περ. Β', άρ. φ. 165, 27 'Ιανουαρίου 1940, σελ. 1 και 10.

75. Α. Καραντώνη, «'Η ποίηση τού 'Ο. 'Ελύτη», περ. *Τά Νέα Γράμματα*, χρ. ΣΤ', 'Ανοιξη 1940, τεύχ. 1, σελ. 57, 77, 81.

76. Μ. Παπανικολάου, «'Ανοιχτή επιστολή στόν Κλ. Παράσχο», έφημ. *Νεοελληνικά Γράμματα*, Περ. Β', ά.φ. 167, 10 Φεβρουαρίου 1940, σελ. 4. Καί στό ίδιο φύλλο.

77. Κλ. Παράσχου, «Μιά άνακεφαλαίωση όχι εντελώς περιττή», σελ. 4 και 10, (άπάντηση στόν άρ. 76).

78. Baud-Bovy S., «La jeune poésie grecque», περ. *Formes et Couleurs*, Lausanne άρ. 4-5, 1940, σελ. 40-46. 'Ελληνική μετάφραση τού Γ.Κ. Κατσιμπαλή, περ. *Νέα 'Εστία*. Τόμ. 31 (1942), τεύχ. 361, 1 'Ιουνίου 1942, σελ. 353-354.

79. 'Ο. 'Ελύτη, «Τά σύγχρονα ποιητικά και καλλιτεχνικά προβλήματα» (μέρος Ε'), έφημ. *Καλλιτεχνικά Νέα*, χρ. Α', άριθ. 33, 21 Γενάρη 1944, σελ. 2. Ξανατ. στόν άρ. 45.

80. Φ. Τζιόβα, «'Η λογοτεχνία τού μεσοπολέμου 1922-1940», περ. *Ηπειρωτικά Γράμματα* Τόμ. Α', τεύχ. 5, Μάης 1944, Γιάννινα, σελ. 172.

81. G. St. Seferiadès, «Deux aspects du commerce spirituel de la France et de la Grèce», περ. *La Revue du Caire*, Κάιρο, Χρ. 7, άριθ. 68, 'Ιούλιος 1944, σελ. 231-255 (μετάφραση τού π. «'Οι κακοί έμποροι». Καί sé άνάπτυπο: Éditions de la Revue du Caire, 1944, σελ. 24).

82. Γ. Θεοτοκά, «'Οι ποιητές τής θάλασσας», περ. *Ορίζοντες*, Σεπτ. 'Οκτ. 1944, σελ. 114-116, Ξανατ. στόν άρ. 42.

83. Α. Καραντώνη: «'Η σύγχρονη ελληνική ποίηση», περ. *Άγγλοελληνική 'Επιθεώρηση* Τόμ Α., Νοέμβριος 1945, άρ. 9 σελ. 13.

84. Α. Καραντώνη, «Πνευματικός Κιτρινομός», περ. *Άγγλοελληνική 'Επιθεώρηση*, Τόμ. Γ', 'Ιούλιος 1947, άρ. 3, σελ. 93.

85. «'Η 'Ελληνική Λογοτεχνία και ή 'Ιταλική έγκυκλοπαιδεία», περ. 'Ο

Αίκνας μας, τόμ Γ', Νοέμβριος 1949, φύλλα 11, σελ. 350 (άναφορά στό άρθρο τού F.M. Pontani: «Letteratura Greca Moderna» στήν Μεγάλη 'Ιταλική έγκυκλοπαιδεία Β', συμπληρωματικός τόμος, σελ. 910).

86. Α. Χουρμούζιου, «'Η ελληνική λογοτεχνία από τού Σολωμού μέχρι τών ήμερών μας» *Ναύτερον έγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «'Ηλίου»*, Τόμος Ζ', 'Ελλάς, τεύχ. 27, 6 Μαΐου 1950, σελ. 1106.

87. F.M. Rontani, «La poesia neogreca contemporanea», περ. *Rivista di critica*, Anno 1, no. 6 XI-XII, 1950, Roma, σελ. 37 (όπου και μεταφ: «Quando ritorkeremo casti al tuo ricordo...») Δές. άρ. 89.

88. Κ. Friar, «Contemporary Greek Poetry», σελ. 147-148. Καί στό «Greek Poetry. Poems of the 20th century» μετάφραση τών ποιημάτων: Poem και Το The Cold Imagination, σελ. 167-169, περ. *Poetry*, Vol. 78., no 3, June 1951, Chicago.

89. Pontani F.M., «'Η σύγχρονη ελληνική ποίηση», περ. 'Ο Αίκνας μας Τόμ Ε', 'Ιούνιος 1951, φύλ. 6., σελ. 119 (μετάφραση τής Ρ. Μπούμη-Παπά από «La poesia neogreca contemporanea» περ. *Rivista di Critica*, Roma, άρ. 6., Νοεμβρ., Δεκεμβ., 1950).

90. E. Keeley: «Four Greek Poets», περ. *The Beloit Poetry Journal*, Vol. 7, no 3, Spring 1957, σελ. 17 (I.D. Antonio μεταφραση στό ποιήμα Obstacle to What?) Beloit College, Beloit, Wisconsin.

91. Β. Νησιώτη (ψευδών. τού Π.Κ. Θασιτή): «Α. Καραντώνη» εισαγωγή στή νεώτερη ποίηση», περ. *Νέα Πορεία*, Θεσσαλονίκη, 'Ιουλ.-Αύγ. 1958, τεύχ. 41-42, σελ. 245. (Κοίτα και Π.Κ. Θασιτή, *Γύρος στήν ποίηση*. Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 12).

92. Μεγάλη 'Ελληνική έγκυκλοπαιδεία, Π. Δρανδάκη, Τόμος Ι', 'Ελλάς, σελ. 400.

93. E. Keeley, «Four Greek Poets» περ. *Chicago Review*, Τόμος 14, άριθ. 1 'Ανοιξη 1960, σελ. 81-82 (D.I. Antonio, μετάφραση Obstacle to What? Καί στίχοι Should we turn back?...) Δές και άρ. 90.

94. Γ. Θέμελη. «'Η ποίηση τής τελευταίας δεκαετίας» και ή «'Νέα Πορεία» περ. *Νέα Πορεία*, άρ. 119-123, Θεσσαλονίκη, 'Ιαν.-Μάιος 1965, σελ. 15.

95. 'Εφημερίδα *Τό Βήμα*, Τρίτη 31 Δεκεμβρίου 1968, σελ. 2. 'Απονομή Β' Κρατικού Βραβείου Ποιήσεως στόν Δ.Ι. 'Αντωνίου για τό έργο *'Ινδίες*.

96. Γ.Σαββίδη, «Τάνκα και Χάι-Κού ή τά νυχτογιασεμιά», έφημ. *Τό Βήμα*, 2 Σεπτεμβρίου 1972, σελ. 1 και 2. Ξανατ. στόν άρ. 58.

97. Α. Καραντώνη: «Δ. Ι. 'Αντωνίου "'Ινδίες" και "Χάι-Κάι και Τάνκα"», περ. *Νέα 'Εστία* τόμ. 92 (1972), τεύχ. 1090, 1 Δεκεμβρίου 1972, σελ. 1782-1785. Ξανατ. στόν άρ. 51.

98. Γ. Σαββίδη, «Τάγκα περί τού οίκου σου» έφημ. *Τό Βήμα*, 24 'Ιουνίου 1973, σελ. 4. Ξανατυπ. στόν άρ. 59.

99. Γ. Σεφέρη: «Σημειώσεις για μία όμιλία sé παιδιά», περ. *Κατάθεση* '73, 'Αθήνα 1973, σελ. 13-18. Ξανατ. στόν άρ. 60

100. 'Εφημερίδα *Τό Βήμα* 3 'Ιανουαρίου 1974. 'Απονομή Α' Κρατικού Βραβείου Ποιήσεως τού 1973 στόν Δ.Ι. 'Αντωνίου για τό έργο του *Χάι-Κάι και Τάνκα*.

101. Ρένος Η. 'Αποστολίδης: «Κριτική στή ρίζα τής Νεοελληνικής α-Παιδείας μας. 'Αθλιότητα τής "Ιστορίας τής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας" τού Κ. Δημαρά (Σκύβαλα και άχυρα)», περ. *Τετράμηνα*, τεύχος 13, 'Αμφισσα. 'Ανοαλαίρι 1977, σελ. 941-942.

102. Α. 'Αργυρείου: «Σχέδιο για μία συγκριτική τής μοντέρνας ελληνικής ποίησης», περ. *Διαβάζω* τεύχ. 22., 'Ιούλιος 1979, σελ. 37 και 38.

V. Μαρτυρίες

103. 'Ο 'Ελύτης 'Ανοιχτά *Χαρτιά*, 'Αθήνα 1974, σελ. 291-292, 302-303.

104. Χένρυ Μίλλερ, 'Ο *Κολοσσός τού Μαρουσιού*, μετάφρ. Α Καραντώνη, 'Αθήνα 1974, σελ. 35-37, 40, 210.

VI. Βιβλιογραφίες

105. Κ.Θ. Δημαρά - Κ. Κουμαριανού - Λ. Δρούλια, *Modern Greek Culture. A Selected Bibliography*, Θεσσαλονίκη, 1968, σελ. 60.

106. Laura Olivetti, *Bibliographia della Letteratura Neoellenica in Italia (1906-1972)*, Instituto Italiano di cultura in Atene, 1974, 'Αριθμοί 409, 423.

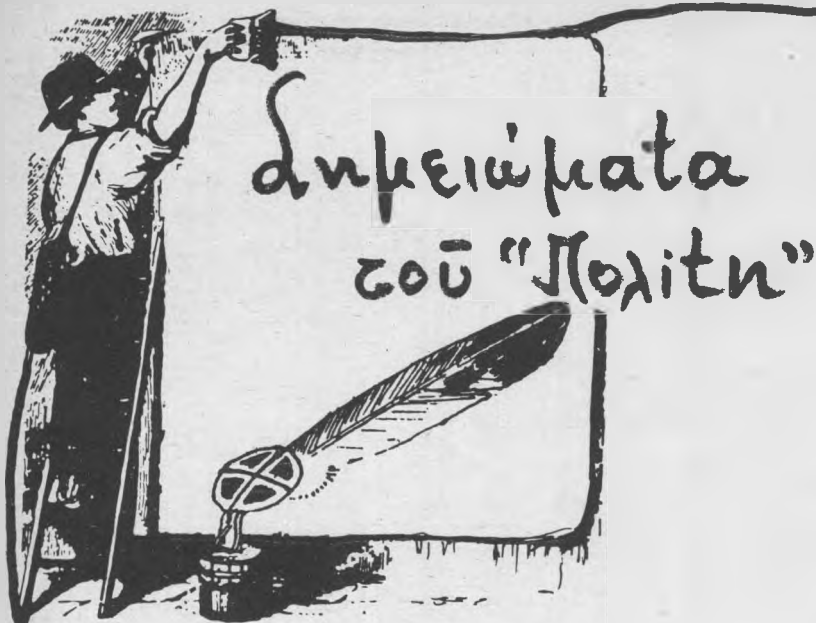
107. Π.Δ. Μαστροδημήτρη, *Εισαγωγή στή νεοελληνική φιλολογία*, 'Αθήνα 1978, 3η έκδ., σελ. 277, 279, 288.

108. Δ. Δασκαλόπουλου: *'Εργογραφία Σεφέρη 1931-1979. Βιβλιογραφική Δοκιμή*, 'Ελληνικό Λογοτεχνικό και 'Ιστορικό 'Αρχείο, 'Αθήνα, 1979, σελ. 49, 62, 65, 235, 242.

Σημείωση: 'Από τούς γνωστούς μου τίτλους δέν παραόρθωσα νά εξετάσω τούς δύο κατακάτω πού οι συγγραφείς τους άσχολούονται και μέ τόν Δ.Ι. 'Αντωνίου: Pontani F.M. «La poesia greca d' oggi», περ. *Pagine d' arte*, I.1.1951 4. Roma (όπου και μετάφραση ποιημάτων τού D. Antonio. Profondo, Sotterraneo sonno. 'Η πληροφορία από τόν άριθμό 106 τής βιβλιογραφίας. 'Αρθρο προφανώς σχετικό μέ τό επίσης άνεύρετο για μένα: «Poeti Greci d' oggi», περ. *Idea*. I.5.12 VI 1949 Roma τού ίδιου). Καί τό βιβλίο: *Resistance, Exile and Love. An Anthology of Post-war Greek Poetry*. Translated and edited by Nikos Spanias, New York, 1977.

'Οπωσδήποτε κάθε άλλη συμπλήρωση ή διόρθωση είναι εύπρόσδεκτη.

I.M. Βούρτσος

Νεοελληνικός Διαφωτισμός.
 Άφιέρωμα στον Κ.Θ. Δημαρά,
 Αθήνα 1980

Η έκδοση αφιερώματος για τὰ ἑβδομητάρχρονα τοῦ Κ.Θ. Δημαρά, πού ἀποφασίστηκε τό 1974, μάς παραδόθηκε πρόσφατα σέ τόμο, τόν 11ο, τοῦ «Ἐρανιστή».

Ὁ τίτλος τοῦ τόμου «Νεοελληνικός Διαφωτισμός» ἀνταποκρίνεται κατά τό μεγαλύτερο μέρος στό περιεχόμενο τῶν μελετῶν πού περιλαμβάνονται, καλύπτοντας ἕνα εὐρύ φάσμα ἐρευνητικῶν ἀντικειμένων πού ἀναφέρονται στό φαινόμενο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Τριανταδύο συνεργάτες κινοῦνται σ' ὄλους σχεδόν τούς τομεῖς τῆς ἱστορίας καί τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς περιόδου πού διαγράφει ἡ καμπύλη τοῦ Διαφωτισμοῦ: Ἄλκης Ἀγγέλου, Δοκιμές γιά ἀπογραφή καί ἀποτίμηση τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας στήν εὐρυχωρία τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Γιώργος Βελουδῆς. Ἡ παρουσία τοῦ Salomon Gessner στή λογοτεχνία τοῦ ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Βασίλης Παναγιωτόπουλος. Ἀπό τό Ναύπλιο στήν Τριπολιτσά: ἡ σημασία τῆς μεταφοράς μίας περιφερειακῆς πρωτεύουσας τόν 18ο αἰώνα. Mario Vitti, «Τά κατά Παῦλον καί Βιργίνιαν» καί ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ Κάλθου. Jacques Bouchard, Les Relations epistolaires de Nicolas Mavrocordatos avec Jean Le Clerc et William Wake. Vin-

cenzo Rotolo. Ὁ Πλάτωνος στίς γλωσσικές συζητήσεις τοῦ Ἀθ. Χριστόπουλου καί τοῦ Δ. Σολωμοῦ. Alexandru Dutu, Voltairianisme et image du sage dans les Lumieres Grecques et Roumaines. Richard Clogg, The Library of the Levant Company's Factory in Smyrna (1805). Cornelia Papacostea — Danielopolu, Manuscrits italo-grecs de la Bibliotheque de l'Academie de la Republique Socialiste de Roumanie. Παναγιώτης Μουλλάς, Ἡ διαμάχη Π. Σούτσου - Κ. Ἀσώπου (1853) καί ἡ ἱστορική συγκυρία. Johanne Irmscher, Berliner Drucke aus der Epoche der Griechischen Aufklärung. Σπύρος Ι. Ἀσδραχάς, Στρατηγική κεφαλαίων καί γραφειοκρατικές λειτουργίες: μιά περίπτωση μίσθωσης προσόδων στά 1790. Andrei Pippidi, Mysticisme et rationalisme au Phanar, le cas de Daniel de Fonseca. Ρωξάνη Ἀργυροπούλου-Λουγγή. Ἡ ἀπήχηση τοῦ ἔργου τοῦ Ρουσσώ στόν νεοελληνικό Διαφωτισμό. Λίνος Πολίτης, Σολωμοῦ λέξεις. Γ.Γ. Ἀλιοανδράτος. Ἐνα μικρό αὐτόματο τοῦ Σολωμοῦ (ἀνακοίνωση καί σχόλιο). Δημήτρης Σπάθης. «Τόμυρις, βασίλισσα τῆς Σκυθίας». Μιά θεατρική μετάφραση τοῦ 18ου αἰώνα. Ἀλέξης Πολίτης, Κοραῆς καί Φωριέλ. Δημήτρης Γ. Ἀποστολόπουλος. Γιά τήν προϊστορία τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ.

Στοιχεῖα Φυσιολογίας τόν 17ο αἰώνα στήν Κωνσταντινούπολη. Μανόλης Κ. Χατζηγιακουμῆς, Αὐτόγραφο (1816) τοῦ «Μεγάλου Θεωρητικοῦ» τοῦ Χρυσάνθου. Ἀλέξης Δημαράς, Νέοφυτος Νικητόπουλος (1795-1846). Γιά ἕνα ἀλλιώτικο ἑλληνικό στοιχεῖο. Ἀγγελική Παναγιωτοπούλου-Γαβαθά. Ἐνα ὑπόμνημα τοῦ Μιχαήλ Σχινᾶ γιά τήν κατάσταση τῆς Πελοποννήσου στά 1830. Σχολιασμένη ἔκδοση. Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ. Ἡ «Ἴρις ἢ Τά Νῦν Ἑλληνικά». Τό περιοδικό τῆς Ἰολίου Ἀκαδημίας. Ν.Γ. Σβορώνος. Ἡ Ἑλληνική οἰκονομία καί κοινωνία τό 1820. Ἐνα γαλλικό ὑπόμνημα. Raoul Baladié, Strabon dans la vie et l'oeuvre de Coray. Γ.Π. Σαββίδης. Δύο ἀφανῆ προβλήματα δομῆς τοῦ «Κρητικοῦ». Φώτης Ἀποστολόπουλος. Ὁ Παναγιώτης Κοδικᾶς καί ἡ ἐκκλησιαστική διαμάχη στήν Ἀθήνα (Καλοκαίρι 1796). Ἐμμανουήλ Ν. Φραγκίσκος. Ὁ σολωμικός «Ἕμνος» καί τό λυρικό δράμα «Hellas» τοῦ P.B. Shelley (1822). Βασ. Βλ. Σφυρόερας. Ὁ Κανουμέσ τοῦ 1819 γιά τήν ἐκλογή Φαναριωτῶν στίς Ἡγεμονίες καί στή Δραγουμανία. Φίλιππος Ἡλιοῦ, «Τύφλωσον Κύριε τόν Λαόν Σου». Οἱ προεπαναστατικές κρίσεις καί ὁ Νικόλαος Πίκοκος. Λεάνδρος Βρανούσης. Ἡ «Ἄνοιξη» τοῦ Βηλαρά καί τό ἰταλικό τῆς πρότυπο (σ. 668).

Ἐκτός ἀπό τήν καθαρὰ ἐπιστημονική προσφορά μιάς συλλογῆς μέ τὰ παραπάνω περιεχόμενα, πού ἡ θεματική ποικιλία βέβαια δέν ἐπιτρέπει μιά συνολική παρουσίαση, ἡ ἴδια ἡ σύλληψη αὐτοῦ τοῦ ἀφιερωματικοῦ τόμου, μέ ἐπίκεντρο τό πνευματικό φαινόμενο τοῦ Διαφωτισμοῦ, πού ὁ Κ.Θ. Δημαράς πρῶτος ἀνέδειξε καί μελέτησε συστηματικά, θέτοντας ἔτσι μιά ἱστορική περιοχή μεθοδολογικά καί δημιουργικά, δικαίωνει καί τόν ἴδιο τό θεσμό τοῦ ἀφιερώματος, ἀφιερώματος δηλαδή σέ μιά ἐπιστημονική ἰδέα πού ὁ τιμῶμενος ὑπῆρξε καί ἀνέδειξε στή μακροχρόνια ἐπιστημονική του πορεία· σάν νά δείχνει ἔμπρακτα πῶς μπορεῖ νά συγκροτηθοῦν καί πόσο νά πλουτίσουν οἱ νεοελληνικές σπουδές καί ἔρευνες σ' ἕναν τομέα καί σέ μιά προβληματική ὅταν διαθέτουν δάσκαλο (καί) ἐπιστήμονα. Ἡ ἐργογραφία Κ.Θ. Δημαρά εἶναι χρησιμότερη βιβλιογραφική συμβολή, συνάμα ὁμως ἡ ἀπογραφή μιάς πνευματικῆς πορείας 55 χρόνων, καθρέφτης συναρπαστικός ἑνός δρόμου μέ συνεχή ἀναζήτηση, ἔρευνα, ἀνανέωση, ἀπέραντη δημιουργία καί σοφία: ἡ πισιότερη βιογραφία ἑνός ἀνθρώπου μέ στόφα ἐρευνητή καί λογιῦ.

‘Ο έξευτελισμός μας νά γίνει τέλειος

Νά (έπιμένει νά) άσχολείται κανείς μέ όσα λέει καί διαπράττει τό ΚΚΕ δέν προδίδει παρά μαζοχιστικό προσκοπισμό. ‘Η καλή πράξη τής ημέρας: νά μή διαβάζουμε Ριζοσπάστη. ‘Η καλλίστη: νά τόν διαβάζουμε – τό γέλιο άποτελεί σπονδή στήν έπανάσταση.

‘Εσχάτως, ό Χαρίλαος Φλωράκης έπιδίδεται μετά διαφωτιστικής μανίας σέ συνεντεύξεις τύπου (πού φιλοξενούνται σέ στήλες πολλές τών «άστικών φυλλάδων» – ίσως τό 250 εκατομμύρια τής οικονομικής έξ-όρμησης κάπου νά ενέχονται). Στή Θεσσαλονίκη λοιπόν, στίς 16-6-81, παρέδωσε μερικά μαθήματα έπαναστατικής άνηθικότητας στόν Ζώρζ Μαρσαί, προφανώς γιά νά ξορκίσει τή σύνεση πού συνεπιφέρουν οί άλλεπάλληλες ήττες: Ποίος σοσιαλισμός παιδιά; Ποιά άλλαγή; Αυτόι οί κακοί σοσιαλιστές δέν είναι πού... ‘Η πίσσα, ή λύσσα, τά πούπουλα καί τό κακό συναπάντημα. Σουέζ, ‘Αλγερία, ΝΑΤΟ, προδοσία άνασύρονται έναγωνίως – πλην, φεύ!, μαστορικά – γιά νά λερωθεί ή γαλλική έλπίδα, ή έλπίδα πού δέν άνήκει μονάχα στους Γάλλους.

‘Εξ ίδιων κρίνοντας τά άλλότρια, ό Χαρίλαος Φλωράκης:

1) ‘Αρνείται τήν εξέλιξη, διαλεκτική ή άλλη. ‘Ο,τι ήσουν είσαι, καί στό κάτω-κάτω είναι κουραστικό ν’ αλλάζουμε τίς ντιρεχτίβες έπειδή περάσανε μερικές δεκαετίες.

2) Δίνει τόν πρώτο, καί τελευταίο, λόγο στό φαντάσματα – ίσως γιατί μέ πλάσματα τής ίδιας συνομοταξίας άπειλεί τούς ‘Ελληνες άριστερούς νά θυσιαστούν στό δεκαεφτά του χρυσά είδωλα.

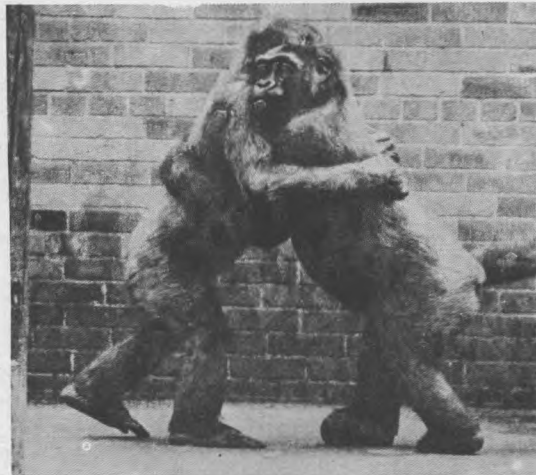
3) ‘Αναμεταδίδει μέ ζηλευτή πιστότητα τά πραβδιανά ανέκδοτα, αυτά πού άκούμπησαν τήν άδαμάντινη κομμουνιστική ύποστήριξη στό γαλαζοαίματα πόδια του, μάλλον αντίκομμουνιστή, Ζισκάρ.

4) ‘Ελπίζει, ως άγαθός καί μεγάλθυμος: «Δέν θέλω νά πώ ότι ή ύπόθεση τής άλλαγής έληξε στή Γαλλία». Σκέψου νά ‘θελε κιόλας...

5) Παρεμβαίνει άσύστολα (άλλά καί

ένστολα: φορώντας τό μανδύα καί τά παράσημα του ήροφάντη τών ιστορικών άποκρύφων) στό έσωτερικά: α) μιάς χώρας, β) ενός «άδελφού κόμματος», του Γ.Κ.Κ., καί γ) ενός συνοδοιπόρου κόμματος, του Σ.Κ.Γ. Γιά εισβολές θά μιλάμε τώρα;

6) Καί, τέλος, ψεύδεται: «Όπως μεταδίδεται, οί σοσιαλιστές παραιτήθηκαν από τή συμφωνία μέ τούς κομμουνιστές, ή τήν κατήγγειλαν: αυτό δείχνει ότι περισσότερο νοιάζονται γιά τό χτύπημα του κομμουνιστικού κόμματος, παρά γιά τή δημιουργία προύποθέσεων πραγματικής άλλαγής. ‘Η σάση αυτή είναι ένα χαρακτηριστικό σημάδι, γιά τό πού θέλουν νά τό πάνε...». Στο ίδιο φύλλο, τής 17-6-81, στήν τελευταία της σελίδα, ή *‘Ελευθεροτυπία* διατρανώνει μέ μεγάλτιλο: «Οί σοσιαλιστές τηρούν τήν έκλογική συμφωνία μέ τό Γ.Κ.Κ.». Τό ψέδος, ως γνωστόν, έμπήπτεi στό μελήματα του Ποινικού Δικαίου – τό έπαναστατικό, έτσι κι άλλίως, μπορεί άφοβα νά συνεχίζει νά κοιμάται τόν ύπνο... του δικαίου.

Ανακατατάξεις

Ποίος νά ήταν άραγε οί κοσμοιστορικές πολιτικοϊδεολογικές μεταβολές πού επέβαλαν τήν αποχώρηση τών στελεχών του ΠΑΣΟΚ από τήν έπιτροπή γιά τήν Διεθνή ‘Υφεση καί Ειρήνη καί τή δημιουργία χωριστής κίνησης; ‘Επιπλέον, πώς έγινε καί ό Πρόεδρος τής ενλόγω έπιτροπής πήρε μεταγραφή γιά τή νέα κίνηση;

Μήπως οί άνθρωποι κατάρσaban ότι ό αγώνας γιά τήν ειρήνη θά βρει άναπόφευκτα κάποτε στό δρόμο αντιμετώπιση καί τήν ΕΣΣΔ· ή τουλάχιστο ότι ή υπεράσπιση τής ειρήνης δέν ταυτίζεται όπωσδήποτε μέ τήν υπεράσπιση τής σοβιετικής πολιτικής;

Γεμάτο έρωτηματικά τό πανελλήνιο

Μποσταντζόγλου τής δικαιοδοσίας του Μποστ

«... ‘Η κυβερνήσις δέν φταίει, τό σφάλμα είναι καθ’ ολοκληρίαν του Λαού πού δέν κατέθηκε στό πεζοδρόμιον γιά νά άπαιτήση... ‘Αφού ιστορικά έχει άποδειχθή ότι όλαί αί κυβερνήσεις κοφέθουν κέ πράττουν τά αντίθετα τών όσων ζητάμε είχαμε χρέος νά κινητοποιηθούμε. Νά έπιρρήπτουμε εφθήνες εις τήν κυβέρνησιν δέν είναι τίμιον. Αί κυβερνήσεις καθοδηγούνται από τάς μάζας...».

Αυτό λέει ό Μποστ (βλέπε Ριζοσπάστη 14.6.81). Καί ποίος τάχα δέν θά τά προσυπέγραφε, ιδίως άν είναι Πολωνός. Τώρα όμως πού οί Πολωνοί «κατεβαίνουν στό πεζοδρόμιο γιά νά άπαιτήσουν» ό Μποσταντζόγλου κοφέθον κατακεραυνώνει στό Ριζοσπάστη τούς διασπαστές πού καταλήφθηκαν από «άνικομμουνιστική καί άντισοβιετική ύστερία». Έχει, πραγματικά, περιέλθει στή δικαιοδοσία του πάλαι ποτέ Μποστ.

μάταια περίμενε τόσες μέρες κάποια εξήγηση. ‘Αντ’ αυτής, στήν τελευταία εισήγησή του προς τήν Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ ό ‘Α. Παπανδρέου έπαναλαμβάνει τήν πάγια εκτίμησή του: Οί ΗΠΑ «δομικά» ξερνώνε πάλεμο, ή ΕΣΣΔ έχει μέσα της τήν ειρήνη.

‘Αρα λοιπόν; ‘Αρα λοιπόν καλή καί ή ιδεολογία, πλην όμως τό ΠΑΣΟΚ προετοιμάζεται νά κυβερνήσει: τουτέστι νά συναλλαγει μέ τό ΝΑΤΟ, νά συνομιλήσει μέ τούς ‘Αμερικανούς γιά τίς θάσεις, νά πηγαίνει έλθει στήν ΕΟΚ... Πώς στό μέλλον λοιπόν νά συνδιαδηλώνει μαζί μέ τό ΚΚΕ κατά τής ίδιας κυβερνητικής πολιτικής του; ‘Ασε πού μπορεί νά κατηγορηθεί εκ δεξιών γιά συνοδοιπορία.

Μέ δυό λόγια...

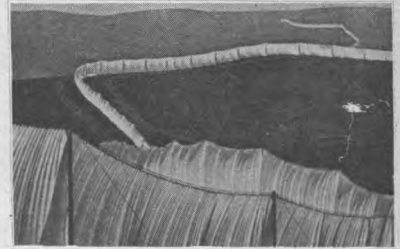
Στήν εισήγησή του προς τήν Ίδια Σύνοδο τής Κεντρικής Έπιτροπής του ΠΑΣΟΚ ο Άνδρέας Παπανδρέου, θέλοντας νά πει «δυό λόγια» γιά τίς κοινωνικές καί οικονομικές επιπτώσεις πού έχουν οί εξοπλισμοί στίς χώρες του Άνατολικού συνασπισμού, διατύπωσε τή θεωρία ότι «ή αύξηση του ρυθμού τών εξοπλισμών θά πλήξει βαθύτατα, άν όχι θανάσιμα, τήν οικονομική τους πρόοδο, τή διεύρυνση τών κοινωνικών κατακτήσεων (...), τή φιλελευθεροποίηση μέ τήν καλή έννοια τής λέξης, μέ τήν έννοια τής ενεργού συμμετοχής τών εργαζομένων, όπως στήν Πολωνία». Καί συνέχισε λέγοντας ότι «οί ηγέτες του Άνατολικού συνασπισμού αισθάνονται ότι ή αύξηση τών δαπανών γιά τόν εξοπλισμό (...) σημαίνει μείωση του πραγματικού επιπέδου μέ επι-

πτώσεις τόσο στους ρυθμούς κοινωνικής ανάπτυξεως καί προόδου όσο άκόμη καί σ' ό,τι άφορά τό έσωτερικό πολιτικό κλίμα. Τό θέμα τής Πολωνίας πού δέν είναι ίσως ή στιγμή νά συζητήσουμε, δέν είναι άσχετο μέ αυτές τίς παρατηρήσεις».

Όστε λοιπόν γιά τήν Πολωνία φταίνε οί ΗΠΑ πού αναγκάζουν τους Σοβιετικούς νά αναγκάζουν τους Πολωνούς ηγέτες νά εξαναγκάζουν τους άστυνομικούς τους νά πειθαναγκάζουν τόν κόσμο, νά τόν εξαναγκάζουν νά ξεγεγείρεται καί έτσι εξαναγκάζονται οί Σοβιετικοί νά έπεμβαίνουν κ.ο.κ. Φαίνεται πως όσον άφορά τόν Άνατολικό συνασπισμό ή ιστορία είναι ή ιστορία τής πάλης τών εξοπλισμών. Κρίμα πού δέν είναι ή στιγμή νά τό συζητήσουμε.

Δωρεάν!

Christo

Κυκλοφόρησαν από τίς εκδόσεις «Τσάμπα» δυό βιβλιαράκια από τή δουλειά δύο σύγχρονων καλλιτεχνών: του Έλβετου Urs Lüthi καί του Βούλγαρου Christo. Όποιος ενδιαφέρεται μπορεί ν' άποκτήσει τά δύο βιβλία στέλνοντας ένα γραμματόσημο 17 δρχ. γιά τά ταχυδρομικά στίς Έκδόσεις Τσάμπα, Γ. Πριάμου 2, Σάμη - Κεφαλονιά.

"Αχ αυτοί «οί άλλοι»!

Στήν πρόσφατη συζήτηση τής ΕΡΤ «γιά τό νέφος», έρωτάται ο πρόεδρος του ΤΕΕ κ. Κουλουμπής νά διευκρινίσει ποιές ρυπαίνουσες βιομηχανίες συγκεκριμένα έννοει ότι πρέπει ν' άπομακρυνθούν από τήν Άττική. Καί ο κ. Κουλουμπής: «Δέν θάθελα νά τίς κατονομάσω. Άλλοι είναι ύποχρεωμένοι νά τίς βρουν». Τό άχ τών «άλλων» καί τό θάχ τής «άλλαγής».

Γιά τήν περιέργια τής «Πράξης»

Ό Μ.Τ. (Μάκης Τρικούκης;) άναρωτιέται «τί, λοιπόν, ένόχλησε τόν πολίτη Έλεφάντη» στό κείμενό του «Ή Πολωνία καί μεις» πού είχε δημοσιεύσει στό περιοδικό τής Θεσσαλονίκης Πράξη (τεύχ. 2) καί πού σχολίαζα στόν Πολίτη (άριθ. 41). Καί άφού είναι περιέργος, όπως λέει, νά τό μάθει θά του τό έμπιστευτώ.

«Μέ ένόχλησε», λοιπόν, άγαπητέ Μάκη πού κάνεις πώς δέν καταλαβαίνεις μερικά χοντρά πράγματα πού κανείς άριστερός, κεντρώος ή δεξιός πολίτης δέν έχει δικαίωμα νά μήν τά καταλαβαίνει. Γιατί δέν είναι άπόψεις ή ιδέες «τών κλειδούχων τής άριστερής διάνοησης» άλλα γεγονότα πασίγνωστα. Έτσι, στό τόσο πονεσιάρικο γιά τά δεινά του πολωνικού λαού σημείωμά σου, φόρτωσε τά λάθη τής

κατάστασης πού δημιουργήθηκε στήν Πολωνία άποκλειστικά στους «πολωνούς κομμουνιστές καί τίς σοσιαλιστικές κυβερνήσεις αυτής τής χώρας εδώ καί δεκαετίες». Δικά σου τά λόγια. Δική σου καί ή άποσιώπηση γεγονότων όπως ή άπειλή στρατιωτικής επέμβασης τών Σοβιετικών πού άποτελεί τήν άποπνικτική άτμόσφαιρα μέσα στήν όποία πορεύεται σήμερα ή Πολωνία. Έσύ θλέπεις μόνο τά στοιχεία τής «Άλληλεγγυης» πού «επιδιώκουν τήν άναρχία, τή σύγκρουση, τήν άστική παλινόρθωση». Δέν θέλεις δηλαδή νά εισαι ούτε άπλός ούτε σύνθετος πολίτης.

Τώρα πού ή περιέργειά σου Ικανοποιήθηκε «μπορείς νά γράφεις ό,τι άρλοϋμπες θέλεις» φτάνει νά μήν διαφωνείς μέ τό ΚΚΕ, όπως κάθε κάλος τοποτηρητής τής σοσιαλιστικής όρθοφροσύνης. Έκλογές έρχονται.

Άγγελος Έλεφάντης

Οί μεταφορές στην Ελλάδα

Στό τελευταίο τεύχος τών Συγχρόνων Θεμάτων (τεύχ. 10, Άπρίλιος 81), βρήκαμε τρεις ενδιαφέρουσες γιά τή συλλογή καί έπεξεργασία στοιχείων μελέτες άφιερωμένες στό ζήτημα τών μεταφορών στήν Ελλάδα. Ή πρώτη είναι ή μελέτη του Άντώνη Παπαβασιλείου γιά τίς «Όδικές έμπορευματικές μεταφορές», ή δεύτερη καί τρίτη του Μιχάλη Παπαδημητρίου γιά τίς «Άερομεταφορές στήν Ελλάδα» καί τίς «Σιδηροδρομικές μεταφορές στήν Ελλάδα».

Στό προλογικό σημείωμα αυτού του άφιερώματος ύπάρχει ή άκόλουθη διαπίστωση: «Οί άκολουθούμενες πολιτικές τών έκάστοτε, μέχρι τίς μέρες μας Κυβερνήσεων, γιά θέματα μεταφορών, μέσα στά πλαίσια τών ευρότερων κοινωνικών καί πολιτικών έπιλογών τους, μπορούν άβίαστα νά θεωρηθούν ο κύριος υπαίτιος τής άταξίας καί τής άποδιοργάνωσης πού κυριαρχούν στόν κλάδο τών μεταφορών καί στό όλο παραγωγικό σύστημα τής χώρας». Πρόκειται γιά διαπίστωση πού ή ύλη του άφιερώματος στοιχειοθετεί μέ έπάρκεια καί καταγράφει καθημερινά ή έμπειρία του καθενός.

“Αθλιοι δομιστές

Στά Σύγχρονα Θέματα (τεύχ. 10, Απρίλιος 1981), ο Περικλής Βαλλιάνος σέ πόνημά του γιά τό «Νίκο Πουλαντζά καί τό μαρξιστικό δομισμό» πρόσφερε στους Έλληνες άριστερούς τόν κώδικα πού έλειπε γιά νά άποκρυπτογραφήσουνε τό έργο του Νίκου Πουλαντζά καί τής σχολής του μαρξιστικού «δομισμού» στήν οποία, όπως μάς πληροφορεί,⁸ άνήκε.

Τό δομικό, λοιπόν, πρότυπο, όπως τό διατυπώνει ο Πουλαντζάς, μαθαίνουμε ότι έρχεται «σέ διαμετρική αντίθεση πρós τόν τρόπο σκέψης του άνανεωτικού μαρξισμού» (σελ. 22). Διότι ή «ρήξη» τήν οποία άπεργάζεται «θά πρέπει νά διατηρήσει αναπόδραστα κάποιον καταστροφικό καί σεισμικό χαρακτήρα. Η επανάσταση σημαίνει συντριβή...» Άρα ή «συντριβή» άποτρέπει τήν συσπείρωση τών πλατιών στρωμάτων, επομένως δεν μπορεί νά πραγματοποιηθεί παρά άπό μία «πρωτοπορία», ή οποία μέ τή σειρά της δεν θά είναι παρά μία μειοψηφία. Συνεπώς, ή πρωτοπορία-μειοψηφία τών δομιστών «χρειάζεται νά οργανώσει κάποιου είδους στρατιωτική εφοδο γιά νά συντρίψει άπό τά έξω τίς δομές τής έξουσίας».

Τελικό συμπέρασμα: «Αυτή ή αντίληψη όμως δεν είναι στήν τελευταία άνάλυση παρά μία βελτιωμένη έκδοχή του σταλινικού προτύπου».

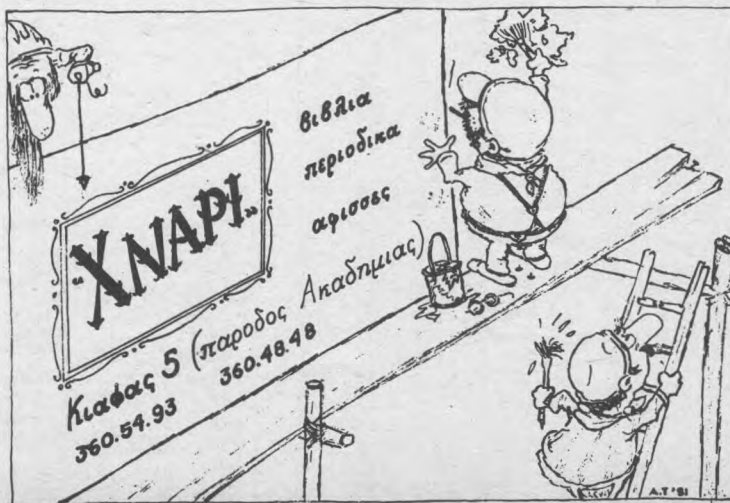
Ο άρθρογράφος τών Συγχρόνων Θεμάτων μετά τή διάγνωση-καταδίκη-στιγματισμό τών άθλιων δομιστών επί, σέ τελευταία άνάλυση, σταλινισμό βρήκε καί τί έφταιξε πού πήγε κατά διαόλου τό άνανεωτικό κίνημα στήν Ελλάδα:

Αντιγράφω:

«Αυτό είναι τό ούσιαστικότατο δίλημμα πού ταλανίζει πρακτικά τό μαρξιστικό δομισμό, ιδίως όταν γίνεται παιχνίδι στά χέρια εκείνων πού ούτε τήν πολιτική μόρφωση καί έμπειρία ούτε τήν άγωνιστική σεμνότητα του Πουλαντζά είχαν ποτέ. Ναι μέν οι δομιστές θεωρητικά συντάσσονται μέ τή «γενική» πολιτική κατεύθυνση τών άνανεωτικών κομμουνιστικών κομμάτων, στήν πράξη όμως άσκούν έξοντωτική κριτική τής στρατηγικής καί τής τακτικής τών ήγεσιών τους μέ τό επιχείρημα ότι είναι παραδομένες σέ «δεξιές καί φιλελεύθερες» αυταπάτες. Οι δομιστές λοιπόν κατατάσσονται στή λεγόμενη «άριστερή» - καί μειοψηφούσα - πτέρυγα του άνανεωτικού κινήματος τής άριστεράς. Η εσωτερική αυτή διαπάλη συνέβαλε πολύ στήν άδυναμία του άνανεωτικού κινήματος στήν Ελλάδα νά εκμεταλλευτεί τό αρχικό του προβάδισμα καί νά κυριαρχήσει μέσα στον άριστερό χώρο» (ή ύπογράμμιση δική μας).

Έχει γούστο μετά ταύτα ν' άρχίσει κανένας τρομερός «διάλογος» καί «εποικοδομητική συζήτηση» μεταξύ άνανεωτικών μαρξιστών καί δομιστών.

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ

Γιά τή γενιά τῶν ποιητῶν τῆς νεότατης ποίησής μας

«Σέ τελευταία ἀνάλυση, ἐκτός ἀπό ποίηση δέ
βγάζει αὐτός ὁ τόπος πιά καί τίποτ' ἄλλο»
(κατακλείδα στήν ἐκτενή παρουσίαση τῆς Α΄
Πανελληνίας ποιητικῆς Συνάντησης στή Θεσσα-
λονίκη ἀπό τόν Κ. Σταματίου, *Τά Νέα*,
16/6/81): ἰδού ἡ δημοσιογραφία νά ξεστομίζει
φράσεις πού οἱ ἄλλοι, οἱ εἰδικοί καί οἰκείοι, δέν
θά τίς σκεφτόταν καν. Ἡ φράση αὐτή μπορεῖ νά
εἶναι ἀστεία, δέν εἶναι ὅμως καί τυχαία. Θά
ἴλεγα μάλιστα πώς προτιμῶ αὐτό τό ἀληθινό
ψέμα ἀπό τίς ψεύτικες ἀλήθειες πού ἀποδεχό-
μαστε ὡς αὐτονόητες. Εἶναι γεγονός πώς στίς
μέρες μας ἡ ποίηση πολὺ «ἀκούγεται», ἀναδει-
κνύεται μάλιστα καί προάγεται (κυρίως μέσα
ἀπό κοινωνικοῦ χαρακτήρα διαδικασίες,) σέ
σημεῖο νά θεωρεῖται ἀπό τόν Κ. Σταματίου σάν
τό μοναδικό ἐθνικό μας προϊόν. Σπάνια οἱ
ποιητές, νέοι, πρωτοποριακοί, πειραματιζόμε-
νοι, «ἀντικατεστημένοι», ὑπῆρξαν τό ἐπίκεντρο
τῆς δημοσιογραφικῆς, ἐκδοτικῆς ἀλλά καί ρα-
διοφωνικῆς δραστηριότητος ὅσο τοῦτα τά τε-
λευταία χρόνια· σπάνια εἶχαν ἀνάλογες ἐδκαι-
ρίες¹ νά ἐπικοινωνήσουν μέ τό κοινό μέ κάθε
λογῆς ποιητικῆς ἐκδηλώσεις καί ἀναγνώσεις σέ
πανεπιστήμια, φεστιβάλ καί σέ Θέατρα, μέ πλη-

θος συνεντεύξεις καί δλόκληρα περιοδικά.
Πρόκειται, λοιπόν, γιά μιὰ πολιτιστική στροφή
πού πρέπει νά προσεγγίσουμε κυρίως μέ ὄρους
ἐξωλογοτεχνικούς· στροφή πού χαρακτηρίζεται
ἀπό ἕνα νέο τύπο επαγγελματισμοῦ τοῦ κοινω-
νικοῦ λειτουργήματος τοῦ λογοτέχνη (δέν μιῶ
γιά κανένα οἰκονομικό ἀντίκρισμα)· ἀπό ἕνα
νέο τύπο πολιτικῆς οἰκιοποίησης, ἂν ὄχι ἐκμε-
τάλλευσης, τῆς ποίησης τὰ μεταπολιτευτικά
χρόνια (π.χ. τό «ἄνοιγμα» τοῦ σοβιετικοῦ τύπου
ΚΚΕ στους νέους ποιητές ἀδιακρίτως πολιτικῆς
τοποθέτησης – βλ. τίς ποιητικῆς ἐκδηλώσεις τῆς
ΠΑΠΟΚ). Παράλληλα (ἢ: ὡς ἐκ τούτου;), ὅσον
ἀφορᾷ τούς ποιητές, ἔρισκόμαστε μπροστά σέ
μιὰ πρῶτη συγκρότηση λογοτεχνικῆς γενιᾶς τῆς
ὁποίας εἶναι σχεδόν ἀδύνατο νά διακρίνουμε
κάποιες κοινές κατευθύνσεις σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τήν
ἴδια τή λογοτεχνία, κάποιες κοινές ἰδέες γιά τὰ
πολιτιστικά πράγματα, μιὰ γενιά ὅπου ἀπου-
σιάζει μᾶλλον τό ποίημα καί εἶναι παρόν ὁ
ποιητής ὡς ἰδιότητα· εἶναι δηλαδή γενιά ἀπλῶς
ἐπειδὴ δρᾷ καί «ἐπικοινωνεῖ» ἀπό κοινῆς μέ τό
κοινό.

Ἔτσι, λοιπόν φτάνουμε ἄνετα (χωρίς ἐκ-
πληξη) στή φράση τοῦ Γ.Κ. Καραβασίλη: «Εἰ-
δικότερα τήν τελευταία δεκαπενταετία ἡ νεό-
τατη ἐλληνική ποίηση δείχνει σημάδια μιᾶς πο-
σότητος καί ποιότητος πού ἀνάλογα δύσκολα
θά βροῦμε – ἀπ' ὅ,τι τουλάχιστον γνωρίζω – σέ
ὄλη τή γῆ» (ἄρθρο τοῦ Γ.Κ.Κ. «Ὁ σύγχρονος
Ἕλληνας ποιητής μέσα στό παγκόσμιο χῶρο»,
περ. *Πολιορκία*, τεύχ. 10, Ὀκτώβριος 1980, σ.
32). Καί γιά μή θεωρηθεῖ πῶς ἡ φράση αὐτή
ὀφείλεται σέ παραδρομή τοῦ λόγου, ὁ Γ.Κ.Κ. τή
διευκρινίζει: «Κι ἀκόμα τίποτα τό πειστικό δέν
ὑπάρχει γιά τή χαρακτηριστική εὐδοκίμηση τῆς
ποίησης αὐτή τή στιγμή σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ
πλανήτη». Κάπως ἔτσι μπορεῖ σήμερα ἕνας
ποιητής «τῆς τελευταίας δεκαπενταετίας» νά
οἰκειοποιεῖται γιά λογαριασμό «κάποιου» συν-
όλου τόν ἱστορικό ρόλο πού παίξει ἡ ἐλληνική
ποίηση στήν παγκόσμια ποιητική ἀνανέωση...
Μπορεῖ, γιατί «τό σηκώνει τό κλίμα»²: φαντα-
στεῖτε πόσα κουσούρια κομπορρημοσύνης φορ-
τώσαμε στίς πλάτες τῆς «Γενιάς τοῦ '30» γιατί

1. Τό μόνο ἴσως ἀνάλογο φαινόμενο στά γράμματά μας
ἀπαντᾷ τόν 19ο αἰ., μέ τούς ποιητικούς διαγωνισμούς. Ἐλ-
πίζω ἡ ἀναλογία νά μὴ ἰσχύει καί γιά τούς ποιοτικούς
καρπούς πού ἔδωσε ὁ ἐνδιαφέρων ὡστόσο λογοτεχνικός
ἐκείνος ἀκτιβισμός.

2. Βλ. ἀνάλογη περίπτωση, τήν κριτική τοῦ Φ.Δ. Δρα-
κονταειδῆ γιά τόν Γιάννη Κοττό στό τελευταῖο Ἄντι, ἀρ.
180, 19/6/81, σ. 43: «Κρίνω πῶς ἡ ποίηση αὐτή εἶναι κο-
μοπολίτικη (μέ τήν ἔννοια τοῦ καθολικοῦ, τοῦ παγκό-
σμου)...» (!!).

ξεστόμισε πώς καθήκον της ήταν νά βγάλει τή λιμνάζουσα λογοτεχνία του '20 από τήν κρίση, νά κάμει τήν τέχνη δύσκολη δουλειά.

Τέτοιες οί κουβέντες, τέτοιες οί πρακτικές, όχι βέβαια όλων. Ή θεωρητική όμως έκδοχή τους δέν είναι καί πάλι παρά ένα ιδεολογικό κάλυμμα, πού δέν αντιστοιχεί στά παρόντα, πού μάλλον καλύπτει τά πράγματα καί τίς διαθέσεις, ένας λόγος παρωχημένος πού άντλεί από φόρμουλες πού ίσχυαν σ' άλλες ποιητικές καταστάσεις, π.χ. χτές, μέ τήν άμέσως μεταπολεμική «γενιά»: «...ό νεότατος Έλληνας ποιητής (ζει) σ' έναν κόσμο χαοτικό, μοχθώντας για τό καθημερινό ψωμί, καταθέτοντας στό άγχος τής σύγχρονης κοινωνίας όλα τά αποθέματα τής αγωνίας του (...) Έτσι, ενώ πολλοί από τούς ποιητές τής λεγόμενης γενιάς του τριάντα έχουν όλες τίς προϋποθέσεις για νά πραγματώσουν τά λόγια του Ρίλκε κανένας ή σχεδόν κανένας από τούς νεότερους δέν μπορεί νά κάνει τό ίδιο. Ή νεοελληνική κοινωνία κι άς μή γελιόμαστε, τό άμεσο περιβάλλον μας, άν δέν κουνά συγκαταβατικά τό κεφάλι της μπρός στον ποιητή, τόν θεωρεί άνίκανο μιά καί ή ποίηση σπάνια αποδίδει καρπούς υλικούς, έναν παρία του κοινωνικού συνόλου, κομπλεξικό, πνευματικό ανάνα, περίπου τρελό (...) Θά μ' έρωτήσετε τώρα. Προπολεμικά δέν ήταν έτσι τά πράγματα ή καί άμέσως μεταπολεμικά: αναλογικά όχι» (Γ.Κ.Κ., δ.π., σ. 33, ύπογράμ. δική μου).

Θά μ' έρωτήσετε τώρα: Έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα τά γραφόμενα του Γ.Κ.Κ.; «Αναλογικά όχι». Τά χρησιμοποιώ ως άκραία περίπτωση πού άθροίζει τίς πολλές, στοχαστικότερες, πιο σύνθετες ή πιο σεμνές εκφράσεις αυτού του ίδιου φαινομένου ή τό όποιο μιλήσαμε παραπάνω περιγραφικά... Θά ρωτούσα κι έγώ τόν Γ.Κ.Κ., πότε ή «νεοελληνική κοινωνία» φέρθηκε τόσο σκληρά στους ποιητές. Τέτοιου τύπου άμεσες ή έμμεσες συγκρίσεις μās περικυκλώνουν τόσο πολύ, ώστε έντελώς φυσικά πέφτει ώριμος ό καρπός τής δημοσιογραφικής συμτύκνωσης: «Κάποτε θά πρέπει νά γίνει τό όριστικό “ξεκαθάρισμα λογαριασμών”, τό “ξέσκισμα” μέ τήν πεζογραφική κληρονομιά τής μακαρία τή λήξει “Γενιάς του Τριάντα” (...) Δημιουργώντας ένα κατά δάθος συντηρητικό κατεστημένο (...) ή λερναία “Υδρα τής “Γενιάς του '30” κράτησε γερά τά πόστα, έως θανάτου» (έδω ό κ. Σταματίου είναι μάλλον επεικής: θάλεγα καί μετά θάνατον: βλ. επιφυλλίδες του Α. Τερζάκη στό ΒΗΜΑ), «καί δέν επέτρεψε τήν άνθηση ενός σύγχρονου ελληνικού πεζογραφικού λόγου» (Κ. Σταματίου, “Αναζητώντας τό στίγμα '81 τής ελληνικής πεζογραφίας, Τά Νέα, 13/6/81).

Ή Γενιά του Τριάντα δέν είχε τό κόμπλεξ του

άντικατεστημένου – μάλιστα διεκδίκησε, ως γενιά, τό λογοτεχνικό «κατεστημένο»: τί τό πιο φυσικό, όταν πιστεύεις πώς οί άπόψεις σου καί ή λογοτεχνία σου πρέπει νά έχουν πολιτιστικό εκτόπισμα, νά θέλεις νά γίνουν καί οί κυρίαρχες³. Ή άλήθεια είναι πώς άκόμη καί σήμερα ή κύρια πνευματική κάλυψη του δημοσιογραφικού συγκροτήματος Λαμπράκη είναι εκείνοι οί συνεργάτες πού άνήκουν στή Γενιά του Τριάντα, για νά μή μιλήσουμε για τή μαζική διάδοση τής πεζογραφίας τους από τά τηλεοπτικά σήριαλς. Ίσως άκριβώς αυτό τό καθεστώς νά προκαλεί μιά διάθεση αντιδικίας περισσότερο (άρα διεκδίκησης) παρά άξιολόγησης, μιά διάθεση «ξεσκίματος» καί «ξεκαθαρίσματος λογαριασμών», ένα αίτημα διαδοχής καί όχι τομής. Τέτοιου τύπου διαπιστώσεις είναι περισσότερο επιφαινόμενα πού «ερεθίζουν τά πνεύματα», δέν παύουν όμως ν' αντιστοιχούν σ' ένα πραγματικό αίτημα έναλλαγής γενιών (έπειτα από μισό σχεδόν αιώνα). Τό θέμα είναι πώς, πέρα από τίς συντεχνίες, αυτό τό αίτημα εκφράζεται, όπως είδαμε, κυρίως μέ πρακτικές πού διεκδικούν τήν κοινωνική επιβολή μιάς κοινότητας πού τήν ένώνει καταρχήν ή άποδοχή τής όνομασίας της: Γενιά του '70. Φαντάζομαι πώς δέν είναι πιά πολύ νωρίς για τούς άπαιτητικότερους ν' αρχίσουν νά ψάχνουν τούς λόγους πού στοιχειοθετούν καί στηρίζουν καθημερινά αυτή τήν έξαρση προσφοράς καί ζήτησης τής λογοτεχνικής, μεταφραστικής καί κριτικής παραγωγής σέ κάθε λογής έντυπο άδιακρίτως (δέν είναι τυχαίο πού ό Γ.Κ. Καραβασίλης μιλάει πρώτα για ποσότητα)· καί συνάμα τούς λόγους για τούς όποιους παρά τήν πραγματική άφθονία, ποικιλομορφία καί άνομοιογένεια, αυτές οί κινήσεις δίνουν τήν αίσθηση ενός άσφυκτικά κλειστού συστήματος.

Στίς μέρες μας πού ή ποίηση, όπως είδαμε, άνθει, άς αποκωδικοποιήσουμε αυτή τήν ιδεολογική άπόκρυψη τής κοινωνικής της παραγωγής, αυτό τό «ντουμπλάρισμα» του λόγου πού επιμένει νά μεμψιμοιρεί άδιάκοπα για τά έμποδια του κατεστημένου, τόν έξουσιαστικό λόγο, τήν έμπορευματοποίηση τής λογοτεχνικής παραγωγής, τήν παραγνώριση καί περιθωριοποίηση των ποιητών μας: γιατί έξουσιαστικός λόγος είναι αυτός πού παραπλανά. «Ας δούμε τή γενιά μας θετικά» όπως θάλεγε ό Θεοτοκάς. “Όταν π.χ. σέ δεκάδες ποιητές πού κατά και-

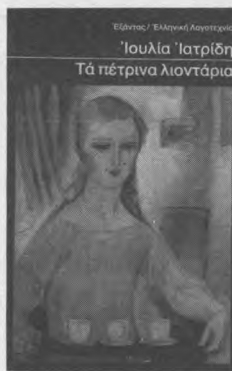
3. Έλπίζω νά μήν παραπλανηθεί κανείς κομίζοντας τήν έντύπωση πώς τίθεται κάποιο ζήτημα ύπέρ ή κατά τής Γενιάς του Τριάντα καί Έβδομήντα. Τέτοιο δίλημμα δέν ύπάρχει. Άπλως δέ μπορεί νά περάσει έν είδει σήφνας μιά κρίση για τήν ιστορική πιά Γενιά του Τριάντα.

ρούς δίνουν συνεντεύξεις σε περιοδικά, ή πρώτη πάγια ερώτηση είναι του τύπου: ποιοι λόγοι κατά τη γνώμη σας μεταβάλλουν τη σύγχρονη λογοτεχνία σε περιθωριακή υπόθεση, πώς δέν βρίσκεται ένας να άρνηθει την «υπόθεση εργασίας» και να ανατρέψει την ερώτηση, όπως τουλάχιστον έκανε επανειλημμένα ο Έγγονόπουλος: «Όπως έλεγε ο Σεζάν, ο καλλιτέχνης πρέπει ν' ανεβαίνει ψηλά ενώ ο άνθρωπος να μένει στην αφάνεια. Ο καλλιτέχνης κάνει μονωδίες μέσα στη νύχτα, σαν ήρωας του Λωτρεαμόν. Έγώ έτσι έκανα τη δουλειά μου, όχι για να κερδίσω κάτι· έπαιζα, χαιρόμουν δουλεύοντας (...)

ή τέχνη είναι παρηγοριά στη ζωή, είναι ξεκούραση· δέν είναι μέσο για να φτάσουμε στην κοινωνική επιτυχία» (από συνέντευξη στη *Λέξη*, 1, Γενάρης '81, σ. 54). Ξέρω πώς οί σημερινοί ποιητές δέν πρέπει να μιλήσουν έτσι (ρομαντικά;). Ο Έγγονόπουλος ήταν τό μεσαίο από τά τρία παιδιά της οικογένειας. Τώρα έχουμε να κάνουμε μάλλον μέ μοναχοπαιδιά.

Μαριάννα Δήτσα

Έξάντας Έλληνική λογοτεχνία

Κεντρική διάθεση
Κωλέττη 11
Τηλ. 361219-364885